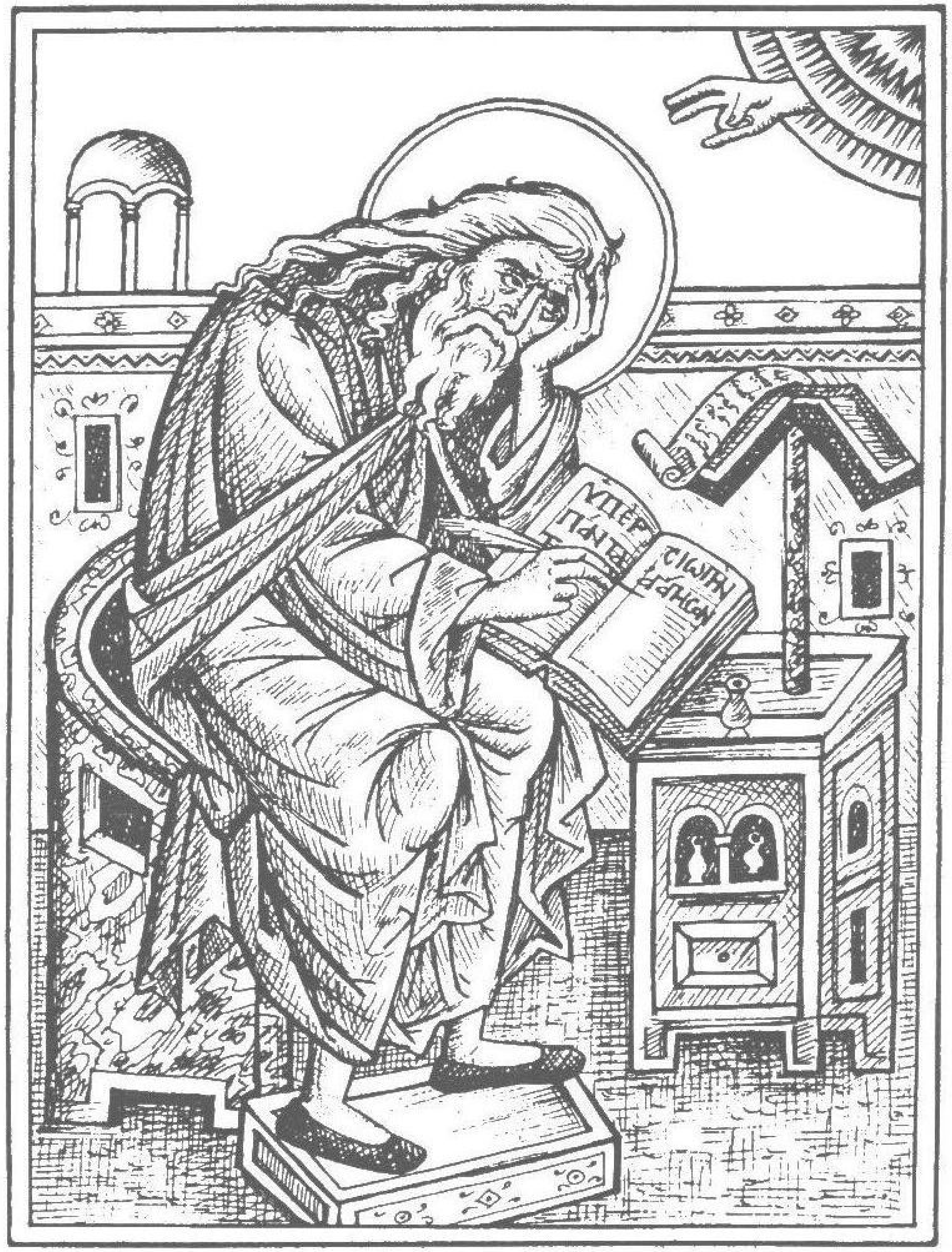

Sfântul
ISAAC SIRUL

Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată

Partea a II-a
recent descoperită

Studiu introductiv și traducere

diac. Ioan I. Ică jr

DEISIS
Sibiu
2003

Colecția Mistica
Seria Filocalica

Lector și viziune grafică: Maria-Cornelia Ică jr

Tehnoredactori și corectori: Paul și Violeta Morar

Imagine: *Sfântul Isaac Sirul*,
gravură de Fotios Kontoglu, 1944.

ISBN 973-9344-85-2

Sfântul Isaac Sirul necunoscutul — operă, profil istoric și gândire spirituală pe fundalul tradiției siro-orientale

Profesorului Sebastian Brock,
Părintelui André Louf,
imensei lor științe și generozități
τὰ ὑμετέρα ἐκ τῶν ὑμετέρων

Opera Sfântului Isaac: destin și receptare

Sfântul Isaac Sirul este unul din cei mai iubiți și frecventați autori duhovnicești din toate timpurile. Faptul e demonstrat de imensa circulație manuscrisă a „cuvintelor" sale „ascetice" în Răsăritul și Occidentul creștin, de iradierea „ecumenică", transconfesională, singulară a acestor scrieri unice, traduse în toate limbile de circulație ale creștinătății (greacă, arabă, georgiană, etiopiană, slavonă, latină, italiană, portugheză, castiliană, română, rusă, engleză, franceză și chiar japoneză). Extrem de populare în mediile monahale de orientare contemplativă, scrierile duhovnicești ale Sfântului Isaac își datorează punerea în circulație și larga difuziune manuscrisă în spațiul ortodox mai cu seamă revirimentelor spirituale înregistrate aici în mai multe rânduri. Mai întâi în secolul XI prin Sfântul Simeon Noul Teolog († 1022) și Pavel Evergetinos (secolul XI) și în secolele XIII–XV prin promotorii isihasmului bizantin și rus, Sfinții Grigorie Sinaitul († 1346) și Nil Sorski († 1515), ambii mari admiratori ai scrierilor Sfântului Isaac spre a căror citire asiduă îi îndemnau pe monahii aflați în căutarea liniștirii. Ulterior, în timpul mișcării filocalice din secolele XVIII–XIX, când apar și primele ediții: vechea traducere greacă e editată de ieromonahul Nichifor Theotokis la Leipzig în 1770, vechea traducere slavonă, revizuită în 1786–1787 de starețul Paisie Velicikovski († 1792), e publicată la Neamț în 1812,

iar traducerea românească a paisienilor români Macarie, Isaac și Iosif tipărită tot aici în 1819.

Versiunea slavonă paisiană retipărită la Moscova în 1854 (*Slova podvižniceskie*) sub îngrijirea faimoasei sihăstrii Optina va avea o iradiere nu doar în mediile monahale, ci și în cercurile intelectuale slavofile, precum și, mai ales, asupra romancierului F. M. Dostoievski (1821–1882). Acesta din urmă a fost un asiduu cititor al „Cuvintelor ascetice" ale Sfântului Isaac[1], cum atestă exemplarul ediției din 1854 cu însemnările marginale din biblioteca sa și, îndeosebi, „învățăturile" starețului Zosima din cartea VI „Călugărul rus" a celebrului său ultim roman *Frații Karamazov* (1879–1880). „Cugetările duhovnicești" despre rugăciune, dragoste, judecata semenilor, iad și gheenă atribuite lui Zosima sunt clar inspirate din paginile ascetului sirian, a cărui carte e menționată explicit în roman în alte două rânduri. Cu o seară înainte de procesul prezumtivului paricid Dmitri Karamazov, fratele acestuia, nihilistul Ivan Karamazov, are o a treia și ultimă întrevedere cu fratele lor vitreg Smerdeakov care era bolnav (cartea X, cap. VIII). Intrând în camera acestuia, Ivan observă că „pe masă se afla o carte groasă cu scoarțe galbene". În discuția dramatică dintre cei doi, Smerdeakov îi mărturisește că el, „sluga", a fost autorul omorului tatălui lor Feodor Karamazov, dar că autorul ei moral e de fapt Ivan (cu teoria lui că „dacă nu există Dumnezeu, totul e permis"). Drept dovadă îi arată banii dispăruți de la Feodor Karamazov. Chemând servitoarea să le aducă o limonadă, Smerdeakov ascunde teancul de bani punând peste el „singurul obiect de pe masă — cartea cu scoarțe galbene pe care o remarcase Ivan Feodorovici în momentul când intrase pe ușă. Ivan citi mașinal titlul: *Învățăturile Sfântului Părinte Isaac Sirul*". Cartea aparținuse lui Grigori, sluga Karamazovilor, care-l crescuse ca pe propriul său fiu pe Smerdeakov, și care „începuse să se intereseze de cele «sfinte»: citea și recitea mereu *Mineiul* [...]. Îi plăcea cartea lui Iov și

[1] Cf. SIMONETTA SALVESTRONI, „Isaaco il Siro e l'opera di Dostoevskij", comunicare inedită, pentru al cărei text îi mulțumesc pe această cale slavistei italiene.

făcuse cine știe de unde rost de o culegere de zicale și cazanii ale «cuviosului nostru părinte Sirianul, cel blagoslovit de Dumnezeu», pe care se îndărătnici să le buchisească ani și ani de zile, aproape fără să priceapă o iotă, sau poate tocmai de acea îi și era atât de dragă și punea atâta preț pe cartea aceea" (cartea III, cap. I). Cartea groasă și cu anevoie de înțeles a cuviosului Isaac Sirul în traducerea starețului Paisie de la Neamț pusă peste banii crimei era pentru Dostoievski mărturia iubirii lui Dumnezeu de neînvins de nici un păcat omenesc.

Cu câteva decenii înainte, în Răspunsul său din 1838 lui Aleksei Homiakov intitulat „Două căi ale culturii" și devenit manifestul slavofilismului, gânditorul religios rus Ivan Kireievski (1806–1856) exalta în Isaac Sirul pe filozoful prin excelență al Rusiei pravoslavnice tradiționale exaltate, opunându-l modernității occidentale „decadente":

> „Rusia n-a strălucit nici prin arte, nici prin invenții savante, neavând timpul de a se dezvolta în această privință în mod independent și neprimind o cultură străină întemeiată pe o viziune mincinoasă și, prin urmare, străină de spiritul său creștin. În schimb în ea s-a păstrat starea inițială a unei culturi autentice care are nevoie doar de timp și de împrejurări favorabile; în ea s-a concentrat și trăit principiul organic al cunoașterii, filozofia creștinismului care singură poate oferi o bază justă științelor. Toți Sfinții Părinți greci, chiar și cei mai profunzi, au fost traduși, citiți, copiați și învățați în liniștea mănăstirilor noastre, aceste sfinte embrioane de universități care n-au ajuns la capătul lor. Isaac Sirul, mai profund dintre toate scrierile filozofice, se mai găsește la noi în manuscrise din secolele XI și XII. Și aceste mănăstiri au fost în contact viu și neîntrerupt cu poporul. La ce luminare a poporului nostru de jos nu suntem îndreptățiți să concluzionăm plecând de la acest simplu fapt?"

Comentând critic aceste afirmații și alte „cascade de superlative elogioase" la adresa Sfântului Isaac Sirul, eruditul iezuit Irénée Hausherr observa într-un studiu din 1947 că „faptul cel mai notabil e mai puțin enormitatea elogiului acordat lui

Isaac cât afirmația extensiunii influenței acestuia", mai precis constatarea că la ruşi cel puțin „Sfântul Isaac Sirianul este cel mai mare dintre mistici, cel mai profund dintre filozofi, învățătorul universal, mai actual decât orice altceva şi, la fel ca toți ceilalți, ortodox"[2].

Paradoxul situației vine nu în ultimul rând din faptul că un autor duhovnicesc atât de influent cum este Sfântul Isaac Sirul nu are o zi de comemorare liturgică specială (cum are Sfântul Efrem Sirul pe 28 ianuarie[3]), nici o viață care să-i evoce figura istorică şi spirituală sau, altfel spus, Sfântul Isaac Sirul este o strălucitoare şi intrigantă absență din Sinaxarele, Viețile Sfinților, Martirologiile sau calendarele tuturor Bisericilor creştine. Secole de-a rândul în Răsăritul ortodox monahii n-au ştiut despre Sfântul Isaac mai mult decât spune suprascrierea vechii traduceri eline a scrierilor sale: *Ale celui între Sfinți Părintelui nostru avva Isaac Sirul ascetul şi anahoretul, care a fost episcop al iubitoarei de Hristos cetăți Ninive, Cuvinte ascetice* [logoi asketikoi] *scrise de el pe limba lui şi tălmăcite în graiul elin de cuvioşii părinții noştri avva Patrikios şi Avramios, filozofii şi isihaştii care au viețuit în isihie în Lavra celui între Sfinți Părintelui nostru Sava* [cel Sfințit din Palestina][4]. Că până în 1770 nu se ştia mai mult în

[2] „Dogme et spiritualité orientale", *Revue d'Ascétique et de Mystique* 23 (1947), p. 3–37, reluat în: I. HAUSHERR S. I., *Études de spiritualité orientale* (Orientalia Christiana Analecta 183), Roma, 1969, p. 145–179, aici p. 159 şi 160–161, citatul din Kireievski tot aici, p. 158–159.

[3] Sinaxarele sârbe şi greceşti moderne au introdus doar foarte recent pe 28 ianuarie şi numele Sfântului Isaac spre a fi comemorat liturgic o dată cu Sfântul Efrem.

[4] Ediția ieromonahului Nichifor Theotokis: *Tou hosiou Patros hemon Isaak episkopou Ninevi tou Syrou Ta eurethenta Asketika*, Leipzig, 1770, reed. de ieromonahul Ioachim Spetsieris, Atena, 1895 şi reimprimată anastatic de Ed. V. Rigopoulos, Tesalonic, 1975, 1985, 1997 (după care cităm), aici p. 1. După această unică ediție disponibilă, deşi extrem de defectuoasă, s-au făcut trei traduceri româneşti: prima a fost cea a paisienilor români publicată la Neamț în 1819, „foarte greu de înțeles, fiind făcută în mod literal după textul grec atât de defectuos"; o a doua, „mai nouă, netipărită, şi ea de multe ori destul de depărtată de conținutul textului grecesc"; şi, în fine, o a treia, „pe de o parte, cât mai fidelă, pe de alta, în propoziții cât mai inteligibile", cu introducere (p. 5–12) şi note realizată de părintele Dumitru

spațiul ortodox o arată şi prolixul cuvânt introductiv anonim care prefațează, începând cu secolul XIII, manuscrisele greceşti ale „Cuvintelor ascetice" isaachiene şi care poartă titlul: „Suprascriere [*epigramma*] împreună cu Dumnezeu despre tăcere şi isihie şi viața pustnicească ce se poate constitui înainte de orice faptă din abținerea limbii şi o inimă blândă, în care e şi o mică laudă din buze nepricepute adusă cuviosului Părinte Isaac Sirul"[5]. Lung şi obositor exercițiu retoric de admirație, tipic bizantin, el este „o cascadă de superlative elogioase"[6] la adresa Sfântului Isaac, prefațat de o interminabilă disertație pe tema virtuților tăcerii şi liniştii. Tot ce aflăm din el e că Isaac s-a născut şi a fost educat, ca şi biblicul patriarh Avraam, în Mesopotamia, nu departe de Edessa şi că prin descoperire dumnezeiască a primit episcopia iubitoarei de Hristos cetăți Ninive[7].

Editor improvizat, Nichifor Theotokis (1731–1800) a procedat extrem de amatoristic. Acționând la comanda patriarhului Efrem II al Ierusalimului (1766–1770), sponsorul ediției, a avut la dispoziție doar două manuscrise extrem de defectuoase (provenite din bibliotecile private ale preotului Agapios din Galata şi ale mitropolitului Neofit al Artei) şi care ofereau un text grec într-o stare deplorabilă. În loc să recurgă la manuscrisele mai vechi şi mai bune din bibliotecile Răsăritului (Sinai) sau Occidentului (Paris, Vatican), de care avea cunoştință, Theotokis s-a mulțumit să revizuiască textul schimbând punctuația, şi să adauge referințele scripturistice şi o serie de note. Fapt şi mai grav, a schimbat radical numerotația „Cuvintelor" din manuscrise rearanjându-le pe criterii tematice şi

Stăniloae şi publicată ca volumul X al *Filocaliei* (româneşti) [*FR*]: Sfântul ISAAC SIRUL, *Cuvinte despre sfintele nevoințe*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1981, cf. p. 5 şi 25.

[5] *Ta eurethenta asketika*, 1895 (1997), p. XXV–XXXIX: „Epigramma peri siopes kai hesychias". „Epigramma" anonimă n-a fost inclusă în edițiile româneşti tipărite ale „Cuvintelor despre nevoință" ale Sfântului Isaac din 1819 şi 1981; potrivit părintelui Dumitru Stăniloae, ea există în unele manuscrise vechi şi în traducerea mai nouă inedită. Cf. *FR* X, 1981, p. 11–12 şi 20, nota 20.

[6] HAUSHERR, *op. cit.*, p. 156.

[7] *Ta eurethenta asketika*, p. XXXV.

schimbând astfel vechea lor ordine[8]. Rezultatul a fost că scrierile Sfântului Isaac s-au difuzat până astăzi[9] într-o formă precară, improvizată din punct de vedere nu doar ştiinţific, creând nenumărate dificultăţi de înţelegere cititorilor şi probleme insolubile traducătorilor[10]. Monah duhovnicesc, ierarh şi mare predicator, dar şi intelectual de formaţie şi vocaţie iluministă — autor nu doar al faimosului *Chiriacodromion* şi al multor altor lucrări teologice, dar şi al unei serii de manuale de ştiinţă (*Fizică* [newtoniană!], 1766–1767; *Matematică*, 3 volume de aritmetică, geometrie şi algebră, 1799, şi *Geografie* [cursuri de la Academia Iaşi, 1775–1776], 1804) — Nichifor Theotokis a încercat în „introducerea" sa[11] să ridice vălul de mister care înconjura persoana Sfântului Isaac. În acest scop, el s-a folosit cu spirit critic de ultimele achiziţii ale ştiinţei filologice disponibile în epoca sa. A făcut recurs inevitabil la monumentala *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana* în 4 volume (volumul 3 are două părţi), cu un total de 4000 de pagini, publicată între 1719–1728 de faimosul erudit maronit Josephus Simonius Assemani (1687–1768). Originar din Liban, ajuns custode şi prefect al Bibliotecii Vaticane, Assemani a fost un neobosit colecţionar de manuscrise orientale, cunoscător a zeci de limbi orientale şi una din cele

[8] A se vedea mai jos în anexă tabelele de concordanţă, p. 401–404.

[9] Reeditarea ediţiei Theotokis de Spetsieris în 1895 a fost şi ea „un veritabil masacru": nenumărate greşeli de tipar, omiterea a zeci de cuvinte, a peste 30 de fraze întregi sau părţi de fraze au sporit doar dezastrul ediţiei Theotokis, de al cărei caracter deplorabil Theotokis însuşi era foarte conştient.

O ediţie critică de mulţi aşteptată a textului grec al corpusului isaachian — ediţie pregătită încă din 1970 sub auspiciile mănăstirii athonite Stavronikita, iar actualmente Iviron — e în curs de finalizare de către MARCEL PIRARD, „Hoi Asketikoi logoi tou abba Isaak tou Syrou. Prolegomena gia mia kritike ekdose", *Synaxe*, nr. 81, 2002, p. 50–58.

[10] Cum arată, de ex., stareţul Paisie Velicikovski în prefaţa la ediţia slavonă a Cuvintelor Sfântului Isaac (Neamţ, 1812); trad. rom. Valentina Pelin în: SFÂNTUL PAISIE DE LA NEAMŢ, *Cuvinte şi scrisori duhovniceşti*, Chişinău, 1998, p. 99–107 sau DANA MILLER în „Introducerea" la monumentala ediţie a traducerii engleze a Cuvintelor isaachiene după textul grec şi siriac: *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian* translated by the Holy Transfiguration Monastery, Boston MA, 1984, p. LXXXV–CXII.

[11] „Cuvânt către cititori", ed. 1997, p. VI–XVII. Nepublicat în ed. Neamţ, 1819, tradus însă de părintele Dumitru Stăniloae în *FR* X, 1981, p. 12–22.

mai prodigioase minţi erudite din toate timpurile. Între alte vaste opere de erudiţie pe care le-a publicat[12] se numără şi *Bibliotheca Orientalis*, o primă încercare de „patrologie siriacă", de inventariere atentă a întregului patrimoniu literar siriac, o mină de informaţii preţioase până astăzi. (Volumul I e consacrat scriitorilor siriaci „ortodocşi", volumul II scriitorilor siriaci „monofizţi", iar cele două părţi ale volumului III erau dedicate scriitorilor siriaci „nestorieni".) Paginile 446–463 ale volumului I din *Bibliotheca Orientalis* consacrate de J. Assemani lui Isaac Sirul, pagini rezumate de N. Theotokis în „introducerea" sa la ediţia corpusului isaachian grec din 1770, cuprindeau în cea mai mare parte (p. 446–459) o detaliată descriere analitică a manuscrisului *karshuni*, arab scris în caractere siriace, *Codex Nitriensis XX = Vatic. syr. 198*, copiat în anii 1501–1516 în Nitria-Sketis, Egipt[13]. Acesta conţinea o traducere arabă a corpusului scrierilor isaachiene, în total 138 de „Cuvinte" grupate în patru cărţi (28 + 45 + 44 + 21) şi constituia cea mai amplă colecţie a scrierilor lui Isaac pe care o găsise în manuscrise Assemani, întrucât manuscrisele greceşti nu cuprind decât cel mult 90 de „Cuvinte". În finalul ediţiei sale din 1770, Theotokis a tradus din latină în greacă această descriere făcută de Assemani corpusului isaachian arab, indicând şi „Cuvintele" care aveau corespondenţă în textul grec (acestea erau cuprinse mai ales în cărţile II şi III ale colecţiei arabe)[14]. Manuscrisul *karshuni 198* era prefaţat de o scurtă notiţă biografică editată şi tradusă în latină de Assemani de unde a fost rezumată în greacă de Theotokis. Notiţa are conţinutul următor: Isaac a fost un sirian din ţinutul Ninive. A intrat din fragedă tinereţe împreună cu fratele său în mănăstirea Mar Mattai [„monofizită"!] din regiune. După un timp petrecut în chinovia de aici s-a retras ca anahoret vieţuind în deplină linişte şi singurătate. Fratele său deve-

[12] *Opera omnia* a Sfântului EFREM SIRUL, 6 vol., 1732–1746; *Kalendaria Ecclesiae Universae*, 6 vol., 1750–1755; *Bibliotheca Juris Orientalis canonici seu civilis*, 5 vol., 1762–1766.

[13] Descriere reluată în S. E. ASSEMANI – J. S. ASSEMANI, *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codicum manuscriptorum Catalogus* I, 3, Roma, 1759, p. 427–442.

[14] Ed. 1895 (1997), p. 424–429.

nit egumen încearcă în zadar să-l aducă înapoi în mănăstire. Printr-o descoperire de sus primeşte să fie hirotonit episcop al Bisericii din Ninive. Dar chiar în ziua hirotoniei se confruntă cu o altercaţie între un creditor şi datornicul lui. Nereuşind să soluţioneze disputa prin recurs la Evanghelie şi temându-se să nu-şi piardă liniştea din pricina grijilor, părăseşte scaunul episcopal şi se retrage în pustie unde rămâne până la moarte şi compune scrierile sale ascetice şi duhovniceşti[15]. Theotokis a tradus însă grăbit un detaliu: după ce şi-a dat demisia, scrie el, Isaac „s-a retras la schitul său iubit din pustie", în timp ce textul latin spune mai precis că după demisie Isaac „a fugit în sfânta pustie Sketis" din Egipt, unde şi-a scris opera şi şi-a sfârşit viaţa. Aceeaşi notiţă arabă — provenită, de reţinut, de la un manuscris din Sketis, deci scrisă de autor copt, aparţinând Bisericii nechalcedoniene „monofizite" — plecând de la indicii cronologice vagi din cuprinsul „Cuvintelor" lui Isaac însuşi[16] — spune că Isaac a trăit îndată după anul 6000 de la facerea lumii = 492 de la naşterea lui Hristos. Identificându-l pe Simeon, destinatarul Epistolei IV a Sfântului Isaac, cu Simeon Stâlpnicul cel Nou de pe Muntele Minunat (*Thaumasioreites*) de lângă Antiohia, care a murit în anul 594, Assemani şi Theotokis trag concluzia că Isaac trebuie să fi fost contemporanul acestuia, murind şi el la vârstă înaintată, în jurul anului 600 după Hristos[17]. Pe baza acestei concluzii, Assemani şi Theotokis resping apoi ca eronate două identificări curente în Occident ale lui Isaac Sirul, care era cunoscut aici printr-o selecţie latină în 53 de capitole din 25 din „Cuvintele ascetice" traduse din greacă cândva în secolele XI–XIII[18]. În Apus Isaac Sirul a fost cel mai adeseori identificat cu pustnicul Isaac de pe Montelucca de lângă Spoleto de care vorbeşte papa Grigorie cel Mare

[15] *Ibid.*, p. VI–VIII; *FR* X, p. 13–14.
[16] Cf. *Cuvintele* 33, 74 şi 62; *FR* X, p. 185, 337, 323.
[17] Ed. 1895 (1997), p. X; *FR* X, p. 16.
[18] Editate la Veneţia în 1506, reeditate în 1720 la Lyon în *Bibliotheca Patrum* XI şi de J.-P. Migne în *PG* 86/1, 811–888. Cele 53 de „cuvinte" isaachiene latine au fost traduse şi în italiană (editate în 1500), castiliană, franceză şi portugheză (rămase în manuscrise).

(† 602) în faimoasele sale *Dialoguri*[19] care i-au adus şi supranumele „Dialogul". Anahoret sirian refugiat din Siria în Umbria în timpul stăpânirii gote a Italiei, acest Isaac înfiinţase pe Montelucca de lângă Spoleto o colonie de eremiţi după modelul lavrelor orientale, creând o mică „Tebaidă a Umbriei", unde a murit în jurul anului 550 după ce s-a bucurat de un mare renume de „văzător înainte" şi făcător de minuni prin puterea rugăciunilor lui. Venerat ca sfânt, trupul său se păstrează până azi în Spoleto, iar el este cinstit în Biserica latină pe 11 sau 15 aprilie. De aici cinstirea lui a trecut pe 12 aprilie şi în Răsărit prin intermediul *Vieţilor Sfinţilor* prelucrate de Sfântul Dimitri al Rostovului (1651–1709). Din motive de inadvertenţă cronologică, Assemani şi Theotokis resping pe drept cuvânt atât identificarea lui Isaac Sirul cu anahoretul sirian de pe Montelucca, cât şi aceea cu Isaac prezbiter din Antiohia trăitor pe vremea împăratului Leon I (454–474)[20]. Assemani, şi pe urmele lui şi Theotokis, mai observă două detalii importante: mai întâi faptul că patru din „cuvintele" atribuite lui Isaac în corpusul grec (nr. 2, 7, 43 şi 80 din numerotaţia ediţiei lui Theotokis) aparţin în realitate monahului sirian Ioan Saba (cel Bătrân) de la mănăstirea Dilaiti (de fapt Dalyatha, a Viilor) de dincolo de Tigru[21]. Iar în al doilea rând faptul că în Catalogul versificat al cărţilor aparţinând a peste 200 de autori siriaci, întocmit de eruditul canonist sirian care a fost mitropolitul Ebedjesu (Abdisho) al Nisibisului († 1318)[22], se spune: „Isaac al Ninivei a alcătuit şapte tomuri despre vieţuirea duhului, tainele dumnezeieşti, judecată şi providenţă". Iar Theotokis adaugă: „Nu ştim dacă aceste tomuri s-au pierdut sau s-au păstrat undeva nu ştim unde"[23].

Tot atât cât ştiau Assemani şi Theotokis despre Isaac Sirul, autor ascetic din secolul VI, se ştia şi după un secol. E ceea ce atestă amplul articol despre literatura siriacă din *Encyclopædia*

[19] *PL* 77, 244B–248D.
[20] Ed. 1895 (1997), p. XI şi XIV; *FR* X, p. 16–17 şi 19.
[21] *Ibid.*, p. XV–XVI; *FR* X, p. 21.
[22] Publicat de J. Assemani cu ample comentarii în *Bibliotheca Orientalis*, vol. III, 1, p. 1–362, referinţa e la p. 104.
[23] Ed. 1895 (1997), p. XIII; *FR* X, p. 18.

Britannica din 1887 scris de siriacistul britanic W. Wright, retipărit separat dar cu note în 1894[24]. Acesta putea adăuga doar faptul că în 1869 fuseseră publicate într-o antologie două „cuvinte" isaachiene în textul original siriac[25]. Alte trei „cuvinte" în originalul siriac erau publicate de siriacistul francez J.-B. Chabot în anexa tezei sale de doctorat de la Louvain din 1892, primul studiu științific aspra lui Isaac Sirul de după Assemani[26]. Interpretând altfel decât eruditul maronit documentația existentă, Chabot propunea pentru viața Sfântului Isaac Sirul și scrierea corpusului său ascetic o datare încă și mai timpurie: sfârșitul secolului V, și pleda pe larg pentru ortodoxia doctrinară, chalcedoniană, a teologiei și apartenenței confesionale a sirianului Isaac. Aceasta întrucât, precum se știe, în secolul V, în urma controverselor hristologice care au urmat Sinoadelor Ecumenice de la Efes (431) și Chalcedon (451), creștinismul siriac se scindase în trei Biserici rivale care se excludeau, persecutau și acuzau reciproc de erezie: una „nestoriană", de tradiție strict antiohiană și care nu primise Sinodul de la Efes, aflată în afara teritoriului Imperiului roman în cadrul Imperiului persan al Sasanizilor zoroastrieni; alta „iacobită", de tradiție strict alexandrină, deci „monofizită" (mai exact „miafizită"), care nu primea Sinodul de la Chalcedon și ca atare s-a rupt de Biserica oficială a Imperiului roman; și, în fine, o Biserică minoritară chalcedoniană, rămasă fidelă Imperiului, și de aceea supranumită „melkită" (imperială). Coexistența a două sau trei ierarhii rivale în același spațiu și tentativele nereușite de reconciliere încercate de împărații de la Constantinopol vor arunca întreg Orientul în haos, schisme și crize, slăbindu-l hotărâtor în fața invaziei arabe și a ocupației islamice care vor împinge aceste comunități într-un regim de marginalizare, opresiune și supraviețuire în condiții uneori dramatice.

[24] *A Short History of Syriac Literature*, Londra, 1894; trad. rom. prof. Remus Rus, *Istoria literaturii siriace creștine*, Ed. Diogene, București, 1996, p. 73.

[25] P. ZINGERLE / G. MÖSINGER, *Monumenta Syriaca*, Innsbruck, 1869.

[26] J.-B. CHABOT, *De S. Isaaci Ninivitae vita, scripta et doctrina*, Paris, 1892.

Studierea sistematică a fondului de manuscrise orientale al bibliotecilor din Occident și din Orientul Apropiat a revelat un fenomen neobișnuit și unic pentru Evul Mediu: o recepție „ecumenică", transconfesională. Fie în originalul siriac, fie în traduceri, scrierile lui Isaac Sirul erau citite în egală măsură de monahi aparținând tuturor familiilor confesionale ale creștinismului: de sirienii orientali „nestorieni", de sirienii occidentali, de copții și etiopienii „monofiziți", de chalcedonienii „ortodocși" greci, georgieni, slavi sau români și de chalcedonienii „catolici" latini. Dar indicii concludente despre Isaac Sirul ca personaj istoric identificabil nu existau. Ele n-au întârziat să apară însă. Întâi de toate, Chabot a observat că „Epistola IV către Cuviosul părinte Simeon Făcătorul de minuni" — principalul argument invocat eronat de Assemani pentru datarea lui Isaac la sfârșitul secolului VI — nu aparținea de fapt lui Isaac, ci era în realitate varianta prescurtată a „Epistolei către Patricius" a episcopului și teologului Filoxen al Mabbugului († 523), care a fost alături de Sever al Antiohiei († 538) unul din părinții fondatori ai hristologiei Bisericilor orientale antichalcedoniene „monofizite". Cercetând bibliotecile, Chabot va descoperi apoi principalul document istoric care a permis în sfârșit identificarea definitivă a misteriosului Isaac Sirul. E vorba despre notița cu nr. 124 din lista de 140 de părinți duhovnicești fondatori ai Bisericii „nestoriene" a Răsăritului, compusă între 860–870 de mitropolitul nestorian Ishodenah al Basrei, listă cunoscută sub numele de *Cartea curăției* (*Ktaba dnakfuta*) și pe care Chabot a publicat-o cu traducere franceză în 1896[27]:

> „*124.* Sfântul Mar Ishaq episcop al Ninivei, care a alcătuit cărți despre viețuirea singuraticilor.
>
> A fost făcut episcop al Ninivei de catolicosul Mar Giwargis [Gheorghe, 661–680] în mănăstirea Beit Abe.

[27] „Le livre de la chasteté composé par Jésusdenah, évêque de Basrah", publié et traduit par J.-B. CHABOT, *Mélanges d'archéologie et d'histoire* 16 (1896), p. 225–291; notița despre Isaac la p. 277–278 (63–64). Cf. J. M. FIEY, „Ichodnah Metropolit de Basra et son œuvre", *L'Orient syrien* 11 (1966), p. 431–450.

După ce a păstorit cinci luni comunitatea din Ninive după episcopul Moise, înaintaşul său, a lăsat episcopia dintr-o pricină pe care o ştie Dumnezeu şi s-a dus să locuiască în munţi. Rămas vacant o vreme scaunul său, a fost făcut episcop în locul său fericitul Sabrisho. Şi aceasta a lăsat episcopia şi a trăit ca anahoret în zilele catolicosului Henanisho [I, 685–700] şi a murit în mănăstirea lui Shahen din ţinutul Qardu. Deci Ishaq, după ce a lăsat scaunul din Ninive a urcat în Muntele Matut care e înconjurat de ţinutul Beit Huzaye, şi a locuit în singurătate cu anahoreţii care erau în acel ţinut; după care a venit în mănăstirea lui Rabban Shabur. Cerceta îndeosebi Sfintele Scripturi până acolo încât şi-a pierdut vederea din pricina citirilor şi ascezei. Era foarte iscusit în tainele dumnezeieşti şi a alcătuit cărţi despre viaţa dumnezeiască a singuraticilor. A exprimat însă trei propoziţii care n-au fost primite de mulţi; şi a fost atacat de Daniel Bar Tubanita episcop [al Tahalului, în Beit] Garmai pentru unele afirmaţii pe care le-a făcut. S-a mutat din viaţa pământească la adânci bătrâneţi şi trupul său a fost aşezat în mănăstirea lui Shabur.

Fiind de loc din Beit Qatraye, cred că invidia împotriva lui a fost aţâţată de cei dinăuntru [din Mesopotamia], ca şi împotriva lui Iawsep Hazzaya, Yohannan din Apameea şi Yohannan din Dalyatha."

În 1904, eruditul orientalist şi liturgist care a fost patriarhul siro-occidental unit cu Roma Ignatios Ephrem II Rahmani (1848–1929) publica[28] cu traducere latină, după un manuscris datat 1471–1472, o altă notiţă siriacă despre Isaac Sirul cu următorul conţinut:

„Iată istoria sau biruinţa binecuvântatului părinte Mar Ishaq, unde se povesteşte ţinutul şi viaţa lui; că a fost episcop al Ninivei, dar mai apoi a lăsat episcopia şi s-a dus într-o mănăstire şi a alcătuit cinci volume de învăţături pentru monahi.

[28] *Studia syriaca*, fascicolul I, Deir el-Sharf, Beirut, 1904, p. 32–33.

Acest Ishaq al Ninivei era de loc din ţinutul Qatar, mai jos spre India. După ce a ajuns iscusit în cărţile Bisericii şi în comentarii s-a făcut monah [într-o mănăstire] şi învăţător în ţinutul său. Când catolicosul Mar Giwargis [Gheorghe, 661–680] a venit în ţinutul său [în 676], l-a luat cu sine în Beit Aramaye [Mesopotamia], pentru că era din aceeaşi familie cu Mar Gabriel Qatraya, exeget al Bisericii. Mar Ishaq a fost hirotonit episcop în mănăstirea Beit Abe, dar din pricina subţirimii minţii şi zelului său nu s-a putut îngriji de comunitatea sa decât cinci luni. Şi după ce l-a rugat pe «papa»[29] care l-a lăsat să plece, s-a întors în singurătatea lui; «papa» i-a îngăduit să se retragă, iar el s-a întors la liniştirea lui în muntele din Beit Huzaye împreună cu monahii de acolo. La sfârşit şi-a pierdut vederea şi fraţii aşterneau în scris învăţătura lui; ei îl numeau al «doilea Didym», pentru că era blând, dulce şi smerit, iar cuvântul său era plin de bunătate. Nu mânca decât trei pâini pe săptămână cu puţine legume şi nu gusta mâncare gătită. A alcătuit cinci volume cunoscute până azi: dulce învăţătură! Iată ce mărturiseşte Mar Yozadaq în scrisoarea scrisă lui Bushir ucenicul său din mănăstirea lui Rabban Shabur: «Mulţumesc lui Dumnezeu că te-ai sârguit să-mi trimiţi învăţătura lui Mar Ishaq al Ninivei. Ştiu că ţi-ai agonisit cheile Împărăţiei încă în această viaţă, pentru că ai umplut mănăstirea noastră cu învăţătura vieţii, căci ne mărturisim şi noi ucenici ai lui Mar Ishaq episcopul Ninivei.» Aceasta o spune în scrisoarea sa. În acelaşi fel vorbeşte şi episcopul Yohannan: «Cartea lui mar Ishaq îmi e de mare ajutor şi mângâiere.» Aşadar, îmbătrânind şi înaintând în ani, s-a mutat la Domnul şi a fost aşezat în mănăstirea lui Rabban Shabur.

Rugăciunile de Dumnezeu Născătoarei Maria, ale părintelui nostru [Ishaq] şi ale tuturor sfinţilor să fie cu noi. Amin."

[29] Mitropolitul Adiabenei cu scaunul la Erbil/Arbela al cărui sufragan a fost pentru scurt timp Isaac, sau, mai probabil, catolicosul însuşi, primatul Bisericii Răsăritului.

Chabot şi toţi erudiţii catolici au fost obligaţi să se plece, nu fără regret, în faţa evidenţei adevărului istoric incontestabil: „Isaac de Ninive a été tout bonnement nestorien et évêque nestorien”[30]. Confirmarea definitivă a venit în 1909 o dată cu publicarea textului original siriac al primei părţi a corpusului isaachian de către harnicul editor de texte siriace care a fost eruditul părinte lazarist caldeean (sirian unit cu Roma), Paul Bedjan (1838–1920)[31]. „Ilustrul Bedjan, care n-ar fi cerut nimic mai mult decât să poată venera în Sfântul Isaac, compatriotul său, un învăţător de tradiţie catolică, mărturiseşte însă ingenuu: «S-a dovedit că Isaac al Ninivei era nestorian: tradiţia [manuscrisă] şi tonul scrierilor sale o dovedesc suficient»”[32]. Analiza manuscriselor siriace ale corpusului isaachian făcută de Bedjan a condus la constatarea existenţei nu a uneia, ci a două tradiţii: una siro-orientală „nestoriană” şi alta siro-occidentală „iacobită”. Textul siro-oriental este cel original şi complet, numărând 82 de „cuvinte” şi în el apar citaţi ca autorităţi Teodor al Mopsuestiei, Diodor din Tars şi Evagrie Ponticul. Textul siro-occidental are 8 „cuvinte” mai puţin, iar aici numele acestor autorităţi au fost schimbate cu ale unor Părinţi acceptabili pentru Biserica iacobită „monofizită”. Traducerea greacă s-a făcut după textul siro-occidental, şi ea are încă alte

[30] I. HAUSHERR, *op. cit.* (n. 2), p. 161. La p. 162–164, Hausherr reproduce textul francez şi latin al celor două notiţe cu următorul comentariu la adresa ortodocşilor care continuă să sfideze evidenţele istorice: „Honnêtement il devait y avoir chose jugée. Cependant, devant une certaine persévérance à ignorer la vérité historique — phénomène que rend seul possible la séparation obstinée entre érudition et piété —, nous sommes excusables de produire les deux documents principales”.

Cele două notiţe vor fi reluate în traducerile engleze ale Părţii I realizate de A. J. Wensinck (1923, cf. mai jos n. 31, p. XVIII–XIX) şi D. Miller (1984, p. LXV–LXVI), în trad. franceză a Părţii II de A. Louf (2003, cf. mai jos n. 65, p. 10–12) şi trad. italiană în monografia lui S. Chialà (2002, cf. mai jos n. 67, p. 53–55).

[31] *Mar Isaacus Ninivita, De perfectione religiosa*, ed. P. Bedjan, Paris-Leipzig, 1909, 638 p.

Această ediţie a fost tradusă în limba engleză de orientalistul olandez A. J. Wensinck: *Mystic Treatises by Isaac of Nineveh*, Amsterdam, 1923; reed. anastatică Wiesbaden, 1969. Ediţia Wensinck notează pe marginile textului şi paginile ediţiei Bedjan pe care o cităm după această versiune.

[32] I. HAUSHERR, *op. cit.*, p. 161.

6 „cuvinte” mai puţin faţă de textul siro-occidental (în total 14 „cuvinte” mai puţin faţă de textul siro-oriental original[33]). Numele lui Evagrie, care e citat de 16 ori în textul siriac atât oriental, cât şi occidental, dispare sau e înlocuit cu al altor Părinţi acceptabili pentru chalcedonieni. „Cum se explică deci — scrie Bedjan în prefaţa ediţiei sale — că monofiziţii au văzut în Isaac pe unul din ai lor, iar catolicii [chalcedonienii greci şi latini] pe un Părinte al Bisericii lor? Ceea ce am descoperit în modul cel mai sigur e că iacobiţii au falsificat unele pasaje ale cărţii pentru a-l face inofensiv cititorilor sectei lor. Cu timpul Isaac a trecut drept un ortodox, iar numele său a fost confundat când cu Isaac al Antiohiei, cât cu un alt Isaac monofizit”[34]. „La nestorieni, titlul de fericitul Tâlcuitor e dat lui Teodor al Mopsuestiei, elev al lui Diodor din Tars şi dascăl al lui Nestorie al Constantinopolului. Scrierile acestor doi episcopi au fost condamnate după moartea lor alături de cele ale patriarhului Constantinopolului [Nestorie]. Isaac le citează frecvent, mai ales pe cele ale lui Teodor, de obicei fără să-i numească. Dar aceste evocări fiind insuportabile pentru ortodocşi, nu s-au dat înapoi în faţa câtorva falsificări şi anacronisme pentru a scăpa de ele”[35]. Lăsând textele citate aşa cum sunt, s-au schimbat doar numele: „Fericitul Tâlcuitor” Teodor al Mopsuestiei devine astfel „unul din dascăli”, „avva Martinian”, „fericitul Chiril” sau „Sfântul Ioan Gură de Aur”, iar Diodor al Tarsului a devenit „Pavel din Tars” sau „Dionisie al Atenei”[36]. Acelaşi lucru se petrece în textul grec

[33] A se vedea traducerea lor mai jos, p. 411–446.

[34] 1909, p. IV–V.

[35] *Ibid.*, p. X şi lista acestor corecturi la p. X–XV.

[36] „Mar Diodor” din *Cuv.* 37 ed. Bedjan (p. 285) devine în *Cuv.* 27 ed. Theotokis „unul din înţelepţi” (*FR* X, p. 145).

„Fericitul Tâlcuitor”, „Mar Teodor al Mopsuestiei” din *Cuv.* 9 ed. Bedjan (p. 113–114) devine în *Cuv.* 41 ed. Theotokis „avva Martinian” (*FR* X, p. 216–217). Cele două citate din Teodor din *Cuv.* 19 ed. Bedjan (p. 155 şi 160) nu apar deloc dat fiind că întreg acest „cuvânt” e omis tocmai din acest motiv din traducerea greacă; din *Cuv.* 22 ed. Bedjan (p. 168) devine în *Cuv.* 32 ed. Theotokis „unul din Sfinţii Părinţi” (*FR* X, p. 175); din *Cuv.* 44 ed. Bedjan (p. 319) devine în *Cuv.* 18 ed. Theotokis „Ioan Gură de Aur” (*FR* X, p. 93); din *Cuv.* 50 ed. Bedjan (p. 358) devine în *Cuv.* 60 ed. Theotokis „Chiril al Alexandriei (!)” (*FR* X, p. 314); iar menţiunile nominale

cu numele lui Evagrie Ponticul care sau e omis cu totul, sau înlocuit cu nume de Părinți consacrați[37]. Prin intermediul acestor fraude pioase scrierile ascetice ale altfel „ereticului" episcop „nestorian" Isaac al Ninivei au beneficiat de difuziune „ecumenică", Isaac devenind călăuză și învățător duhovnicesc iubit și exaltat pentru zeci de generații de monahi sirieni, greci, slavi și latini. Prin câteva ușoare retușuri, Isaac devenise din „nestorian", „monofizit" și din „monofizit", „ortodox".

Lumea savantă occidentală s-a grăbit să înregistreze și să recepteze aceste achiziții în lucrările teologice standard: dicționare, lexicoane, manuale de patrologie. Toate notițele, majoritatea dintre ele extrem de scurte, privitoare la Isaac Sirul din aceste lucrări de referință pleacă de fapt de la cele două pagini foarte dense și tehnice (cu inventarierea listelor manuscriselor existente) consacrate lui „Ishaq von Ninive" — ascet și episcop nestorian al Ninivei de la sfârșitul secolului VII — de către orientalistul și liturgistul Anton Baumstark în erudita sa *Istorie a literaturii siriace* din 1922[38]. Aceasta a devenit imaginea schematică din dicționare[39] și patrologii[40]. Figura

din *Cuv.* 50 și 59 ed. Bedjan (p. 352 și 418) sunt omise în *Cuv.* 58 și 4, ed. Theotokis (*FR* X, p. 307 și 43).

[37] Mențiunile nominale din *Cuv.* 1, 8, 65 (de trei ori) ed. Bedjan (p. 4, 106, 443, 456, 462) sunt omise în *Cuv.* 1, 21 și 34 ed. Theotokis (*FR* X, p. 28 și 193); Evagrie din *Cuv.* 81 ed. Bedjan (p. 573) devine în *Cuv.* 86 ed. Theotokis „un oarecare dintre sfinți" (*FR* X, p. 461), din *Cuv.* 22 ed. Bedjan (p. 174 și 175) devine în *Cuv.* 22 ed. Theotokis „dumnezeiescul Grigorie" (*FR* X, p. 179); din *Cuv.* 72 și 74 ed. Bedjan (p. 495, 496–497 și 513) devine în *Cuv.* 49 și 81 ed. Theotokis „fericitul Marcu" (*FR* X, p. 253, 255 și 400), iar din *Cuv.* 77 ed. Bedjan (p. 532) devine în *Cuv.* 19 ed. Theotokis „sfântul Ioan" (*FR* X, p. 101).

[38] ANTON BAUMSTARK, *Geschichte der syrischen Literatur*, Bonn, 1922, p. 233–235.

[39] Cf. articolul despre „Isaac de Ninive" din *Dictionnaire de théologie catholique* VIII/1, 1924, col. 10–12, semnat de învățatul episcop latin al Atenei LOUIS PETIT. Acesta arată că „mult timp socotit catolic, azi heterodoxia lui nu mai poate fi pusă la îndoială" (col. 10). Tradusă în greacă, „opera sa a exercitat o enormă influență asupra întregului ascetism răsăritean", dar „deși emană de la un scriitor nestorian, nimic din ea nu șochează doctrina catolică" (col. 11–12).

[40] O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, vol. V, Freiburg i. Br., 1932, p. 74; B. ALTANER, *Patrologie*, Freiburg i. Br., 1938,

unui modest ascet și episcop „nestorian" dintr-o obscură provincie a Imperiului persan devenit „Sfânt Părinte" al Bisericii Ortodoxe nu putea să nu șocheze, mai ales pe ortodocși. Aceștia n-au ezitat chiar să sfideze evidențele pentru a evita paradoxul unui „eretic" dascăl duhovnicesc al „ortodocșilor". Un exemplu al unei astfel de atitudini anistorice, obsedată de clișee dogmatice și stereotipii, îl oferă și reacția retorică reținut indignată a părintelui Dumitru Stăniloae la această imagine-standard, din foarte scurta introducere despre „Sfântul Isaac Sirul și epoca sa" care prefațează traducerea sa românească a versiunii grecești editate de Theotokis, inclusă în volumul X al *Filocaliei*. În opinia părintelui Dumitru Stăniloae, „identificarea autorului nostru cu un episcop nestorian al Ninivei ridică unele întrebări greu de rezolvat în cadrul acestei ipoteze. De exemplu: cum a putut un adept al nestorianismului, care desparte strict în Hristos persoana dumnezeiască de cea omenească, să adopte mistica evagriană care aproape confundă dumnezeiescul cu adâncul omului? Cum a putut apoi un evagrian să folosească atât de frecvent pe Dionisie Areopagitul, care e la antipodul lui Evagrie, prin plasarea lui Dumnezeu într-o transcendență atât de accentuată?"[41]. Întrebările sunt grave și trimit spre probleme reale, dar din păcate ele nu primesc nici un răspuns afară de faptul că, întrucât nu-i cunoaște nici pe Sfântul Maxim Mărturisitorul († 662), nici pe Sfântul Ioan Scărarul († 649) și citează doar autori din secolele IV–V (ultimul fiind Dionisie Areopagitul) „acesta e un semn că autorul nostru aparține unei epoci nu prea depărtate de sfârșitul

p. 221 (7 rânduri de text); M. VILLER - K. RAHNER, *Aszese und Mystik in der Väterzeit* (traducerea și adaptarea germană de către viitorul celebru teolog catolic al secolului XX Karl Rahner a cărții franceze a lui Marcel Viller din 1930), Freiburg i. Br., 1939, p. 245–246; H.-G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 453 (14 rânduri de text), cu precizarea că prin traducerea în greacă adaptată a scrierilor acestui episcop nestorian al Ninivei „întreg curentul misticii evagriene s-a întors înapoi în Bizanț", fiindcă deși îl cunoaște pe Dionisie Areopagitul, Isaac „urmează în prima linie sistemul lui Evagrie"; I. ORTIZ DE URBINA, *Patrologia syriaca*, ed. II, 1965, p. 145–146.

[41] *FR* X, p. 6.

secolului V"[42]. A afirma însă în 1981 că „problema identității lui Isaac nu e încă rezolvată, așa cum și baza siriacă a textului lui grec cere studii serioase înainte de a fi rezolvată"[43] e un enunț peremptoriu fără acoperire; el trădează înainte de toate carențele orizontului informațional al României comuniste în care lucra părintele Dumitru Stăniloae în acei ani și care-și lăsau inevitabil amprenta asupra oricărei cercetări umaniste, izolate artificial de circuitul cercetărilor și discuțiilor științifice internaționale. În lipsa accesului la studii și izvoare greu accesibile, recursul la clișee stereotipe și ipoteze nesusținute de nimic nu reușea decât precar să compenseze erudiția indispensabilă pentru verificare, pentru afirmarea și infirmarea acestora. Oricât de înălțătoare, reducerea romantică a operei Sfântului Isaac la „un poem spiritual de negrăită frumusețe"[44] care de aceea se sustrage unei „rezumări satisfăcătoare greu de înfăptuit" e la fel de dezamăgitoare ca și concentrarea impresionistă a originalității spiritualității Sfântului Isaac în „patru teme capitale": „a) importanța nevoințelor și a greutăților pentru desăvârșirea omului, temă în care manifestă o înrudire cu Marcu Ascetul; b) importanța smereniei, în a cărei descriere e poate cel mai mare maestru; c) rolul cunoscător al «simțirii», în care este un predecesor al Sfântului Simeon Noul Teolog; d) descrierea insistentă a stării de liniște, strâns legată cu cea a rugăciunii neîncetate și a dragostei"[45]. Lirismul romantic al definirii spiritualității și cantonarea discursului științific la nivelul achizițiilor secolului XVIII (Assemani, Theotokis) sunt, așadar, caracteristice pentru orizontul receptării operei Sfântului Isaac Sirul în teologia românească în virtutea prestigiului și autorității părintelui Dumitru Stăniloae din anii '80 ai secolului XX și până astăzi.

---

[42] *Ibid.*, p. 7.

[43] *Ibid.*, p. 6.

[44] *Ibid.*, p. 11: „Dar aproape toată opera este un poem spiritual de negrăită frumusețe. Sfântul Isaac ne convinge că spiritualitatea nu se poate exprima decât în poezie. Poezia e singurul mijloc de a exprima adevărul planului spiritual al existenței. Poezia și adevărul merg împreună în acest plan."

[45] *Ibid.*, p. 7–8.

Din anii '70 însă studiile privitoare la Sfântul Isaac din lumea liberă intrau într-o nouă fază calitativ superioară celei precedente. Punctul de cotitură l-a constituit prima sinteză adevărată a spiritualității isaachiene elaborată de un alt maronit, părintele Élie Khalifé-Hachem, într-un amplu articol pentru monumentalul *Dicționar de spiritualitate, ascetică și mistică*[46]. Isaac era studiat pentru prima dată în mod serios plecând de la adevăratele lui surse prezente în spiritualitatea siriacă propriu-zisă. La prima vedere, lectura corpusului isaachian în textul original siro-oriental relevă o influență dominantă a lui Evagrie Ponticul. Citat de 16 ori cu numele și de multe ori fără a-l numi, Evagrie rămâne pentru Isaac „maestrul de necontestat" sau, în cuvintele sale, „înțeleptul între sfinți", „prințul gnosticilor". „Terminologia evagriană peste tot prezentă e încă și mai decisivă." Dar, precizează părintele Khalifé-Hachem, „să ne grăbim să adăugăm că acest evagrianism, deși foarte evident în aparență, rămâne adeseori superficial; Isaac nu pare să fi asimilat întotdeauna bine savanta doctrină a lui Evagrie. Maestrul cel mai admirat și cel mai citat nu e neapărat și cel mai bine înțeles. În schimb, un alt mare mistic siriac, Ioan Singuraticul sau din Apameea, care nu depinde de Evagrie și pe care Isaac nu-l citează decât o singură dată, pare să-l fi marcat mai profund pe autorul nostru"[47]. Ioan din Apameea[48], mistic sirian din prima jumătate a secolului V, autor al unui număr de scrieri duhovnicești foarte influente în spațiul siriacofon, i-a oferit lui Isaac atât orientarea eshatologică a spiritualității sale, cât mai ales cadrul antropologic general sub forma schemei tripartite a vieții spirituale. Potrivit acesteia, viața spirituală se desfășoară în trei etape: viața trupească (*pagranuta*); a luptei împotriva patimilor pentru dobândirea virtuților și a curăției (*dakyuta*); viața sufletească (*napšanuta*) a luptei împotriva gândurilor pentru dobândirea purității sau limpezimii/transparenței (*šapyuta*) in-

---

[46] „Isaac de Ninive", *Dictionnaire de Spiritualité* VII, fasc. 50–51 (1971), col. 2041–2054.

[47] *Ibid.*, col. 2050.

[48] Cf. „Jean le Solitaire (d'Apamée)", *Dictionnaire de Spiritualité* VIII, fasc. 52–53 (1972), col. 764–772 (B. BRADLEY).

terioare originare a naturii sufletului; şi viaţa duhovnicească (*ruhanuta*) — accesibilă doar puţinora şi exclusiv ca un dar al harului — identică cu lucrarea Duhului Sfânt în sufletul curat şi pasiv, răpit în extazul „uimirii" (*temha*) în viaţa lui Dumnezeu, anticipând astfel stare de după înviere[49].

Faptul a fost confirmat şi de o vastă cercetare desfăşurată în anii '70 de părintele carmelit Robert Beaulay (n. 1927), profesor la Seminarul caldeean din Bagdad, asupra misticului siro-oriental din prima jumătate a secolului VIII Yohannan din Dalyatha sau Yohannan Saba (Ioan din mănăstirea Viilor sau Ioan Bătrânul), un fel de Simeon Noul Teolog sirian. Rezultatele investigaţiilor părintelui Beaulay s-au concretizat în ediţia critică a scrisorilor acestui mistic[50] şi într-o monumentală teză de doctorat susţinută la Sorbona în 1974 sub conducerea eruditului elenist şi orientalist Antoine Guillaumont (1915–2000). Corpul principal al tezei, consacrat învăţăturii duhovniceşti a lui Ioan din Dalyatha, va fi publicat abia în 1990[51]. Detaşată, prima ei parte a fost publicată separat în 1987 sub forma unei „introduceri în studiul misticii siro-orientale"[52]. Aici părintele Beaulay arată pe larg cum s-a constituit spiritualitatea siro-orientală, articulând în cadrul schemei tripartite a lui Ioan din Apameea o sinteză între mistica evagriană a ascezei şi contemplării intelectuale a Treimii şi mistica macariană a simţirii şi experienţei înflăcărate a lui Dumnezeu în inimă, cu aporturi apofatice din Grigorie al Nyssei şi Dionisie Areopagitul, pe un fundament teologic oferit de viziunea antiohiană asupra hristologiei şi economiei mântuirii sintetizate de Teodor al Mopsuestiei.

În aceeaşi perioadă, începutul anilor '80, „perseverenţa în a ignora adevărul istoric, fenomen pe care-l face cu putinţă doar separaţia încăpăţânată între erudiţie şi evlavie", fenomen acu-

[49] Cf. KHALIFÉ-HACHEM, *op. cit.*, col. 2043–2050.

[50] *Patrologia Orientalis* 39. 3, 1978.

[51] R. BEAULAY, *L'enseignement spirituel de Jean de Dalyatha, mystique syro-oriental du VIIIe siècle* (Théologie historique 83), Beauchesne, Paris, 1990.

[52] R. BEAULAY, *La lumière sans forme. Introduction à l'étude de la mystique chrétienne syro-orientale*, Chevetogne, f. a. [1987] (trad. rom. în curs de apariţie la Ed. Deisis).

zat în 1947 ca dominant la ortodocşi de părintele Hausherr[53], începea să fie depăşit de ortodocşii înşişi. Influenţa Sfântului Isaac Sirul n-a încetat să fie dominantă între reprezentanţii tradiţiei isihaste din monahismul grec din prima jumătate a secolului XX şi lor le datorăm îndemnuri stăruitoare adresate monahilor şi credincioşilor de a aprofunda scrierile Sfântului Isaac (ceea ce a condus la reeditări succesive a ediţiei Theotokis în Grecia din 1966 încoace). Astfel, faimosul gheron Iosif Vatopeditul († 1959) scria:

> „Dacă toate scrierile Părinţilor pustiei care ne învaţă trezvia şi rugăciunea s-ar fi pierdut şi ar fi supravieţuit doar scrierile avvei Isaac, ele ar fi fost de ajuns să ne înveţe de la început şi până la capăt viaţa de liniştire şi rugăciune. Ele sunt alfa şi omega vieţii de trezvie şi rugăciune lăuntrică şi sunt singure îndeajuns să ne călăuzească de la prima treaptă şi până la desăvârşire."

Iar gheron Hieronymos din Eghina († 1966) îndemna şi el:

> „Nu-l uita pe Isaac. În fiecare zi o pagină din avva Isaac. Nu mai mult. Isaac e o oglindă în care să te uiţi la tine însuţi. În această oglindă vei vedea dacă ai pe faţa ta necurăţii şi murdării ca să le poţi îndepărta şi să le poţi şterge. În avva Isaac îţi vei vedea gândurile şi ce anume gândesc ele. Vei vedea încotro merg picioarele tale. Vei vedea dacă ochii tăi au lumină şi văd. Vei găsi acolo căi sigure şi nerătăcite care-ţi vor fi de ajutor. O pagină din Isaac pe zi. Dimineaţa sau noaptea, oricând. E de ajuns să citeşti o pagină pe zi."

Un ucenic al acestor doi celebri gheroni, părintele Pantelimon, a înfiinţat între 1958–1962 în Boston, SUA, o comunitate monahală ortodoxă tradiţionalistă cu hramul „Schimbarea la Faţă" şi a stăruit să se facă o traducere engleză a ediţiei Theotokis. Lovindu-se de dificultăţile insurmontabile puse de textul grec deficitar al acestei ediţii, şi neputându-le soluţiona nici prin recursul la microfilmele vechilor manuscrise greceşti

[53] *Op. cit.* (*supra*, n. 2), p. 161.

(de la Paris, Sfântul Sava, Sinai şi Athos), tânărul traducător — Dana R. Miller — a cerut ajutorul faimosului siriacist de la Oxford, profesorul Sebastian Brock, şi a învăţat siriacă pentru a putea confrunta textul grec cu originalul siro-*occidental* (inedit, deci consultat după microfilme), folosit ca bază de traducătorii greci Patrikios şi Avramios de la Mar Saba la sfârşitul secolului VIII – începutul secolului IX[54]. Rezultatul acestei traduceri a textului grec confruntată în note cu originalul siro-occidental a fost monumentala ediţie americană a „Omiliilor ascetice" ale Sfântului Isaac editată de Holy Transfiguration Monastery, Boston, în 1984 (CXV + 561 p.). Textul englez e încadrat de două ample şi riguroase studii ale traducătorului (care din smerenie nu şi-a dat numele în carte). „Introducerea" (p. LXIII–CXV) oferă o relatare istorică exactă asupra vieţii şi scrierilor Sfântului Isaac, plecând de la cele două notiţe încadrate în viaţa Bisericii Răsăritului din secolul VII, urmată de o trecere în revistă a situaţiei textului siriac (p. LXXVII–LXXXV), grec (p. LXXXV–XCIV), slavon şi rus (p. XCIV–XCIX, cu traducerea engleză a prefeţei stareţului Paisie Velicikovski), a traducerii engleze din 1923 a lui Wensinck făcută direct după textul siro-oriental (p. C–CII) şi o prezentare a principiilor şi opţiunilor terminologice ale noii traduceri (p. CII–CXII). Aceeaşi rigoare şi autentic stil ştiinţific domină şi „Epilogul" (p. 481–541), un amplu şi valoros studiu consacrat „istoriei şi teologiei Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârşitul secolului VII"[55]. Aşa cum arată părinţii de la Schimbarea la Faţă în „Cuvântul" lor „înainte", scopul anexării acestui studiu la traducerea „Cuvintelor ascetice" ale Sfântului Isaac e acela „de a demonstra că avva Isaac n-a fost nestorian, cum se susţine îndeobşte în Occident", întrucât studiul menţionat „demonstrează că pe vremea Sfântului Isaac nu se poate pretinde istoric că Biserica din Persia era «nestoriană» în sensul doctrinar al cuvântului. Independent de toate

[54] Cel mai vechi manuscris, păstrat din păcate fragmentar, e un text grec uncial de 78 de file, conţinând primele 16 omilii, şi păstrat actualmente la Biblioteca Naţională a Franţei: *Codex Parisinus graecus 693*.

[55] Tradus integral pentru valoarea lui excepţională în volumul de faţă mai jos, p. 465–536.

aceste consideraţii însă, în scrierile Sfântului — binecuvântarea lui fie cu noi! — nu există nimic care să conţină doctrinele hristologice condamnate ale nestorianismului sau oricare din celelalte învăţături eretice ale vremii"[56].

Dacă anii '80 au văzut cel puţin în Ortodoxia americană reconcilierea evlaviei cu erudiţia, anul 1983 a adus cu sine o descoperire cu adevărat epocală. Într-o anexă a ediţiei sale din 1909 (p. 582–600) a textului siro-oriental original al corpusului cunoscut al scrierilor isaachiene, părintele Paul Bedjan publica trei extrase[57] din „partea a doua" (*palgutha d-tarten*) total necunoscută până atunci a scrierilor lui Mar Ishaq al Ninivei după un manuscris de 255 de file din regiunea Urmia (nord-estul Iranului). În prefaţa sa (p. XVI), Bedjan scria: „Aş fi publicat acest manuscris ca un al doilea volum următor primului, dacă l-aş fi putut colaţiona cu un alt manuscris. Dar această resursă mi-a lipsit. Şi am regretat faptul, căci în el se găsesc pagini foarte frumoase." În evenimentele tragice din anii 1915–1919, care au dus la masacrarea populaţiilor siriene şi armene din nordul Irakului şi Iranului şi din Turcia de către kurzi, bibliotecile din zonă cu sute de manuscrise preţioase au pierit în flăcări pentru totdeauna, în holocaustul cultural care a însoţit ruşinosul genocid al unora din cele mai vechi creştinătăţi orientale masacrate, deportate, islamizate sau exilate. În aceste dramatice circumstanţe, manuscrisul integral pe care-l avea la dispoziţie Bedjan a pierit fără urmă, Partea a II-a a corpusului isaachian păstrându-se doar fragmentar în două codice lacunare[58]. Pierderea manuscrisului din Urmia era socotită ireparabilă. În aprilie 1983 profesorul Sebastian Brock a avut însă bucuria de a descoperi în Biblioteca Bodleiană din Oxford un alt manuscris integral necunoscut al Părţii a II-a. Achiziţionat în 1898 tot din regiunea Urmia, de

[56] *Op. cit.* (*supra*, n. 10), 1984, p. XXXIX.

[57] Paginile 582–588: „Capitole despre cunoaştere", Suta IV, 71–75. 78. 80 şi rugăciunile 5, 22–26, 29–30 din *Cuv.* 5; iar la p. 589–600 *Cuv.* 11 despre cruce.

[58] *Parisinus syriacus 298* (secolele XII–XIII), 115 f.: „Capitole despre cunoaştere" III, 46–IV, 15. 20–39 şi *Cuv.* 10, 30–39, 10; şi *Harvard syriacus 75*, 59 f.: „Capitole despre cunoaştere" IV, 89–100 şi *Cuv.* 3–20.

reverendul Yaroo M. Neesan din personalul misiunii anglicane în zonă, codicele nu era însă catalogat. Manuscrisul *Bodleianus syriacus e. 7* constă din 190 de foi (19,5 × 14,5 cm) scrise în caractere estranghela şi e databil după criterii paleografice în secolele X–XI[59]. Manuscrisul e complet şi păstrat în bune condiţii, cu excepţia primei şi ultimei file care sunt deteriorate, ceea ce face ca începutul primei piese şi finalul colofonului cu data copierii să fie imposibil de descifrat. Analiza sumară a arătat că textul celei de-a doua părţi era alcătuit din 41 de „Cuvinte" numerotate (două din ele, nr. 16 şi 17, repetând în mod curios *Cuvintele* 54 şi 55 din Partea I, ed. Bedjan), partea centrală fiind ocupată de *Cuvântul* 3 alcătuit din 405 „Capitole despre cunoaştere" (*reše d'-idata*) însoţite de scolii „lămuritoare" (*nuhhare*). Descoperirea a fost anunţată de profesorul Sebastian Brock — autor al unei serii de studii şi articole consacrate Sfântului Isaac[60] — într-o comunicare la cea de-a IX-a Conferinţă Internaţională de Studii Patristice de la Oxford (1983)[61]. Pentru facilitarea apariţiei,

[59] Ulterior, în biblioteca episcopului caldeean din Teheran Mar Yohannan Issayi, s-a descoperit (nr. 4 al colecţiei de manuscrise) o copie integrală (329 f.) a Părţii a II-a a corpusului isaachian executată în 1895 după manuscrisul aflat actualmente la Bodleiana de preotul asirian David pentru acelaşi misionar anglican Y. M. Neesan.

Cercetarea colecţiei de manuscrise a lui Mar Issayi a relevat o altă surpriză: existenţa la nr. 5 a unui manuscris de 133 de file copiat în 1900 şi intitulat *Partea a III-a* (*palgutha da-tlat*) a scrierilor lui Mar Isaac. Manuscrisul conţine 17 „cuvinte" dintre care nr. 14–15 se regăsesc în Partea I (nr. 22 şi 40), iar nr. 17 în Partea a II-a (nr. 26). Rămân 14 „cuvinte" inedite aflate în curs de editare de Sabino Chialà.

[60] „St. Isaac of Nineveh and Syriac Spirituality", *Sobornost* 7:2 (1975), p. 79–89; „The Prayer of the Heart in the Syriac Tradition", *ibid.* 4:2 (1982), p. 131–142; „Isaac of Nineveh: Some Newly Discovered Works", *ibid.* 8:1 (1986), p. 28–33; „Humanity and Natural World in the Syrian Tradition", *ibid.* 12:2 (1990), p. 131–142; „Some Uses of the Term teorya in the Writings of Isaac of Nineveh", *Parole d'Orient* 20 (1996), p. 407–419; „From Qatar to Tokyo by way of Mar Saba: the Translations of Isaac of Beth Qatraye (Isaac the Syrian)", *Aram* 11–12 (1999–2000), p. 475–484; „Syriac into Greek at Mar Saba: the Translations of Isaac the Syrian", în: J. PATRICH (ed.), *The Sabaite Heritage in the Orthodox Church from the Fifth to the Present*, Leuven, 2001, p. 201–208.

[61] „Lost and Refound: Part II of the Works of St. Isaac of Nineveh", *Studia Patristica*, 18/4, Kalamazoo-Leuven, 1989, p. 230–234; trad. rom.

publicarea în ediţie critică a textului siriac al Părţii a II-a a fost împărţită. Editarea *Cuvintelor* 1–3 (deci inclusiv cele 405 de „Capitole despre cunoaştere") a fost preluată de siriacistul italian Paolo Bettiolo, dar publicarea lor întârzie până astăzi. *Cuvintele* 4–41 au fost deja publicate cu traducere engleză de profesorul Sebastian Brock[62]. În 1985 Paolo Bettiolo a publicat însă o traducere italiană a „Capitolelor despre cunoaştere" (ed. II revăzută şi adăugită în 1990)[63]. O traducere rusă a jumătate din Partea a II-a, fără cele 405 de „Capitole despre cunoaştere", a publicat în 1998 (ed. II, 2002) ieromonahul, actualmente episcopul rus al Vienei, Ilarion Alfeiev[64]. În fine, foarte recent, părintele cistercian de strictă observanţă, dom André Louf, a publicat (folosind pentru „Capitolele despre cunoaştere" ms. nr. 4 din colecţia Mar Issayi) o excelentă traducere franceză a întregii Părţi a II-a prefaţată de o frumoasă şi valoroasă introducere în gândirea duhovnicească a textelor Părţii a II-a[65].

Revelând aspectele ezoterice ale gândirii duhovniceşti a Sfântului Isaac, apariţia Părţii a II-a a dat un nou impuls studiilor isaachiene. S-a făcut simţită şi nevoia unor prezentări de sinteză. Acestei exigenţe i-au răspuns două apariţii recente: ampla antologie tematică a ieromonahului (episcopului) Ilarion Alfeiev cu titlul *Universul spiritual al cuviosului Isaac Sirul*[66],

Ioan I. Ică jr: S. BROCK, „Partea a doua a scrierilor Sf. Isaac Sirul pierdută şi regăsită", *Revista teologică* 76 (1994), nr. 1, p. 90–93.

[62] ISAAC OF NINEVEH (ISAAC THE SYRIAN), *The Second Part. Chapters IV–XLI* (*CSCO* 554–555: Scriptores Syri 224–225), Louvain, 1995.

[63] ISAACO DI NINIVE, *Discorsi spirituali. Capitoli sulla conoscenza, preghiere, contemplazione sull'argomento di gehena, altri opuscoli*, Ed. Qiqajon, Bose, 1990; amplu şi remarcabil studiu introductiv (p. 9–47), cele 405 capitole (p. 49–197), *Cuvintele* 4, 5, 32, 35 şi 39 din Partea a II-a (p. 199–237), *Cuvântul* 5 din Partea a III-a (p. 241–245) şi postfaţă (p. 247–258).

[64] PREPODOBNYI ISAAK SIRIN, *O božestvennych tainach i o duchovnoi žizni. Novootkrytyie teksty*, Moscova, 1998, 2000^2.

[65] ISAAC LE SYRIEN, *Œuvres spirituelles — II. 41 Discours récemment découverts* (Spiritualité Orientale 81), Abbaye de Bellefontaine, 2003; excelentă „Introducere" (p. 7–90).

[66] *Duchovnyi mir prepodobnogo Isaaka Sirina*, Moscova, 1998; ed. II 2001, accesibilă şi pe WWW: *www.orthodoxia.org/hilarion;* trad. engleză:

și, în sfârșit, prima monografie științifică de sinteză (teză de doctorat în orientalistică de la Universitatea din Louvain) datorată tânărului monah italian de la Bose, Sabino Chialà, publicată în 2002 cu frumosul titlu: *De la asceza eremitică la mila infinită*, și subintitulată modest: *Cercetări asupra lui Isaac al Ninivei și soartei lui*[67]. Cele patru secțiuni ale lucrării tratează pe rând despre: I. Mediul istorico-geografic (Biserica siro-orientală și relația ei cu societatea și monahismul până la sfârșitul secolului VII); II. Isaac și opera sa (viața, opera în original și universul său religios și teologic); III. Marile teme ale gândirii lui Isaac (cunoașterea lui Dumnezeu și treptele ei; taina lui Dumnezeu și taina omului; asceza și lupta duhovnicească; eshatologia); IV. Posteritatea (în toate tradițiile creștine orientale și occidentale, inclusiv în lumea islamică), un apendice masiv inventariind totalitatea traducerilor isaachiene.

The Spiritual World of Isaac the Syrian (Cistercian Studies 175), Kalamazoo, 2000; trad. franceză: *L'univers spirituel d'Isaac le Syrien* (Spiritualité Orientale 76), Abbaye de Bellefontaine, 2001; trad. italiană în curs de apariție la Ed. Qiqajon, Comunità di Bose. După o amplă introducere privitoare la istoria Bisericii din Persia, viața, scrierile și izvoarele lui Isaac, volumul strânge texte comentate grupate tematic în opt capitole reprezentând tot atâtea teme majore (detaliate în subteme): 1. Dumnezeu, universul și umanitatea; 2. Calea singuraticului; 3. Ispite și încercări pe drumul spre Dumnezeu; 4. Smerenia; 5. Lacrimile; 6. Școala rugăciunii; 7. Viața în Dumnezeu; 8. Viața lumii viitoare. Recenzie critică de Dana R. Miller în *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 5:1 (2003), *http://syrcom.cua.edu/hugoye*. Potrivit acestuia, riscul metodei scolastice adoptate de I. Alfeiev e acela de a da impresia falsă că Isaac e un gânditor sistematic, ceea ce nu e, dar deficiența majoră ar fi aceea că el ne spune doar ceea *ce* spune Isaac, și nu explică și *de ce* anume spune ceea ce spune, nici cum să ne apropiem de universul său de gândire ascetic despărțit de o „enormă prăpastie" de lumea în care trăim acum.

[67] *Dall'ascesi eremitica alla misericordia infinita. Ricerche su Isaaco di Ninive e la sua fortuna* (Biblioteca della Rivista di storia e letteratura religiosa XIV), Ed. Olschki, Firenze, 2002, VIII + 406 p. (trad. românească în curs de apariție la Ed. Deisis, seria „Inițieri"). Sabino Chialà este și autorul unei antologii de texte isaachiene: ISAACO DI NINIVE, *Un'umile speranza. Antologia* a cura di S. Chialà, Ed. Qiqajon, Bose, 1999, și pregătește o ediție critică pe baza întregii tradiții manuscrise a textului original siriac al Părții I și III.

Biserica Asiriană a Răsăritului — origine, istoric și opțiuni teologice

O constatare cu valoare de principiu hermeneutic se impune după această succintă trecere în revistă a literaturii despre Sfântul Isaac al Ninivei Sirianul, din epoca barocă a orientalisticii creștine și până la început de nou mileniu creștin: pentru a nu fi denaturate, figura sa istorică și profilul spiritualității sale cu o atât de irezistibilă atracție „ecumenică" trebuie înțelese nu plecând de la clișee identitare anexioniste, ci de la mediul eclezial, teologic și spiritual în care s-a format și pe care-l exprimă în ultimă instanță. Acesta este creștinismul siro-oriental al Bisericii Asiriene a Răsăritului, cum s-a autointitulat și se numește oficial până în zilele noastre, refuzând eticheta insultătoare de Biserică „nestoriană"[68]. Câteva cuvinte despre această Biserică sunt, așadar, obligatorii aici[69] pentru justa situare a Sfântului Isaac, mai ales întrucât în literatura teologică românească — aflată din păcate încă în captivitatea anacronică a vechilor clișee identitare de tip dogmatico-polemic sau a unei viziuni ortodoxo(româno)centrice — nu există nici măcar un articol despre ea și despre creștinismul siriac în general. Disputele hristologice din secolele V–VI, conducând la fractura Orientului creștin în Biserici chalcedoniene (greacă-bizantină) și ne- sau antichalcedoniene, au dus la stigmatizarea acestora din urmă ca „eretice" cu rezultatul practic deplorabil că vechea și marea tradiție a creștinismului oriental a ajuns să fie înfierată și marginalizată în sine și supusă (atunci când s-a ivit ocazia) elenizării sau latinizării. Doar două nume și opere au reușit să spargă „blocada" bizantină și latină, și să se impună în Răsăritul ortodox bizantino-slavo-român sau în Occidentul latin: cel al Sfântului poet Efrem Sirul (un Dante siriac, cum a fost numit) și cel al Sfântului Isaac Sirul. Recepția lor a fost condiționată însă, pe de o parte, de limitele traducerilor și adaptărilor deliberate impuse textului original,

[68] Cf. SEBASTIAN BROCK, „The «Nestorian» Church: A Lamentable Misnomer", *Bulletin of The John Rylands University Library of Manchester* 78:3 (1996), p. 23–35; trad. românească mai jos, p. 447–462.

[69] Cf. bibliografia esențială citată mai jos, p. 465.

iar, pe de altă parte, de un fenomen de decontextualizare a lor, pentru ambii sfinți confecționându-se biografii ascetice schematizate și retușate, cu intenții mai mult sau mai puțin pioase sau anexioniste confesional[70].

Siria, prescurtare de la Asiria, desemna în primele secole ale erei creștine o zonă vastă, situată la est de Eufrat, incluzându-i pe locuitorii arameofoni din Mesopotamia, valea Tigrului până la podișul iranian și pustia Arabiei. Zona era divizată din punct de vedere politic și disputată militar între Imperiul roman la vest și Imperiul iranian al parților (140 î. Hr. – 224 d. Hr.) și sasanizilor (224–636 d. Hr.), fiind terenul de desfășurare a nenumărate războaie și operațiuni militare. Principalele provincii civile și ecleziastice ale acestei zone erau, începând dinspre Mediterana, în Imperiul roman: Syria prima cu metropola Antiohia, al treilea oraș al Imperiului după Roma și Alexandria, scaunul patriarhului Orientului, la sud era Syria secunda cu metropola Apameea, spre est erau Euphratensis cu metropola Hierapolis sau Mabbug și, dincolo de Eufrat, Oshroena cu metropola Edessa, siriac Orhay, „Atena" Orientului siriac. Dincolo de graniță, în Imperiul persan se aflau la est de Edessa până spre Armenia și lacul Van provincia Beit Arbaye cu metropola Nisibis, siriac Nsibin; mai la est, între Tigru și cei doi afluenți ai lui, Marele și Micul Zab, era Adiabena cu metropola Arbela sau Erbil; la sud de Micul Zab între Tigru și râul Diyala și la est până la Munții Shahrzur era provincia Beit Garmai cu metropola Karka d'Bet Sloh (azi Kirkuk), la vest, între Tigru și Eufrat, în inima Mesopotamiei se găsea provincia Beit Aramaye (țara arameilor) cu metropola, totodată sediul patriarhal și capitală a Imperiului part și sasanid, în dublul Oraș imperial de pe cele două maluri ale Tigrului Seleucia-Ctesifon (la 30 km sud-est de Bagdad). La sud de Beit Aramaye până la Golful Persic era provincia Maisan cu metropola Prat d'Maishan (azi Basra); tot la

[70] Despre creștinismul siriac al primelor trei secole și cazul Sfântului Efrem cu distanța enormă dintre „Efremul siriac" și „Efremul grec", a se vedea studiul meu „Sfântul Efrem, creștinismul siriac și cealaltă teologie" ca introducere la versiunea românească a monografiei lui SEBASTIAN BROCK, *Efrem Sirul*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 5–20.

Golful Persic, dar la est de Shat-el-Arab (fluviul rezultat din confluența Tigrului și Eufratului înainte de vărsarea lor în Golful Persic) până la podișul iranian se întindea provincia Beit Huzaye (sau Huzistan, vechea Susiana sau Elam) cu metropola Gondisapor, siriac Beit Lapat; mai spre est, tot plecând de la Golful Persic era provincia Beit Parsaye (Fars sau Persida, leagănul dinastiilor persane) cu metropola Rev-Ardashir; mitropolitul de aici avea jurisdicție atât asupra provinciei Khurasan, din nord-estul Iranului, cu scaunul la Merv, cât și asupra insulelor și țărmului de vest al Golfului Persic, reprezentând așa-numita Beit Qatraye (Qatar).

Creștinismul a pătruns treptat în acest spațiu, încă din epoca apostolică, pornind dinspre Edessa, „fericita cetate", și ulterior Nisibis. Dezvoltându-se în strâns contact cu iudaismul ascetic esenian și cel rabinic mesopotamian și diversele forme de gnosticism (Bardesane a trăit și activat între 154–222 la Edessa) el a luat de aici o puternică înclinație biblică, simbolico-poetică și ascetică. Cum arată instituția ascetică a celibatului consacrat din comunitățile creștine siriace (așa-numiții „fii" și „fiice ale legământului", *bnei/bnat qyama*), veritabil „ordin" laic căruia îi vor aparține cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii și spiritualității siriace din secolul IV: Afrahat (270–345), „înțeleptul persan", și Efrem Sirul (Aprem Suriaya, 307–373), „harfa Duhului". Tot în acest spațiu se va dezvolta la sfârșitul secolului IV și spiritualitatea pnevmatică entuziastă a simțirii „inimii", reprezentată de așa-numita *Carte a treptelor* și de *Omiliile macariene*. Ea va fi împinsă în erezie de extremismul harismatic al „mesalienilor" („rugătorilor"). În numele rugăciunii și experienței subiective, aceștia refuzau orice mediere sacramentală și eclezială a vieții spirituale, și vor crea până târziu o problemă pentru Bisericile siriacofone. Profitând de toleranța religioasă din Imperiul part, creștinii au putut activa liber și misionar în Mesopotamia și Persia, unde la mijlocul secolului III se înregistrează deja peste 20 de episcopii.

O cotitură dramatică s-a produs după anul 250 o dată cu instalarea la putere a dinastiei iraniene a Sasanizilor care practica un zoroastrism militant și persecutor. Sasanizii au dus un război aproape neîntrerupt cu Imperiul roman timp de

aproape patru secole, conflict soldat cu numeroase deportări de populații creștine pe teritoriul Imperiului persan (cum a fost cea din 260 în urma victoriei lui Shapur I asupra împăratului Valerian, făcut prizonier, când cetatea Gondisapor a fost construită de prizonierii romani printre care se găsea și episcopul Demetrian al Antiohiei). Starea de beligeranță aproape continuă între Imperiile sasanid și roman s-a repercutat dramatic asupra creștinilor din Persia suspectați mereu de a fi neloiali Sasanizilor, „agenți secreți" romani. Ca atare, creștinii au fost, pe de o parte, supuși unor persecuții aproape continue, iar, pe de altă parte, au fost obligați să se izoleze și autonomiezeze eclezial față de Bisericile și creștinii din Imperiul roman. Ca să reziste și să-și păstreze identitatea în condiții dramatice de persecuție și marginalizare ei și-au creat un sistem extrem de bine pus la punct de școli creștine, care depindeau însă de o „universitate" situată în afara granițelor Imperiului persan persecutor: inițial la Nisibis, iar după cedarea de către romani a acestui oraș perșilor în 363 și până în 489, la Edessa. Aici se va refugia în 363, părăsind Nisibisul ocupat de perși, Sfântul Efrem Sirul. Edessa se afla însă sub jurisdicția Antiohiei și ca atare în spațiul de iradiere al școlii teologice grecești antiohiene care-și constituia, în a doua jumătate a secolului IV prin Diodor al Tarsului († 394), profilul distinct de cel al școlii alexandrine, fapt plin de consecințe pentru identitatea teologică viitoare a Bisericii siriacofone din Imperiul persan. În conflict cu episcopii celorlalte Biserici din Persia, Papa, episcopul orașelor imperiale de pe Tigru Seleucia-Ctesifon între anii 310–329, își impune autoritatea de primat asupra întregii Biserici din Persia care-și câștigă astfel o autonomie „de facto".

Încetarea persecuției Bisericii creștine în Imperiul roman în 313 și oficializarea ei ca religie a Imperiului în cursul secolului IV, pe fundalul reizbucnirii războaielor între cele două imperii, a condus la declanșarea de către Shapur II (309–379) a unei lungi și sălbatice persecuții asupra creștinilor din Persia. Soldată cu mii de martiri, ea va dura o jumătate de secol (între 340–410). Profitând de pacea temporară stabilită, Biserica Răsăritului din Persia ține în 410 primul ei Sinod general, prezidat de Mar Ishaq, episcopul Seleuciei-Ctesifonului și „catolicos al întregului Orient", în care adoptă — cu întârziere de 85 de ani — Simbolul de credință și canoanele Sinodului I Ecumenic de la Niceea (325), precum și canoanele celorlalte sinoade locale „romane" din secolul IV. Izbucnirea în 420 a unui nou val de persecuții ale creștinilor din Imperiul persan a condus cel de-al treilea Sinod general al Bisericii Răsăritului din 424 (reunit la Markabta sub catolicosul Dadisho I [421–456]) să interzică — din motive politice, de loialitate față de Imperiul persan — orice fel de apeluri la episcopii din Imperiul roman („toate cauzele se judecă de către catolicos care nu e judecat de nimeni, decât de Hristos"), ceea ce echivala „de facto" cu proclamarea autocefaliei patriarhale a Bisericii Răsăritului față de celelalte patriarhii din Apus (Roma, Alexandria, Antiohia și Constantinopol).

Dublul conflict între patriarhiile din Imperiul roman — Roma și Alexandria împotriva ascensiunii Constantinopolului — și dintre școala de la Alexandria — adeptă a unei hristologii a unității și pe fondul unei viziuni generale de inspirație platonică și ioaneică —, și școala de la Antihoia — care promova o hristologie a distincției și o viziune de inspirație aristotelică și sinoptică — va duce la izbucnirea controverselor hristologice care domină scena teologică și politică a secolelor V–VII. Primul episod al acestora a fost cel legat de conflictul politic și teologic între patriarhii Chiril al Alexandriei (412–444) și Nestorie al Constantinopolului (428–431, † 450) originar din Orient și format la Antiohia. Plecând de la scânteia declanșată de controversa în jurul apelativului de „Theotokos" acordat Fecioarei Maria, cei doi s-au acuzat reciproc de erezie: Chiril îl acuza pe Nestorie de adopțianism, adică de faptul că divide unitatea lui Hristos în două persoane separate (persoana umană a lui Iisus Fiul Omului și Persoana divină a Fiului lui Dumnezeu) și vorbește de „doi Fii" în Hristos; iar Nestorie îl învinuia pe Chiril că vorbește de „o singură fire întrupată a Logosului" (formulă, într-adevăr, apolinaristă, dar pe care Chiril o credea atanasiană) de apolinarism și monofizism, mai exact de resorbția umanității în divinitate. La originea tuturor schismelor și diviziunilor care au fragmentat de

atunci şi până azi Orientul creştin a stat însă modul unilateral în care a încercat să tranşeze această dispută Chiril al Alexandriei la Sinodul III Ecumenic de la Efes (431). El l-a condamnat pe Nestorie şi şi-a impus propria teologie alexandrină, fără să aştepte sosirea episcopilor antiohieni şi fără a angaja un dialog teologic real cu reprezentanţii şcolii antiohiene, care să clarifice şi să aplaneze divergenţele dintre cele două şcoli integrându-le într-o sinteză superioară. Sinodul chirilian suspecta fără discernământ întreaga teologie antiohiană de „nestorianism" pe care-l definea unilateral şi extremist drept un adopţianism camuflat[71] şi încerca să canonizeze o singură şcoală, cea alexandrină, fără a o integra complementar şi pe cealaltă. La Efes, în vara lui 431 au avut loc, aşadar, două sinoade separate: unul alexandrin condus de Sfântul Chiril şi altul antiohian condus de Ioan al Antiohiei. Ele s-au excomunicat reciproc şi au fost iniţial ambele anulate de împăratul Teodosie II; ulterior acesta va recunoaşte doar Sinodul alexandrin. Dar Sinodul de la Efes n-a devenit cu adevărat ecumenic decât în 433 când Sfântul Chiril a acceptat la insistenţele împăratului să se împace cu Ioan al Antiohiei semnând o formulă hristologică de unire sau reconciliere propusă de antiohieni. Această formulă, care anticipează clar definiţia dogmatică ulterioară de la Chalcedon, nu era altceva decât o ediţie revizuită a mărturisirii de credinţă diofizite a sinodului antiohienilor de la Efes, redactată la începutul lui august 431 de Teodoret al Cyrului. Ea ar fi putut fi deci adoptată în comun încă de la Efes, dacă aici ar fi avut loc un singur sinod, nu două, şi un dialog teologic real, care însă n-a existat. Dacă ar fi avut loc, Biserica ar fi fost scutită de tragedia schismelor

[71] Aceasta deşi Nestorie — care, spre deosebire de Ioan al Antiohiei, s-a încăpăţânat în a-l considera în mod irevocabil pe Sfântul Chiril drept eretic „apolinarist", fapt pentru care n-a putut fi „recuperat" murind în 450 în exil — şi antiohienii au condamnat ei înşişi întotdeauna în mod explicit adopţianismul, precum şi existenţa a „două persoane" sau „doi fii" în Hristos. Iar un laic cum era istoricul bisericesc Socrate († 450) scria obiectiv: „Am citit scrierile lui Nestorie şi voi spune adevărul: omul n-avea deloc aceleaşi opinii cu Pavel al Samosatei şi Fotin [adopţianişti], nici nu-l socotea pe Hristos un simplu om; se temea doar exagerat şi fără motiv de cuvântul «Theotokos»" (*Istoria bisericească* VII, 33: *PG* 68, 809C).

care vor urma. Neavând autoritatea unui sinod comun, formula de unire din 433, semnată la presiunile împăratului Teodosie II, a rămas un simplu compromis sau armistiţiu în conflictul nesoluţionat dintre cele două şcoli şi trei patriarhii.

Că acest risc era unul real, nu numai ipotetic, o arată al doilea sinod de la Efes (449, aşa-numitul „latrocinium" sau „sinod tâlhăresc"), în care Dioscor al Alexandriei (444–451) l-a reabilitat pe monofizitul Eutihie condamnându-i pe Flavian al Constantinopolului şi pe antiohienii Domnus al Antiohiei, Teodoret al Cyrului şi Iba al Edessei. Efes II devenea un nou triumf al Alexandriei, dar unul de scurtă durată. Pentru că de data aceasta Alexandria nu mai avea sprijinul Romei; dimpotrivă, ea sfidase Roma, refuzând să accepte „Tomosul" dogmatic diofizit al papei Leon cel Mare către Flavian al Constantinopolului. Dictatura Alexandriei riscând să ducă la ruptura comuniunii cu Roma şi ameninţând unitatea Imperiului, împăratul Marcian a convocat în octombrie 451 Sinodul IV Ecumenic de la Chalcedon, menit să reechilibreze situaţia. Acesta l-a depus pe Dioscor, i-a reabilitat pe antiohienii Teodoret şi Iba (sesiunile 10 şi 12), a primit „Tomosul" diofizit al papei Leon şi a adoptat o genială formulă hristologică de sinteză care proclamă în Hristos existenţa unui singur subiect — o unică ipostasă sau persoană — în două naturi sau fiinţe unite în mod neîmpărţit şi nedespărţit, neschimbat şi necontopit. Hristos nu e, aşadar, nici două ipostase sau două persoane — ceea ce însemna divizarea Lui — nici o singură natură sau fiinţă — ceea ce însemna contopirea Lui. În Răsărit însă, Chalcedonul a părut a fi un triumf al Romei, o revanşă a Antiohiei şi o trădare a lui Chiril al Alexandriei. Aşa se face că episcopatul oriental egiptean, sirian şi palestinian a intrat în schismă, acuzând pe Leon şi Chalcedonul diofizit de „nestorianism" şi fixându-se — prin intermediul lui Sever al Antiohiei († 538) şi Filoxen al Mabbugului († 523) — pe formula hristologică „miafizită" (nu „monofizită", care era poziţia radicală a lui Eutihie) sau pe un chirilianism strict (un „fundamentalism chirilian", după expresia părintelui J. Meyendorff, întrucât canoniza arbitrar poziţia „adevăratului" Chiril dinainte de reconcilierea din 433 considerată un „compromis" tem-

porar). Schisma Orientului chirilian a produs un imens haos în Imperiul roman, iar împărații vor face eforturi constante de a restabili unitatea religioasă fracturată a Imperiului. Chalcedonul va fi anulat în 476, suspendat între 482–518, restaurat în fine oficial în 518. După un dialog teologic eşuat cu „miafiziții" severieni la Constantinopol în 532, Iustinian (527–565) va încerca o reconciliere cu aceştia pe baza unui compromis: severienii să nu mai condamne formal Chalcedonul, în schimb chalcedonienii vor condamna pe lângă Nestorie aşa-numitele „Trei Capitole". Acestea reprezentau persoana şi scrierile principalilor reprezentanți ai şcolii antiohiene şi critici ai hristologiei alexandrine chiriliene: Teodor al Mopsuestiei († 428), Teodoret al Cyrului († cca 460) şi Iba al Edessei († 457). Iustinian va condamna el însuşi „motu proprio" cele „Trei Capitole" întâi prin două decrete proprii (543/544 şi 551) şi apoi prin intermediul Sinodului V Ecumenic de la Constantinopol (mai–iunie 553). În definiția sa, acesta din urmă va transcrie „tale quale" anatemele la adresa celor „Trei Capitole" din decretul lui Iustinian din 551 (*Homologia pisteos*). Contribuția teologică reală şi valabilă a lui Iustinian validată de Sinodul V Ecumenic a stat în primul rând în efortul de a demonstra severienilor că formula de la Chalcedon a distincției celor două firi în Hristos nu contrazice teologia chiriliană a unității ipostasei divine a lui Hristos („Unul din Sfânta Treime Care S-a întrupat şi a pătimit în trup") şi că formulele chiriliene omise la Chalcedon („din două firi" şi „o unică fire întrupată a Cuvântului") pot primi o interpretare chalcedoniană. Nu era însă o sinteză reală şi o hristologie integrală, pentru că reconcilierea cu tradiția alexandrină se făcea cu prețul condamnării în bloc a teologiei antiohiene. Iustinian, care a impus despotic această linie unilaterală Bisericii, a întreprins aceasta prin două gesturi inacceptabile şi care au scandalizat întreg Occidentul latin: a revizuit trecutul, condamnând pe baza unor citate scoase din context persoane decedate în comuniune cu Biserica sau reabilitate de un Sinod Ecumenic anterior, şi a sacrificat pe altarul politicii sale o întreagă tradiție teologică, tradiția antiohiană stigmatizată ca „nestoriană", ceea ce a dus la o sărăcire a teologiei Bisericii (amputate de

un „plămân"). Sinodul V Ecumenic nu mai exprima întreaga Biserică. De altfel aceste gesturi nu şi-au atins obiectivul: nu i-au făcut pe orientalii severieni să accepte Chalcedonul, au provocat o schismă de peste un secol în Occident şi i-au îndepărtat definitiv de Chalcedon pe orientalii fideli tradiției antiohiene, între care se numărau şi creştinii Bisericii Răsăritului din Imperiul persan.

Opțiunile teologice şi hristologice ale Bisericii Răsăritului din Imperiul persan s-au jucat la Edessa. Aici Qiyore († 436), directorul şcolii siriace, inițiase un vast program de traducere în limba siriacă a comentariilor biblice ale lui Teodor al Mopsuestiei, fapt prin care eruditul episcop va deveni pentru Biserica Răsăritului din Persia „Fericitul Tâlcuitor", Comentatorul prin excelență, principala autoritate teologică. Din motive personale şi din oportunism, episcopul Edessei Rabula (412–435) — ca ulterior Filoxen (440–523) — trecuse în tabăra chiriliană şi declanşase în urma Sinodului de la Efes o campanie de condamnare şi distrugere a scrierilor lui Teodor şi de persecuție a adepților lui. În ciuda reabilitării la Chalcedon (451) a episcopului Iba al Edessei (435–457), care fusese condamnat de sinodul „tâlhăresc" de la Efes (449), chirilienii sprijiniți de oficialitățile imperiale vor impune în cele din urmă închiderea definitivă a Şcolii de la Edessa în 498. Ultimul ei director, eruditul poet Narsai, se refugiase încă din 476 la Nisibis în Imperiul persan, unde, sprijinit de episcopul Barsauma de aici, favorit al regelui persan Peroz, va reînființa Şcoala perşilor. Aceasta va cunoaşte o perioadă de mare înflorire devenind o veritabilă Universitate de studii biblice şi aristotelice (din al cărei program se va inspira în „Instituțiile" sale latinul Cassiodor, † 580). Sinodul de la Beit Lapat din 484 condus de Barsauma şi al IV-lea Sinod general de la Beit Edrai din 486 sub catolicosul Mar Aqaq au adoptat o serie de decizii care marcau pentru prima dată oficial separația limpede a Bisericii Răsăritului din Persia atât de Biserica chalcedoniană din Imperiul roman, cât şi de cea orientală chiriliană. Sinodul a adoptat acum nu „nestorianismul", cum se scrie în vechile manuale şi studii confesionale, ci prima mărturisire hristologică strict diofizită de tip antiohian — Hristos e două firi şi o

singură persoană — (a se vedea mai jos studiul lui D. Miller) şi-şi reafirma fidelitatea faţă de Teodor al Mopsuestiei şi tradiţia şcolii antiohiene. Aceste două elemente vor fi reafirmate ulterior în Sinoadele generale din anii 544, 554, 576, 585, 596, 605, 612 (ale căror decizii sunt cuprinse în aşa-numitul *Synodicon Orientale*), Biserica Răsăritului din Persia trebuind astfel să fie numită mai degrabă „teodoriană" decât „nestoriană". Fixarea pe formula diofizismului strict: Hristos e două *qyane/physeis* şi o unică *parsopa/prosopon*, nu însă şi o unică *qnoma/hypostasis*, şi dezvoltarea ei ulterioară în formula pretins „nestoriană": Hristos e două *qyane*, două *qnome* şi o unică *parsopa* (unde *qnoma/hypostasis* nu are însă sensul chalcedonian de ipostasă autosubzistentă, ci doar acela vasilian de subzistenţă individuală a unei firi concrete) se explică prin reacţia defensivă faţă de două serii de împrejurări. În primul rând, prin avansul şi propaganda intensă în Persia a sirienilor iacobiţi antichalcedonieni „monofiziţi"; persecutaţi în Imperiul roman, ei se vor refugia în valuri succesive între anii 521–526, 536–543, 555–567, creând ierarhii şi comunităţi bisericeşti siriene paralele[72] şi centre monahale, puternice nuclee misionare. În al doilea rând, prin crizele interne provocate de „deviaţionismul" sau înclinaţia spre chalcedonism şi monofizism a unor importanţi lideri spirituali, cum au fost Henana, conducătorul „eretic" al Şcolii din Nisibis (572–610) condamnat de catolicosul Sabrisho I (596–604) sau ascetul şi episcopul Sahdona/Martyrius din Mahoze d-Arewan (cca 635–640) condamnat de catolicosul Mar Ishoyahb III (649–659) pentru erezia „unicei ipostase". Nu trebuie uitat faptul că drept urmare a influenţei la curtea lui Khosraw II (590–628) a medicului Gabriel Sigar trecut la monofizism, Biserica Răsăritului din Persia nu şi-a putut alege un catolicos timp de două decenii. Între 609–628 conducerea Bisericii a preluat-o eruditul şi austerul monah Babai Rabba (cel Mare, † 628) care a încercat să impună o direcţie teologică conservatoare polemic defensivă:

[72] Ostilitatea între cele două confesiuni siriene era aşa de intensă încât a dus la crearea în limba siriacă inclusiv a două tipuri de scriere şi de vocalizare diferite: unul nestorian-caldeean, altul iacobit.

extremismului miafizit i-a răspuns la fel de radical insistând într-un sens radical diofizit (nu „nestorian" în sens de „adopţianist"!)[73] pe necesitatea mărturisirii a două *qnome*/„ipostase" în Hristos, cu refuzul teoriei „unicei ipostase compuse" a Chalcedonului şi a lui Henana. Susţinut de puternica partidă monahală conservatoare antimonofizită de la mănăstirea sa de pe Muntele Izla (la nord de Nisibis), Babai a reuşit să-şi impună formula hristologică în Sinodul din 612 (care face şi prima referire la Nestorie într-un document oficial al Bisericii Persiei), iar adepţii săi vor declanşa o adevărată campanie („vânătoare de vrăjitoare") împotriva celor ce îndrăzneau să susţină alte puncte de vedere în acele vremuri tulburi.

Începutul secolului VII a fost într-adevăr o perioadă dramatică în istoria Orientului Apropiat. În anul 602 împăratul Mauricius de la Constantinopol fusese asasinat de crudul uzurpator Focas (602–610). Ultimul mare şah sasanid Khosraw II (590–628), care obţinuse tronul cu sprijinul lui Mauricius şi era legat de el printr-un tratat de prietenie şi alianţă, declanşează în 665 un amplu atac asupra Imperiului roman: pe 613 trupele persane ocupă Antiohia şi Siria romană, pe 5 mai 614 devastează Ierusalimul şi răpesc Sfânta Cruce, în 615 ajung la Bosfor, iar în 619 cuceresc Egiptul. Noul împărat Heraclie (610–641) declanşează o contraofensivă de proporţii prin Armenia, veritabilă „cruciadă" şi război religios, Constantinopolul reuşeşte în vara lui 626 să reziste asediului conjugat avaro-persan, iar Heraclie îşi continuă ofensiva pe teritoriul persan zdrobind armata persană lângă Ninive (12 decembrie 627). În primăvara lui 628 Khosraw II este asasinat, iar noul rege copil se supune bazileului, care se întoarce în triumf la Constantinopol în 629 şi la Ierusalim în 630 unde reînalţă

[73] „În definitiv, la un examen mai amplu, hristologia nestoriană ne apare mult mai puţin îndepărtată de hristologia chalcedoniană decât are reputaţia. Întemeiată pe definiţii ale naturii, ipostasei şi persoanei diferite de cele ce au prevalat în teologia «apuseană», ea propune o noţiune de «mod de unire» care fără îndoială nu se suprapune nemijlocit pe cea a Chalcedonului. Dar poate că traduceri oportune ar putea reduce această noţiune la aceea a ortodoxiei catolice" (É. AMANN, *Dictionnaire de théologie catholique* XI/1, 1931, col. 301–302).

Sfânta Cruce. La Alep în 630 Heraclie primeşte delegaţia Bisericii Răsăritului condusă de catolicosul Mar Ishoyahb II (628–645) recent ales după o vacanţă patriarhală de 20 de ani, şi celebrează cu el solemn pe baza Chalcedonului „unirea" religioasă între Biserica Răsăritului şi Biserica Constantinopolului. Situaţia nu va dura însă, pentru că după moartea profetului Mahomed în 632 arabii unificaţi iniţiază o amplă invazie cu importanţă decisivă în istoria universală: în opt ani doar (între 634–642) Imperiul roman scindat de disputele religioase legate de monoenergism şi monotelism pierde succesiv Palestina, Siria şi Egiptul şi e ameninţat în însăşi existenţa lui. În februarie 638, bătrânul patriarh Sofronie predă Ierusalimul califului Umar. O înfrângere catastrofală înregistrează şi armata persană, iar în 635–640 arabii ocupă întreaga Mesopotamie; în 650 este lichidată şi ultima rezistenţă persană în provincia Fars.

Venirea arabilor a fost întâmpinată favorabil de creştinii din fostul Imperiu persan. Bucuroşi că au scăpat de politeismul unui stat păgân şi de persecuţiile lui, s-au simţit evident mai aproape de monoteismul şi etica islamică, mai ales că, în ciuda unor raporturi uneori dificile cu noile autorităţi, timp de câteva generaţii creştinii siro-orientali s-au bucurat de respect şi protecţia cu restricţii a libertăţii religioase în schimbul achitării unor taxe şi impozite suplimentare. Fiind cea mai bine tolerată Biserică de islam, Biserica Răsăritului cunoaşte în secolele VII–IX perioada ei de maximă înflorire misionară, culturală şi monahală.

Biserica Răsăritului a fost probabil cea mai misionară Biserică din istoria creştinismului. Pe drumul mătăsii şi pe cel al mirodeniilor, monahii şi clericii ei au răspândit creştinismul într-o veritabilă „epopee misionară" spre India — unde creştinii Sfântului Toma i-au aparţinut până la venirea portughezilor în secolul XV — şi spre Asia Centrală, Mongolia, Tibet şi China. În 1625 s-a descoperit la Siangfu, capitala Chinei de nord sub dinastia Tang (618–906), o stelă de piatră neagră de 2,36 m înălţime, 86 cm lăţime şi 25 cm grosime şi cântărind 2 tone, pe care se aflau inscripţionate 1780 de caractere chinezeşti, iar la bază şi pe laturi 50 de cuvinte şi 75 de

nume în scrierea siriacă estranghela. Datată în anul 781 d. Hr., inscripţia comemora prima sosire a misionarilor sirieni în China în anul 635. Iniţial favorizat, creştinismul a fost persecutat apoi în 698–705 şi 845, dispărând la sfârşitul secolului IX, dar fiind reintrodus ulterior în 1063 şi sub mongoli, unde e găsit de Marco Polo în 1275, care ne spune că hanul Kublai (1260–1294) a creat un departament pentru creştini (Biserica asiriană avea două arhiepiscopii). În 1281 e ales catolicos un mongol convertit sub numele Mar Yahbalah III (1281–1317), cunoscut pentru ambasada trimisă în Europa prin monahul tot mongol Rabban Sauma pentru a încheia o alianţă între mongolii încă netrecuţi la islam şi creştini. Biserica Asiriană a Răsăritului cunoaşte acum apogeul maxim, numărând 250 de episcopii grupate în 30 de mitropolii şi întinzându-se din Cipru până în Manciuria, şi din Turkestan până în Malabar şi Java[74].

---

[74] Biserica Răsăritului va primi însă lovituri nimicitoare o dată cu convertirea în 1295 a dinastiei mongole la islam, cu ciuma neagră şi, mai cu seamă, datorită cruzimii masacrelor lui Timur Lenk (1370–1405). Pentru a putea supravieţui, creştinii asirieni s-au repliat apoi timp de patru secole în munţii Kurdistanului. De aici încă în 1503 Mar Eliyya V hirotonea mitropoliţi pentru India, Java şi China. Din aceleaşi motive, începând din 1450 patriarhia va deveni ereditară fiind transmisă într-o sigură familie de la unchi la nepoţi. Tot acum asirienii încep să devină ţinta misiunilor catolice. În 1552 e hirotonit la Roma primul patriarh caldeean unit, ceea ce a constituit începutul unei complicate şi lamentabile perioade de dezbinare internă, pe fondul unei decadenţe accentuate, creştinii asirieni fiind divizaţi până azi în două Biserici: un patriarhat neunit, intitulat oficial Biserica Asiriană a Răsăritului, şi altul unit cu Roma şi intitulat Biserica Caldeeană a Răsăritului. În secolul XIX misiunilor catolice li s-au adăugat cele protestante şi anglicane. Imperiul ţarist avansează şi el în zona transcaucaziană şi emite pretenţii de protecţie asupra populaţiilor creştine. Retragerile trupelor ruse se soldează mereu cu represalii şi masacre al căror instrument la instigaţiile otomane vor fi în 1843–1846, 1894–1898 şi 1916–1918 triburile sălbatice ale kurzilor. Între 1916–1918 are loc, planificat de Junii turci, holocaustul creştin armean, sirian şi grec din Asia Mică urmat de deportări şi emigrări. Din peste 5.000.000 de creştini în 1900, vor rămâne în zonă în 1922 abia 700.000, circa 2.000.000 fiind ucişi. În masacre a pierit circa o treime din populaţia asiriană, căreia tratatul de la Lausanne nu i-a recunoscut oficial statutul de minoritate (pentru detalii, cf. *www.atour.com/holocaust*). Pe 3 martie 1918 a fost asasinat de kurzi catolicosul Mar Shimun XIX Benyamin. Majoritatea supravieţuitorilor fug spre sud, în Irakul aflat sub protecţie britanică. Sfârşitul mandatului britanic în 1933 conduce la un masacru

În plan cultural, elita siro-orientală (literați, medici, filozofi) a jucat un rol esențial la Bagdad în traducerea în limba arabă a patrimoniului cultural grec antic în cadrul așa-numitei Dar al Hikmah create în 830.

O înflorire unică în felul ei va cunoaște în secolele VII și VIII și viața monahală și mistica[75]: spre sfârșitul secolului VII activează în Beit Huzaye trei remarcabile figuri duhovnicești de origine din Beit Qatraye: Dadisho, Shemun d-Taibuteh și Mar Ishaq al Ninivei; iar în prima jumătate a secolului VIII își desfășoară viețuirea duhovnicească alți doi uimitori mistici siro-orientali: Yohannan Saba sau din Dalyatha († cca 760) și Yawsep Hazzaya († cca 770). Radicalismul mistic și unele exprimări îndrăznețe din scrierile acestora din urmă va alerta ierarhia care-i va condamna într-un sinod din 786–787 sub catolicosul Mar Timateos I, veritabil „proces al misticilor", condamnare revocată însă de succesorul său Mar Isho Bar Nun

în care peste 3000 de persoane pier, ceea ce a dus la exodul în diasporă al majorității comunității. Catolicosului Mar Shimun XXI i se retrage cetățenia irakiană și se stabilește la San Francisco unde va fi asasinat în 1973. Decizia sa de a trece la calendarul îndreptat a dus la schisma episcopilor rămași în Irak care au chemat la Bagdad pe mitropolitul asirian din India, iar acesta le-a hirotonit trei episcopi. În 1976 e ales catolicos episcopul Teheranului cu numele Mar Dinkha IV cu sediul din 1994 la Morton Grove (Illinois, lângă Chicago). După secole de completă izolare și decenii de marginalizare ecumenică, datorate rezistenței tenace a clișeului „nestorian" aplicat abuziv venerabilei Biserici Asiriene a Răsăritului, Biserică a martirilor și misticilor, în noiembrie 1994 Mar Dinkha semnează cu papa Ioan Paul II o declarație hristologică comună și Sinodul creează o Comisie pentru dialog ecumenic inițiind prin intermediul Fundației „Pro Oriente" din Viena tratative de unire cu Biserica Caldeeană Unită cu Roma și cu Bisericile siro-occidentale iacobite („monofizite") (cf. mai jos, p. 462, n. * și **). Actualmente Biserica Asiriană a Răsăritului numără circa 350.000 de credincioși și 16 episcopi, risipiți în Irak, Iran, Siria, Liban, SUA (cca 100.000), Australia și India. Biserica Caldeeană numără 325.000 de credincioși și zece episcopi în Irak, a patru episcopi în Iran, patru în Orientul Apropiat și circa 150.000 de credincioși în SUA.

[75] Cf. G. BLUM, „Nestorianismus und Mystik. Zur Entwicklung christlich-orientalischer Spiritualität in der ostsyrischen Kirche", *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 93 (1982), p. 273–294; „Vereinigung und Vermischung. Zwei Grundmotive christlich-orientalischer Mystik", *Oriens christianus* 63 (1979), p. 41–60; „Christlich-orientalischer Mystik und Sufismus", în: *III-Symposium Syriacum* (*OCA* 221), 1983, p. 261–271.

(823–827). În fine, în secolul X a viețuit Rabban Yawsep Busnaya († 979 la 110 ani) ale cărui viață și învățătură au fost fixate în scris într-o biografie spirituală scrisă de Yohannan bar Kaldun. După secolul X nu se mai înregistrează figuri spirituale similare, accentul căzând pe supraviețuire și conservarea tradițiilor într-un mediu din ce în ce mai ostil. După o scurtă renaștere în secolul XIII, literatura siro-orientală dispare practic și ea o dată cu loviturile devastatoare primite de la mongoli.

Sfântul Isaac Sirul pe fundalul Bisericii Răsăritului din secolele VII–VIII

Prima jumătate a secolului VII din viața Bisericii Răsăritului a fost trăită într-o tensiune eshatologică sub semnul apropierii sfârșitului lumii. Ea văzuse în Orientul Apropiat prăbușirea în câteva decenii a două imperii, sasanid și romano-bizantin, și instalarea noii puteri mondiale a islamului. Figura dominantă a fost incontestabil catolicosul Mar Ishoyahb III cel Mare (580–659)[76], în al cărui timp se situează și anii de tinerețe și de formare ai Sfântului Isaac Sirul. Născut în jurul anului 580 într-un sat din Adiabena, Ishoyahb s-a format la Școala de la Nisibis unde a trăit în 596 criza provocată de învățământul reformator al directorului ei din anii 572–610, Henana din Adiabena. Acesta încercase să schimbe paradigma teologică de bază a teologiei Bisericii din Persia, reprezentată de canonul teologiei și comentariilor biblice ale lui Teodor al Mopsuestiei, înlocuindu-le cu propriile sale comentarii biblice inspirate din alegorismul lui Origen și mistica lui Evagrie, cu un puternic accent pus atât pe unirea sufletului cu Dumnezeu (pentru care a fost acuzat de panteism), cât și pe unirea naturilor divină și umană în ipostasa compusă a lui Hristos (pentru care a fost acuzat de chalcedonism). Ierarhia oficială a reacționat decis prin Sinoadele din 585, 596 și 605 reafirmând autoritatea lui Teodor al Mopsuestiei și o hristologie

[76] Cf. J. M. FIEY, „Išoyaw le Grand. Vie de catholicos nestorien Išoyaw III d'Adiabene". *OCP* 35:2 (1969), p. 305–333 și 36:1 (1970), p. 5–46.

strict diofizită. În 595, 300 din cei 800 de elevi ai Şcolii, printre care şi tânărul Ishoyahb, au părăsit în semn de protest Nisibisul, stabilindu-se la Balad. Ishoyahb intră mai apoi în proaspăt întemeiata mănăstire Beit Abe din Adiabena. Această faimoasă mănăstire care a jucat un rol esenţial în viaţa Bisericii Răsăritului — şi a cărei amplă istorie duhovnicească o va scrie în secolul IX Toma din Marga — fusese întemeiată de monahul Yakub plecat din cel mai important centru monahal al Bisericii Răsăritului care era vestita mare mănăstire de pe Muntele Izla (la nord de Nisibis). Aceasta fusese întemeiată în 571 de marele ascet şi reformator al monahismului siro-oriental Abraham din Kashkar († 588, în vârstă de 85 de ani) care i-a dat şi faimoasele Reguli care-i poartă numele, organizând-o după modelul „lavrelor" egiptene din Sketis: colonii cu viaţă semianahoretică. După moartea lui Abraham, mănăstirea a fost condusă de Dadisho şi apoi de cunoscutul ascet şi teolog Babai cel Mare († 628). Rigorismul şi temperamentul violent al lui Babai, promotorul reacţiei conservatoare în Biserica Răsăritului, au dus însă la plecarea unor monahi de pe Muntele Izla, printre care şi Yakub, întemeietorul mănăstirii Beit Abe.

Secolul VII a fost o perioadă dificilă pentru Biserica Persiei. Aceasta căzuse în dizgraţia regelui Khosraw II care a interzis în anii 609–628 alegerea unui catolicos. Influenţa „monofiziţilor" atinsese cote alarmante. În jurul anului 628 aceştia înfiinţaseră o mitropolie siro-occidentală „monofizită" la Takrit şi înfiinţaseră la nord de Ninive mănăstirea Mar Mattai, centrul propagandei „monofizite". În condiţii dramatice determinate de înfrângerea zdrobitoare a perşilor de către romano-bizantini în decembrie 627 lângă Ninive şi asasinarea lui Khosraw II, Biserica Răsăritului şi-a putut alege în sfârşit un catolicos în persoana lui Mar Ishoyahb II din Gdala (628–645), fost coleg de şcoală la Nisibis şi refugiu cu Ashoyahb din Adiabena. Noul catolicos l-a numit pe acesta din urmă episcop al Ninivei, reuşind cu mare dificultate să-l impună în faţa locuitorilor de aici care doreau un localnic şi au declanşat împotriva lui o violentă campanie de denigrare. Noul episcop al Ninivei a reuşit să contracareze cu succes propaganda mono-

fizită de la Mar Mattai („cuibul satanei") care se extinsese chiar şi în oraşul său. Refuză însă ulterior să accepte scaunul de mitropolit al Adiabenei din Erbil. Acesta e ocupat de un oarecare Makkiha care însă apostaziază şi trece în jurul anului 635 la „monofiziţi". Acum Ishoyahb acceptă scaunul de mitropolit al Adiabenei. Principala preocupare a anilor petrecuţi de Ishoyahb la Erbil a fost, pe de o parte, contracararea extinderii influenţei „monofizite" puternice încă în zonă, iar, pe de altă parte, demascarea „deviaţioniştilor" care înclinau din interiorul Bisericii Răsăritului spre „erezia" chalcedoniană a unicei ipostase compuse: episcopii Chiriac al Nisibisului şi Sahdona/Martyrius din Mahoze d-Arewan vor fi denunţaţi, atacaţi şi excomunicaţi (Chiriac va muri înainte, dar Sahdona va fi obligat să se autoexileze lângă Edessa). Pe lângă aceste crize doctrinare, Biserica Răsăritului s-a văzut confruntată — în condiţiile prăbuşirii Imperiului sasanid şi invadării arabe a Orientului Apropiat — cu afirmarea unor tendinţe autonomiste şi secesioniste din partea unor provincii. Mesopotamia centrală, aşa-numita Beit Aramaye, cu oraşele imperiale Seleucia-Ctesifon, fusese ocupată de arabi în 635, iar Emeh, urmaşul lui Ishoyahb pe scaunul episcopal al Ninivei, deschisese şi el în 637 porţile oraşului arabilor al căror favorit va deveni, ajungând cu sprijinul lor catolicos între 645–649. Rezistenţa antiarabă a continuat însă până în 651 în Beit Persaye (Fars, leagănul dinastiilor iraniene). Când mitropolitul Adiabenei va fi ales catolicos în 649 ca Ishoyahb III (649–659), mitropolitul Shemun din Rev-Ardashir cu episcopii săi a refuzat să se supună noului catolicos şi şi-a proclamat autocefalia. Ei vor fi urmaţi şi de episcopii din Beit Qatraye care vor cere hirotonia episcopilor lui Shemun din Rev-Ardashir, nu lui Ishoyahb de la Ctesifon. Catolicosul reacţionează prompt şi în 649 ţine un sinod în care-i declară depuşi pe episcopii schismatici. În colecţia epistolelor lui Mar Ishoyahb III ni s-au păstrat cinci scrisori[77] adresate laicilor (nr. 17–19) şi monahilor (nr. 20–21) din Qatar; acestea le cer laicilor să iasă din

[77] Ed. R. Duval: *Isoyahb III patriarcha. Liber epistularum* (*CSCO* 11–12), 1904, p. 260–283 (p. 188–204).

comuniune cu episcopii răzvrătiţi, iar monahilor refugiaţi să reziste în faţa represaliilor şi persecuţiilor. Cu toate acestea, schisma a continuat, ba chiar s-a adâncit sub urmaşul lui Ishoyahb III, ucenicul său apropiat încă de la Beit Abe, noul catolicos Mar Giwargis (Gheorghe) I care a păstorit între 649–685[78]. În 666 episcopii din Beit Qatraye se revoltă la rândul lor împotriva mitropolitului din Rev-Ardashir şi se proclamă mitropolie autocefală. Pentru a soluţiona schisma incipientă, Mar Giwargis a călătorit personal în îndepărtatul Qatar şi în mai 676 a ţinut pe insula Dayrin (actualmente Bahrain) din Golful Persic un sinod de reconciliere. Sinodul a promulgat 19 canoane[79] extrem de interesante pentru că, citite în negativ, ne permit să ne formăm o imagine despre creştinismul şi Biserica din Qatar, regiunea în care s-a născut şi format Sfântul Isaac. Canoanele au conţinut pastoral, moral şi misionar şi reamintesc episcopilor (1–5, 10, 11, 19) datoria predicării Evangheliei, învăţării şi îndreptării credincioşilor, stabilesc regulile de alegere a episcopilor (3), de alegere şi conduită a clericilor (7, 8, 10) şi monahilor (obligaţi să cunoască Scriptura, 12), iar laicilor li se fixează reguli privitoare la căsătoria legitimă („în faţa crucii", 13), li se impune evitarea unirilor cu păgânii (14), a poligamiei (16) şi li se reaminteşte obligaţia rugăciunii comunitare zilnice dimineaţa şi seara (15) şi a unui comportament adecvat duminica după Liturghie (17) care, săvârşită de episcop, e centrul vieţii creştine. Creştinii din Beit Qatraye — regiune cu relaţii comerciale intense cu India şi cunoscută pentru producţia de perle — trăiesc, aşadar, într-un mediu cosmopolit, alături de evrei, arabi şi păgâni, tentaţi de păgânism, erezie şi indisciplină (inclusiv la nivelul clericilor şi monahilor). Încă de la începutul secolului VIII creştinismul începea să dispară rapid din regiune, aşa cum se întâmplase încă de pe vremea catolicosului Ishoyahb III cu creştinii arabi din Uman (sudul peninsulei arabice), care trecuseră la islam, apostazie determinată de taxele speciale pentru creştini, dar facilitată şi de disputele bisericeşti.

[78] Cf. D. BUNDY, articolul „Georges Ier de Kaphra", *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique* 20 (1983), col. 625–627.

[79] Păstrate în *Synodicon Orientale*, ed. J. B. Chabot, 1902, p. 215–226 (480–490). Analiza lor la P. BETTIOLO, 1985, 1990², p. 17–18, şi CHIALÀ, 2002, p. 29–31.

În Beit Qatraye, regiune care a dat în secolul VII Bisericii Răsăritului mulţi monahi eruditi, s-a născut în jurul anului 620 şi Sfântul Isaac. Potrivit notiţei publicate de Rahmani, aici şi-a format Isaac profunda erudiţie scripturistică şi patristică, şi tot aici a intrat în monahism şi a devenit învăţător (*malpana*), o funcţie extrem de importantă în Biserica Răsăritului care avea un excelent sistem de şcoli bisericeşti cu regim strict, cvasi-monahal[80]. Potrivit reconstituirii ipotetice, dar extrem de probabile a lui Dana Miller[81], în 649 în dezordinile care au însoţit alăturarea episcopilor din Beit Qatraye schismei autonomiste a mitropolitului din Beit Persaye, e foarte plauzibil ca Isaac să-şi fi părăsit ţinutul natal stabilindu-se pentru un timp la monahii dintr-o altă regiune, probabil în ţinutul muntos din Beit Huzaye (sud-vestul Iranului de azi), unde se va şi retrage după demisia sa din scaunul de episcop. Când tulburările s-au mai potolit, Isaac va fi revenit în Beit Qatraye vieţuind aici ca singuratic. Aici l-a găsit probabil în anul 676 catolicosul Mar Giwargis venit să soluţioneze schisma episcopilor din Qatar. În semn de unire între cele două Biserici, auzind de erudiţia şi sfinţenia acestuia de la ruda sa Gabriel Qatraya, care era exeget la Şcoala din Seleucia-Ctesifon, catolicosul l-a luat cu sine pe Isaac în Beit Aramaye hirotonindu-l la faimoasa mănăstire Beit Abe episcop al Ninivei. Scaun sufragan al mitropoliei Adiabenei din Erbil, Ninive se afla în zona critică supusă presiunii propagandei „monofizite" cu centrul la mănăstirea Mar Mattai. După numai cinci luni de păstorie însă, Mar Isaac şi-a dat demisia retrăgându-se ca ascet singuratic între anahoreţii din zona muntoasă Matut din Huzistan (Beit Huzaye). Motivele reale ale demisiei, ocolite de notiţa publicată de Rahmani, sunt sugerate de notiţa lui Ishodenah. Acesta vorbeşte, extrem de plauzibil — dată fiind experienţa anterioară a catolicosului Ishoyahb III când a fost numit la rândul său episcop al Ninivei în 629 sau de cazurile

[80] Cf. D. MILLER, 1984, p. LXVI.

[81] *Ibid.*, p. LXVII–LXX.

similare ale predecesorului şi succesorului lui Isaac pe acelaşi scaun din Ninive — de gelozia locuitorilor „dinăuntru", respectiv din Mesopotamia, faţă de un venetic venit din îndepărtatul şi schismaticul Qatar. La acest motiv s-a mai adăugat desigur şi faptul că Isaac îi va fi dezamăgit desigur pe niniviteni şi prin aversiunea lui declarată faţă de zelul excesiv şi disputele dogmatice[82], neangajându-se în combaterea şi polemica deschisă cu „monofiziţii" din eparhie, la care se aşteptau ei. Ba chiar, prin poziţia sa hristologică moderată, se prea poate să fi fost acuzat de-a dreptul de cripto-chalcedonism (ca odinioară Henana sau Sahdona). Numele lui Mar Isaac nu apare în orice caz, ca de altfel nici cel al predecesorului şi succesorului său, în dipticele mitropoliei Adiabenei[83]. Tot ce ştim precis despre Mar Isaac al Ninivei e că a locuit mulţi ani ca anahoret pe Muntele Matut din Huzistan în rugăciune, studiu şi scris. Pierzându-şi vederea din pricina cititului intens, s-a retras la mănăstirea cea mai apropiată, cea a lui Rabban Shabur († sfârşitul secolului VII), de pe Muntele Sushtar, unde pentru erudiţia, blândeţea şi smerenia lui era numit „al doilea Didym", şi unde a şi murit la adânci bătrâneţi şi a fost îngropat cândva în jurul anului 700 d. Hr. În urma lui, scrie notiţa tipărită de Rahmani, a rămas un amplu corpus de scrieri duhovniceşti, în parte dictate ucenicilor săi după orbire, cu-

---

82 Cf. *Cuvântul* 50, ed. Bedjan = *Cuvântul* 58, ed. Theotokis (*FR* X, p. 297 sq) intitulat: *Despre vătămarea din partea zelului celui nebun care socoteşte că lucrează pentru Dumnezeu:* „Omul zelos nu ajunge niciodată la pacea minţii. Iar cel lipsit de pace e lipsit şi de bucurie. Căci dacă pacea e numită sănătatea desăvârşită a minţii, cel ce are zel rău boleşte de o boală grea. O, omule, care socoteşti să foloseşti zelul tău împotriva bolilor străine, tu alungi prin aceasta sănătatea din sufletul tău". Sau în *Cuvântul* 7, ed. Theotokis (*FR* X, p. 63): „Fereşte-te de discuţiile despre dogme, ca de un leu înfuriat. Să nu intri în acestea nici cu credincioşi ai Bisericii, nici cu cei străini".

83 *Ibid.*, p. 515: „Din punct de vedere hristologic, Sfântul Isaac era probabil între moderaţii Bisericii din Persia, dar cuvintele sale aspre la adresa zelului nebunesc atestă dezgustul său puternic faţă de practicile de «vânătoare de vrăjitoare» ale extremiştilor şi, astfel, tensiunile acute din sânul Bisericii din Persia. Din mijlocul acestor curente, Sfântul Isaac a urcat pe muntele înalt al liniştirii unde a aşternut pentru noi cuvintele sale pline de harul Duhului Sfânt."

prins în „cinci volume pline de dulce învăţătură". Catalogul versificat al cărţilor autorilor siro-orientali, întocmit de Abdisho din Nisibis († 1318), vorbeşte de „şapte volume [*penqyatha*] despre vieţuirea duhovnicească, taine dumnezeieşti, judecată şi providenţă"[84]. Din toate acestea au ajuns până la noi un număr de 156 de „Cuvinte" grupate în trei părţi (82 + 40 + 17), ultimele două fiind descoperite foarte recent, iar a treia fiind încă inedită. Ele toate vorbesc despre un itinerar ascetic şi contemplativ riguros, menit să-l conducă pe monahul „singuratic" (anahoret sau eremit) de la nevoinţa ascetică fizică la cea interioară şi de aici la simţirea iubirii şi milei infinite a lui Dumnezeu. E ceea ce arată succint următoarele celebre fragmente din cele trei „cuvinte" ale Părţii I:

> „Săvârşirea întregului drum stă în acestea trei: în pocăinţă, în curăţie şi în desăvârşire.
>
> Ce este pocăinţa? Părăsirea celor de mai înainte şi întristarea pentru ele.
>
> Şi ce este curăţia pe scurt? Inima plină de milă pentru toată firea zidită.
>
> Şi ce este desăvârşirea? Adâncul smereniei, care este părăsirea tuturor, atât a celor văzute, cât şi a celor nevăzute. Prin cele văzute înţeleg pe toate cele simţite, iar prin cele nevăzute, pe cele gândite [inteligibile]. Atunci eşti în afara grijii de ele.
>
> Ce este pocăinţa? Inima zdrobită şi smerită; moartea îndoită, de bunăvoie, faţă de toate.
>
> Şi ce este inima plină de milă? Arderea inimii pentru toată zidirea, pentru oameni, pentru păsări, pentru dobitoace, pentru draci şi pentru toată făptura. În acest caz, gândul la acestea şi vederea lor fac să curgă din ochi şiroaie de lacrimi. Din mila multă şi apăsătoare ce stăpâneşte inima şi din stăruinţă, inima se micşorează şi nu mai poate răbda sau auzi, sau vedea vreo vătămare, sau vreo întristare cât de mică, ivită în vreo zidire. Şi pentru aceasta aduce rugăciune cu lacrimi în tot ceasul şi pen-

---

84 ASSEMANI, *Bibliotheca Orientalis* III/1, p. 104.

tru cele necuvântătoare şi pentru duşmanii adevărului şi pentru cei ce-l vatămă pe el, ca să fie păziţi şi iertaţi; la fel şi pentru firea celor ce se târăsc pe pământ. O face aceasta din multa milostivire ce se mişcă în inima lui fără măsură, după asemănarea lui Dumnezeu.

Ce este rugăciunea? O liniştire şi o golire a cugetării de toate cele de aici şi o inimă ce-şi întoarce cu desăvârşire privirea spre nădejdea plină de dor a celor viitoare. Iar cel despărţit de acestea seamănă sământă amestecată în semănătura sa, asemenea celui ce înjugă împreună boul cu asinul.

Cum poate dobândi cineva smerenia? Prin neîncetata pomenire a greşelilor sale şi prin conştiinţa apropierii de moarte, prin îmbrăcăminte sărăcăcioasă, prin alegerea locului din urmă în fiecare clipă şi prin alergarea la faptele cele mai înjosite şi mai de ocară în orice lucru; prin a fi totdeauna ascultător, prin tăcerea neîncetată, prin neiubirea de întâlniri în adunări şi prin voinţa de a fi necunoscut şi neluat în seamă; prin a nu ţine la vreun lucru după regula proprie, prin a urî vorbăria cu multe persoane, prin a nu iubi câştigurile. Şi după acestea, prin dispreţuirea de către minte a oricărei ocări şi învinovăţiri din partea vreunui om şi a oricărei pizmuiri; prin a nu avea mâna sa asupra nimănui şi mâna nimănui asupra sa, ci a fi singur şi însingurat în cele ale sale, şi a nu lua în lume grija cuiva asupra sa, afară de grija sa. Şi pe scurt, la smerenie se ajunge prin înstrăinare, prin sărăcie şi prin vieţuirea însingurată. Acestea nasc smerenia care curăţeşte inima.

Iar semnul celor ce au ajuns la desăvârşire este acesta: de vor fi predaţi de zece ori pe zi arderii pentru dragostea oamenilor, nu se vor sătura de ei. Precum a zis Moise către Dumnezeu: «De le ierţi lor păcatul, iartă-l. Iar de nu, şterge-mă şi pe mine din cartea în care m-ai scris» [*Iş* 32, 31]. Şi precum a zis fericitul Pavel: «M-aş ruga să fiu anatema de la Hristos pentru fraţii mei» şi celelalte [*Rm* 9, 3]. Şi iarăşi: «Acum mă bucur de necazuri pentru voi, cei din neamuri» [*Col* 1, 24]. Dar şi ceilalţi apostoli

au primit moartea în toate chipurile, în schimbul vieţii oamenilor.

Iar ca sfârşit al tuturor acestora, Dumnezeu şi Domnul L-a dat pentru dragostea Sa pe Însuşi Fiul Său la moarte prin cruce. «Că aşa de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât şi pe Unul-Născut Fiul Său L-a dat la moarte pentru ea» [*In* 3, 16]. Nu pentru că n-a putut să ne izbăvească pe noi în alt chip, ci a voit să ne înveţe prin aceasta pe noi dragostea cea folositoare. Şi ne-a apropiat pe noi de Sine în moartea Unuia-Născut Fiului Său. Şi dacă ar fi avut ceva mai de preţ decât pe Fiul Său, şi aceasta ne-ar fi dat-o ca să se afle în El neamul nostru. Şi pentru dragostea Lui cea mare n-a voit să silească libertatea noastră, deşi putea să o facă, ci să ne apropie de Sine prin dragostea cugetului nostru. Şi Însuşi Hristos a ascultat de Tatăl Său pentru dragostea Sa faţă de noi, ca să primească asupra Sa ocara şi mâhnirea, cu bucurie, precum zice Scriptura: «În locul bucuriei ce o avea, a răbdat crucea, dispreţuind ruşinea» [*Evr* 12, 2]. De aceea a spus Domnul în noaptea în care a fost vândut: «Acesta este trupul Meu, care se dă pentru lume, spre viaţă; şi acesta este sângele Meu care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor» [*Mt* 26, 26–28]. Şi pentru noi zice iarăşi: «Eu Mă sfinţesc pe Mine» [*In* 17, 19].

Aşa ajung şi toţi sfinţii la această desăvârşire, când ajung desăvârşiţi şi se aseamănă cu Dumnezeu în izvorârea prisositoare a dragostei lor şi a iubirii faţă de toţi oamenii. Şi spre acest semn al asemănării cu Dumnezeu tind toţi sfinţii: spre desăvârşirea în dragoste faţă de aproapele. Aşa făceau şi părinţii noştri din singurătate: când ajungeau la acea desăvârşire şi asemănare, primeau totdeauna în ei viaţa deplină a Domnului Iisus Hristos.

Despre fericitul Antonie se zice că nu socotea niciodată în sine să facă ceva care să-l folosească pe el mai mult decât pe aproapele. El avea încredinţarea aceasta că câştigul aproapelui e cea mai bună lucrare pentru sine.

Şi despre avva Agaton s-a spus iarăşi că zicea: «Aş fi voit să aflu un bubos, să iau trupul lui şi să i-l dau pe al

meu». Ai văzut dragostea desăvârşită? Chiar când era afară de sine nu suferea să nu odihnească [ospăteze] pe aproapele lui. Şi avea o săpăligă şi intrând un frate la el şi dorind-o, nu l-a lăsat să iasă din chilie fără ea. Dar şi alte de acestea sunt scrise despre unii ca aceştia.

Şi de ce spun numai acestea? Mulţi dintre ei şi-au dat trupurile lor fiarelor şi sabiei şi focului pentru aproapele. Nimeni nu se poate ridica la treapta acestei iubiri, dacă nu simte în chip ascuns nădejdea sa. Şi nu pot dobândi iubirea de oameni cei ce iubesc lumea aceasta. Când dobândeşte cineva dragostea de Dumnezeu Însuşi, se şi îmbracă îndată cu ea. Dar e nevoie ca cel ce a dobândit pe Dumnezeu să nu caute a dobândi împreună cu El şi altceva, ci să se lepede chiar şi de trupul său. Căci de se va îmbrăca cu lumea aceasta şi va dori viaţa aceasta, nu se va îmbrăca cu Dumnezeu, până nu le va părăsi pe acestea. Căci El Însuşi a mărturisit acestea zicând: «De nu va lăsa cineva toate şi nu-şi va urî sufletul său, nu poate să se facă ucenicul Meu» [*Lc* 14, 26]. Deci nu trebuie numai să le lase, ci să le şi urască. Şi de nu poate să se facă ucenicul Lui, cum se va sălăşlui în El?"[85].

„Să nu urăşti pe păcătos. Căci toţi suntem vinovaţi. Şi dacă te mişti către el pentru Dumnezeu, plângi pentru el. Şi de ce-l urăşti pe el? Urăşte păcatele lui şi roagă-te pentru el, ca să te asemeni cu Hristos, Care nu Se mânia împotriva păcătoşilor, ci Se ruga pentru ei. Nu vezi cum se ruga pentru Ierusalim? Căci prin multe suntem batjocoriţi şi noi de diavol. Şi de ce urâm pe cel batjocorit ca şi noi, pe diavolul care ne batjocoreşte pe noi? De ce urăşti pe păcătos, o, omule? Oare pentru că nu e drept cu tine? Dar unde este dreptatea, o dată ce nu ai iubire? De ce nu plângi pentru el, ci îl prigoneşti? Căci din neştiinţă se mişcă unii în mânia lor, deşi socotesc că deosebesc faptele păcătoşilor.

---

[85] *Cuvântul* 81, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 74, ed. Bedjan): trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR* X, 1981, p. 392–397.

Fii vestitor al bunătăţii lui Dumnezeu, pentru că te călăuzeşte pe tine care eşti nevrednic şi pentru că eşti mult dator, şi nu scoate dreptul Său de la tine. Şi în locul lucrurilor mici pe care le faci, îţi dăruieşte cele mari. Să nu numeşti pe Dumnezeu «drept», căci nu dreptatea Lui se vede în faptele tale. Şi dacă David îl numeşte pe El drept, Fiul Lui ne-a arătat că El este mai degrabă bun şi blând. «Este bun, zice, cu cei răi şi necinstitori» [*Lc* 6, 35]. Cum Îl numeşti «drept», când citeşti în capitolul despre plata lucrătorilor: «Prietene, nu te nedreptăţesc, ci voi să dau acestuia de pe urmă ca şi ţie. Dacă ochiul tău este rău, Eu sunt bun» [*Mt* 20, 33]? Şi cum numeşte iarăşi omul pe Dumnezeu «drept», când aude în capitolul despre fiul risipitor, care a cheltuit bogăţia în petreceri, cum numai pentru pocăinţa ce-a arătat-o, tatăl a alergat şi a căzut pe grumazul lui şi i-a dat stăpânire peste toată bogăţia lui? Nimeni altul n-a spus acestea despre El, ca să ne îndoim în El, ci însuşi Fiul Lui a mărturisit acestea despre El. Unde e dreptatea lui Dumnezeu când noi, păcătoşi fiind, Hristos a murit pentru noi? Iar dacă aci ni Se arată milostiv, să credem că nu primeşte schimbare în privinţa aceasta.

Să nu ne fie nouă să cugetăm vreodată această nelegiuire, ca să spunem că Dumnezeu este nemilostiv. Căci nu Se schimbă Dumnezeu în ceea ce e propriu lui Dumnezeu, ca morţii, şi nu dobândeşte ceva ce nu are, nici nu pierde ceea ce are, nici nu primeşte vreun adaos ca făpturile. Ci ceea ce are Dumnezeu dintru început, va avea şi are pururea până la sfârşitul fără de sfârşit, precum a spus fericitul Chiril în tâlcuirea Facerii. «Teme-te, zice, de El din dragoste şi nu din pricina numelui aspru ce I se dă. Iubeşte-L ca unul ce eşti dator să-L iubeşti; şi nu numai pentru cele ce ţi le va da, ci şi pentru cele ce le-am primit şi pentru lumea aceasta pe care a făcut-o pentru noi. Căci cine ar putea să-L răsplătească pe El? Unde este răsplătirea Lui în faptele noastre? Cine L-a înduplecat pe El la început să ne zidească? Şi cine Îl roagă pentru noi când suntem nerecunoscători? Iar când

nu eram, cine a trezit trupul nostru la viață? Și iarăși, de unde vine înțelegerea cunoștinței în țărână?»

O, minunată milostivire a lui Dumnezeu! O, har neînțeles al lui Dumnezeu, Ziditorul nostru! O, putere, care le poate toate! O, bunătate nemăsurată, prin care zidești din nou firea noastră a păcătoșilor! Cine e în stare să-L slăvească cum se cuvine? Ridică pe cel ce a trecut peste El și L-a hulit, înnoiește țărâna fără rațiune și o face iarăși înțelegătoare și cuvântătoare; și mintea risipită și nesimțitoare și simțurile împrăștiate le face fire rațională și destoinică de înțelegere. Nu e în stare păcătosul să înțeleagă harul învierii lui. Unde este gheena, care ne poate întrista pe noi? Unde este pedeapsa care ne înfricoșează în multe chipuri și poate copleși bucuria iubirii Lui? Ce este gheena pe lângă harul învierii Lui, când ne ridică pe noi în iad și face pe acest stricăcios să se îmbrace întru nestricăciune și pe cel căzut în el îl ridică întru slavă?

O, voi cei cu dreaptă socoteală! Veniți și vă minunați! Cine are o cugetare înțeleaptă și minunată, ca să se minuneze după vrednicie de harul Făcătorului nostru? El este răsplata păcătoșilor, căci în loc de răsplătirea cea dreaptă, El îi răsplătește cu învierea; și trupurile lor, care au călcat legea Lui, le îmbracă cu slava nestricăciunii. Acest har, care ne-a înviat după ce am păcătuit, e mai mare decât acela prin care, când nu eram, ne-a adus la ființă. Slavă Ție, Doamne, pentru harul Tău nemăsurat! Undele harului Tău mă fac, Doamne, să tac. Căci nu mai este în mine vreun gând pe măsura mulțumirilor ce Ți se cuvin. Cu ce gând ne vom mărturisi Ție, Împărate preabun, Cel ce iubești viața noastră? Slavă Ție pentru cele două lumi ce le-ai făcut spre creșterea și bucuria noastră, ridicându-ne prin toate cele ce le-ai făcut spre cunoștința slavei Tale, de acum și până în veci"[86].

„Omul, cât este în trândăvie, se teme de moarte. Iar când se apropie de Dumnezeu, se teme de judecată. Dar când

[86] *Cuvântul* 60, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 50b, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR* X, 1981, p. 313–316.

a înaintat deplin, a înaintat în dragoste. Din acestea, două câte două sunt legate una de alta. Cum așa? Când se află cineva în cunoștința trupească, se teme de moarte. Când se află însă în cunoștința sufletească și în viețuirea cea bună, cugetarea lui se mișcă în fiecare clipă în aducerea-aminte de judecată. Pentru că stă în chip drept în firea însăși și se mișcă în treapta sufletească și umblă întru cunoștința de sine și într-o viețuire dornică de a se apropia de Dumnezeu. Dar când ajunge la cunoștința adevărului, prin trezirea simțirii tainelor lui Dumnezeu și prin întărirea nădejdii în cele viitoare, omul trupesc care se teme de moarte, ca animalul de tăiere, e înghițit de dragoste; cel rațional se teme de judecată, iar cel ajuns fiu se înfrumusețează [se desăvârșește] în dragoste și nu se mai povățuiește prin toiagul care sperie. «Iar eu și casa tatălui meu vom sluji lui Dumnezeu» [*Sir* 24, 15].

Cel ce a ajuns la dragostea de Dumnezeu nu mai dorește să rămână aici. Căci dragostea scoate afară frica. Iubiților, fiindcă m-am făcut nebun, nu mai rabd să păzesc taina în tăcere, ci mă port ca unul fără de minte pentru folosul fraților. Pentru că aceasta este dragostea adevărată, că nu mai poate răbda să păstreze ceva în taină față de cei iubiți. De multe ori când scriam acestea, mi se opreau degetele pe hârtie și nu mai puteam să le mișc de plăcerea ce se ivea în inima mea și care mă aducea la tăcerea simțurilor. Deci, fericit este cel ce se îndeletnicește pururea cu Dumnezeu și se oprește de la toate cele lumești și numai cu El se ocupă toată cunoștința lui. Și de va fi îndelung răbdător, nu va întârzia mult să se arate rod mare.

Bucuria cea întru Dumnezeu este mai puternică decât viața de aici. Și cel ce a aflat-o pe ea, nu numai că nu mai caută spre patimi, ci nu se mai întoarce nici spre viața sa; și nu mai are vreo altă simțire a ei, dacă bucuria aceasta i-a venit din adevăr. Dragostea e mai dulce ca viața. Căci e mai dulce înțelegerea cea după Dumnezeu, din care se naște dragostea cea mai dulce ca mierea și ca fagurul. Dragostea nu se întristează când trebuie să pri-

mească moartea înfricoșătoare pentru cei pe care îi iubește. Dragostea este fiica cunoștinței. Iar cunoștința e fiica sănătății sufletului. Și sănătatea sufletului este puterea ce se naște din multa răbdare.

Întrebare: Și ce este cunoștința?

Răspuns: E simțirea vieții nemuritoare.

Întrebare: Și ce este viața cea nemuritoare?

Răspuns: Simțirea lui Dumnezeu. Căci din cunoaștere este iubirea. Iar cunoașterea de Dumnezeu este împărăteasa tuturor poftelor, și sufletul ce o primește nu mai are nevoie de vreo altă dulceață de pe pământ. Căci nimic nu este asemenea dulceții cunoașterii lui Dumnezeu.

Rugăciune: «Doamne, umple inima mea de viață veșnică.»

Viața veșnică este mângâierea în Dumnezeu. Și cel ce a aflat mângâierea în Dumnezeu socotește de prisos orice mângâiere lumească.

Întrebare: De unde simte omul că a primit înțelepciunea de la Duhul?

Răspuns: Din simțirea care-l învață în ascunsul lui și în simțiri chipurile smereniei. Și i se descoperă în înțelegerea lui că a dobândit smerenia.

Întrebare: Și cum simte cineva că a ajuns la ea?

Răspuns: Din aceea că îi e greață să placă lumii în purtările lui sau în cuvânt și este urâtă în ochii lui slava lumii acesteia"[87].

Așa cum Sfântul Isaac n-a fost acceptat ca episcop de niniviteni pentru refuzul controverselor dogmatice, tot așa și învățătura sa teologică și duhovnicească a scandalizat pe unii prin universalismul său. Notița lui Ishodenah spune că trei teze sau puncte ale lui Isaac n-au fost primite de mulți, printre cei care au fost scandalizați în epocă de acestea numărându-se și Daniel Bar Tubanitha, episcop de Tahal în Beit Garmai. Catalogul lui Abdisho precizează aici spunând că acest Daniel a compus o scriere azi pierdută, intitulată „Soluții

[87] *Cuvântul* 38, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 62, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR* X, 1981, p. 204–207.

ale chestiunilor din volumul 5 al scrierilor lui Mar Isaac"[88]. Iar Hanun ben Yohanna Ibn as-Salt (sfârșitul secolului IX – începutul secolului X), autorul unei antologii arabe de 350 de maxime extrase din scrierile Sfântului Isaac, relatează și el[89] despre faptul că învățătura acestuia despre mila infinită a lui Dumnezeu era privită în monahismul siro-oriental drept o învățătură ezoterică care poate fi descoperită monahilor desăvârșiți, dar este interzisă monahilor începători pentru a nu-i demobiliza ascetic. Ibn as-Salt relatează și înțeleapta judecată a catolicosului Mar Yohannan II Ben Narsai (884–892): „Mar Isaac vorbește limba ființelor cerești, iar Daniel pe cea a ființelor pământești. Învățătura lui Isaac nu se potrivește însă decât monahilor celor mai buni și celor ce trăiesc în singurătatea chiliilor lor și se dedică rugăciunii." Tot Ibn as-Salt întocmește o listă de șase teze în care opiniile Sfântului Isaac diferă de cele ale „unora"; spre deosebire de aceștia, Isaac susține că:

- Adam a fost creat muritor (idee a lui Teodor al Mopsuestiei);
- relele creaturilor nu produc nici o schimbare în Dumnezeu (mai precis în iubirea Lui);
- Dumnezeu e milă neschimbată și deci nu dă pedepse veșnice pentru rele trecătoare;
- mila lui Dumnezeu îmbrățișează în mod egal pe toți oamenii, buni și răi deopotrivă;
- pronia lui Dumnezeu nu dă oamenilor în lumea aceasta cele bune după meritele lor;
- sufletul separat de trup nu pierde nici viața, nici cunoașterea pe care le are în el însuși, nu de la trup.

Atacurile asupra învățăturii Sfântului Isaac, atribuite de notița lui Ishodenah (ca și în cazurile altor mistici siro-orientali anteriori și posteriori acestuia) „invidiei" contemporanilor, se explică, în opinia lui Ibn as-Salt, pe de o parte, prin nedesăvârșirea spirituală a adversarilor și invidioșilor față de altitudinea contemplațiilor la care a ajuns Isaac, iar, pe de altă parte, prin ignoranța lor biblică și patristică. Fiindcă, așa cum

[88] *Bibliotheca Orientalis* III/1, p. 174.

[89] Cf. mai jos, p. 391–400.

repetă Ibn as-Salt, cărțile lui Isaac nu pot fi înțelese decât de cei care au înțeles în prealabil în profunzime „cărțile sfinte" ale Scripturilor și „cărțile Bisericii" sau scrierile Sfinților Părinți. E și aici un indiciu și o trimitere la cheia hermeneutică adevărată care deschide înțelegerea universului gândirii teologice și duhovnicești isaachiene. Sfântul Isaac trebuie citit și înțeles pe fundalul tradiției teologice și spirituale a Bisericii sale siro-orientale. Sau, cum scria avizatul siriacist Paolo Bettiolo:

> „Pentru cine-l citește conștient de conținutul scrierilor exegetice și monahale anterioare sau contemporane lui, Isaac apare drept un îndrăzneț dar coerent interpret al credinței Bisericii sale. Aceasta nu pentru a-i nega originalitatea, nu pentru a diminua forța de mărturie cu totul singulară a existenței sale, rod al unei ascultări inteligente și sincere și al experienței harului. Uimește însă uneori recunoașterea în paginile lui chiar cele mai pătrunzătoare a înseși literei unor învățături de fapt comune, a unei lumini care luminează elementele unei tradiții până atunci opace în compilații de școală care o reproduc și sunt uneori singurele ei urme"[90].

Gândirea spirituală a Sfântului Isaac Sirul pe fundalul tradițiilor teologice și duhovnicești ale creștinismului siro-oriental

După cum sublinia Babai cel Mare († 628), în prefața la voluminosul său *Comentariu la Capitolele gnostice* ale lui Evagrie Ponticul, pentru Biserica siro-orientală „întreaga învățătură a vieții adevărate" se cuprinde la „trei sfinți" care sunt totodată și autoritățile ei maxime: Evagrie Ponticul, Ioan Singuraticul (Yohannan Ihidaya) și Teodor al Mopsuestiei: „Doi dintre ei, monahii Evagrie și Ioan, învață pe cei care umblă pe calea lui Hristos despre viețuirea virtuții, experiențele luptei sufletului și discernământul impresiilor și mișcări-

[90] *Op. cit.* (*supra*, n. 63), 1990², p. 35. Pentru o utilă privire de ansamblu, cf. *ID.*, „Lineamenti di patrologia siriaca", în: A. QUACQUARELLI (ed.), *Complementi interdisciplinari di patrologia*, Roma, 1989, p. 503–603.

lor dinăuntrul nostru. Fericitul Teodor și toți sfinții învățători asemenea lui sunt Părinții noștri în creștinism prin cunoașterea sensibilă și inteligibilă, și ne învață adevărata cunoaștere dobândită prin învățătură și virtute. [...] Ei înalță în inimă scări până la al treilea cer, unde credința devine certitudinea celor nădăjduite care ni se împărtășesc ca pârgă a Duhului vieții care ne-a cuprins"[91]. Acești trei autori fundamentali, reprezentând unul tradiția origeniană (Evagrie), altul școala antiohiană (Teodor) și altul prima sinteză ascetico-mistică siriacă (Ioan), sunt cei mai des citați și de Isaac, și ei determină și structurile de susținere ale gândirii sale.

Baza o constituie viziunea pedagogică despre Economia divină a lui Teodor al Mopsuestiei. Potrivit acesteia, creaturile raționale, îngeri și oameni, sunt supuse schimbării și sunt susceptibile de instruire. Dumnezeu e Creatorul, Educatorul oamenilor pe care i-a așezat în școala lumii supunându-i la diferite încercări pentru a-i face să se hotărască pentru natura lor profundă și a-i muta apoi la lumea de sus. Fiindcă în această schemă a Economiei ca Paideia există două stări (*katastaseis*) sau condiții fundamentale ale creației și umanității: starea de acum și de aici, supusă mortalității, coruptibilității, pasibilității și mutabilității, și starea viitoare sau de dincolo, în care va domni imortalitatea, incoruptibilitatea, impasibilitatea și imutabilitatea. Cel care îl duce pe om de la una la alta e Dumnezeu în Hristos prin Scriptura și Tainele Bisericii. Această schemă pedagogică explică masiva proliferare a școlilor în Biserica din Mesopotamia și Persia, care a cunoscut o mișcare de școlarizare populară și misionară fără precedent în analele Bisericii, o „cvasi-mistică a școlii"[92]. Schema soterio-

[91] W. FRANKENBERG, *Euagrius Pontikus*, Berlin, 1912, p. 17–19.

[92] Cf. R. MACINA, „L'homme à l'école de Dieu. D'Antioche à Nisibis", *Proche Orient Chrétien* 32 (1981), p. 86–124, 263–301 și 33 (1982), p. 39–103; referințele la 1981, p. 112 și 1982, p. 45. R. Macina emite ipoteza foarte plauzibilă ca teoria celor două „catastaze" să fie de fapt o reacție, o replică pozitivă într-un sens istoric, progresiv, dată de către Teodor al Mopsuestiei teoriei tot pedagogice a celor „două creații" a lui Origen, dominată însă de ideea căderii originare; cf. 1982, p. 43, n. 121, p. 45, n. 124 și p. 97: „Cosmologia și antropologia lui Teodor n-au fost create ca o replică foarte asemănătoare în formă, dar radical diferită în orientare și impli-

logică pedagogică proprie lui Teodor al Mopsuestiei ca progres de la imperfecţiune spre perfecţiune contrazicea fundamental schema devenită „clasică”. În cele două forme ale ei date de Origen şi Augustin, aceasta vorbeşte de o perfecţiune/dreptate originară distrusă dramatic de păcatul originar, de neascultarea şi concupiscenţa lui Adam, şi restaurată de ascultarea şi jertfa lui Hristos Care învinge definitiv pentru noi păcatul şi moartea prin Cruce şi Înviere ale căror roade le primim în Biserică prin Sfintele Taine. Concepţia lui Teodor e diferită: deşi destinat perfecţiunii, omul n-a fost şi creat aşa de la început, pentru că nu era capabil să aprecieze darurile lui Dumnezeu. Numai Dumnezeu cunoaşte binele prin fiinţa Lui, creaturile îl cunosc doar prin contrariul lui. Scopul lui Dumnezeu e esenţialmente pedagogic: acela de a-l antrena pe om prin experienţa contrariilor să primească de bunăvoie darurile şi descoperirea Lui. Teodor al Mopsuestiei a atacat de altfel direct teoria păcatului originar expusă de Ieronim şi de Augustin[93]. Pentru Teodor moartea ţine de condiţia naturală a omului, creat în această lume supusă mutabilităţii şi mortalităţii, dobândind însă prin căderea lui Adam şi caracterul de pedeapsă pentru păcat. Acest caracter de pedeapsă moartea îl are doar în aparenţă, având rolul de a sădi în om ura faţă de păcat, ea ţinând de starea actuală a lumii create[94]. Prin căderea

caţii la cele ale lui Origen?” Teodor „a strâns trandafirii vigurosului sistem origenian arzându-i spinii”. Aşa s-ar explica şi dominanta temei pedagogiei divine la Origen şi la siro-orientalii „nestorieni” şi paradoxul relevat de A. Guillaumont în 1963 că sirienii atât orientali, cât şi occidentali au reuşit paradoxul de a fi atât antiorigenişti, cât şi filoevagrieni, reconciliind astfel într-un mod surprinzător şi remarcabil Antiohia cu Alexandria.

[93] Cf. fragmentele din *PL* 23, 495–509 şi *PG* 66, 1005–1012 şi rezumatul lui FOTIE din *Bibliotheca*, Codex 176. Despre cele două concepţii divergente cu privire la păcat şi mântuire, între care Teodor şi tradiţia siro-orientală a încercat o complementaritate fără să reuşească o sinteză, cf. studiul de referinţă al lui W. MACOMBER, „The Theological Synthesis of Cyrus of Edessa, an East Syrian Theologian of the Mid 6th Century”, *OCP* 30 (1964), p. 1–38 şi 363–384.

[94] Biserica Răsăritului îi va condamna în 596 pe adepţii lui Henana origenistul care falsifică învăţătura apostolică a Bisericii şi „spun că Adam a fost creat nemuritor de la început şi că păcatul e sădit în firea omului”, sau că Botezul s-ar da spre iertarea păcatului originar, nu spre înfiere şi înviere;

omul pierde asemănarea cu Dumnezeu supunându-se sclaviei satanei şi a morţii. Mântuirea e un proces pedagogic lent în care experienţa slăbiciunii şi decăderii omului îl face să simtă necesitatea unor legi de la Dumnezeu. Ca omul să nu cadă în disperare, Dumnezeu intervine prin proroci şi apoi prin Întruparea Sa în Hristos, al Cărui exemplu şi Înviere participată prin Botez reveleazǎ în chip anticipat starea viitoare a vieţii nemuritoare şi incoruptibile. Cei botezaţi sunt la mijloc între starea actuală şi cea viitoare. Botezul dă pe Duhul Sfânt şi viaţa viitoare a Învierii în arvună, pedagogia divină rămânând necesară şi pe mai departe în viaţa spirituală a omului, al cărei conţinut nu este altul decât actualizarea anticipată a vieţii eshatologice a omului de după înviere, primită la Botez, viaţa Duhului Sfânt.

Spiritualitatea siro-orientală a fost încă de la început o mistică simultan eshatologică, baptismală şi pnevmatologică[95]. Eshatologismul şi accentul ascetic radical pus pe experienţa baptismală şi pnevmatică explică tendinţele ei din primele secole (III–IV) de exaltare a feciorei şi consacrării lui Dumnezeu prin celibat şi renunţare la căsătorie, şi împărţirea credincioşilor în două clase: „drepţii”, care se căsătoresc şi lucrează şi care se mântuiesc prin păzirea poruncilor, şi „desăvârşiţii”, care renunţă la toate pentru a avea experienţa plenară a Duhului Sfânt. Împinsă la extrem, această mistică pnevmatică a luat un aspect sectar în „mesalianism”, în care experienţa Duhului îmbrăca forme anarhice şi anomice, antisacramentale şi

cf. referinţele din *Dictionnaire de théologie catholique* XI/1, 1931, col. 303–304. Pentru autorul catolic al articolului despre „teologia Bisericii nestoriene”, părintele É. AMANN, aceasta e o poziţie „pelagiană imposibil de ignorat”, acest „pelagianism” — de care augustinienii îi vor învinui de alte şi pe Ioan Hrisostom sau Ioan Cassian — „rămânând una din caracteristicile esenţiale ale teologiei nestoriene” (col. 304). „Pelagianismul” şi „nestorianismul” sunt însă clişee ereziologice care descalifică aici o schemă soteriologică având în centru pedagogia divină, nu răzbunarea divină prin Cruce asupra căderii inexplicabile a lui Adam din perfecţiunea/dreptatea sa originară.

[95] O excelentă sinteză în articolul lui A. GUILLAUMONT, „Syriaque (spiritualité)”, *Dictionnaire de Spiritualité* XIV (1990), col. 1429–1442, reluat în: A. GUILLAUMONT, *Études sur la spiritualité de l'Orient chrétien* (Spiritualité Orientale 66), Abbaye de Bellefontaine, 1996, p. 189–210.

antiierarhice. Împotriva deviațiilor atât gnostice, cât și mesaliene, Sfântul Efrem pune bazele unei

> „spiritualități echilibrate, dar care rămâne fidelă misticii pnevmatice tradiționale; el e primul între autorii siriaci care adoptă o antropologie de origine biblică ce va juca un rol esențial în mistica siriacă a secolelor următoare și care se bazează pe distincția în om între trup, suflet și duh [...], disociind între duhul uman sau mintea, și Duhul Sfânt, Paracletul divin (*Imnul la paradis* 9, 20–21). Progresul spiritual tinde spre asumarea trupului de suflet, a sufletului de duh și a acestuia din urmă de către Duhul lui Dumnezeu. Pentru Efrem însă, capătul acestui proces nu va fi atins decât după înviere. Această creștere a Duhului în noi, îndumnezeire progresivă a omului, e asigurată de post și de celelalte practici ascetice, dar și plecând de la Botez, prin viața sacramentală, mai cu seamă Euharistia. Mistica pnevmatică a lui Efrem rămâne deci funciar sacramentală și bisericească"[96].

După primele forme de „protomonahism" sau de viață consacrată în lume, atestate la Afrahat, la Efrem și în *Cartea treptelor*, în Mesopotamia și Siria apare simultan cu apariția sa în Egipt, la sfârșitul secolului IV, monahismul propriu-zis sub forma retragerii, anahorezei, în pustietăți și în munți. În prima jumătate a secolului V se ivește și primul autor monahal propriu-zis siriac: Ioan din Apameea sau Ioan Singuraticul (Yohannan Ihidaya) care a realizat și o primă sinteză ascetico-mistică siriacă. Scrierile lui, care vor avea o influență hotărâtoare în constituirea spiritualității siriace, au teoretizat pentru prima dată viața duhovnicească cu o clară definiție eshatologică și baptismală sub forma a trei trepte (*mšuhta*): trupească, sufletească și duhovnicească (*d-pagranuta*, *d-napšanuta*, *d-ruhanuta*). Secolele V–VI vor cunoaște ampla difuzare în traducere siriacă a scrierilor monahale egiptene — *Viața Sfântului Antonie*, *Istoria lausiacă*, *Patericul* — și grecești — operele ascetice ale Sfinților Vasile, Nil, Marcu, Isaia, Macarie și, mai

[96] *Ibid.*, col. 1432; p. 193–194.

ales, Evagrie Ponticul, precum și Dionisie Areopagitul. Sub impactul prestigiului enorm al monahismului egiptean are loc însă uitarea și reinterpretarea tradiției protomonahale siriene: Efrem devine un anahoret de lângă Edessa cu stagiu în Egipt, Ioan Singuraticul devine Ioan din Lykopolis, Simeon Mesopotamianul devine Macarie Egipteanul, iar legenda lui Mar Awgin (Eugen), monah egiptean plecat cu ucenici din Egipt ca să întemeieze monahismul lângă Nisibis la începutul secolului IV, urmărea să confere monahismului siriac origini nemijlocit egiptene. Secolele VI–VIII vor fi pentru monahismul și mistica siriacă epoca sintezelor originale. La sfârșitul secolului VI apar marile mănăstiri de pe Muntele Izla și cea de la Beit Abe, iar Regulile monahale ale lui Abraham din Kahkar († 588) vor produce o veritabilă reformă a monahismului siro-oriental: foarte populate,

> „mănăstirile erau focare de asceză, dar și de muncă și de cultură; ele ofereau un remarcabil echilibru între viața comună și cea singuratică. Dadisho Qatraya († sfârșitul secolului VII în Beit Huzaye) arată în tratatul său intitulat «Retragerea săptămânilor» că unii monahi rămâneau zăvorâți în singurătatea chiliei lor în perioadele de câte șapte săptămâni de post ale anului liturgic nestorian; în același tratat el distinge șase feluri de monahi după gradul singurătății lor: chinoviți care duc în permanență viața comună în mănăstiri; cei care petrecându-și săptămâna în chilia lor se reunesc ca monahii egipteni din Sketis și Kellia la sfârșitul săptămânii pentru Liturghia duminicală; vin apoi cei care practică singurătatea celor șapte săptămâni; la aceștia mai adaugă trei categorii: cei care viețuiesc în permanență ca pustnici; cei care duc o viață itinerantă, însoțită uneori și de travesti, ascetul căutând să ascundă ceea ce este de fapt; și, în sfârșit, anahoreții care viețuiesc cu totul retrași și necunoscuți de lume. Nu face însă nici o mențiune de stâlpnici, nestorienii arătându-se puțin favorabili acestei forme de anahoreză"[97].

[97] *Ibid.*, col. 1436–1437; p. 200–201.

O influență deosebită asupra constituirii spiritualității monahale siro-orientale au avut-o scrierile ascetice și ezoterice ale avvei Evagrie din Pont († în Kellia în 399)[98]. Evagrie va fi pentru sirieni ascetul și misticul prin excelență. Cu excepția scoliilor scripturistice, ei au tradus în siriacă întreaga sa operă, inclusiv scrieri al căror original grec a dispărut în urma condamnării lui Evagrie ca origenist de către Sinodul V Ecumenic (Constantinopol, 553; același Sinod l-a condamnat și pe Teodor al Mopsuestiei, un motiv deci de dublu scandal pentru siro-orientali, care au văzut în aceasta un semn al abandonării tradiției patristice și mistice de către Biserica imperială chalcedoniană). E cazul mai ales al faimoaselor 540 *Kephalaia Gnostika* pentru care există nu una, ci două traduceri siriace: prima (S_1) e opera unui autor care a căutat să elimine sistematic din textul grec tezele origeniste privitoare mai cu seamă la cosmologie și eshatologie, respectiv teoriile dublei creații și apocatastazei; un al doilea traducător, care este, se pare, Serghie din Reshaina, a vrut să restabilească textul lui Evagrie în ținuta lui autentică și a dat o traducere literală (S_2). Considerată drept o „falsificare" origenistă, deși era o restituire fidelă a textului original, această versiune nu s-a impus[99]. De o mare circulație s-a bucurat prima versiune (S_1), în care speculațiile cosmologice și eshatologice privitoare la destinul existențelor au fost convertite în itinerarul mistic al sufletului în drum spre Dumnezeu transpuse într-un cadru filozofic alternativ din care aluziile gnostice au dispărut[100]. Prima versiune

[98] Despre Evagrie monahul, a se vedea părintele GABRIEL BUNGE, *Evagrie Ponticul. O introducere*, Ed. Deisis, Sibiu, 1997.

[99] S-a păstrat într-un singur manuscris din secolul VI păstrat în biblioteca mănăstirii sirienilor, Deir el Suriani, din Sketis, actualmente la British Museum, Add. 17167. Ambele versiuni au fost editate critic cu trad. franceză de A. GUILLAUMONT: *Les six Centuries des «Kephalaia Gnostika» d'Évagre le Pontique*, *Patrologia Orientalis* 28. 1, 1958 și studiate exhaustiv împreună cu întreaga istorie posterioară a respingerii lor de către Biserica Greacă și receptării lor în Bisericile Orientale de același în monografia: *Les «Kephalaia Gnostika» d'Évagre le Pontique et l'histoire de l'origenisme chez les Grecs et les Syriens* (Patristica Sorboniensia 5), Paris, 1962.

[100] Cf. D. BUNDY, „The Philosophical Structures of Origenism. The Case of the Expurgated Syriac Version (S_1) of the Kephalaia Gnostika of Evagrius", *Origeniana secunda. Papers of the 5th International Origen Congress, Boston College 14–18 August 1989*, Leuven, 1992, p. 577–584.

a fost deci cea citată și comentată de mai multe ori de autorii sirieni. Ni s-a păstrat într-un singur manuscris (*Vatic. syr. 178*) însă versiunea prescurtată a unui vast comentariu la *Kephalaia Gnostika* redactat de Babai cel Mare[101]. Babai are aceeași tendință ca și primul traducător: aceea de a transpune pe plan mistic concepțiile origeniste ale lui Evagrie, astfel încât gnosticul ezoteric Evagrie ajunge să fie considerat maestrul prin excelență al ascezei și misticii. Prin traducerile făcute din operele sale,

> „Evagrie a contribuit mult la îmbogățirea vocabularului siriac al ascezei, mai cu seamă cu termeni tehnici; a oferit autorilor spirituali sirieni noțiuni fundamentale devenite la ei uzuale, cum sunt diviziunea vieții spirituale în viață practică și gnostică, nepătimirea, diferitele genuri de contemplare: contemplarea naturală a corpurilor materiale, contemplarea realităților necorporale, contemplarea Proniei și a Judecății și cunoașterea/vederea Treimii; precum și teme mistice esențiale cum e vederea de către intelect în momentul «rugăciunii curate» a propriei sale naturi luminoase, degajate de orice reprezentare și formă, în lumina Treimii, temă pe care o regăsim la mai mulți mari mistici nestorieni"[102].

Caracteristică pentru marii mistici siro-orientali din secolele VII–VIII (Ishaq, Dadisho, Shemun — „cei trei din Qatar" — și Yohannan Dalyatha, Iawsep Hazzaya) e însă sinteza dintre intelectualismul evagrian și mistica pnevmatică de origine siriacă, mai concret de a integra schema tripartită a vieții spirituale sistematizată de Ioan Singuraticul cu schema evagriană a contemplațiilor (pe fondul schemei bipartite teodoriene a celor două catastaze și a pedagogiei economiei divine)[103]. Structura

[101] Ed. W. Frankenberg: *Euagrius Pontikus*, Berlin, 1912, p. 8–471.

[102] A. GUILLAUMONT, *art. cit.*, col. 1439; p. 204–206.

[103] Cf. tabelul comparativ al lui R. BEAULAY, 1987, p. 118 și schema sintezei detaliate elaborate de Iawsep Hazzaya de la p. 109. Dacă însă Ioan Singuraticul oferea acestei tripartiții o interpretare „modală" de tip paulin, în care cele trei ordini (*takse*) sunt cele în care *toată* viața omului e dominată succesiv de corp, de suflet sau de Duhul Sfânt, la ceilalți autori domină o interpretare „obiectivă", filozofică, care face să corespundă cele trei ordini

fundamentală rămâne şi în cazul Sfântului Isaac cea a celor trei trepte sau moduri de viaţă: corporal, psihic şi pnevmatic:

„Prima treaptă, cea corporală, corespunde intrării în viaţa monahală şi practicii ascezei (diferit de Ioan din Apameea, unde aceasta e treapta creştinilor obişnuiţi care nu practică încă asceza care începe cu treapta următoare) şi cuprinde exerciţiile ascezei corporale: posturi, priveghen, rugăciuni vocale etc., prin care sunt biruite patimile trupului şi se ajunge la aşa-numita «curăţie» (*dakyuta*), care dă acces la treapta psihică. Ajuns aici, singuraticul se dedică de acum înainte ascezei interioare împotriva patimilor sufletului, a gândurilor care-l asaltează, fiecare biruinţă apropiindu-l treptat de o formă superioară de puritate numită «limpezime» (*šapyuta*). La apogeul ei, aceasta dă acces la cea de-a treia treaptă, treapta pnevmatică sau duhovnicească, în care intelectul liber de orice patimă poate contempla tainele dumnezeieşti în vederea «luminii fără formă» de care vorbea Evagrie. În această stare de desăvârşire, omul duhovnicesc încearcă un sentiment în acelaşi timp de smerenie, care-l face să se socotească inferior tuturor, şi de milă care-l îndeamnă să iubească toate creaturile. De această schemă a vieţii spirituale e legată, comună şi ea, deşi cu variante, o învăţătură despre lacrimi care, după natura lor caracterizează fiecare din aceste trepte: lacrimi de întristare, căinţă şi străpungere pe primele două trepte, lacrimi de bucurie care inundă faţa contemplativului ajuns pe treapta duhovnicească. [...] Progresul vieţii spirituale e legat de creşterea prezenţei Duhului în om; Duhul e agentul care operează unificarea celor trei elemente ale compusului uman, unificare care e capătul vieţii duhovniceşti"[104].

câte *unuia* din cele trei elemente constitutive ale omului luate separat: trupului şi practicării virtuţilor, sufletului şi purificării lui, şi spiritului/minţii şi contemplărilor lui naturale şi supranaturale (cf. p. 121–122).

[104] GUILLAUMONT, *art. cit.*, col. 1441, p. 208–209. Cf. tot aici p. 211–225, rezumatul cursurilor ţinute de regretatul profesor A. Guillaumont despre Isaac Sirul la Şcoala Practică de Înalte Studii, secţiunea religioasă, între anii 1973–1977.

Condiţia esenţială e însă „liniştirea", isihia (*šelya*), îndepărtarea totală de lume, singurătatea şi tăcerea absolută, în care numai se ascund aceste taine ale veacului viitor. Unirea cu Dumnezeu în rugăciune a singuraticului retras în isihie e realizarea poruncii iubirii lui Dumnezeu:

„Porunca aceea care zice: «Să iubeşti pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta şi din tot sufletul tău şi din tot cugetul tău» [*Mt* 22, 37] e mai mare decât lumea întreagă şi decât firea şi cele ale ei. Şi ea se împlineşte când stărui în liniştirea ta. Şi porunca ce vorbeşte despre iubirea aproapelui se află în lăuntrul acesteia. Voieşti să câştigi iubirea aproapelui, după porunca evanghelică, în lăuntrul sufletului tău? Depărtează-te de el şi atunci va arde în tine flacăra iubirii şi te vei bucura de vederea lui ca de un înger al luminii. Şi iarăşi, voieşti ca cei ce te iubesc să înseteze de tine? Priveşte feţele lor în zilele rânduite"[105].

„Dar de nu va dispreţui omul cinstirile şi necinstirile şi nu va răbda pentru liniştire ocară şi bătaie de joc şi pagubă, ba până şi loviri, şi nu se va face de râs şi nu va fi socotit nebun şi aiurit de cei ce-l văd, nu poate stărui în urmărirea bunului scop al liniştirii"[106].

Toate structurile de gândire tipice pentru spiritualitatea siro-orientală şi referinţele inventariate mai sus se regăsesc şi în Partea a II-a[107]. Aceasta se compune din 41 de piese de dimensiuni inegale intitulate uniform „cuvinte" (*memre*). Cu excepţia primelor trei, ele reprezintă acelaşi gen literar ca şi cele 82 de piese ale Părţii I. Mai puţin omilii sau conferinţe spirituale adresate unei comunităţi, ele apar mai degrabă drept

[105] *Epistola* I, ed. Theotokis (= *Cuvântul* 41, ed. Bedjan); trad. rom. Dumitru Stăniloae, *FR* X, 1981, p. 467.

[106] *Ibid.*, p. 463.

[107] Evagrie e citat explicit de 11 ori (1, 15; 3/I, 10. 22; III, 14. 57. 90. 92); 8, 15; 14, 21; 18, 21; 35, 12), urmat de Teodor de 8 ori (1, 60; 3/I, 19–20; III, 70. 94; IV, 95; 8, 21, 14, 36; 39, 7–9), Diodor o dată (39, 11–13); Marcu Monahul de 4 ori (3/II, 39; 4, 5; 10, 14; 24, 1); Ioan Singuraticul o dată (3/IV, 93).

„documente scrise pentru unul sau mai mulți frați, sau note personale așternute în scris în vederea unei publicări ulterioare"[108]. Primele trei piese ale Părții a II-a reprezintă trei genuri literare diferite: nr. 1 constituie o amplă scrisoare-program, un fel de manifest ascetic, adresată unui prieten (Mar Ishozeka, necunoscut de altfel); nr. 3 grupează 405 de Capitole despre cunoaștere (*reše d-idata*) compuse în genul „centuriilor" lui Evagrie[109] și reprezentând o încercare de sinteză speculativă a întregii gândiri spirituale isaachiene; iar nr. 5 e o culegere de 30 impresionante rugăciuni mistice ale lui Isaac ce jalonează un parcurs spiritual într-o gradație ascendentă: de la cereri personale la rugăciuni tot mai universale care îmbrățișează întreaga Biserică și în cele din urmă întreg universul fără deosebire ca un singur Corp și o unică Biserică. Asamblarea și redactarea finală a acestor piese disparate aparțin lui Isaac însuși care semnalează treceri de la o temă la alta (4, 1 trimite la 5), anticipează dezvoltări ulterioare (4, 7 trimite la 14, 34), face trimiteri la teme tratate anterior în Partea I (astfel 3/II, 85 trimite la *Cuv.* 35, ed. Bedjan = *Cuv.* 85, ed. Theotokis, iar 32, 6 trimite la *Cuv.* 22, ed. Bedjan = *Cuv.* 31–32, ed. Theotokis) sau anterior în Partea a II-a (7, 2 trimite la 3/IV, 92–93); mai mult, *Cuvintele* nr. 16 și 17 din Partea a II-a reproduc integral nr. 54 și 55 din Partea I, ed. Bedjan (primul lipsind, iar al doilea fiind nr. 61 din ed. Theotokis). În două rânduri (28, 1 și 36, 1), Isaac se justifică în fața cititorului dezorientat pentru faptul că trece de la o temă la alta, invocând logica internă a expunerilor și, respectiv, schimbările neîncetate care se produc în însăși experiența spirituală concretă.

Așa cum preciza dom André Louf[110], „ar fi fără îndoială temerar să vrem să găsim cu orice preț o ordine logică în succesiunea Cuvintelor, când autorul lor însuși mărturisește o anume dezordine, care nu va scăpa de altfel cititorului". Ceea ce nu înseamnă că nu există o anumită logică în dispunerea

[108] A. Louf (cf. supra n. 65), „Introduction", 2003, p. 22.

[109] Cf. P. Bettiolo, „Povertà e conoscenza. Appunti sulle Centurie gnostiche della tradizione evagriana in Siria", *Paroles d'Orient* 15 (1988-1989), p. 107-125.

[110] A. Louf, *op. cit.*, p. 22-23.

Cuvintelor despre care s-ar putea spune, la o lectură atentă, că marchează etapele unui veritabil „parcurs" sau „itinerar spiritual":

„Vom remarca însă că Isaac și-a consacrat începutul corpusului «formelor exterioare» ale rugăciunii: psalmodia (6), meditația (10), contemplarea icoanei crucii (11), pentru a se dedica treptat ucenicie libertății spirituale, chiar și în rugăciunea vocală (21), trecerii la rugăciunea curată (14–15), lucrării ascunse (29) care e «rugăciunea de dincolo de rugăciune» (30), la care nu se ajunge însă fără a străbate multiplele forme de akedie spirituală (33–34). Ultimele capitole ale cărții sale autorul le rezervă reflecțiilor despre gheenă și despre pedepsele iadului cărora le refuză veșnicia, ireconciliabilă după el cu experiența iubirii nemărginite a lui Dumnezeu pe care a făcut-o (39–40). În loc de epilog, el ne oferă (41) o emoționantă descriere a preoției și jertfei duhovnicești a rugăciunii, o temă frecventă în tradiția siriacă, dar mai degrabă rară sub pana lui Isaac (cf. 3/IV, 60; 14, 20–22). Aceeași remarcă e valabilă și pentru cele patru centurii în care s-a salutat «culmea speculativă a întregii opere a lui Isaac» (Sabino Chialà), și unde ar fi iarăși dificil să distingem o succesiune logică, chiar dacă sunt abordate succesiv toate temele dragi lui Isaac, dar mai degrabă într-o ordine dispersată. Unele mici ansambluri pot fi însă detectate, fără să apară însă o legătură între ele. Prima centurie se deschide printr-o serie de aforisme asupra cunoașterii lui Dumnezeu și a adevărului (I, 1-15); a treia printr-un mic tratat despre uzul numelor date lui Dumnezeu (III, 17), iar a patra, iarăși, prin câteva elemente de epistemologice (IV, 1–8). De-a lungul centuriilor se detașează mai multe mici ansambluri consacrate rugăciunii (I, 96–100; II, 85–89; III, 11–15. 41–46; IV, 31–36. 62–70. 91–95). Să mai semnalăm un grup de sentințe care stabilesc o distincție între descoperirile făcute prin îngeri și cele datorate Duhului Sfânt (III, 55–60), o scurtă expunere despre pedagogia iubirii divine (III, 70–75), câteva precizări grupate cu privire la viața de pe treapta duhovnicească

şi uimire (IV, 12–15), despre liniştire (IV, 39–45) şi, în fine, o reflecţie extrem de percutantă despre iubire ca unic motiv al Întrupării (IV, 78–85)."

Pentru o justă înţelegere este esenţial de reţinut de ce anume scrie Sfântul Isaac, şi cui i se adresează: el scrie pentru sine însuşi pentru confraţii săi „singuratici" — monahilor eremiţi, care după o perioadă de timp petrecută în mănăstiri cu viaţă de obşte se retrag temporar sau definitiv în singurătate, tăcere şi liniştire (isihie, *šelya*) — pentru ca, plecând de la scripturile biblice şi patristice şi de la propria sa experienţă (cf. 3/I, 41), să le aducă aminte de asceza lor de căpetenie: „osteneala" sau „lucrarea (practica) ascunsă" a meditaţiei, contemplării şi rugăciunii lăuntrice, fiindcă sunt mulţi care au virtuţi, dar n-au cunoaştere, deşi numai aceasta desăvârşeşte virtuţile şi fără ea sufletul e în întuneric (3/III, 53–54). „Isaac se face cântăreţul vieţii singuratice", al isihiei — care la siro-orientali are un sens mai complex şi, mai ales, mai puţin tehnic, decât la bizantini —, şi „vrea ca cititorii săi să urmărească esenţialul", vrea ca „singuraticul să urmărească cunoaşterea spirituală şi interioară mai degrabă decât simpla virtute exterioară"[111].

Eroul şi destinatarul scrierilor Sfântului Isaac — el însuşi eremit devenit pentru cinci luni episcop, cum ştim din notiţele despre viaţa lui — este, aşadar, eremitul isihast „singuratic" (*ihidaya*), opus simplului monah de mănăstire (*dayraya*). Începătorul este îndemnat de Isaac să nu întârzie prea mult în viaţa de obşte, care prelungită prea mult duce la ipocrizie şi neruşinare, şi să descopere virtuţile severe, dar răsplătitoare ale singurătăţii şi liniştirii (3/IV, 71). Numai liniştirea îl împiedică pe monah să se învârtă în cercul orizontalităţii şi-l deschide spre verticala unirii cu Dumnezeu pe o cale scurtă şi repede (3/IV, 30). O singură rugăciune şi o singură noapte în singurătate sunt mai de preţ decât mii de liturghii şi o sută de zile de osteneli şi virtuţi în tumultul lumii (3/II, 92). Isihia nu înseamnă a practica virtutea, ci a muri chiar pentru virtutea

[111] *Ibid.*, p. 24 şi 18. Cf. mai jos *Cuvintele* 1, 10 (despre caracterul relativ al ascezei trupeşti faţă de cea interioară a minţii şi a inimii) şi 24 în întregimea lor, sau 3/II, 44.

exterioară, bună pentru oamenii din lume şi monahii din chinovii, pentru a învia spre lucrarea ascunsă a rugăciunii şi unirii cu Dumnezeu (3/II, 44). Dreptatea şi virtutea se fac pentru oameni, rugăciunea e desăvârşirea fiindcă se face pentru Dumnezeu Însuşi (3/III, 35). Virtuţile şi ostenelile exterioare din lume şi comunitate duc la mândrie şi trufie şi ne depărtează de Dumnezeu, în timp ce în singurătate chiar slăbiciunile ne apropie prin smerenie de Dumnezeu (3/II, 93–94), întrucât lipsurile şi deficienţele singuraticului îl fac smerit şi-l îndeamnă să se arunce zi şi noapte cu inimă de copil spre Dumnezeu, singura lui nădejde şi mângâiere. Oriunde am fi, trebuie să căutăm liniştirea cu noi înşine, fie şi măcar pentru un ceas (3/III, 61). Singurătatea nu înseamnă desfiinţarea iubirii de semeni, ci restaurarea primatului iubirii de Dumnezeu şi câştigarea iubirii Lui fără de care nimeni nu poate ajunge nici la „luminoasa iubire de fraţi". Nimeni nu este scutit de iubirea de semeni, dar ea trebuie să ţâşnească din asemănarea cu Dumnezeu în mila Lui. Dacă mirenii şi cei din chinovii îşi exprimă iubirea de semeni prin faptele milosteniei, eremiţii singuratici adevăraţi ard şi ei de mila nesfârşită faţă de semeni pe care o revarsă din inimă în rugăciune asupra întregii creaţii. Orice creştin trebuie să fie sigur că Dumnezeu nu primeşte doar gestul exterior al pomenii fără lucrarea ascunsă a milei inimii (3/II, 38). Chiar dacă nu e asumat de toţi în rigorile lui ascetice extreme, parcursul singuraticului e exemplar aici pentru toţi creştinii: el se retrage în singurătate şi linişte pentru a câştiga iubirea aprinsă de Dumnezeu din a cărei „beţie" mistică şi extatică se naşte şi adevărata şi luminoasa iubire faţă de semeni (10, 29. 33–36).

Care este însă calea singuraticului isihast? Iat-o în descrierea sintetică a lui dom André Louf[112]:

> „Ocupaţia principală a singuraticului în liniştire/isihie e lectura meditativă a Scripturilor şi scrierilor Părinţilor de odinioară. Lectura e izvorul şi mama rugăciunii (29, 5; 3/IV, 63; 6, 29). Într-un prim moment, prin înţelegeri şi

[112] *Ibid.*, p. 24–25.

intuiții tot mai fine (31, 1) această lectură meditativă (*lectio*) a Cuvântului unită cu rugăciunea va oferi o cunoaștere luminoasă a Economiei și Proniei lui Dumnezeu (10, 9; 14, 27 ș. a.) și a milei Sale extreme față de cei cărora a voit să le dea existență. Stârnit în interiorul său de mișcările lăuntrice sau duhovnicești (3/I, 4–5. 31) născute din atare înțelegeri intuitive, contemplativul sau gnosticul se va apropia tot mai mult de Dumnezeu până a ajunge să fie amestecat sau unit cu El (7, 3) prin darul gratuit al Duhului Sfânt. Fără a neglija pravila de rugăciune a regulii — la care Isaac ține ca reacție contra mesalienilor care pretindeau că rugăciunea curată e suficientă în lucrul a toate (3/III, 86–87) — singuraticul nu va trebui însă să se preocupe peste măsură de recitarea integrală a psalmilor prevăzuți, în cazul în care se simte atras mai presus de el și invitat să se oprească aici spre a savura mai pe îndelete miile de sensuri conținute în versete (3/II, 52–56; IV, 31; 14, 47). Căci rugăciunea va trebui să-l introducă în adâncul său, în inima sa unde se ascunde Sfânta Sfintelor, al cărei preot este (3/IV, 60; 41, 2), și unde se găsește și ușa care se deschide spre Împărăția viitoare și spre cer. E ceea ce Isaac numește lucrarea sau osteneala ascunsă (29 întreg). Ajuns aici, contemplativul se găsește mai presus de fire și chiar mai presus de rugăciune (32, 4–6) sau, mai simplu, acolo unde e adevărata lui fire, cea a creației originare sau prime (3/II, 72. 74. 76), unde toate cuvintele tac și toate mișcările încetează (6, 5 și passim) și unde rămâne lovit de minunare (14, 20; 20, 11 și passim) sau de uimirea înaintea lui Dumnezeu (3/II, 14; III, 49 și passim)."

În cele din urmă, parcursul singuraticului nu face altceva decât să refacă interior desfășurarea istoriei spirituale a umanității care se mișcă între cei doi poli reprezentați de condiția originară (protologică) a naturii sale și condiția ei înnoită finală (eshatologică) din Împărăția lui Dumnezeu sau lumea cea nouă (cf. 3/I, 39; III, 61; IV, 61), experimentată anticipat în „arvună", încă de pe acum (3/IV, 14).

Aici pe pământ itinerarul spiritual al singuraticului e însă în mod inevitabil un parcurs sinuos. Viața ascetică e o alternanță neîncetată de suișuri și coborâșuri, de momente de părăsire de har și de mângâiere a lui, de iarnă și primăvară (34, 2–3; 23; 9, 11). Rolul acestor încercări nu este însă vindicativ, de pedeapsă, ci pedagogic; ele sunt o judecată fiindcă îl fac pe om să simtă atât încrederea, lumina și bucuria prezenței lui Dumnezeu, cât și disperarea și întunecarea absenței Lui, care poate duce la experiențe infernale, la blasfemie și akedie, adevărat „iad pe pământ". Scopul încercărilor și al părăsirii de Dumnezeu e să desființeze mândria, să ducă sufletul prin conștiința slăbiciunii la smerenie, la rugăciune fierbinte și lacrimi, din care se nasc transparența lui creaturală și eshatologică. Smerenia e un dar al Duhului Sfânt și e distinctă de blândețea naturală (18, 6–9. 10–11), iar lacrimile căinței, care sunt superioare sângelui martirilor (3/I, 53), nu sunt un dar excepțional, ci absolut necesar fiecăruia, pentru absența cărora nu se poate invoca asprimea firii omului (18, 4–6. 7. 14–15). Din plâns se naște curăția, iar din curăție mângâierea simțirii descoperirilor dumnezeiești[113].

În esența lui însă, itinerarul singuraticului e o școală a rugăciunii, meditației și contemplației în unitatea lor indisolubilă. Izvorul rugăciunii este lectura meditativă a Scripturii și Părinților, tema *Cuvântului* 29 care polemizează împotriva celor ce spun că cititul e inutil pentru monahi și mireni care ar trebuie să pună în locul acestuia faptele și activismul exterior. Lectura meditativă este de neînlocuit pentru că, în concepția biblică a religiei creștine, rugăciunea nu este o tehnică individuală de autosugestie, ci se inserează într-un dialog, ca un răspuns la Cuvântul lui Dumnezeu care are inițiativa în acest dialog. Primatul lecturii exprimă deci primatul inițiativei lui Dumnezeu în dialogul rugăciunii. E vorba de o lectură meditativă a cărei materie e Scriptura și scrierile duhovnicești ale Părinților, în care important nu e textul, ci înțelesurile lui mistice, și al cărei scop nu e erudiția, ci transformarea interioară. Isaac interzice, ca inutile progresului spiritual al singura-

[113] Cf. Partea I: *Cuv.* 35, ed. Bedjan = *Cuv.* 85, ed. Theotokis.

ticului, nu numai literatura profană, ci şi scrierile teologice cu conţinut dogmatico-polemic ale Părinţilor Bisericii (1, 44). Aceasta pentru că ele nu au un folos duhovnicesc nemijlocit. Ba, din contră, cunoaşterea lor erudită duce fie la umflarea trufaşă în pene a „cunoscătorilor" faţă de cei care nu le ştiu, fie incită direct la polemică împotriva celor ce ştiu altfel, sub masca „zelului pentru adevăr", ambele fiind forme de orbire duhovnicească. Zelul polemic, pe care Sfântul Isaac l-a cunoscut bine din proprie experienţă în implicaţiile lui negative, e de fapt o stârnire iraţională a irascibilităţii şi a voinţei de putere prin „cunoaştere" şi „adevăr". El trădează la cel zelos fie mândrie, fie prostie (1, 66–67) şi, mai grav, e o dovadă clară că n-am înţeles nimic din Dumnezeu, din mila şi din modul economiei Lui mântuitoare (3/IV, 77–78). Citirea autentic duhovnicească duce la meditare, la aprofundarea sensurilor ascunse ale textelor citite (meditaţia e tema amplului *Cuvânt* 10) şi la rugăciune. „Rugăciunea curată (*slota dkita*) nu e altceva decât „meditarea la cele dumnezeieşti", nu este o ieşire din gânduri, ci o mişcare bună, concentrată, nerisipită, a acestora, o fixare a lor pe realităţile dumnezeieşti (cf. *Cuvântul* 15). Rugăciunea e însă cu totul altceva decât o speculaţie intelectuală ori reverie sentimentală pioasă. În esenţă, ea este, potrivit definiţiei evagriene, o „convorbire cu Dumnezeu" (*enyana d-am alaha;* 30,1), în care intră tot ce constituie legătura sau dialogul concret al omului cu Dumnezeu[114]. Mai precis, rugăciunea adevărată este inseparabilă de forme exterioare absolut indispensabile, a căror necesitate Sfântul Isaac o apără sistematic în singura polemică pe care o face în „Cuvintele" sale şi care e îndreptată împotriva mesalienilor (3/IV, 31. 34 şi pe larg întreg *Cuvântul* 14). Un accent deosebit e pus pe necesitatea rugăciunilor nocturne şi a unei poziţii corporale la rugăciune, recomandându-se insistent singuraticului practicarea permanentă a îngenuncherilor, a căderilor cu faţa la pământ şi a închinăciunilor mai ales în faţa semnului sau icoanei Crucii. Aceste prosternări în care se cuprinde toată rugăciunea (4, 9) sunt asceza obişnuită a singuraticului (3/II, 79;

[114] Cf. pe larg Partea I: *Cuv.* 63, ed. Bedjan = *Cuv.* 35, ed. Theotokis.

III, 11; 14, 22–46; 30, 5). Crucii şi valorii ei sacramentale — putere nevăzută într-un semn văzut — Sfântul Isaac îi dedică întregul *Cuvânt* 11; pentru el Crucea este loc al Slavei lui Dumnezeu, rezumat şi memorial sacramental al întregii Economii a lui Hristos, haină a Lui şi loc al tainelor Lui. Aici găsim exprimată — alături de mărturisirea hristologică cvasi-chalcedoniană din 3/I, 49 şi rugăciunile din *Cuvântul* 5 — o schiţă de hristologie în imaginile proprii tradiţiei antiohiene (11, 12–13. 21–22. 24. 29: umanitatea lui Hristos e templul în care locuieşte divinitatea şi haina în care s-a îmbrăcat aceasta; urcată la cer, e umplută de slava dumnezeirii — concepţie dinamică despre îndumnezeire care e „amestecul", nu contopirea, creaturii cu Creatorul în iubire; cf. 5, 18). Sfântul Isaac avertizează însă nu numai împotriva abandonării formelor exterioare ale rugăciunii şi ascezei, dar şi împotriva suprasolicitării lor şi a fixaţiei repetitive şi formale pe numărul şi cantitatea rugăciunilor şi psalmilor, de exemplu. Acest lucru trădează la cei care îl practică o mentalitate de sclavi ai unei reguli, iar nu de fii ai lui Dumnezeu chemaţi la libertatea harului Său. În viaţa spirituală, asceza şi regulile sunt un mijloc necesar de disciplinare, nu un scop în sine; acesta este experienţa harului/iubirii libere a lui Dumnezeu care vine şi pleacă atunci când vrea El. Harul/iubirea e adevărul ascuns al legii (31, 8), iar atunci când vine harul iar sufletul face experienţa extatică a dulceţii şi beţiei iubirii dumnezeieşti, legea şi regulile încetează, reapărând atunci când harul pleacă (3/IV, 25). Nici regulă fără har, nici har fără regulă, dar regula trebuie să ducă la har şi libertatea lui (31, 6). Sfântul Isaac pune în contrast regula servilă a sclavilor, a celor care se cramponează orgolios de numărul fix al rugăciunilor care nu duc nici la simţirea lui Dumnezeu, nici la neputinţa proprie, şi care e de fapt un refuz al harului, cu regula libertăţii celor care fac experienţa negrăită a acestuia (14, 34–39), care e experienţa iubirii. Or iubirea vine în suflet nu din lege (care duce la frică atunci când nu e respectată, ori la trufie, când e împlinită), ci din experienţa Duhului Sfânt (18, 2).

Lucrarea Duhului Sfânt în om este în acelaşi timp o „adumbrire" a minţii curăţite (într-un sens similar adumbririi

Fecioarei Maria din *Luca* 1, 35: *maggnanuta* în siriacă, şi căreia îi este dedicat *Cuvântul* 16) şi o „luminare" (*nahhiruta*) a ei de către lumina lui Dumnezeu (6, 1–4). Sfântul Isaac înțelege însă această luminare în sensul evagrian al vederii indirecte de către suflet a luminozității („limpezimii") sale naturale în lumina divină a Treimii. Sufletul se concentrează cu totul în inimă care e locul ascuns (7, 3; 18, 18) al Împărăției lui Dumnezeu în om (8, 1), locul cerului (20, 23) şi al liturghiei interioare a rugăciunii (41, 2). Lucrarea ascunsă a monahului (24, 1; 29, 5–9), care se identifică cu unificarea interioară a omului împrăştiat în exterioritate (3/IV, 61), e paza inimii, care conține în ea toate formele de asceză (29, 3) şi dispensează de ascezele doar exterioare (10, 8–15).

Calea singuraticului este în esență o şcoală a rugăciunii care e oglinda sufletului (3/IV, 62). La Sfântul Isaac rugăciunea singuraticului e chemată să sufere un dublu proces: unul de dezindividualizare şi universalizare — cum arată progresia celor 30 de minunate rugăciuni din *Cuvântul* 5 — şi altul de purificare şi esențializare, de trecere progresivă de la mişcarea interioară a rugăciunii la starea de rugăciune, de la cuvânt la tăcere, de la rugăciunea curată la „rugăciunea Duhului" (*slota ruhanayta*), de fapt o rugăciune dincolo de rugăciune[115], sinonimă cu o pasivitate extatică totală, în care totul din om, trup, suflet, gândire, tace în uimire în fața darului lucrării lui

[115] Despre această rugăciune dincolo de rugăciune, a se vedea Partea I: *Cuv.* 22, ed. Bedjan = *Cuv.* 31–32, ed. Theotokis, unde se spune că, dacă la rugăciunea curată ajunge abia unul din zece mii, la rugăciunea Duhului se învredniceşte abia unul dintr-o generație; dar şi Partea a II-a: *Cuv.* 3/IV, 32. 33. 35. 44. 48; 30, 8–9; 32, 4–6. Cf. precizările pe această temă din importantul studiu al părintelui É. KHALIFÉ-HACHEM, „La prière pure et la prière spirituelle selon Isaac de Ninive", în: *Mémorial Mgr. Gabriel Khouri-Sarkis*, Louvain, 1969, p. 137–173, în care monahul maronit rectifică lectura din studiul iezuitului IRÉNÉE HAUSHERR, „Par delà l'oraison pure, grâce à une coquille. À propos d'un texte d'Évagre", *Revue Ascétique et de Mystique* 13 (1932), p. 184–188. A se vedea şi studiul profesoarei YSABEL DE ANDIA, „Hésychasme et contemplation chez Isaac le Syrien", în: *Collectanea Cisterciensia* 53 (1991), p. 20–41, reluat în culegerea aceleiaşi: *Mystiques d'Orient et d'Occident* (Spiritualité Orientale 62), Abbaye de Bellefontaine, 1994, p. 77–116.

Dumnezeu. Suspendarea extatică a gândurilor are două forme: minunarea (*tehra*) în fața belşugului înțelesurilor dumnezeieşti din Scriptură şi creație, şi uimirea (*temha*, *ekstasis*) în fața Firii lui Dumnezeu, care implică suspendarea totală a activității spiritului şi anticipează viața eshatologică; ea cade peste om ca somnul extatic peste Adam din *Facere* 2, 21 şi peste Avraam din *Facere* 15, 12 (3/IV, 95), şi e gustarea Împărăției lui Dumnezeu (35, 12–13) şi a experienței eshatologice (8, 1–4). Aceasta e o vedere directă a lui Dumnezeu, nu prin oglindiri sau îngeri, ci a feței lui Dumnezeu, nu a ființei Lui care rămâne acoperită de norul slavei Lui (10, 17). Forma acestei minunări — care naşte vederi, descoperiri[116], înțelegeri şi contemplații — e cea a unei beții extatice a sufletului în fața iubirii lui Dumnezeu (35, 1)[117].

Iubirea infinită a lui Dumnezeu e experiența fundamentală şi intuiția centrală a întregii gândirii duhovniceşti şi teologice a Sfântului Isaac, alfa şi omega scrisului său. Calea singuraticului e nu doar o şcoală a rugăciunii, e şi o şcoală a iubirii. Iubirea şi mila (*hubba*, *rahma*) nesfârşită a lui Dumnezeu explică la el în mod riguros totul. Creația, Întruparea şi desăvârşirea eshatologică a universului, principalele momente ale Economiei divine, nu sunt decât manifestări ale acestei iubiri/mile divine infinite, care e singurul lor motiv[118]. Iubirea explică creația (10, 18–19), Întruparea, Crucea (extraordinarele pagini din 3/IV, 78–82; 38, 1–3) şi eshatologia, fiindcă lumea e destinată să fie înghițită în iubirea lui Dumnezeu, a Cărui întreagă istorie cu creația e o istorie a iubirii: iubirea e începutul, mijlocul şi destinul final al lumii.

[116] Cf. Partea I, *Cuv.* 19 şi 20, netraduse în greacă; traduse aici mai jos, p. 411–417.

[117] Cf. Partea I: *Cuvintele* 70, ed. Bedjan = 8, ed. Theotokis; 46, ed. Bedjan = 73, ed. Theotokis; 74, ed. Bedjan = 81, ed. Theotokis. Această beție e percepută de alții ca o adevărată nebunie; cf. Partea I: *Cuvintele* 33 şi 62, ed. Bedjan = *Cuvintele* 24 şi 38, ed. Theotokis.

[118] Cf. P. BETTIOLO, „Avec le charité comme but: Dieu est création dans la méditation d'Isaac de Ninive", *Irénikon* 63 (1990), p. 323–345, şi A. LOUF, „Pourquoi Dieu se manifesta selon Isaac le Syrien", *Connaissance des Pères de l'Église*, nr. 80 (2000), p. 37–56, şi „L'homme dans l'histoire du salut selon Isaac le Syrien", *ibid.*, nr. 88 (2002), p. 49–54.

În această lumină trebuie citite ultimele *Cuvinte* (39–41) ale Părții a II-a a corpusului isaachian, care constituie provocatoarele meditații asupra misterului gheenei sau iadului în relație cu taina iubirii infinite a lui Dumnezeu. Sfântul Isaac atinsese problema gheenei și în trei din *Cuvintele* Părții I[119]. O dată el combate ideea celor ce spun „nebunește și prostește" că le este de ajuns să scape de gheenă pentru că a scăpa de gheenă e același lucru cu a intra în Împărăție. Răspunsul dat e acela că în lumea de dincolo nu există trei locuri sau trei cete, ci numai două: Împărăția desfătării sau gheena chinuitoare. Iar Împărăția e o singură patrie, un singur loc, un singur soare, o singură vedere și o singură bucurie, egale pentru toți, deși fiecare se veselește de ele după măsura lui[120]. În altă parte e combătută ca „nebunie" ideea unora că în gheenă păcătoșii ar fi lipsiți de dragostea lui Dumnezeu; ei nu sunt lipsiți de iubirea dumnezeiască, dar sunt „biciuiți de biciul iubirii. Și ce chin e mai amarnic și mai cumplit decât biciul dragostei! Cei ce simt că au greșit față de dragoste suferă acolo un chin mai mare decât orice chin, fie el cât de înfricoșător. Căci tristețea întipărită în inimă de păcatul față de dragoste e mai ascuțită decât orice chin"[121]. Iar altundeva afirmă fără să dezvolte însă că, întrucât nu au existență substanțială, ci sunt lucrări provenite din voința omului sau a lui Dumnezeu, păcatul, moartea și gheena vor înceta. Demonstrația o oferă ultimele trei *Cuvinte* (38–40) ale Părții a II-a[122].

Baza teologică a eshatologiei isaachiene se concentrează în trei afirmații: Dumnezeu e întreg iubire și milă și tot ce face e

[119] *Cuvântul* 6, ed. Bedjan = *Cuvântul* 56, ed. Theotokis (*FR* X, p. 285).

[120] *Cuvântul* 27, ed. Bedjan = *Cuvântul* 84, ed. Theotokis (*FR* X, p. 423).

[121] *Cuvântul* 26, ed. Bedjan, netradus în grecește, tradus mai jos p. 425–428.

[122] O excelentă lectură oferă părintele cistercian DOSITHÉE REY în articolul: „«Nombreux sont mes péchés, Seigneur, mais Ta miséricorde est plus grande que mes péchés». La doctrine de la ghéene chez Isaac le Syrien", *Lien des moniales*, nr. 147 (2001), p. 1–22. O interpretare mai amplă în perspectiva unei eshatologii a speranței reconcilierii universale în remarcabilul studiu al franciscanului polonez WACLAW HRYNIEWICZ, „Hoffnung der Heiligen. Das Zeugnis Isaak des Syrers", *Ostkirchliche Studien* 45 (1996), p. 21–41.

iubire și milă (39, 1–2); Dumnezeu e imuabil și are o iubire egală pentru toate creaturile: îngeri și demoni, drepți și păcătoși (38, 3. 5; 40, 2); și El cunoaște toate înainte de a le crea (39, 2; 38, 3; cf. 5, 11; 14, 15). În ce privește motivul și scopul gheenei, există mai întâi teorii care trebuie respinse din capul locului, chiar dacă par a avea o justificare scripturistică. Sunt teoriile „copilărești" și blasfematorii care introduc în Dumnezeu patimi sau schimbarea: mânia, răzbunarea, răsplata, pedeapsa, în cele din urmă răul. Ele sunt însă incompatibile cu intuiția fundamentală care afirmă că Dumnezeu e iubire imuabilă: unde e răsplată și răzbunare nu mai e iubire (39, 17). Sfântul Isaac explică aparenta contradicție între această intuiție și datele scripturistice (cf., de ex., *Iș* 20, 5; *Nm* 14, 18) prin viziunea pedagogică (nejuridică) asupra Economiei divine proprie teologiei antiohiene (ai cărei maeștrii, Diodor și Teodor, sunt citați „in extenso")[123]. Există astfel un progres al asimilării revelației divine de către umanitatea căzută în păcat; aceasta Îl percepe treptat pe Dumnezeu inițial ca Judecător Care izgonește din paradis, apoi ca un Stăpân care dă legi în Vechiul Testament, și în cele din urmă, în Hristos, ca un Părinte iubitor Care-i ridică pe oameni de la statutul lor de robi și slugi la acela de fii ai iubirii Lui nesfârșite (3/I, 17). În acest sens și Scriptura are o lectură superficială, infantilă, care pleacă de la dreptatea lui Dumnezeu, și una profundă, matură, care înțelege iubirea paternă aflată în inima întregii Economii a creației, mântuirii și desăvârșirii eshatologice a lumii (cf. 38, 17) și în care imaginea Judecătorului e înghițită de imaginea Tatălui iubitor și Pedagog. Dumnezeu nu pedepsește, nici nu chinuie, ci îndrumă; El face totul spre binele omului, chiar și moartea și alungarea din rai sunt în cele din urmă binecuvântări (39, 4), pentru ca, prin pedagogia contrariilor, oamenii să vină nu cu forța, ci liberi la iubirea lui Dumnezeu. Și gheena nu e în ultimă instanță decât o „viclenie", o stratagemă a iubirii divine (39, 5), ca să-l ridice pe

[123] Cf. P. BETTIOLO, „Prigionieri dello spirito. Liberta creaturale ed eschaton in Isaaco di Ninive e nelle sue fonti", *Annali di Scienze Religiose* 4 (1995), p. 345–363.

omul căzut. Ea poate fi evitată prin pocăință, al cărei cel mai mărunt gest Îl face pe Dumnezeu să ne ierte și să ne ducă în Împărăție (40, 8. 11. 17). Sfântul Isaac e convins că gheena nu poate fi veșnică, întrucât și la sfârșitul creației, ca și la începutul ei, nu e decât iubirea egală și identică cu sine a lui Dumnezeu care va înghiți în cele din urmă și gheena și va uni cu sine întreaga creație rațională (40, 4–5. 7). Chiar dacă e limitată în timp și nu e veșnică, gheena e însă un loc cumplit și insuportabil, pe care trebuie să-l evităm cu orice preț prin pocăință și convertire spre bine. Fiindcă, în cele din urmă, gheena și Împărăția nu sunt răsplătiri ale răului sau binelui, ci daruri ale unui Singur Dumnezeu milostiv și iubitor, Care vrea ca toți să se mântuiască (*1 Tim* 2, 4; cf. *Cuv.* 40, 14), taine ale iubirii dumnezeiești imuabile și egale cu sine. Și atunci — exclamă Sfântul Isaac[124] — „unde este gheena care ne poate întrista pe noi? Unde este pedeapsa care ne înfricoșează în multe chipuri și poate copleși bucuria iubirii Lui? Ce este gheena pe lângă harul învierii Lui, când ne ridică pe noi din iad și face pe cel stricăcios să se îmbrace întru nestricăciune și pe cel căzut în el îl ridică întru slavă?"

Afirmațiile tranșante și fără echivoc ale Sfântului Isaac în chestiunea eshatologiei din finalul Părții a II-a explică sufi-

---

[124] În *Cuvântul* 50b, ed. Bedjan = *Cuvântul* 60, ed. Theotokis (*FR* X, p. 315). Argumentele Sfântului Isaac din finalul Părții a II-a sunt inventariate succint și în cea mai recentă trecere în revistă a gândirii Sfinților Părinți, care pledează în favoarea restabilirii finale a tuturor creaturilor raționale, pe care o oferă episcopul KALLISTOS WARE în articolul „Dare We Hope for the Salvation of All? Origen, St. Gregory of Nyssa and St. Isaac the Syrian", *Theology Digest* 45 (1998), p. 303–317, reluat în volumul 1 din seria „Collected Works": *The Inner Kingdom*, SVSP, 2001, p. 193–215. Aporia dogmatică a teoriei apocatastazei e dată de ciocnirea între două principii care trebuie ambele menținute, dar și integrate teologic dincolo de o simplă juxtapunere aporetică: iubirea lui Dumnezeu, pentru care iadul veșnic e o imposibilitate pentru că ar fi o eternizare a răului, și libertatea omului, care include și posibilitatea iadului. „Credința în libertatea omului ne împiedică să *afirmăm* sigur: Toți trebuie să se mântuiască! Credința și iubirea lui Dumnezeu ne fac să îndrăznim să *sperăm* că toți se vor mântui. Iadul există ca posibilitate pentru că există voință liberă, dar iubirea ne dă speranța că la sfârșit o să aflăm că nimeni nu mai este în el" (p. 215). Erezie dacă e afirmată dogmatic, apocatastaza poate fi o speranță și o rugăciune, căci, așa cum spunea și Sfântul Siluan: „Trebuie să ne rugăm pentru toți".

cient redusa circulație manuscrisă a acesteia. Față de enorma difuzare a Părții I, Partea a II-a a fost copiată mult mai puțin, pentru uzul limitat al unor cercuri de monahi inițiați, beneficiind de un statut ezoteric. Nu e mai puțin adevărat că abia textele grupate aici ne oferă cheia exactă a lecturii paginilor extatice ale Părții I și explică universalismul și optimismul care au oferit scrierilor smeritului „singuratic" siro-oriental din munții Huzistanului o iradiere universală și o recepție „ecumenică" fără analogie. Secretul acestei iradieri stă în cele din urmă în curajul Sfântului Isaac de a gândi și practica radical creștinismul plecând de la miezul său: care nu e frica de pedeapsă, nici speranța răsplătirii, ci revelarea iubirii infinite a lui Dumnezeu, descoperit în Hristos ca Tată al tuturor creaturilor raționale. Această revelație, Școală a iubirii, și asumarea ei ascetică și contemplativă, Școală a rugăciunii, prezintă creștinismul ca religie nu a sclaviei și a fricii, ci a libertății și iubirii infinite. Tocmai aceasta e poate provocarea frontală pe care o adresează generațiilor creștine din toate timpurile.

Sfântul Isaac Sirul a inspirat și continuă să inspire înnoitor pe monahii adevărați din toate confesiunile și Bisericile tradiționale. Lucrul s-a văzut și în secolul XX când Partea I a scrierilor Sfântului Isaac a servit ca sursă nemijlocită de inspirație atât pentru pustnicul „monofizit" Matta al Meskin, promotorul renașterii monahismului copt contemporan, cât și pentru arhimandritul „ortodox" Vasilios Gondikakis de la Stavronikita (actualmente egumen la Iviron), unul din principalii promotori ai înviorării monahismului athonit actual. Lecția Providenței nu poate fi trecută cu vederea: un „monofizit" și un „ortodox" inspirați de un „nestorian" din secolul VII, în care ambii recunosc glasul Tradiției vii, suflarea Duhului Sfânt în Biserică! Martor al iubirii infinite a lui Dumnezeu în focul Duhului Sfânt, Sfântul Isaac ne obligă să ne revizuim clișee milenare adânc pietrificate. Realitatea contrazice flagrant stereotipiile comode și autosecurizante. Dacă un eretic „nestorian" poate avea o învățătură duhovnicească atât de „ortodoxă", aceasta arată că „nestorianismul" acela nu era de fapt ceea ce s-a crezut, pentru că acolo unde istoria și dialectica formulelor dogmatice despart Duhul Sfânt unește și nimic nu

are loc în afara unei Providențe (*ouden apronoeton*, zicea Sfântul Vasile cel Mare)[125]. Mar Isaac al Ninivei este cu adevărat „Sfântul Isaac". Dar, aşa cum nimerit spunea părintele Alexander (Golitzin):

> „Isaac e nu numai minunat şi sfânt. E şi tulburător. N-am răspunsuri la această nedumerire, dar bănuiesc că Domnul aşteaptă de la noi să reflectăm puțin asupra ei. Poate că El ne-a lăsat acest sfânt ca un delicat semn de întrebare pus peste unele din certitudinile noastre. Nu asupra celor esențiale, ci asupra altora pe care noi — iar nu Dumnezeu — le-am declarat sigure. Fie ca Isaacul Său să ne tulbure pe noi toți, iar noi, drept urmare, să creştem în iubirea pe care Sfântul Isaac n-a obosit să o laude"[126].

diac. Ioan I. Ică jr

[125] I. HAUSHERR, *art. cit.* n. 2, p. 178–179.

[126] Finalul recenziei sale la H. ALFEYEV (2000, cf. *supra* n. 66), în *St. Vladimir's Theological Quarterly* 46:2–3 (2002), p. 285–290, aici p. 290.

Sfântul Isaac Sirul

Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeieşti, pronie şi judecată

Partea a II-a*

[Începem] să scriem Partea a doua a [Cuvintelor] aceluiaşi [Mar Isaac][1] episcop al Ninivei.

[*] Traducerea a fost realizată pe baza versiunilor moderne citate în studiul introductiv la notele 62–65, puse la dispoziție cu generozitate în acest scop încă înainte de publicare lor de profesorul Sebastian Brock, Oxford, și de dom André Louf, mănăstirea cisterciană Sainte-Lioba, de lângă Marsilia, cărora le exprim aici încă o dată gratitudinea pentru sprijin și încurajare. Apariția volumului de față le datorează totul.

Opțiunile terminologice pot fi consultate în glosarul de termeni tehnici siriaci stabilit pe baza ediției Sebastian Brock.

Singura problemă a fost stabilirea unor echivalențe pentru cei patru termeni care definesc în siriacă activitățile mentale: *hawna* (= *nous*) a fost redat prin „minte"; *mada* a fost redat prin „inteligență"; *reyana* (= *dianoia*) a fost redat prin „gândire"; iar *tarita* (= *phronema*) a fost redat prin „cuget".

Toți siriaciștii avertizează că orice traducere în limbi moderne a operei lui Isaac are un caracter aproximativ, provizoriu și infinit perfectibil. Așa cum am fost asigurat de cei doi savanți consultați, rezultatele eforturilor lor deja întreprinse în această direcție restituie totuși, dacă nu complexitatea nuanțelor, un text sigur în sensurile lui de bază.

Titlul generic al Părții a II-a a fost dat de traducător pe baza notiței lui Ishodenah și a catalogului lui Abdisho (citate în studiul introductiv).

[1] *Mar* în siriacă, *kyrios* în greacă, „domn" în română, este aici un titlu acordat episcopilor.

Cuvântul 1

Scrisoare [către Mar Ishozeka] despre felurite lucruri privitoare la viețuirea în liniștire [isihie].

1[2]. Începutul întregii vieți în Dumnezeu, fratele meu, e să ai o credință tare pe drumul viețuirii tale [ascetice], ca să poți suge toată dulceața pe care a așezat-o Duhul în cărțile sfinte. Nu vorbesc de credința cu care-L mărturisești pe Dumnezeu, fiindcă e de prisos să aduc aminte acest lucru celor ce au lăsat lumea și au ieșit din ea să urmeze lui Dumnezeu. Aș vrea să te întăresc printr-o credință neîndoielnică doar în nădejdea lucrurilor bune așezate pe această cale, lucruri care ne-au fost predate de cărțile sfinte și pe care nevoitorii [asceții] le-au atins și le ating și astăzi.

[2] Prima foaie a unicului manuscris vechi păstrat prezintă stricăciuni iremediabile, iar textul nu poate fi citit decât parțial; cf. S. BROCK, „St. Isaac the Syrian: Two Unpublished Texts", *Sobornost/ECR*, 19:1 (1997), p. 7–33:

„Spre folosul tău am alcătuit la a ta [...], alesul nostru prieten Mar Ishozeka, și cu gândul [...] că vor fi răsplătiri [...] mângâierile pe care le-ai pregătit pentru noi și pentru voia cea bună [...] și părinte [...] nu abate [...] evlavia ta, ca noi în aceste convorbiri folositoare să ne întoarcem în mintea noastră spre viețuirea Părinților și scopul cuvintelor lor, ca din ele [...] iarăși ființa slujirii lor [...] socotesc un [...] al harului, spre a fi neîncetat [...] de folos în cele două moduri ale lor [...] punând stăpânire pe trup și pe suflet [...] nu mai puțin [...] prin folosul ce poate fi aflat din el [...] acele lucruri în căutarea cărora am fost nepăsător din trândăvie, și ca să străbat pajiștile smălțuite de flori ale căii fricii de Dumnezeu [...] printr-o grijulie repetare [...] gânduri la aceasta în gândul meu, pentru ca privirea mea să hoinărească în ele. Căci țintesc iubirea ta, fiindcă am crescut împreună cu tine. N-am făcut-o ca unul care are îndrăzneală, ci din iubirea mea fierbinte față de tine, căci până și noaptea visez că sunt cu tine, fiindcă iubirea întrece neîncetat orice hotar. Iată lucrul pe care doreai să-l afli."

2. Când auzi mărturiile Părinților despre slava viețuirii pline de taine a vieții singuratice pe care Duhul Sfânt a așezat-o în scrierile lor drept imbold, când vei auzi că au fost cei dintâi, nu te descuraja când [...] căci și tu vei dobândi aceste lucruri [...] fiindcă e deja cu tine, căci Duhul a așezat de o vreme în tine o pregustare a lor. Ele vor fi ale tale la vremea lor, dar aceasta n-a venit încă. Domnul știe vremea când e potrivit să ți le dea, căci aceste lucruri bune sunt păstrate de El pentru tine și pentru cei asemenea ție. Acum sau mai încolo ele vor fi negreșit ale tale, numai să fii înăuntrul staulului potrivit dorinței Celui care într-o zi îți va da cununa. Căci și El vrea să ți le dea, dar nu ești încă în stare să le primești cum ai vrea până ce n-a venit vremea lor, și atunci Însuși Domnul va face să strălucească în tine cunoașterea lor fără să-L fi rugat aceasta.

3. Păzește-te să nu ajungi necredincios atunci când, căutând aceste lucruri, nu le găsești la îndemână, ca nu cumva de aici să se nască în tine ceva ce nu cauți și nu cunoști, căci necredința primește pedeapsă. Nu spune: „Cât nu m-am ostenit și n-am găsit nimic!" sau: „Realitatea nu se potrivește cu măreția cuvintelor!" Ferește-ți gândirea de un asemenea cuget, căci pedeapsa urmează îndeaproape necredința; inima necredincioasă e vrednică de osândă. Care va fi pedeapsa? Faptul de a cădea în deznădejde prin părăsirea de Dumnezeu pricinuită de necredința ta; deznădejdea te va preda lâncezelii [akediei], lâncezeala te va preda nepăsării, iar aceasta te va scoate din nădejde. N-ar putea fi un rău mai mare care să vină peste tine.

4. Fratele meu, prieten drag al sufletului meu, cunoaște că liniștirea [isihia] și toate viețuirile [ascetice] își vor aduce roada pe măsura timpului și stăruinței în ele. Cum spunea un bătrân: „Liniștirea și odihna din chilie atârnă de sârguința în ele și de păzirea lor". Dacă ești lipsit de sârguință și stăruință în lucrarea lor, nu te aștepta la adevărata mângâiere care vine de la ele. Or tu nu ești bine întemeiat în obișnuința lucrării lor, care în mod normal desființează plictiseala care este în ele. Și fiindcă nu faci decât să începi mereu, și din pricina depărtării de ele, nu te deprinzi în nimic: înainte ca un lucru să-și aducă roada lui, ai și ajuns departe de el.

5. Orice viețuire nestatornică și de scurtă durată va fi lipsită de roade. Nu spun asta ca să te dojenesc, ci ca să-ți arăt țelul și calea. Ia drept pildă un pom care tocmai a fost sădit: dacă acela care l-a sădit e neiscusit și-l lipsește de obișnuita udare atunci când se ivesc primele frunze și primii muguri, pomul se ofilește și se uscă. Și va fi nevoie de mult timp până să-și tragă în el din pământ puterea apei și să revină la viață. Sau poate că acela îl mută adeseori dintr-un pământ în altul și, pentru ca să facă aceasta, îi mișcă rădăcinile și-l lovește neîncetat. După care se miră că pomul nu aduce roade! Așa stau lucrurile și cu omul lipsit de iscusință: nu judecă lucrurile sale plecând de la viețuirea lui, ci cere de la Dumnezeu ceea ce crede el că-i este potrivit, pentru că socotește că n-are nimic din ce i-ar trebui. Las deoparte lucrurile ascunse ale gândirii, din care Dumnezeu a făcut scopul potrivit omului; El va cere de la noi și lucrurile din afară ale viețuirii [ascetice], vrând să știe dacă le-am pus în lucrare potrivit treptei noastre.

6. Fiindcă omul lipsit de cele de trebuință pentru viețuirea sa nu-și poate săvârși alergarea în liniște, nici primi cununa [*2 Tim* 4, 7–8], căci în vremea încununării tocmai ceea ce îi lipsește îi va tulbura gândirea și va semăna în ea frica. Ci se cade ca viețuirea [ascetică] să fie bine potrivită cu tot ceea ce e nevoie, fie în trup, fie în suflet.

7. Așa cum căpitanul unei corăbii nu va putea ieși pe mare nici măcar pentru un scurt drum dacă îi lipsesc instrumentele de navigație și până nu are la locul lor pe corabia lui toate cele de trebuință, tot așa și cel ce călătorește pe calea viețuirii singuratice și dorește să se bucure de roadele ei și să vadă nădejdea în Dumnezeu în sufletul lui: dacă îi va lipsi chiar și un lucru mărunt din cele de trebuință călătoriei lui, atunci când va avea nevoie de el, acest lucru mic pe care a uitat să-l ia îl va lipsi de orice alt folos.

8. Înainte de orice, viețuirea aceasta [singuratică] cere timp și stăruință. Căci dacă nu e cu putință să învățăm meșteșugurile acestei lumi fără să stăruim mult timp cu sârg în ele, până când gândirea va fi deprins rostul și modul de înfăptuire a meșteșugului pe care și-a pus în gând să-l deprindă, cu atât mai mult în ce ne privește. Și dacă un meșteșug văzut cu

ochii cere atâta timp şi sârguinţă pentru a-l deprinde, cu cât mai mult meşteşugul Duhului pe Care ochiul nu-L poate vedea, unde cel care învaţă nu ştie de la cine învaţă şi e nevoie de multă curăţie. Învăţătorul este aici Duhul, meşteşugul e ascuns, iar cei care ne împiedică de la el sunt [făpturi] netrupeşti; el cere mult timp şi o lucrare statornică, iar în cursul deprinderii lui va încerca să ne înşele şi trupul, iar piedicile pe care le pune în calea lui sunt multe şi nenumărate.

9. De aceea, omule, această vieţuire cere înainte de toate timp şi stăruinţă; apoi răbdare pentru a îndura ostenelile şi a stărui în singurătate şi în chinurile ei; acesta e lucrul cel mai anevoios şi aspru al acestei vieţuiri din pricina mulţimii luptelor legate de izolarea de tot şi de toţi. Nu trebuie să schimbăm însă numaidecât ceea ce am început, ci să stăruim în el ca o mamă care naşte în dureri şi stăruie în ele până când ele încetează.

10. Mai trebuie ca vieţuirea să fie echilibrată, astfel ca în feluritele osteneli vieţuirea să fie egal cumpănită, ca să nu facem doar una sau două osteneli care ne plac, după dorinţa noastră, în dauna altor osteneli de care avem mai multă nevoie. Ci mai degrabă vieţuirea să fie echilibrată în mod egal în toate ostenelile care duc la viaţa cea mai bună. Cum va fi timp pentru citire, va trebuie să fie şi pentru slujbă[3]; cum va fi pentru slujbă, va trebui să fie şi pentru îngenuncheri; cum va fi pentru îngenuncheri, va trebui să fie şi pentru post; cum va fi pentru post, va trebui să fie şi pentru ostenelile nopţii, şi, împreună cu acestea, pentru lucrarea ascunsă a gândirii, ca inima să nu se relaxeze şi să fie lăsată singură atunci când trupul se osteneşte, şi pentru ca puterea raţionalităţii din inimă să-şi dea seama de ce este ascuns în cele văzute şi cum toate cele făcute în cele văzute se fac spre folosul celor ascunse.

11. Când demonii văd pe cineva mergând în lumina minţii lui prin echilibrul făptuirii lui şi ostenelile lui măsurate, se luptă cu el prin dezechilibre, ca el fie să micşoreze, fie să sporească una din aceste osteneli, pentru că ambele lucruri sunt deopotrivă de vătămătoare. Alcătuirea armonioasă a tru-

[3] Pravila sau canonul de rugăciune al monahului alcătuit din cele Şapte Laude şi Psaltire.

pului să-ţi slujească drept pildă pentru alcătuirea armonioasă a vieţuirii [ascetice]. Căci atunci când e un dezechilibru într-una din părţile lui, acesta pricinuieşte o dereglare în tot trupul, de unde provine boala; la fel şi cu sănătatea sufletului: atât sporirea, cât şi eliminarea lucrurilor care o garantează duc la acelaşi efect.

12. Prin sporire şi prin micşorare intră deopotrivă întunecime în suflet, căci demonii tremură puternic în faţa a tot ce-i măsurat. Când nu pot stăvili zelul cuiva prin tot felul de pretexte, ca să-l facă să-şi oprească alergarea ori să-şi întineze vieţuirea, atunci vor lupta împotriva lui prin zelul lui, încărcându-l cu excese ca să-l facă să se prăbuşească sub povara lor. Omul înţelept însă se va păzi deopotrivă de ceea ce-i uşurează ca şi de ceea ce-i sporeşte povara.

13. Tot ce se face cu măsură se lucrează cu rânduială. Dar când cineva trece dincolo de acest hotar, se iveşte tulburarea, iar omul tulburat nu mai ştie ce face.

14. Singuraticul are nevoie şi de o anume neluare aminte la tot ce priveşte trupul, pentru ca să păstreze simplitatea în tot ceea ce-l priveşte, fără a-l sâcâi sau a-i pretinde o ordine strictă în toate detaliile [...]; are nevoie mai degrabă de o neluare-aminte faţă de lucrurile de aici, împlinind numai cele ce sunt de folos; căci dacă se va preda doar acestora, nu se va mai putea ocupa şi de toate celelalte lucruri de aici.

15. Singuraticul mai are nevoie şi de o lărgime a inimii, pentru ca să nu-şi piardă nădejdea când vin peste el tot felul de schimbări vrăjmaşe pentru a-l pune la încercare şi a-i spori cunoaşterea. Trebuie să fie înţelept atât în cele de-a dreapta, cât şi în cele de-a stânga, fiindcă lui Pavel îi place ca omul lui Dumnezeu să fie „desăvârşit şi gata spre tot lucrul bun" [*2 Tim* 3, 17], un ţel care e atins doar printr-un exerciţiu în răbdare: „de aceea suferă răul ca un bun oştean al lui Hristos" [*2 Tim* 2, 3]. Căci nimeni nu biruie în luptă fără înţelepciune, nici nu poate dobândi înţelepciune fără luptă, aşa cum spune Evagrie: „Pe cât înaintează sufletul în virtute, pe atât întâlneşte potrivnici puternici"[4]. Dar sufletul care nu cunoaşte lupta este şi lip-

[4] EVAGRIE, *Praktikos* 59.

sit de virtute, fiindcă aceasta şi-a primit numele de la faptul că a triumfat şi s-a învrednicit de cunună în feluritele ispite care obişnuiesc să vină peste ea.

16. Singuraticului i se cere şi multă îndelungă-răbdare, ca să nu se topească când aşteaptă şi nu primeşte, sau când cere şi nu i se dă ce îşi închipuia, ori când aşteptarea unui răspuns se prelungeşte. Să nu se strecoare atunci în nădejdea lui îndoiala, ca să nu ajungă abătut, mâhnit şi bolnav în conştiinţa sa.

17. După toate acestea — şi înainte de toate şi mai mult decât ele toate, cum spuneam la început — are nevoie de liniştea trupului şi de o credinţă sigură în suflet, fiindcă acestea cuprind în ele toate cele de care am vorbit şi le desăvârşesc dacă se sârguieşte în ele. Aceste lucruri trebuie să le ceară de la Dumnezeu în rugăciune şi cu lacrimi ca să îi fie date, şi ca liniştea şi credinţa să rămână cu el. Căci prin ele se săvârşeşte şi desăvârşeşte lucrarea tuturor acestor virtuţi, ca şi toate cele care n-au fost pomenite. Dar fără ele nu se poate face nimic din cele spuse.

18. E nevoie de liniştire, fiindcă ea păzeşte simţurile de zarva din afară şi dă prilejul potrivit pentru ostenelile trupului şi ale sufletului, făcând aceasta prin pacea pe care o dă graţie zăbavei din ea şi graţie vigilenţei asupra trupului şi a sufletului pe care o îngăduie oprind prilejurile ce se năpustesc în mod obişnuit asupra cuiva, fie de bunăvoie, fie din întâmplare, în cele din afară.

19. E nevoie şi de credinţă care să-l întărească în nădejde, ca să îndure cu desfătare toate primejdiile care vin peste el din pricina lucrurilor dumnezeieşti; ca să nu tremure neliniştit în faţa morţii, nici să sufere durere ca o fiinţă trupească, ci ca unul care are o nădejde ce trece dincolo de trup. Să aibă o inimă curajoasă, al cărei curaj e în Dumnezeu, aşteptând zi de zi plecarea din trup şi suferind în fiecare clipă în gândul ei durerile naşterii nădejdii viitoare, pentru care se chinuie şi îndură de bunăvoie aceste lucruri atât de grele, ca să ajungă teafără la învierea şi ieşirea din mormânt.

20. Dulceaţa nădejdii născută de credinţă îi îngăduie să treacă peste toate greutăţile. Căci pe cât sporesc ostenelile, pe atât se revarsă şi harul, dacă ostenelile sunt însoţite de stăru-

inţă. Pe cât creşte aşteptarea, pe atât se micşorează patimile. Pe cât străluceşte înţelepciunea, pe atât omul intră în bucurie. Căci prin înţelepciune e unit cu Dumnezeu, e învăluit în iubire, e eliberat de legătura cu patimile, şi bucuria îl face să depăşească întristările, căci e uşor pentru bucurie să uite atât de lume, cât şi de trup.

21. Trebuie să-I cerem lui Dumnezeu să ne dea şi harul deosebirii duhurilor ca să distingem descoperirile adevărate de cele care vin de la demoni, şi vedeniile puterilor sfinte de cele ale lui satan; ca să distingem de asemenea în mişcările din vis între cele care vin de la îngeri, cele care vin de la demoni şi cele care vin din suflet, precum şi gândurile care se ivesc în conştiinţă plecând de la aceste trei mişcări, pe care, aşa cum spun Părinţii[5], trebuie să le recunoaştem după pacea sau tulburarea, după bucuria şi încrederea sau frica şi întristarea care le însoţesc: cele enumerate la început aparţin într-adevăr sufletului, celelalte sunt străine de ele, şi-i vin fie din gânduri şi vise, fie din simţiri şi pipăit.

22. În cazul mişcărilor sufletului este evident că nici una din ele nu le însoţeşte: nici bucuria, nici teama, nici tulburarea, nici pacea, fiindcă e vorba de simple mişcări fugare care nu poartă în ele nimic; prin mişcări ale sufletului înţelege-le pe cele pe care le are înainte de a intra în locul lui natural, care e limpezimea.

23. În cazul mişcărilor stârnite de trup, fie declanşate de poftă, fie venind de altundeva, atunci când nu le însoţeşte o luptă din afară, e evident că n-au legătură cu amăgirile intense şi violente greu de controlat. E doar firea care-şi face cunoscută liniştit nevoile şi ale cărei mişcări sunt paşnice. Căci nu există dezordine în ceea ce a fost făcut de Dumnezeu Care a aşezat în fire o măsură şi o ordine desăvârşite.

24. Dar când în mişcările noastre fireşti se amestecă o lucrare străină, fie printr-o simţire care vine de la trup, fie printr-un gând care vine dintr-o amintire, fie din întâlniri întâmplătoare, le vom înţelege, aşa cum spuneam, în măsura în care le putem adulmeca, atunci când harul este aproape.

---

[5] Cf. EVAGRIE, *Praktikos* 80.

25. Acestea sunt lucrurile pe care prietenii trebuie să şi le aducă aminte când sunt împreună şi să le ţină în gând meditând necontenit la ele.

26. Postul, rugăciunea şi celelalte nevoinţe sunt cunoscute de toţi, deşi nu voi uita să arăt la locul său ajutorul care vine din aceste lucruri care sunt la îndemâna tuturor, chiar şi din cele care multora le par a fi neînsemnate. Chiar dacă cei care se îngrijesc de mântuirea lor le au în parte, pentru că nu le cunosc raţiunile, nu primesc întotdeauna roadele care vin de la ele, cu atât mai mult cu cât nu ştiu ordinea în care trebuie să le facă. De aceea nu este ordine şi nu este echilibru în cele făptuite de ei, fie că acestea întrec măsura, fie că durează prea puţin, fie că săvârşirea lor n-are ritm, nici perseverenţă.

27. Ce e mai slab decât o picătură de apă? Dar picurând cu stăruinţă vreme îndelungată nu găureşte oare chiar şi piatra şi nu crapă până şi stâncile cele mai tari? La fel e şi cu lucrarea ascetică stăruitoare şi necontenită: chiar dacă pare neînsemnată, prin stăruinţa ei strânge o uriaşă comoară.

28. Îţi voi arăta acum o regulă uşoară, folositoare celor slabi, prin care se înaintează uşor iar desfătarea născută din ea e de ajuns spre a atrage gândirea spre stăruinţă, şi aşa îţi vei putea împlini lucrarea voios, nesilit şi cu sârguinţă. Iat-o: pentru că trupul slab oboseşte stând necontenit în picioare pentru a-şi împlini închinăciunile obişnuite, şi din această pricină e adeseori împiedicat să stea la rugăciunile necontenite săvârşite cu trupul, şi din care se naşte rugăciunea în inimă, de aceea cazi adeseori cu faţa la pământ în locul unde stai cu Scriptura în mână şi continuă-ţi astfel implorările; în acest fel convorbirea cu Scriptura se va amesteca cu rugăciunea, şi lumina pe care o vei primi din amândouă părţile va spori spre desfătarea sufletului tău. Rugăciunea îţi va fi astfel dulce din pricina citirii, iar în citirea ta vei fi iarăşi luminat prin cheile rugăciunii. Căci prin rugăciune se deschide gândirii uşa înţelegerilor, iar aceste înţelegeri minunate stârnesc la rândul lor mai mult dorinţa de rugăciune potrivit contemplării lor primite [în citire].

29. Rugăciunea pusă în mişcare plecând de la contemplare nu e o rugăciune obişnuită: ea înlănţuie puternic gândirea, o

face să se adune în ea însăşi şi dă naştere unor rugăciuni fierbinţi şi curate, libere de orice griji. Din pricina tăriei acestor viguroase înţelegeri nu poţi sta în picioare, nici nu te mai poţi folosi neîmpiedicat de simţuri, căci mai întotdeauna ele sunt prea puternice ca să te poţi întoarce spre tine însuţi şi să te foloseşti iarăşi de rugăciune. Adeseori sufletului nu-i mai rămâne destulă putere ca să se întoarcă spre simţiri şi să le pună în lucrare, sau pentru a se folosi de trup în chip natural, pentru că sufletul e copleşit de năprasna uimirii. Nu aşa stau lucrurile cu toate înţelegerile, fiindcă unele dau naştere rugăciunii, iar altele tăcerii. Cine a făcut experienţa lor, va şti care e diferenţa lor.

30. Aşadar, fratele meu, dacă cele înalte nu ne sunt la îndemână, să facem din pricina neputinţei trupeşti, cum spuneam, sculări în picioare prelungite pe locul nostru, afară de cele şapte ceasuri rânduite pentru laudă, pe care nu trebuie să le lăsăm nici chiar după ce am primit ajutor, fiindcă trândăvia naşte moartea, chiar şi în caz de slăbiciune.

31. Deci, aşa cum scriam mai sus, cazi de multe ori cu faţa la pământ lângă locul unde şezi. Şi dacă ai în mâini o carte sau alt lucru, pune-l jos, cazi cu faţa la pământ şi petrece o vreme în implorare. Aceasta să-ţi fie o regulă toată viaţa ta pretutindeni şi în orice loc te-ai afla, în pustie ca şi într-un loc locuit, de îndată ce eşti singur cu tine însuţi. În ticăloşia mea nu sunt în stare să-ţi arăt nici în zece mii de cărţi ce se va naşte în tine din această lucrare.

32. Nu de frică ne săvârşim ostenelile trupeşti şi să ne silim să avem un suflet treaz, ci pentru că ştim că relaxarea trupească ne depărtează de Dumnezeu şi împiedică gândirea noastră să se gândească la El, pentru că de aici se naşte în sufletul nostru dragostea de El.

33. Ne scârbim de împrăştiere şi ne sfiim de contactele cu cinstiţii şi iubiţii noştri fraţi nu pentru că-i dispreţuim sau pentru că n-ar fi mai buni ca noi, căci în toate zilele căutăm scăpare în rugăciunile lor, ci pentru că atunci când suntem necontenit împreună cu oamenii, suntem tăiaţi de desfătările împreună cu Domnul. Căci viaţa singuratică ne uneşte cu Dumnezeu.

34. Aşadar, nu de spaima de pedepsele gheenei păzim aceste reguli amănunţite şi ne îngrijim atât de mult de ele săvârşindu-le cu zel, ci pentru că în ele se ascunde putinţa de a fi împreună cu Dumnezeu şi întreţin în noi aducerea-aminte de El, căci în tot ceea ce se face pentru El şi de dragul numelui Său, aducerea-aminte de El ne înalţă la El. Atenţia neîncetată la aceste amănunte ne face să ne gândim la El necontenit. Aceasta înseamnă că nu trebuie să lăsăm vremea rugăciunii fără vreo necesitate constrângătoare şi, dacă se întâmplă să o facem uneori, să n-o facem fără suferinţă[6].

35. Trebuie să ne silim să facem îngenuncheri în timpul slujbei, chiar dacă suntem bolnavi, ba chiar atunci când suntem în pat sau mergem să ne culcăm, cu trezvie şi sfială. Şi cu îndrăzneală şi durerea inimii să strigăm multă vreme la Dumnezeu să ne păzească de gânduri necurate şi de vise spurcate, şi să ne silim ca somnul să ne ia purtând încă gândul la El în inima noastră. La toate ceasurile slujbei să şedem cu sfială şi să păzim numărul rugăciunilor noastre ca şi cum moartea ar bate la uşă. Nu mai vorbesc de faptul că trebuie să fixăm un timp anume pentru gustarea hranei sau că nu trebuie să începem să mâncăm tot ce ne cade sub mână în afara orei cuvenite, ori că trebuie să punem masa doar o dată pe zi şi că tot restul timpului trebuie să ne oprim gura de la orice gustare, afară de cazul unei mari slăbiciuni ivite dintr-o boală. Nici că nu trebuie să ne descoperim trupurile şi să cercetăm cu curiozitate mădularele lui dezgolite sau că nu trebuie să ne atingem necontenit trupul cum fac cei uşuratici la inimă şi needucaţi. Nici că trebuie să păstrăm necontenit tăcerea când se întâmplă să fim în afară sau că, dacă e cineva cu noi, trebuie să restrângem la minimum cuvintele necesare reducându-le doar la cele ce sunt de folos şi renunţând cu totul la cele de prisos, la glume şi la râs. Nici că privirea trebuie să fie neîncetat adunată în sine şi că trebuie să ne păzim simţurile şi să arătăm o faţă gravă ca şi cum am privi necontenit pătimirile Domnului.

[6] Notă marginală: „Această suferinţă nu poate exista dacă dispreţul devine obişnuinţă. Lămurire: Prin aceea că lucrul are loc fără suferinţă e limpede că această suferinţă poate lua locul lucrării omise."

36. Căci prin ele ne ridicăm spre aducerea-aminte a ceea ce a îndurat El pentru neamul omenesc şi a iubirii pe care ne-a arătat-o şi spre făgăduinţele pe care ni le-a făcut, precum şi spre nădejdea hărăzită în lumea cea nouă neamului omenesc, şi mai cu seamă mulţimii creştinilor, precum şi spre tot ceea ce s-a arătat la venirea lui Hristos în lume; căci „prin El avem apropierea de Dumnezeu", cum spune Apostolul [*Ef* 5, 2], „fiindcă Unul Singur a murit pentru mulţi" [*2 Co* 5, 14] şi „prin jertfa sângelui Său a împăcat lumea cu Tatăl" [*Evr* 10, 10], ne-a izbăvit din robia demonilor şi ne-a eliberat de sub stăpânirea tiraniei lor.

37. De aceea, simţindu-L pe Creatorul nostru, slujim lui Dumnezeu. Şi slujindu-L şi închinându-I-ne în tot locul, nu ne mai temem de nimic, cum era în generaţiile dinainte pe care le înfricoşau demonii. Ce nădejde ni s-a propovăduit! De aceea de acum înainte omul e beat de bucurie nemaiştiind nici unde este, nici ce e această cunoaştere de care s-a apropiat în Hristos.

38. După care întorcându-se spre sine, vede cum cu toate acestea Dumnezeu e respins de noi, cum Îl dispreţuim în ceea ce El iubeşte şi în cele pe care Le-a poruncit, măcar că ele sunt pentru mântuirea vieţilor noastre şi ne ajută să trăim unii cu alţii. Aducându-ne neîncetat aminte de acestea, o durere se va putea vedea revărsându-se pe faţa noastră, fie că suntem singuri, fie că suntem împreună cu alţii. Această durere ne va feri de relaxare şi aceste gânduri vor ţine inimile noastre în reculegere.

39. Acestea şi altele asemănătoare ţi le amintesc, fratele meu, nu pentru că Dumnezeu ne-ar cere îndeosebi să ne îngrijim de ele, ci pentru că unii se cred înţelepţi fără să cunoască raţiunile lor şi, nevăzând decât latura lor din afară, îi dispreţuiesc pe fraţii cu viaţă curată din pricină că păzesc acestea şi le spun: „Oare Dumnezeu te va arunca în iad din pricina lor?" sau: „Oare te vor ridica în Împărăţia cerurilor dacă le păzeşti?", iar pe cei care le săvârşesc îi numesc făţarnici şi necultivaţi. Dar noi, care am simţit ce se naşte în suflet din ele, să le săvârşim cu râvnă fiindcă ne umplu de bucurie; şi pentru că ştim ce folos ne vine din ele, să ne bucurăm în

păzirea cu sârguință a ostenelilor noastre pentru Dumnezeu, aşteptând multele binefaceri care ne vor veni de la El încă în această lume în toate ostenelile mici şi mari îndurate pentru Numele Său.

40. Dacă unul din Părinți ne spune că şi numai şezând fără ocupație în chilie, şezând adică fără nici cea mai mică lucrare şi nefăcând nimic altceva decât să privim zidurile ei pentru Numele lui Hristos, trebuie să avem mare nădejde, cu cât mai mult cel care arată în el toate aceste nevoințe [ascetice] ca să-şi aducă aminte neîncetat de Dumnezeu!

41. Să nu ne uităm, frate, la faptul că El nu cere de la noi lucruri mici şi disprețuite, ci să ne minunăm mai degrabă de faptul că atunci când săvârşim aceste lucruri mici, El ne ridică prin ele la lucruri atât de mari. Ceea ce descoperim prin aceste lucruri mici e tot aşa de mai înalt şi mai slăvit cum este focul față de cremenea şi fierul din care țâşneşte. Ele nu ne feresc numai de căile subtile care prin nepăsare ne duc spre rău, ci ne şi înalță spre lucruri slăvite.

42. Atenția necontenită dată acestor lucruri mărunte şi neînsemnate face să se nască în noi gândirea la El, şi prin această atenție obişnuită ni se pare uneori că intrăm într-o convorbire luminoasă cu El. Ochii ni se umplu de lacrimi şi sufletul nostru saltă de bucurie, iar uneori ni se pare că stăm deja în mijlocul învierii drepților; uimirea ne năpădeşte, iar prin contemplare suntem scoşi afară din această lume, din această viață şi din aducerea-aminte de lucrurile pământeşti şi ne unim cu Dumnezeu în unirea duhovnicească care e mai presus decât lumea. Astfel, ca urmare a atenției neîncetate la El şi a convorbirii neîncetate cu El, în sufletul nostru se naşte iubirea, iar prin această iubire suntem tot timpul amestecați cu Dumnezeu, viața noastră e amestecată cu Duhul Lui şi anticipăm viețuirea noastră viitoare.

43. Cel ce s-a învrednicit să aibă o atenție necontenită la Dumnezeu e vrednic şi de o neîncetată minunare înaintea Lui.

44. Foloseşte-te de citire; nu de cea care ar face din tine un învățat, ci de cea care-ți omoară patimile şi-ți arată calea scurtă care duce la Dumnezeu, care te înalță repede şi fără [...] spre lucrarea luminoasă pe care o urmăreşte viețuirea ta singurati-

că. E vorba de citiri care nu se exprimă în chip confuz sărind de la un lucru la altul şi care nu introduc lucruri vătămătoare care să tulbure meditarea ta duhovnicească la cele de dincolo de lume. Nu citi nici ceea ce este exprimat oricum, nici ceea ce se adresează fără deosebire atât ție, cât şi tuturor oamenilor [atât monahilor, cât şi mirenilor], nici ceea ce învață deopotrivă pe toți, nici ceea ce te-ar face să deprinzi arta disputei orale, ori cea a înțelepciunii lumeşti, nici ceea ce te informează despre treburile şi controversele care au avut loc în Biserică, sau despre legile şi treburile regilor, despre biruințele şi faptele lor, nici opere polemice sau apărări şi respingeri de o parte şi de alta. Toate acestea şi cele asemănătoare acestora să le lăsăm celor sănătoşi. Iar noi, cei bolnavi, să ne folosim de leacuri şi de ceea ce a fost cules şi strâns pentru tămăduirea patimilor noastre: viețile sfinților de odinioară şi ale celor care au viețuit singuratic mai presus de lume, relatările descoperirilor şi învățăturilor pe care le-au primit de la Dumnezeu despre rânduiala acestei viețuiri, despre patimile şi luptele pe care le-au dus spre povățuirea lor şi a celor ce umblă pe urmele lor, şi despre biruințele şi înfrângerile de tot felul, despre căderile şi ridicările pe care le-au îndurat. Pe scurt: să citim doar cărți închinate căii vieții monahale, rânduielii şi formelor ei.

45. Nici măcar pâinea, care e atât de hrănitoare, nu poate ajuta un stomac bolnav; acesta va fi pus mai bine pe picioare de alte alimente şi leacuri. Nu că pâinea nu e sănătoasă, ci e bolnav stomacul care o primeşte. E bun tot ce e la locul lui, dar nu orice e de folos pentru noi.

46. Cel care înainte de a-şi fi stăpânit gândurile şi a-şi fi stăvilit împrăştierea, care are încă simțurile bolnave şi conştiința infirmă, se apucă de citiri care-l arată un erudit, un savant şi un exeget plin de idei, deşi e încă plin de patimi, acela e mistuit de dorința slavei deşarte şi de neştiință. Ce cunoaştere e mai bună decât curăția? Ea este cea care descoperă inteligenței tale toate, dacă te îngrijeşti cu toată râvna să o dobândeşti, şi ea te va apropia de darul vederii lui Dumnezeu.

47. Sârguieşte-te să înveți tot ceea ce face ca această lume văzută să fie disprețuită în ochii tăi şi care te va înarma cu

înțelepciune împotriva demonilor care sunt gata să te piardă, o înțelepciune care-ți va pregăti gândurile de luminare, care te va face să ieși neîncetat din trup și care te va izbăvi de plăceri prin aducerea-aminte de lumea viitoare a cărei contemplare ți oferă vederii tale.

48. Scoate-ți gândirea din amintirea plăcerilor, ca să faci loc în tine descoperirii lucrurilor slăvite ale lui Dumnezeu, ca ea să se îmbogățească cu bogăția Duhului, iar tu să fii robit neîncetat de iubirea față de Dumnezeu.

49. Uimirea în fața descoperirilor Lui îi îmbată pe drepți de iubire pentru El. Cum bine spune unul din sfinți: „Cei care-L văd pe Dumnezeu uită până și locul unde sălășluiesc". Vorbind de vederea a cărei aducere-aminte îmbată sufletul, el spune: „Vederea naște iubirea — spunea cineva din cei îmbrăcați în Dumnezeu — și potrivit făgăduinței Domnului această vedere se dobândește prin curăție [cf. *Mt* 5, 8]".

50. Curăția însă nu vine din faptul de a cunoaște lucruri de prisos sau de a îngrămădi multe cunoștințe; gândirea curată vine din puținele aduceri-aminte de lucrurile lumești și din sârguința în lucrarea liniștirii: mulțimea gândurilor și desele aduceri-aminte de noutățile născute din învățături și diverse studii duc la risipirea ei.

51. Nu lăsa să-ți scape lucrurile de preț năpustindu-te spre cele care te umplu doar de slavă deșartă. Scopul nostru nu e de a cunoaște multe, ci să facem ca această cunoaștere să strălucească din viețuirea noastră. Spunând aceasta, nu fac elogiul ignoranței, ci vreau să stăvilesc alergarea spre cele de prisos, care nu sunt necesare pentru calea noastră și a căror căutare împiedică râvna pentru curăție.

52. Uită-te bine la boala ta și folosește leacurile care i se potrivesc; înțelege care e călătoria ta și pregătește-ți proviziile de care ai nevoie pentru ea; privește la lupta care-ți stă înainte și deprinde-i meșteșugul; înțelepțește-te în deprinderea lui și caută povățuitori în el.

53. Chiar dacă povățuitorii tăi sunt foarte luminați, toiagul să fie tot timpul în mâna ta. Nu intra în mare fără toiag [cf. *Is* 14, 16] și nu umbla în întuneric fără băț, ca să alungi câinii, să zdrobești șerpii, să sondezi marea și să scapi de fiarele sălbatice. Fericitul Ioan Îl numește pe Dumnezeu „Toiagul celor slabi". Reazemă-te de El și nu vei cădea niciodată, fiindcă nimeni nu te va putea ajuta ca El, iar cei care bat cu sârguința la ușa Lui vor primi de la El toate [*Mt* 7, 8].

54. Fericit cel care oriunde s-ar afla își va aduce aminte să nu fie cu nepăsare față de rugăciunea neîncetată și aducerea-aminte necontenită de El. Cine se roagă neîncetat, își aduce aminte neîncetat de Dumnezeu; iar cine-și aduce aminte neîncetat de Dumnezeu e sălașul Duhului. Gândul la Dumnezeu e rugăciune, și o gândire în care se rotesc necontenit mișcări privitoare la Dumnezeu e mereu în rugăciune, și nici o clipă nu stă fără lucrare.

55. Rugăciunea nu stă numai în repetarea unor cuvinte, ci în mișcări despre Ființa [dumnezeiască] țâșnind din adâncurile inteligenței. Meditând necontenit la ele, gândirea e din când în când transformată privindu-le plină de minunare, mișcările ei fiind unite cu Duhul, și Îl scrutează pe Dumnezeu îndeaproape în chip de nespus. Fericit cel care știe să stea necontenit la ușa Lui fiindcă nu va fi rușinat.

56. Nu te bizui pe cunoașterea ta, ca să nu fii lăsat pe mâinile demonilor, care te vor duce în cursele lor încâlcite și te vor copleși de spaimă zăpăcindu-te până acolo încât nu mai știi unde te afli.

57. Fără o rugăciune mai înainte nu pune piciorul să pleci la drum, mai cu seamă dacă drumul e întunecos. Implorarea să nu înceteze în gura ta, dar unește cu ea mărturisirea slăbiciunii și a neputinței tale, și așa vei fi sprijinit de milă măcar pentru smerenia ta, chiar dacă nu ești vrednic de ea. Acolo unde lucrarea lipsește, smerenia și mărturisirea sunt pe deplin primite de Dumnezeu în locul ei, iar cine s-a arătat smerit va fi răsplătit pentru cele pe care nu le-a făcut.

58. Mai drag lui Dumnezeu e cel care stă în smerenie pentru că e lipsit de ceea ce i se cere decât cel care prin multele sale fapte crede că-I face o favoare. Dar cel care are atât lucrarea, cât și smerenia, acela a așezat înăuntrul său doi mari luminători de care se va desfăta el însuși și-L va bucura tot timpul pe Dumnezeu.

59. Unde lipseşte cea dintâi [lucrarea], superioritatea celei de-a doua [smereniei] va împlini cele ce lipsesc. Puterea prin care smerenia poate controla sufletul stă în zdrobirea care vine din ostenelile de bunăvoie născute din aducerea-aminte de păcatele săvârşite; fără aceasta [zdrobire] nu putem scăpa din păcatele de zi cu zi, nici primi iertarea celor trecute. Dar chiar dacă n-avem osteneli, întotdeauna putem simţi străpungere în gândirea noastră, întotdeauna ne putem aduce aminte de păcatele noastre, ne putem socoti nimic în faţa lui Dumnezeu, putem fi blânzi şi paşnici faţă de semeni, putem cinsti pe toată lumea, putem fi adunaţi în noi înşine, putem râde sau bârfi arareori, putem avea o vorbă bună pentru toţi, putem mulţumi în inima noastră în mijlocul încercărilor, putem păstra o tăcere înţeleaptă şi mădulare bine rânduite, şi ne putem aduce aminte că, orice s-ar întâmpla, suntem muritori şi într-o zi va trebui să lăsăm această lume. Toate acestea nu cer neapărat osteneală trupească, ci sunt o podoabă a gândirii. Dar cine e nepăsător chiar faţă de cele care în el însuşi nu ţin de osteneala trupească, care nu cer chinuirea şi vigoarea trupului, ci pot fi dobândite şi în neputinţă, acela s-a predat nepăsării gândirii şi va fi pe drept cuvânt mustrat de Dumnezeu.

60. Căci Dumnezeu n-are nevoie de o făptuire mare cât de o dorinţă nobilă. Dumnezeu n-alege un suflet virtuos plecând de la faptele lui, ci de la dorinţa lui nobilă îndreptată spre El şi de la o inimă plină de zdrobire. Cum nu-l desparte de El pe păcătos plecând de la faptele lui; fiindcă adeseori faptele sunt împiedicate de felurite pricini, şi multe fapte bune sau rele sunt săvârşite fără dorinţa celor ce le săvârşesc. Dumnezeu Se uită mai degrabă la dorinţa voinţei să vadă în ce anume îşi găseşte aceasta plăcerea. Aşa că dorinţa unui suflet îi este de ajuns chiar şi fără fapte, dacă săvârşirea lor e cu neputinţă, cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei]: „Când dă legi, Domnul pare să cerceteze mai riguros dorinţa sufletului decât faptele lui". Iar altundeva, plecând de la cuvintele Lui, vorbeşte ca în numele Domnului: „Cercetez dorinţa, şi nu cercetez atât faptele, fiindcă un suflet care se alipeşte de virtute cu dorinţă desăvârşită îmi este de ajuns. Cei de sub Legea lui Moise trec prin sită faptele lor, deşi conştiinţa le e

rănită de o mulţime de lipsuri, chiar şi mărunte. Dar cei care ţin de Legea Mea rămân în bucurie, chiar dacă se întâmplă să lucreze rău ca nişte oameni ce sunt, de vreme ce ştiu că în conştiinţa lor au optat pentru virtute"[7].

61. Nu e nevoie să-ţi aduc aminte de golirea de sine, căci scopul meu nu este să vorbesc despre toate, şi de altfel nu vorbesc cuiva care nu cunoaşte Scripturile, fiindcă ştii bine că fără ea această vieţuire [singuratică] nu poate fi desăvârşită. Calea ei e cea a sărăciei, căci e limpede că la cel care nu-şi pune credinţa în Dumnezeu în cele văzute, gândirea e foarte departe de nădejdea celor viitoare şi de multe alte lucruri a căror putere şi realitate nu e simţită decât de o gândire însufleţită de credinţă. Tocmai acestea sunt lucrurile pe care le urmăresc cuvintele noastre de la început şi până acum, căci această vieţuire e desăvârşită de nădejde. Pentru că, aşa cum stă scris, „cine poartă povara lucrurilor pământeşti nu poate zbura spre cer". Căci nimeni care e legat de lucrurile acestei lumi nu poate să placă Celui Care l-a ales. Îţi voi aduce aminte aici doar ce e necesar.

62. Dacă ai ales să lucrezi virtutea, nu-ţi îngădui vreodată să te uiţi la o femeie, nici să treci prin vecinătatea ei. Căci aducerile-aminte de ea sunt vrăjmaşe gândului tău, fiindcă tu eşti un singuratic a cărui gândire trebuie să se înalţe mai presus decât toate cele supuse stricăciunii. Dacă şi numai gândul la o femeie tulbură gândirea, cu cât mai mult nu o tulbură vederea feţei ei sau sunetul vocii ei. Nu te bizui pe bătrâneţea ta sau pe înălţimea gândirii tale; nu pentru că ai fi altfel decât alţii, ci pentru că e lucru folositor. Nu încerca să faci o experienţă pe care atâţia alţii au făcut-o deja, ci şezi în chilia ta şi îngrijeşte-te de mântuirea vieţii tale, aşteptând ieşirea ta din această lume, pentru că ştii că eşti muritor.

63. Poartă de grijă de gândurile tale şi nu te gândi la alţii. Nu socoti pe cineva drept rău, căci altă dată îl vei vedea altfel pe cel care acum ţi se pare rău. Nu urmări, aşadar, gânduri care par să-ţi arate ce vor ei, căci de este iubire, aceasta as-

[7] Fragment dintr-o scriere a lui TEODOR AL MOPSUESTIEI pierdută atât în originalul grec, cât şi în traducerea siriacă citată de Isaac.

cunde greşelile lor [*Iac* 5, 22], în vreme ce lipsa iubirii vine din întunericul sufletului.

64. Cine nu-l iubeşte pe aproapele său, dar spune că-L iubeşte pe Dumnezeu [cf. *1 In* 4, 20], acela se înşeală în sufletul său fără să ştie. Nimic nu înfurie atât de mult pe Dumnezeu şi nu-L supără atât ca acela care, şezând în chilia lui, se gândeşte la tovarăşul său prefăcând chilia sa într-un tribunal în care judecă şi condamnă greşelile altora, deşi se socoteşte un penitent şi repetă mereu în rugăciunea lui: „Cum am iertat, iartă-mă!" Dacă cel care-i judecă pe cei care i-au greşit se expune unei aspre osânde înaintea dreptăţii lui Dumnezeu, care va fi soarta noastră, a celor ce judecăm chiar şi fapte îndepărtate. Dacă nu poţi vedea, nici suporta lipsurile şi slăbiciunile altora, atunci pleacă altundeva! Dar cum e cu putinţă să-i socotim buni pe toţi oamenii dacă n-avem liniştirea [isihia]?

65. Fii paşnic şi smerit, ca să-i găseşti pe toţi prieteni. Împrejurările exterioare se schimbă o dată cu lucrarea inimii, după cum e îndreptată spre bine sau spre ispite.

66. Nu fi mustrătorul, nici îndreptătorul greşelilor cuiva. Nu fi zelos cu un zel rău care agită sufletul tău; cel plin de un asemenea zel şi a cărui gândire e necontenit agitată pentru alţii nu se va învrednici niciodată de pacea duhovnicească în care se mişcă înţelegeri privitoare la bunătatea lui Dumnezeu faţă de [ambele] lumi [văzută şi nevăzută]. Un astfel de zel intră în cineva prin împrăştierea gândirii, căreia i s-a îngăduit să hoinărească uitându-se la faptele altora ca o corabie fără cârmaci. Cel care se împrăştie astfel şi face pe zelosul cu faptele rele ale fraţilor nu poate ajunge mort pentru lume.

67. În două feluri se poate sădi în chip statornic în cineva un zel faţă de vieţuirea altora: din mândrie sau din prostie. În afara acestor două lucruri, nimic nu poate pricinui un astfel de zel. Fie că-n ochii lui propriile lui defecte sunt mai mici decât cele ale oricărui altuia — sau poate chiar crede că n-are nici unul — şi drept urmare se crede în stare să aducă la adevăr pe toată lumea; fie îşi închipuie că se face prieten al lui Dumnezeu dacă-i urăşte pe păcătoşi, ceea ce e semnul unei minţi neghioabe şi cu totul străine de orice cunoaştere a lui Dumnezeu. Unul ca acesta nu pare să ştie că sfinţii au primit

să moară în tot felul pentru a-i aduce pe ticăloşi şi ucigaşi pe calea lui Dumnezeu prin iubire. Cei care ştiu planul lui Dumnezeu şi s-au învrednicit să împlinească voia Lui se vor lăsa omorâţi pentru păcătoşi asemenea Fiului lui Dumnezeu.

68. Hristoase, ale Cărui desfătări şi nădejdi sunt mai presus decât gândul omenesc, seamănă nădejdea Ta în gândurile mele, ca, simţindu-Te, gândirea mea să înceteze a mai privi la cele pământeşti. Căci aşa cum nu poate înceta să fie împrăştiată de acestea decât dacă e împrăştiată de Tine, tot aşa nu poate vedea pe cineva rău dacă nu e cu totul străină de cunoaşterea nădejdii Tale şi nu-şi are privirea ţintuită de pământ ca un şobolan[8]. Învredniceşte-mă, Doamne, să mor faţă de toate, ca prin această moarte să mă învredniceşti să simt taina vieţii celei noi! Doamne, cei ce vieţuiesc pentru lumea aceasta nu s-au învrednicit niciodată să simtă această cunoaştere, ci numai cei care au murit în timpul vieţii lor de dragul nădejdii adevărate care le e gătită, şi care-şi aduceau în fiece clipă lui Dumnezeu rugăciunea şi lacrimile lor rugându-L cu iubire fierbinte ca nimeni să nu fie lăsat în afara acestei desfătări.

69. Aceasta e gândirea sfinţilor, acesta e motivul pentru care durerea se revarsă neîncetat în gândirea lor, şi aceasta e rugăciunea pe care o aduc necontenit lui Dumnezeu. Din pricina acestei dorinţe a lor ei primesc din bogata vistierie de comori a lui Dumnezeu darul cu care nimic de pe lume nu se poate asemăna.

70. Fericit cel care ştie ce se naşte din iubirea de oameni şi până la ce înălţimi ale compasiunii ridică ea sufletul.

71. Păzeşte acestea, frate, şi vei vieţui într-un trup muritor viaţa îngerilor. Mai află şi aceasta, frate: pentru un om al lui Dumnezeu lucrul de căpetenie între toate lucrurile bune ale acestei lumi e rugăciunea curată. Dar cine nu moare pentru toate cele ce ţin de om şi nu stăruie cu sine însuşi în liniştire asemenea unui mort în mormânt, nu o va putea dobândi. Fiindcă rugăciunea curată cere golirea de toate pentru ca omul să poată să stea la rugăciune curat înaintea lui Dumnezeu fără

[8] Cf. Marcu Monahul (= Ascetul), *Despre cei care-şi închipuie că se îndreaptă prin fapte* 80.

împrăştiere, gândirea fiindu-i adunată în el din toate părţile privind numai la Dumnezeu în liniştirea mişcărilor ei. Aducându-şi aminte de măreţia Lui, sufletul va începe să strălucească şi va fi înălţat până la slava Fiinţei Lui şi, aducându-şi aminte de harul pe care Acesta l-a revărsat peste neamul fiinţelor raţionale, se va revărsa pe pământ în uimire şi bucurie. În faţa necuprinsului Fiinţei lui Dumnezeu se va umple de laudă mişcat fiind de mişcări sfinte în frică şi iubire faţă de Firea şi măreţia Dumnezeirii Lui, a Cărui Fiinţă o slăvesc zeci de mii de fiinţe spirituale, fără să poată străbate cu privirea norul întunecos al Sfintei Sfintelor ascunzimii Lui; Lui Care a adus la fiinţă lumi nenumărate şi firi nemărginite, Care a creat din nimic nenumărate legiuni de îngeri, Care sălăşluieşte singur în fiinţa Lui fără să fie nimeni care să-L îmboldească la aceasta, pentru că nu exista nimic, a binepläcut voii şi harului Său să vrea să vină la existenţă lumi ca să-L simtă, şi aşa, prin harul Său, a săvârşit creaţia şi a socotit lucru vrednic să ne facă prin meşteşugul Său creator şi pe noi oamenii, ţărână din pământ, fire mută, făpturi în stare de raţionalitate, ca să putem sta înaintea Lui şi să vorbim cu El în rugăciune şi să ne împărtăşească prin mintea noastră slava Firii dumnezeieşti, în cazul în care vieţuirea noastră e vrednică de aceasta, ca să rivalizăm pe pământ cu forma [modelul] fiinţelor netrupeşti.

72. Dar pentru că toate lucrurile bune şi această măreţie ne vin din trezvie şi curăţie — pentru că trezvia e pricina curăţiei —, să stăruim în liniştire, să ne facem morţi faţă de toate, să ne adunăm gândurile din împrăştiere în orice clipă aducându-ne aminte de acestea, ca la vremea slujbei şi a rugăciunii să putem aduce mintea înapoi în noi înşine şi să o oferim lui Dumnezeu spre folosul nostru.

73. Să năzuim să atingem cunoaşterea lui Dumnezeu adresându-I cereri neîncetate; să dorim să-L simţim pe Dumnezeu în sufletul nostru în vremea rugăciunii. Căci e limpede că dacă vom dori aceasta şi ne vom îngriji cum se cuvine de acest lucru, Bunul şi Milostivul Dumnezeu nu ne va amăgi, pentru că vedem că El vrea din inimă să ne dea toate acestea lucruri bune.

74. Înainte de a încheia această scrisoare, aş vrea să aştern în scris pentru tine câteva rugăciuni. Mi s-a părut necesar să o fac, pentru ca ele să-ţi fie o materie pentru rugăciune, ca prin înţelegerile din ele gândirea ta să dobândească smerenia şi să înceteze a se mai împrăştia în zadar mulţumită simţămintelor de căinţă pe care le cuprind. Când mergi sau bei, când stai în picioare sau şezi, când te culci sau faci altceva, ba chiar când mergi pe cale şi te găseşti în mijlocul unei mulţimi, cuvintele de rugăciune pe care ţi le scriu aici să fie ocupaţia ta în locul ascuns al inimii. La fel şi când faci închinăciuni. După ce ai făcut rugăciunile obligatorii, vei putea continua cererile în felul următor[9]:

75. Dumnezeule, fă-mă vrednic să simt nădejdea hărăzită drepţilor la a Ta Venire, când vei veni iarăşi în trupul nostru să faci cunoscută lumilor slava Ta!

76. Dumnezeule, Care ai adus iubirea Ta lumii, deşi ea nu Te-a cunoscut, şi Care prin adumbriri şi descoperiri Te-ai descoperit în parte drepţilor din toate generaţiile, învie mişcările moarte în mine ca să Te pot simţi şi să mă grăbesc să vin la Tine fără să mă opresc, până ce moartea va pune capăt alergării mele la limanul tăcerii.

77. Hristoase, limanul milei, Care Te-ai descoperit într-o generaţie păcătoasă, pe Care drepţii Te aşteptau în generaţiile lor, şi Care Te-ai descoperit la vremea Ta spre bucuria întregii creaţii, dă-mi alţi ochi, alte urechi şi altă inimă, ca în locul lumii să aud, să văd şi să simt tot ceea ce ai ţinut deoparte pentru clipa în care-Ţi vei descoperi slava neamului creştinilor printr-o vedere, un auz şi o simţire care vor fi în afara celor obişnuite.

78. Doamne, stârneşte în mine gustul simţirii Tale, ca să mă învrednicesc să trec din această lume spre Tine, pentru că prin ceea ce văd din ea această lume mă ţine prizonier departe de Tine. Căci câtă vreme ochii mei văd lucruri la fel de supu-

[9] Notă marginală: „Cu ce mişcări e trezită mintea să privească la Dumnezeu în timpul rugăciunii. Când te rogi adaugă la rugăciunea ta acestea şi fă aşa în toată vremea!"

se stricăciunii ca şi privirea care le vede, şi gândirea mea are o înţelegere trupească a unor lucruri trupeşti, nu pot fi cu totul liber de mişcările slabe şi supuse stricăciunii care ies din ele.

79. Fă-mă vrednic, Doamne, să dobândesc vederea care nu va mai fi supusă stricăciunii, ca dobândind-o şi uitând lumea şi pe mine însumi, formele trupeşti să se şteargă din fața ochilor mei.

80. Hristoase, desfătarea neamului nostru [omenesc], mângâierea sărăciei noastre, sprijinul firii noastre căzute jos şi care se clatină, nădejdea celor fără nădejde, a Cărui cinstit Nume s-a făcut cunoscut între neamuri, fie-Ţi milă şi mă ridică din căderea mea, dă înviere morţii mele, trezeşte în mine simţirea vieţii, scoate sufletul meu din temniţa neştiinţei ca să se mărturisească Numelui Tău [*Ps* 141, 7], suflă în mădularele mele ceva din aerul vieţii celei noi, cercetează fiinţa mea stricată în mormânt, scoate-mă din locul întunericului, fă ca aurora descoperirii Tale să mă cerceteze în mijlocul iadului [şeolului] neştiinţei unde firea mea cuvântătoare a tăcut; stârneşte, Doamne, încă o dată puterea ei de viaţă naturală, căci „iadul [şeolul] nu Te va mărturisi şi cei ce se pogoară în mormânt nu vor lăuda Numele Tău" [*Ps* 6, 5]. N-am gură să spun mai multe. Fie ca viii să Te laude pe Tine [*Ps* 113, 25–26] cum o fac eu acum.

81. Simţurile mi-au asurzit, mişcările au tăcut, gândurile au secat, toată lucrarea firii din mine e lipsită de viaţa adevărată. Pomenirea Ta nu e în mine, în iadul în care sunt nimeni nu se mărturiseşte Ţie, iar în sufletul meu pierdut nu mai răsună vuietul vesel al laudelor Tale. Toate mădularele mele moarte aşteaptă durerile de naştere ale învierii. Nimeni nu vine la mine în părăsirea iadului.

82. Dumnezeul meu, fă-mă să aud glasul Tău care învie în chip tainic toate; fă cu mine în chip tainic ce ai făcut ca prefigurare cu prietenul Tău Lazăr. Ştiu bine, Doamne, că deşi n-am fost văzut nicicând drept un prieten al Tău devotat, totuşi fac parte din turma Ta, iar duşmanul m-a înşfăcat şi umilit pe pământ. Dumnezeule, fă-mă vrednic să mă împărtăşesc de lucrurile mărețe pe care le-ai gătit pentru prietenii Tăi în lumea cea nouă, şi să simt şi să cunosc iubirea Ta, unirea

nedespărţită şi legătura nedesfăcută a desfătării care vine din privirea mea asupra Ta.

83. Doamne, nu opri harul Tău de la mine, ca să nu fiu lipsit de cunoaşterea Ta plină de nădejde. Doamne, izbăveşte-mă de întunecimea sufletului meu.

84. Milostive Hristoase, bucură-mă cu nădejdea Ta. Seamănă nădejdea Ta în gândurile Mele şi fă-mă vrednic de milostivirea Ta, când va străluci pe cer arătarea Ta. Doamne, să nu fiu chemat la judecată pentru greşelile mele când vei veni întru slava Ta!

85. Prin harul Tău, Doamne, m-ai adus la existenţă şi tot prin harul Tău vei face trupul meu vrednic de înviere. Când mă voi ridica din ţărână, fie să nu fie pentru judecată, nici pentru ruşinea feţei mele. Să nu fiu trezit, Doamne [din somnul morţii], ca să fiu supus judecăţii şi să fiu despărţit de Tine, ci scoală-mă din ţărână spre desfătare şi spre slava pentru care voia Ta a avut în gând de la bun început să creeze fiinţele raţionale de când le-ai plăsmuit.

86. Doamne, nu m-ai creat pentru gheenă, nici ca să ajung vas al pierzaniei — pierzanie e să fie cineva lipsit de vederea Ta care dă bucurie tuturor.

87. Învredniceşte-mă, Doamne, să înţeleg motivul nădejdii pentru care m-ai plăsmuit cu voia Ta de la bun început, ca să văd slava Ta veşnică. Căci mai înainte ca să existăm ai vrut în iubirea Ta ca făptura creată să existe ca să Te simtă pe Tine!

88. Iată ce trebuie să ceri în rugăciune şi de ce lucruri trebuie să te ocupi când faci cereri. Lasă-te mişcat de un dureros avânt, roagă-te fierbinte şi încălzeşte la rugăciune inima ta cu aceste mişcări şi cu altele asemănătoare, până ce dragostea de Dumnezeu se va aprinde în flăcări în tine şi patima ei fierbinte se stârneşte în inima ta.

89. Cu aceste convorbiri şi altele asemănătoare, mintea se strânge în ea însăşi în desfătare, încetul cu încetul uită de împrăştiere [vagabondare], e înghiţită în înţelegeri şi e eliberată de imagini. Unul ca acesta suferă în rugăciune, iar în gândirea lui se revarsă o suferinţă amestecată cu credinţă; inima lui se bucură în Domnul, dănţuieşte de bucurie şi saltă în iubire;

se umple de nădejde şi se trezeşte ca din somn. La vremea rugăciunii sufletul său e în mare desfătare din această îndeletnicire ce ţine de rugăciunea înţelegerii.

90. Măreţele mişcări care se nasc în el în timpul cererii vin dintr-o năzuinţă copleşitoare, din multele meditări ale gândirii şi din neîncetata îndeletnicire a unei rugăciuni care-l însoţeşte pe om pretutindeni în cugetările sale, ca şi din scopul obişnuit al cererii.

Sfârşitul scrisorii.

Cuvântul 2

Al aceluiaşi fericit Mar Isaac.
Care e semnul că razele firii noastre raţionale au început să se arate în suflet.

1. Manifestarea distinctivă a raţionalităţii în fiinţele raţionale e neîncetata laudă a lui Dumnezeu; de asemenea starea creată a sufletului, atât de minunat în firea lui, crearea lui de către Bunul Creator n-are alt scop decât ca el să se desfăteze de cunoaşterea slavei dumnezeieşti, aşa cum puterile nevăzute [ale îngerilor], înrudite cu sufletul, se desfătează neîncetat de slava slăvitei Sale Fiinţe. Astfel sufletul, ocupat neîncetat cu laudele dumnezeieşti, stă în starea naturală a creaţiei lui. Fiindcă Dumnezeu a adus la existenţă creaţia Sa numai pentru ca să-L cunoască şi să-L laude şi aşa să fie înălţat la desfătarea slavei Sale veşnice pe care nimeni nu o poate rosti nici cuprinde; fiindcă slava dumnezeieştii Firi se descoperă sufletului prin neîncetata îndeletnicire cu lauda lui Dumnezeu.

2. Lumea creată cu multele şi variatele ei fiinţe a fost şi ea adusă la existenţă tot pentru ca slava lui Dumnezeu să fie cunoscută de inteligenţa fiinţelor raţionale, iar nu numai pentru mâncare, băutură şi căsătorie, deşi în prostia lor mulţi cred aceasta. Fiindcă Dumnezeu i-ar fi putut aşeza pe oameni în starea firilor spirituale, fără să aibă nevoie să-şi perpetueze existenţa unii din alţii şi, ca şi acelea, să n-aibă nevoie pentru creşterea lor de elementele lumii materiale. Dar e limpede că nu acesta e scopul creaţiei oamenilor, cum spun ei, fiindcă ei nu vor fi lăsaţi pe veci în aceste lucruri, căci toate aceste lucruri socotite plăcute şi slăvite în lumea aceasta vor înceta, iar Dumnezeu îi va aşeza pe oameni într-o altă stare, prin care

lumea va cunoaşte scopul spre care a vrut Dumnezeu să conducă creaţia de la bun început, şi care n-a fost acela de a cinsti animalitatea dispreţuită de altfel de mulţi chiar şi aici. Ci Atotînţeleptul Dumnezeu a aşezat această creaţie văzută înainte de toate pentru ca prin aceste lucruri văzute oamenii şi toate fiinţele raţionale să înceapă să se apropie de cunoaşterea slăvitei Sale Firi.

3. Căci nu este potrivit ca acela care predă cunoaşterea elevilor lui să-i aducă încă de la început la cunoaşterea desăvârşită a lucrului predat, fără să-i fi deprins mai întâi în chip desăvârşit literele alfabetului şi rostirea lor; pentru că e un lucru foarte rău ca lucrurile înalte să fie înfăţişate înainte de a fi fost deprinse cele umile. De asemenea cine vrea să cheme la un ospăţ multă lume, arată mai întâi vasele mai modeste şi felurile de mâncare gătite mai simplu, şi abia mai apoi, treptat, aduce vasele strălucitoare la vedere şi felurile de mâncare care trezesc admiraţia. La fel face şi Dumnezeu, Stăpânul a toate: Îşi descoperă puterea înţelepciunii şi iubirii Lui în plinătatea celor cuprinse în această lume văzută şi care e nespus mai prejos decât ceea ce se va vedea după ea; fiindcă Dumnezeu a păstrat pentru sfârşit slăvita fericire şi uimitoarele vederi ale minunatei lumi pe care uriaşa Lui putere şi marea Lui iubire le-a pregătit ca să fie aduse spre a fi văzute de toţi.

4. De aceea, cum spuneam mai sus, când printr-o neconteniă îndeletnicire cu El sufletul e mişcat spre desfătarea slavei Lui şi găseşte uşurare când rămâne aşa neîncetat, înseamnă că prin harul Duhului Sfânt simte deja ca o arvună şi pe cât îngăduie limitele firii sale starea în care se va îmbrăca la sfârşit şi că s-a învrednicit anticipat ca într-o arvună de [adevărata] libertate.

Cuvântul 3

Al aceluiaşi Mar Isaac episcop şi singuratic. Felurite capitole despre cunoaştere, în care se găsesc contemplări înalte şi o cunoaştere desăvârşită, înţelegeri dense şi minunate şi mari taine ce slujesc bucuriei şi veseliei sufletului şi creşterii lui în cele duhovniceşti.

Întâia sută a capitolelor despre cunoaştere

1. Dumnezeu e cu adevărat un părinte pentru fiinţele raţionale pe care le-a născut prin har ca să devină moştenitoare ale slavei Sale în veacul viitor şi ca să le arate comorile Lui, care vor fi desfătarea lor nesfârşită.

2. Adevărul e ascuns în Fiinţa [*ousia*] Lui de ochii a tot ceea ce a creat, iar fiinţele raţionale aduse la existenţă de El locuiesc departe de El, la mare distanţă. La timpul cuvenit adevărul li se va descoperi şi lor după bunăplăcerea Lui, dar nicidecum sfârşitul/capătul său, care e ascuns în Fiinţa Lui[10].

3. Orice cuvânt rostit despre ceva vorbeşte despre trei feluri de lucruri: fie despre ceea ce este acesta, fie despre ceea ce e mai presus de el, fie despre ceea ce e sub el. Despre Dumnezeu însă, cuvântul şi gândirea nu pot vorbi decât de-

[10] „Lămurire: Prin adevăr înţelege aici cunoaşterea exactă a firii Fiinţei [lui Dumnezeu]. Dacă cele de aici sunt simboluri tainice ale celor viitoare, chiar când este vorba de îngeri, atunci realitatea acestor simboluri e în întregime păzită în tăcere, ascunsă de ochii tuturor."

„Lămuririle" sunt reflecţii ale copiştilor care au sfârşit prin a fi introduse în textul „capitolelor". Pentru a le distinge de textul lui Isaac, sunt reproduse aici în note, asemenea celorlalte scurte observaţii şi însemnări ale copiştilor.

spre una singură dintre ele [despre cele ce sunt sub El]; nici una din cele create nu-şi poate pune în mişcare cunoaşterea dincolo de această limită, ci trebuie să se întoarcă din drum plină de spaimă şi îndoială.

4. Vederea fiinţială a celor povăţuiţi deja în cunoaşterea celor şase zile [ale creaţiei] stă în înţelegeri exacte privitoare la acelea. Aceste înţelegeri, care se numesc mişcări şi fac parte din starea naturală a minţii, sunt subzistenţe lipsite de fiinţă[11], de care însă voia lui Dumnezeu se slujeşte pentru a se arăta în chip sensibil, cum s-a făcut la trimiterea lui Pavel [*FA* 9, 3–6].

5. Putem deosebi patru prefaceri bune[12] ce se petrec în firea raţională. Prima stă în trezirea dintr-o vieţuire fără minte; a doua stă în trecerea minţii de la rătăcire la simţirea adevărului care e în fiinţele secunde; a treia e trecerea prin cunoştinţe duhovniceşti de la treapta dinainte la mişcările creaturalităţii ei naturale; iar a patra stă în primirea mişcărilor care vin de la Viaţa veşnică potrivit contemplării evanghelice.

6. Cei care sunt primii în cinste sunt şi primii în prefaceri şi le-au condus. De aceea silinţa [cf. *Mt* 11, 12] începătorilor e mai mare decât a primitorilor.

7. Arătarea timpurilor merge mână în mână cu mişcările corpurilor. Căci unde nu sunt corpuri, acolo nu sunt nici prefaceri, iar unde nu sunt prefaceri, acolo nu este timp, iar unde nu este timp acolo nu sunt corpuri; iar unde nu sunt corpuri, acolo nu sunt susuri şi josuri în aceeaşi persoană, ci e egalitate în fiecare persoană, potrivit egalităţii fiinţelor necompuse. Dar dacă aici nu e egalitate în cele distincte, există însă forme şi

[11] Notă marginală: „Acestea sunt cele făcute ca semne şi vedenii pentru sfinţi."

[12] Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* (după S_1, versiunea siriacă „comună", care a eliminat şi corectat ideile şi exprimările origeniste din versiunea literală S_2 care n-a circulat însă; ambele au fost editate de A. Guillaumont, *PO* 28, 1958) II, 4: „Deşi prefacerile sunt multe, cunoaştem doar distincţia a patru prefaceri: prima, cum spun Părinţii, e trecerea de la răutate la virtute; a doua e cea de la neascultare la contemplarea naturală secundă; a treia e urcuşul de la aceasta la cunoaşterea firilor raţionale; iar a patra e trecerea de la toate acestea la Sfânta Treime."

culori prin care va trece contemplarea fiecărei persoane individuale.

8. Firile raţionale au fost învăţate de Creatorul să se folosească de sunetul sensibil al cuvântului încă de la început; şi prima lui folosire a fost să aducă lauda Creatorului pentru lucrurile Sale, cum stă scris în cartea lui Iov [38, 7][13]. Şi noi, oamenii, am primit tot de la Creatorul în chip sensibil sunetele cuvântului sensibil de care să ne folosim, şi el ajunge la noi transmiţându-se din tată în fiu.

9. Cei care spun că vederea Mântuitorului în această lume e alta decât cea a contemplării sunt tovarăşii celor care spun că în lumea viitoare desfătările Împărăţiei Sale se vor gusta în chip sensibil şi acolo se va face uz de elemente şi de grosimea substanţelor. Şi unii şi alţii sunt însă departe de adevăr[14].

10. Toţi fraţii [Mântuitorului] vor ajunge la asemănarea cu El, atât cei de-a dreapta, cât şi cei de-a stânga Lui [cf. *Mt* 25, 33], numai că vor fi trepte şi deosebiri în slavă [cf. *1 Co* 15, 41]. După asemănarea Lui, ei vor fi atunci ridicaţi de la formele lor pământeşti la o formă slăvită, fără ca trupul să fie tăgăduit pentru că va fi cinstit din pricina prefacerii pe care o va fi primit, fiind înălţat faţă de forma lui dinainte. Evagrie, martorul credincios al Cuvântului, spune: „Dacă trupul omenesc face parte din această lume, iar forma acestei lumi trece [*1 Co* 7, 31], e limpede că va trece şi forma acestui trup"[15].

11. Harul, care poartă de grijă de vieţile noastre, poartă de grijă ca, în inima celor care în libertatea purtării lor, prin voinţa lor bună şi râvna lor, s-au învrednicit să se facă fii ai lui Dumnezeu, să pună mişcări care-i fac să I se adreseze ca unui Tată al lor; în cei care în lucrarea lor sunt robi, pune mişcări

[13] O tradiţie exegetică a Bisericii siro-orientale spune că în prima zi Dumnezeu a creat în tăcere şi pe îngeri care timp de 12 ore au fost ţinuţi în scop pedagogic în întuneric. Iar când seara Dumnezeu a făcut lumina, ei au fost în uimire (extaz) şi au izbucnit în laude la adresa Creatorului luminii; cf. P. BETTIOLO, p. 76 (n. 4) şi p. 116 (n. 1).

[14] Notă marginală: „Ia aminte la acest capitol şi la cuvintele lui!"

[15] EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 26.

spre Dumnezeu care-i fac să I se adreseze ca unui Stăpân; iar în cei care în feluritele lor lucrări sunt străini de El pune prin măreţia Lui mişcări care-i fac să I se adreseze ca unui Judecător. Vezi, aşadar, cum însăşi Evanghelia mântuirii rânduieşte aceste trei feluri de legături cu Dumnezeu: aici e numit Tată, acolo Stăpân al casei, iar altundeva Împărat şi Judecător.

12. Omul primeşte luminarea potrivit purtării sale faţă de Dumnezeu; în măsura în care e atras spre cunoaştere se apropie şi de libertatea sufletului, şi în măsura în care are o inteligenţă din ce în ce mai liberă, trece de la o cunoaştere la altă cunoaştere, mai înaltă.

13. Lumina, care nu e a inteligenţei, e lumina ca element material, dar în lumea nouă va răsări o lumină nouă, şi nu va mai fi nevoie de ceva material şi sensibil. Lumina inteligenţei e inteligenţa luminată de cunoaşterea dumnezeiască care se revarsă neîmpiedicat în fire[a omenească]; în lumea Duhului însă lumina va fi duhovnicească. Nu seamănă întunericul acela cu acesta, nici acea lumină cu aceasta.

14. Nu discuta în contradictoriu despre adevăr cu cine nu-l cunoaşte, şi nu ascunde Cuvântul de cel care vrea să-l cunoască.

15. Pe cel care nu se poate folosi de cunoaştere, foloseşte-l mai mult cu tăcerea ta decât cu cuvântul cunoaşterii. Coboară-te cu el la măsura neputinţei lui şi după treapta la care se găseşte zburătoarea vorbeşte cu el pe o limbă asemănătoare lui ca să-l vânezi cu bună ştiinţă spre viaţă.

16. Nu te tulbura pentru cuvintele celui care vorbeşte împotriva adevărului nu din învârtoşarea inimii, nici pentru cel care vorbeşte rău nu din răutate, ci pentru că-l chinuie neştiinţa; ci ele să-ţi intre pe poarta urechilor ca gânguritul unui prunc.

17. După călcarea poruncii, Dumnezeu S-a descoperit oamenilor ca Judecător. În descoperirile din mijloc [dintre izgonirea din rai şi venirea lui Hristos] s-a descoperit rangul Său de Domn, ca lui Noe, lui Avraam şi celor de după el, căci stă

scris: „robul Meu Avraam" şi „robul Meu Moise". Dar de la venirea lui Hristos şi după El descoperirile arată rangul Său de Tată, şi că e cu adevărat Tată neavând nici o dorinţă de a fi pentru noi nici domn, nici judecător.

18. E bine să spunem: Vai nouă! De ce contemplare ne lipsim prin nepăsarea noastră!

19. Vai nouă, căci nu cunoaştem ce dorinţă a avut Creatorul cu noi şi de ce măreţie ne va învrednici, de vreme ce petrecem în cele pământeşti şi în duhoarea lor! S-ar fi cuvenit să ne îmbătăm de nădejde şi să fim neîncetat prezenţi prin aducere-aminte în acest măreţ şi minunat sălaş al nostru, şi să ieşim necontenit cu gândurile noastre acolo unde Creatorul ne va sălăşlui la sfârşit. Sălaşul nostru va fi în cer [cf. *Flp* 3, 20] şi vom deveni cereşti în viaţa care nu va avea nici sfârşit, nici schimbare. Acesta e lucrul pe care Dumnezeu l-a rânduit mai dinainte pentru noi şi a cărui nădejde a semănat-o în noi prin Hristos, cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în cartea sa „Despre firmament": „Acum deci, fiind în starea de acum, locuim în acest loc, adică între cerul văzut şi pământ; dar în starea viitoare, când vom ajunge străini de stricăciune şi de orice înclinare rea, vom locui în cer, unde Hristos Domnul nostru, Care a fost luat din noi şi pentru noi, este acum, arătându-ne în acest fel că aici e sălaşul nostru".[16]

20. Nu socoti că e trândăvie multa îngenunchiere în închinare înaintea lui Dumnezeu, căci nici măcar rostirea de psalmi nu e la fel de mare ca ea. Nu e lucrare mai mare între toate virtuţile săvârşite de oameni. Dar ce vorbesc aici de virtuţi, când închinarea întrece toate virtuţile atunci când se prelungeşte la Dumnezeu? E semnul morţii faţă de lume şi, potrivit cuvântului Tâlcuitorului, e calea exactă a întoarcerii [căinţei]; e smerirea trupului şi a gândirii, oprirea gândurilor rele, smulgere dorinţelor, pregătirea în taină [simbolică] a sufletului pentru ieşirea sa desăvârşită din trup [pentru moarte], o imen-

[16] Fragment dintr-o scriere a lui TEODOR AL MOPSUESTIEI pierdută atât în originalul grec, cât şi în traducerea siriacă citată de Isaac.

să năzuință spre iubirea lui Dumnezeu: în ea sunt adunate toate cele bune de aici și viitoare. Să nu fie, așadar, mică în ochii tăi această lucrare. Dacă poți, săvârșește-o neîncetat și stăruie numai în ea, tăgăduind orice altceva și chiar pe tine însuți. Dacă te vei fi predat ei, atunci nu vorbi de fericirea ta cu o limbă pământească, fiindcă, îți spun ție, cele ce se vor face în tine vor fi lucruri de negrăit și uimitoare. E cu adevărat ieșirea desăvârșită din această lume sau mai degrabă din viețuirea supusă stricăciunii. E sfârșitul tuturor ostenelilor, rostul tuturor poruncilor și împlinirea oricărei virtuți.

21. „Tu ești Preot în veac" [*Ps* 109, 4]. „În veac" înseamnă că Hristos Domnul nostru este Preot și săvârșește lucrarea preoției ca ispășire pentru noi și acum, adică neîncetat, până ce ne va fi făcut să urcăm la El pe toți. Căci atunci nu va mai fi nevoie ca El să săvârșească preoția Sa pentru noi prin jertfe de împăcare din pricina desăvârșirii pe care o va primi prin El întreaga fire, ci va revărsa peste noi din belșug darurile Tatălui. Fiindcă jertfele și rugăciunile sunt acolo unde e păcatul și aplecarea spre cele rele[17].

22. Preoția lui Hristos stă în rugăciunea pe care o înfățișează Firii dumnezeiești, Care locuiește în El, pentru întreaga fire a ființelor raționale. Dacă atunci când locuia pe pământ făcea acest lucru cu sârguință, cum se vede din multe locuri din Evanghelie, acum o face încă și mai mult. Martor e Apostolul care scrie: „A intrat aici [în Sfânta Sfintelor din cer] ca să Se înfățișeze pentru noi înaintea lui Dumnezeu" [*Evr* 9, 24]. Prin acest „pentru noi" înțelege că pentru noi toți a urcat Cel dintâi, a șezut de-a dreapta lui Dumnezeu și mijlocește pentru noi. Și nu numai pentru fiii oamenilor, ci și pentru sfinții îngeri; fiindcă ei au părtășie cu El prin sufletul Lui, dar noi avem în El o parte mai mult, fiindcă avem părtășie cu El în amândouă: atât prin suflet, cât și prin trup. Nu în zadar a luat Dumnezeu dintre noi Pârgă pe Hristos, L-a făcut să urce în

[17] „Lămurire: Acest capitol e legat de cel ce vine după el și-i întărește contemplarea."

cer înainte de vreme și L-a așezat de-a dreapta Lui, fiindcă așa ne va da prin El bunătățile care prisosesc încă de acum ca să-L cunoaștem și prin simțurile trupului și prin mișcările sufletului. Fiindcă Dumnezeu le descoperă încă de acum prin Duhul, celor în care-Și găsește plăcerea[18].

23. După săturarea pântecelui e cu neputință să nu se apropie ispite în gânduri și să nu stârnească mișcări în mădulare. Tu însă fugi de aceasta, precum stă scris: „Ca să nu uiți de Domnul și să nu săvârșești o nelegiuire". Căci prin tulburarea inteligenței care vine pe neașteptate în tine de la un pântec ghiftuit, mintea rătăcește ușor și consimte la fapte rușinoase. Să nu ne amăgim: desăvârșirea nu stă în pântec. Ghiftuielii îi urmează disprețul din pricina motivelor de rușine care urcă dinăuntrul nostru; iar stomacului gol îi urmează veghea și cumințenia, o veghe care nu privește doar trupul, ci și mintea.

24. Veghea dobândită în contemplare face mintea liberă de opiniile privitoare la Dumnezeu și întărește în ea desfătarea aflată într-o certitudine exactă și sigură.

25. Cei care răpesc și stăpânesc cunoașterea prin strădanii proprii sunt la rândul lor răpiți și stăpâniți de mândrie, și cu cât studiază mai mult, cu atât se întunecă mai tare. Însă cei în care cunoașterea intră și se sălășluiește în mișcările [sufletului] lor, aceia coboară în adâncul smereniei și primesc în ei înșiși ca pe o lumină certitudinea sigură care dă bucurie [cf. *Col* 2, 2].

26. Răpesc cunoașterea cei care urcă la ea fără făptuire[a poruncilor], și în locul adevărului răpesc o asemănare a acestuia. Adevărul locuiește de la sine în mișcările [sufletului] celor ce și-au răstignit viața [*Ga* 6, 14] și au năzuit dinăuntrul morții spre viață.

[18] „Lămurire: Firește [că El a intrat aici] nu înfățișând o rugăciune în cuvânt, ci făcând desăvârșit cu putere în locul rugăciunii orice lucru prin faptă. Cum spune EVAGRIE: «Arhiereu e Cel ce se roagă la Dumnezeu pentru toate firile raționale despărțindu-le prin mijlocirea Lui de rău și de neștiință» [*Kephalaia Gnostika* V, 46]."

27. Schimbarea purtărilor schimbă în mişcările [sufletului] fiilor oamenilor, gândurile lor despre însuşirile lui Dumnezeu. Când sunt adânciţi în lipsuri, gândesc despre Domnul a toate că e aspru. Acest lucru vine de la har, care ştie ce hrană să dea fiecărei firi. „Nu-i stă bine celui fără minte să trăiască în desfătări, nici ca sluga să stăpânească peste căpetenii", spune Solomon [*Pr* 19, 10]. Cei care se înalţă până la o purtare fermă, vor găsi că însuşirea proprie lui Dumnezeu e forţa represivă; căci stă scris: „Nici un străin şi netăiat împrejur să nu mănânce din Taina Paştelui!" [*Is* 12, 43. 48].

28. Veghea în contemplare şi vieţuirea cunoscătoare [gnostică] îl fac pe acela care a împlinit ostenelile trupeşti, care s-a apropiat de bătrâneţe şi al cărui trup s-a liniştit acum, să se apropie de vieţuirea [treptei] duhovniceşti; sunt de ajuns pentru aceasta despărţirea de oameni, trezvia şi sârguinţa minţii. În aceasta se împlineşte neîncetat ceea ce s-a spus: „Şi noaptea va lumina ca ziua" [*Ps* 138, 12]. În această vieţuire va mai trebui să vegheze puţin împotriva ispitei blasfemiei. Dacă se va găsi în el smerenie, va fi eliberat uşor de lumina credinţei care se înalţă în el prin har. Dar, dacă va stărui în risipire şi în legături lumeşti, atunci contemplarea lui se va întuneca şi va rătăci şi, apropiindu-se de această vieţuire [a treptei duhovniceşti], va fi ispitit de blasfemie. Căci nimic nu vatămă atât de mult liniştirea ca legăturile lumeşti şi împrăştierea simţurilor.

29. Lumina contemplării merge mână în mână cu liniştirea neîncetată şi cu tăierea impresiilor care vin din afară; fiindcă atunci când inteligenţa e goală, stă necontenit în picioare şi aşteaptă să vadă ce contemplare se înalţă în ea. Cine contestă însă aceasta nu numai că-i face să rătăcească şi pe alţii, dar fără să-şi dea seama se abate el însuşi de la cale, alergând după o umbră în închipuirile minţii sale.

30. Când vine vremea luptei şi a întunericului, să stăruim îndelung în rugăciune şi îngenuncheri, chiar dacă suntem împrăştiaţi. Când însă nu e o luptă apăsătoare, nici un întuneric adânc, ci sunt doar împrăştierile obişnuite aduse de gânduri întâmplătoare, atunci partea citirii să o întreacă pe cea a stăruirii în rugăciune. Să le amestecăm, aşadar, una cu alta: să luăm un leac din Scriptură şi să ne apropiem şi de rugăciune.

31. Demni de admiraţie sunt cei care se aruncă pe mâncăruri ca să se ghiftuiască cu ele şi pot să-şi păzească fecioria fără să-i tulbure ruşinea, ca să nu mai spunem nimic de mişcările dumnezeieşti date gândirii lor. Negreşit ei nu mai sunt îmbrăcaţi în trup, nu mai au în el umori şi amestecul [temperamentul] lor, ci au deja un trup duhovnicesc. Vei putea oare controla şi gândurile, ca ele să nu fie puse în mişcare de ghiftuială, lucru cu neputinţă sau doar cu anevoie? Şi ce vei face cu trupul tău când dulci mişcări se vor înălţa în mintea ta în mijlocul acestei tulburări, când nu atârnă de voia ta ca ele să se pună sau nu în mişcare, sau când mişcările întinate se vor preface în mişcări virtuoase? A ţine în frâu gândurile stă în puterea noastră. Se înşală deci cine spune că e nepătimaş cu burta plină. Să stăruie, aşadar, în paza acestor lucruri!

32. Curăţia e ştergerea aducerilor-aminte printr-o inteligenţă plină de multe contemplări. Dar nefiind fără trup, nici aceasta nu e scutită de ispita mişcărilor; e însă ispitită, nu şi robită. Nu luptă cu ele, ci le dispreţuieşte; e biruitoare, dar nu luptătoare. Stârnirile devin îndrăzneţe, dar nu în aducere-aminte unde nu lipseşte nimic, nici mişcările care se scurg în afară fără ca nimic să le corespundă în trup. Se întâmplă atunci să existe o întunecare, nu şi luptă, fiindcă aceasta e împiedicată de limpezimea făptuirii ascetice.

33. Nepătimirea nu înseamnă a nu mai simţi patimile, ci a nu le mai primi din pricina beţiei inteligenţei pricinuită de slava sufletului.

34. Zi şi noapte să nu înceteze în inima ta această rugăciune: „Doamne, izbăveşte-mă de întunericul sufletului!" Căci acesta e scopul întregii rugăciuni proprii treptei cunoaşterii. Un suflet întunecos e un al doilea iad [şeol], dar o inteligenţă luminată e tovarăşa serafimilor.

35. Fericit cel a cărui inimă s-a deschis şi a simţit ce anume va face Dumnezeu neamului fiinţelor raţionale. E minunat

să vezi cum, întrucât cunosc cu exactitate această nădejde, firile lor înțelegătoare așteaptă această bucurie unde sunt chemate și ele, cum suntem chemați și noi.

36. E ușor să spui fratelui tău: „Iubește pe Dumnezeu!" Mai trebuie să știm și cum anume. Dintr-o liniștire neamestecată și o făptuire unită cu smerenia se naște în inimă făptuirea proprie treptei sufletești care se numește viețuirea ascunsă în gândire. Ar fi multe de spus despre lucrurile ascunse pe care le naște în suflet liniștirea. Am vorbit despre diversele lor aspecte în secțiunea care explică lucrarea viețuirii [ascetice]. Prima ei sămânță e durerea inimii care duce la bucurie. Făptuirea proprie treptei sufletești ne apropie de făptuirea proprie treptei duhovnicești care e minunarea în Dumnezeu. Aceasta e simțirea tainelor Lui care pune sufletul în clocot, în vreme ce mișcările lui sunt cufundate ca într-un nor întunecos; și dacă ar fi să vorbim în prefigurări [biblice], e ca norul care-l ascundea pe Moise [*Iș* 20, 21], și înăuntrul căruia a pierit pentru lume. Tot ce s-a petrecut atunci în chip sensibil se petrece acum în chip inteligibil [spiritual] și așa se întărește în noi o credință cu certitudine deplină. Aceasta aprinde în om un foc din creștet până în unghii[le de la picioare]. Forța năprasnică a acestui foc e iubirea care aduce aminte neîncetat sufletului să lase cele pământești și să umble prin mișcările sale în Dumnezeu.

37. Viețuirea proprie treptei duhovnicești e o lucrare fără simțuri; potrivit Părinților care o numesc „minte goală", ea este inteligența aflată în comuniune cu Dumnezeu prin descoperirea tainelor Lui. Alți [Părinți] o numesc „vedere dincolo de trup", așa cum scrie cineva: „Atunci omul vede în el însuși lumina frumuseții sufletului său, iar la vremea rugăciunii vede în el vederi cerești"[19], adică slava lui Dumnezeu care e vederea tainelor Lui.

[19] EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* III, 6: „Minte goală e cea care prin contemplarea ei înseși s-a unit cu cunoașterea [contemplarea] Sfintei Treimi" și *Suppl.* 50: „Când omul lăuntric devine cunoscător [gnostic], se dezleagă de omul cel vechi al patimilor. Atunci vede în el frumusețea sufletului său, iar la vremea rugăciunii vede în el vedenii cerești" (ed. Frankenberg).

38. Vorbește de „vedere a slavei lui Dumnezeu" pentru că atunci se pune în mișcare în om o înțelegere a măreției Firii Lui. Prin simțirea acesteia, această înțelegere îl face să iasă din lume și-i dă confirmarea nădejdii viitoare. Aceasta e certitudinea gândirii de care vorbește Pavel [*Col* 2, 2].

39. Binele e așezat în firea sufletului, așa cum focul e așezat în firea cremenii și a fierului; are nevoie de cineva care să-l pună în mișcare, adică de harul lui Dumnezeu și râvna omului. Harul lucrează în chip firesc și invariabil, dar râvna omului cere o voință neatârnată și liberă, nelegată de nici o necesitate.

40. Câtă vreme omul nu se teme de rău și nu se oprește de la cele rele, iubirea de bine nu se pune în mișcare în el cu dulceață și aprindere.

41. Cei ce vor da peste această carte și vor vedea unele din capitolele despre cunoaștere scrise deasupra rândurilor, să nu creadă că e vorba de o greșeală, fiindcă aceste capitole despre cunoaștere slujesc drept lămurire pentru multe din cele spuse în această carte, sunt ca o cheie pentru înțelegere și o ușurare bogată pentru cititor. Fiindcă această carte a fost alcătuită de noi ca o aducere-aminte pentru noi înșine plecând de la plinătatea contemplării Scripturilor, cum stă scris în capul cărții, plecând puțin și de la încercările care au venit peste mine. Am scris deci pe deasupra [rândurilor] aceste capitole despre cunoaștere ca să luminăm gândirea acolo unde citirea cărții se dovedește cu anevoie de înțeles. Căci în ele sunt cuvinte care la prima lectură au un sens, dar înăuntrul lor au ascuns un altul, diferit[20].

42. Lipsită de contemplare, rugăciunea e plină de lâncezeală [akedie] și nu se face decât cu de-a sila. Aceasta din pricina unei întunecimi de nepătruns care, la rândul ei, vine din pricina unei mari risipiri a simțurilor care duce la risipirea minții, din care iese în gândire o întunecime de nepătruns, un smârc întunecos. Cine se roagă însă în contemplare sălășlu-

[20] Notă marginală: „Fiecare din aceste capitole despre cunoaștere din prima secțiune au fost scrise deasupra rândurilor."

ieşte în desfătare, se roagă cu dulceaţă şi rămâne în rugăciune fără luptă.

43. Aşa cum în sfinţii îngeri se vede posibilitatea de înțelegere [inteligibilitate] a Tatălui, aşa în fiii oamenilor se vede posibilitatea de înţelegere [inteligibilitate] a lui Hristos.

44. Cine locuieşte în linişte şi-şi găseşte desfătarea în contemplarea însuşirilor lui Hristos, moşteneşte încă de aici în arvună Împărăţia viitoare.

45. Relaxarea orbeşte omul, fiindcă atunci nu mai priveşte la cele dumnezeieşti cu frică şi minunare, ci le scrutează cu cercetare deşartă.

46. Minunarea gândirii îi însoţeşte pe cei ce şed în singurătate fără împrăştiere, căci plecând de la constrângerile situaţiei şi ostenelile ascezei, aceasta [şederea în singurătate] pune în mişcare stârniri aprinse şi pline de uimire prin înţelepciunea pe care o face să se nască în gândire.

47. Ce este udarea pentru plante aceasta e tăcerea neconte-nită pentru sporirea cunoaşterii.

48. Ce este flecăreala despre înţelepciune aceasta e ca goliciunea pentru mădularele unui trup feciorelnic.

49. Hristos Domnul e fie Întâiul-Născut, fie Unul-Născut, dar acestea două nu sunt într-o singură fire; fiindcă El S-a făcut Întâi-Născut între mulţi fraţi [*Rm* 8, 29], dar este Unul-Născut [*In* 1, 18] pentru că nici înainte, nici după El nu mai este nici o altă naştere [din veci din Tatăl]. Aceste două lucruri se adeveresc într-un singur Dumnezeu şi într-un singur om, care s-au unit într-o singură persoană, fără ca însuşirile firilor să se amestece din pricina unirii[21].

[21] Formulă uimitor de apropiată de cea a Sinodului IV Ecumenic de la Chalcedon = Hristos are două firi şi o singură persoană. Isaac vorbeşte de *kyane* şi *parsopa*, nu de *qnome* în Hristos. E foarte posibil ca Isaac să fi fost în secret un simpatizant al lui Martyrius/Sahdona, alt ascet siro-oriental faimos, pentru o vreme episcop, acuzat şi persecutat cu o generaţie înainte (la mijlocul secolului VII) pentru chalcedonism hristologic.

50. Când gândirea noastră se învârte în cerc şi e zdruncinată în simţirile ei din pricina ameninţărilor Scripturii şi a osândelor ei la adresa păcatelor noastre, n-avem nici o scăpare de această teamă decât gândul că Dumnezeu S-a împăcat cu noi prin moartea Fiului Său pe când eram noi păcătoşi [*Rm* 5, 8]. Dumnezeu L-a trimis pe Fiul Său Unul-Născut într-o vreme când nu era nici urmă de frică de Dumnezeu în lume; căci stă scris: „Am fost găsit de cei care nu M-au căutat şi M-am lăsat căutat de cei care n-au întrebat de Mine" [*Is* 65, 1].

51. Cuvântul „Judecăţile Tale sunt adânc mare" [*Ps* 35, 7] are acelaşi înţeles cu cuvântul: „Întuneric sub picioarele Tale" [*Ps* 17, 10]. Prin „sub picioarele Tale" psalmistul arată lucrurile care îl depăşesc, fiindcă într-adevăr de nepătruns sunt contemplările Judecăţii, Proniei şi Economiei Sale faţă de fiinţele raţionale.

52. „Întunericul" propriu treptei duhovniceşti e atunci când mintea e înghiţită de minunare şi primeşte în Duh o înţelegere care cade pe neaşteptate peste sufletul său şi-i ţine mintea nemişcată, în timp ce toate cele văzute se ascund privirii ei într-o necunoaştere şi nesimţire a lucrului pe care încearcă să-l privească. Acest întuneric face ca mintea să rămână nelucrătoare ca atunci când un nor învăluie un lucru şi-l sustrage vederii ochilor trupeşti.

53. Mucenic viu e cel ce se căieşte cu adevărat. Prin lucrările lor, lacrimile întrec sângele, iar căinţa întrece mucenicia. Mucenicia lacrimilor vine înainte muceniciei sângelui atunci când vom primi cununa. Mucenicii sângelui vor primi cununa o dată cu ceilalţi, mucenicii lacrimilor o vor primi înaintea celorlalţi. Cine se căieşte cu adevărat pare aşadar să primească o dublă cunună.

54. Scopul rostirii de psalmi să fie o convorbire liniştită cu Dumnezeu într-o implorare tăcută şi neîncetată. Să nu înmulţim ca neghiobii rostirea lor atunci când ne lăsăm gândurile să hoinărească prin gunoi, dar să nu ieşim din ele decât atunci când suntem lipsiţi de bunătăţile pe care o minte înţeleaptă obişnuieşte să le strângă în acele clipe.

55. Vrei dar să te făleşti cu trupul rugându-te, stând în picioare ca un viteaz ascet, sau cauţi bucuria inimii tale? Scris este: „Spune cinci cuvinte cu înţelegere" [*1 Co* 14, 19] şi opreşte-te de îndată ce te simţi cuprins de beţie. Dar dacă urmăreşti o stare în picioare mai bună, se poate, chiar ţinând limba tăcută, să o prelungim într-o veghere lungă, fără a împiedica rostirea. Atunci inima înaintează în înţelegere din pricina marii odihne pe care i-o aduc cele spuse.

56. Toată cunoaşterea se împarte în două: într-una ce ţine de simţuri [sensibilă] şi alta care ţine de înţelegere [inteligibilă]. Cea dintâi se numeşte făptuire [practică], şi este virtutea, cea de-a doua se numeşte vedere [contemplare]. Cea dintâi se împarte la rândul ei în două: într-o făptuire materială şi una imaterială; cea materială e lucrată în legătură cu ceilalţi oameni, cea imaterială e cea pe care omul o lucrează cu sine însuşi.

57. Genurile făptuirii materiale sunt: slujirea bolnavilor, primirea străinilor, spălarea celor osteniţi, milostenia dată celor lipsiţi, mângâierea celor îndureraţi şi întristaţi în inima lor [*Mt* 25, 35–36], a da o învăţătură folositoare creşterii semenilor noştri împreună cu celelalte, prin care se împlineşte iubirea de aproapele potrivit voii lui Dumnezeu.

58. Genurile făptuirii imateriale sunt toate cele care nu se pot săvârşi în afara noastră: fecioria, postul, lacrimile, citirea, slujba, liniştirea, rugăciunea şi cele asemenea acestora. Prima parte se numeşte jumătatea unei părţi; a doua se numeşte partea părţilor, fiindcă îmbrăţişează toată partea făptuitoare. Partea materială nu e de-ajuns însă pentru a elibera mintea de materialitatea gândurilor care stă în mişcarea patimilor. Partea a doua însă curăţă sufletul de mişcările materiale şi îl apropie de partea mai bună care se numeşte contemplare. De aceea, adevăraţii singuratici se străduiesc să lucreze neîncetat această parte materială mai bună pentru ca, odată curăţiţi de aceasta, să fie înălţaţi cu uşurinţă de la gândurile materiale la contemplare.

59. Există o rugăciune particulară şi una generală: o rugăciune generală e, de exemplu: „Facă-se voia Ta" [*Mt* 6, 10], una particulară e, de exemplu: „Şi pentru aceasta de trei ori

L-am rugat pe Domnul" [*2 Co* 12, 8]. Fiindcă avem un potrivnic, firea noastră are nevoie de multe [rugăciuni]. Suntem îmbrăcaţi într-un suflet aplecat spre alunecare, şi nu e de ajuns întotdeauna să ne rugăm la modul general. Nici măcar cei desăvârşiţi nu pot stărui multă vreme în aceasta. Vedem că şi sfinţii cunoşteau diverse forme de rugăciune, cum arată fericitul Pavel şi ceilalţi Apostoli. Şi Sfinţii Părinţi au aşezat în Biserică psalmii lui David pentru că în ei sunt diverse forme de rugăciune. De aceea, la începutul tuturor Ceasurilor rânduite au aşezat ca temelie a mântuirii rugăciunea care ne-a fost dată de Mântuitorul; după ea vin rugăciunile pe care Duhul le-a alcătuit spre povăţuirea şi desfătarea noastră prin gura fericitului proroc [David], şi care sunt cântările [psalmii] lui; iar apoi, pentru ceasurile care rămân, ne potrivim rugăciunile cu ceea ce ne arată firea noastră, potrivit bolii ei care ne sileşte să-L chemăm în ajutor pe Creatorul nostru. O rugăciune variată ajută o gândire slabă şi neputincioasă şi învaţă să iubim firea. Dar în vremea când inteligenţa va fi sănătoasă şi se va ridica la o treaptă înaltă, dorinţa se va rostogoli fără greutate spre Dumnezeu.

60. Aşa cum e cu neputinţă ca urechea să audă un cuvânt fără să se fi scos un sunet, tot aşa nici inteligenţa nu se poate ocupa înăuntrul ei de patimi fără o materie oarecare.

61. Aşa cum e cu neputinţă ca firea demonilor să se arate ochilor noştri fără a lua o asemănare potrivită simţurilor cu care suntem îmbrăcaţi, tot aşa e cu neputinţă ca ea să-şi pună în mişcare gândurile înăuntrul inimii, nici să îndrepte spre ele privirea inteligenţei, fără închipuirile produse de simţuri şi de lucruri.

62. Îndrăznesc să spun că scopul final al contemplării din lumea viitoare, când noi toţi vom deveni dumnezei prin harul Creatorului, e vizibil în fiinţarea sfinţilor îngeri. Fiindcă acesta a fost de la început scopul Său: să aducă întreaga fire a fiinţelor raţionale la o egalitate, în care să nu mai fie diferenţă între unele şi altele, nici prin dualitate, nici prin simplitate, fără să fie desfiinţat însă trupul natural. Dar atunci asemenea lucruri nu vor mai fi supuse cercetării.

63. Mulți sunt cei care, atunci când îngenunchează și fac o rugăciune curată și plină de zdrobire, opresc mișcările și pun capăt îngenuncherilor pline de rugăciuni folositoare la gândul că au lăsat rostirea psalmilor sau dorința de citire pentru multa zăbovire în această mare lucrare [a rugăciunii] de al cărei folos nu sunt încredințați. Nu știu minunații aceia că pentru această [rugăciune] săvârșim și psalmii și citirea, ca prin rostirea acelora și meditarea la ei gândul să se curețe de împrăștiere și să fie limpede mișcat de rugăciune, care e convorbirea cu Dumnezeu pentru care există orice alt lucru.

64. Credința e o mișcare plină de certitudine care urcă în inteligență prin harul lui Dumnezeu cu privire la lucruri ce nu pot fi încredințate hârtiei și literelor, dar pe care o inteligență credincioasă le poate cunoaște. Dar și acestea se descoperă celor sănătoși; celor bolnavi și a căror hrană sunt legumele, nu li se dă hrana celor sănătoși.

65. Închină-te până la pământ înaintea lui Dumnezeu, ca să te facă să guști dulceața pe care o primesc asceții la ceasul slujbei și al rugăciunii. Ei dobândesc certitudinea vieții gătite pentru cei drepți după înviere atunci când mintea lor se întinde înainte în liniștirea care cade peste ei de la Dumnezeu în vremea rugăciunii, în afara oricărei voințe, libertăți și înclinări a firii. Când stau în picioare la rugăciune, mințile lor, devenite strălucitoare din pricina liniștirii păzite, sunt îmbrăcate în slava lui Dumnezeu nu numai noaptea, dar și ziua.

66. Întărește-ți inteligența la slujbă cu strălucirea îmbrăcată de ea și care-i vine de la flacăra pe care o aprinde în ea citirea.

67. Meditează cu dulceață la cărțile care-ți vor face cunoscut scopul creației lui Dumnezeu și care la vremea rugăciunii trag mintea spre minunare[22].

---

[22] „Lămurire: Sfatul de a-i citi pe învățătorii temerii de Dumnezeu trebuie urmat după stările diferite ale fiecăruia. Citirea celor ce vorbesc despre treapta desăvârșirii e pentru singuratici, pe care trebuie să-i facă să crească spre ea; dar când singuraticul trebuie să învețe păzirea viețuirii virtuoase și lupta împotriva patimilor, nu se cuvine să citească altceva decât cărțile Părinților singuratici."

68. Există două feluri de contemplări ce țin de înțelegerea firilor raționale. Una e contemplarea a ceea ce vedem ascuns în tainele legate de ceasul venirii lor la existență, și alta cea care arată în aluzii modurile lor de viață și darurile naturale pe care le-au primit de la Creatorul. Una arată taina învierii generale a creaturilor: în ce ordine și în ce clipită se va face actul tainic al învierii; cealaltă arată în aluzii viețuirea nouă care va fi cea a ființelor raționale în acea viață și cum i-a bineplăcut harului nemăsurat al Creatorului să le învrednicească de acest loc duhovnicesc. Ca plecând de la fiecare din aceste contemplări să ni se descopere în chip nedeslușit tainele lumii celei noi pe care le poartă acele fericite ființe; taine pe care i-a bineplăcut Creatorului să ni le arate și vestească dinainte, încă de la începutul acestei lumi: cele pe care le va face creației la împlinirea timpului, starea cea bună a celei de-a doua existențe pe care o va primi aceasta, în ce fel va veni aceasta și cum va fi ea în acea nouă stare.

69. Iubitor de osteneală nu e cel care nu iubește trupul, ci cel care nu iubește obișnuințele trupești.

70. Când prin viața în liniștire slăbesc și tac patimile din suflet, atunci li se vine de hac și poftelor trupului.

71. Nu toți care se ostenesc puțin sunt și iubitori de odihnă, nici toți care se nevoiesc puternic sunt și iubitori de osteneală. Unul se nevoiește puțin, dar are sufletul plin de căință; acesta compensează prin osteneala inimii ostenelile trupului pe care le lasă deoparte din pricina neputințelor lui; printr-o neîncetată rămânere în sine însuși, acesta își înfrânează gândurile ca patimile trupului să nu-l atace prin simțuri. Altul se ostenește mult după puterea sădită în trupul său, dar din când în când compensează ostenelile sale prin relaxări și destinderi care urmează acestora umblând încoace și încolo. Unul ca acesta nu scoate nici un folos din ostenelile sale, pentru că, pe de o parte, ostenelile făcute în salturi sporesc în el mândria, iar, pe de altă parte, relaxarea trupească care urmează acestora face să crească în el răscoala și poftele trupului.

72. Scopul ostenelilor celui ce făptuieşte corect lucrul său [ascetic] e acela de a-şi face mintea de nebiruit pentru patimi, sănătoasă şi nemişcată, iar scopul cunoaşterii lui e acela de a apropia mintea de darul vederii dumnezeieşti care e împlinirea contemplării.

73. Când potrivnicul vede că sufletul singuraticului e hotărât în lupta împotriva lui, şi că-l provoacă cu dârzenia lui în orice lucru, atunci foloseşte orice prilej ca să lege gândirea lui de cele lumeşti fiindcă nu ştie cum să-i întindă o cursă mai mare. Şi aşa îl face, după cum vrea, fără oprire şi fără greutate, robul patimilor celor mai puternice: desfrâul, invidia şi mânia. Dacă singuraticul s-a lăsat o vreme prins de ele, are mâinile şi picioarele legate, e împiedicat şi cade mereu în una din ele; şi atunci e prea târziu ca să se îngrijească din nou de paza poruncilor şi de rugăciunea curată.

74. Cuprins de slavă deşartă e nu cel care se complace în laude atunci când este lăudat, ci acela care-şi pregăteşte el însuşi prilejurile lor.

75. Gândire smerită are cel care nu se complace în laudă nici atunci când este lăudat pe bună dreptate.

76. Simţirea harului cu mintea se descoperă în lucrarea căinţei cu mintea.

77. Lucrarea căinţei cu mintea e plânsul omului ascuns, vărsat în inimă când înţelege iubirea Tatălui său, iar nu când se teme de osândă; aceasta e ocupaţia lui în meditarea sa necontenită la Dumnezeu, în implorarea ascunsă a gândirii care-i poartă durerea ca pe o jertfă şi nu încetează să se gândească la El în orice clipă.

78. Simţirea mentală a minţii care are loc în lucrarea liniştirii [practica isihiei] e desfătarea de nădejdea bucuroasă a cărei gustare ţâşneşte în inimă în mijlocul întristării care vine dintr-o inimă îndurerată; e ceea ce se spune: „Fericiţi cei ce plâng, că aceia se vor mângâia" [*Mt* 5, 4].

79. Aşadar, când cineva în făptuirea sa pe calea virtuţii ajunge la bucuria nădejdii, orice întristare încetează şi povara

făptuirii lui se uşurează pentru el. Acum el lasă făptuirea fricii şi începe făptuirea iubirii; se dezbracă de frica şi de spaima căii şi inima lui începe să fie pusă în mişcare neîncetat de încredere. Inima sa găseşte sprijin, gândirea lui saltă şi nu mai vede nicidecum această lume. De acum înainte în inima lui se pune în mişcare o nădejde cu privire la cele viitoare. E plin de bucurie necontenit şi lumea aceasta e ascunsă de ochii lui fără să ştie cum. Sufletul său saltă în fiece clipă ca şi cum ar sta deja în lumea cea nouă. Acestea şi altele ca acestea le vede necontenit în sufletul său în liniştirea lui. Căci, aşa cum spuneam, ele vin în vremea în care sufletul a început să se despartă de părtăşia cu păcatul, iar prin liniştirea necontenită inima lui a început să se cureţe de feluritele aduceri-aminte care năşteau o diversitate de imagini care înviau mădularele omului celui vechi.

80. Când în gândirea unui asemenea om a început această mişcare a nădejdii şi în inima lui încolţeşte pe neaşteptate, fără motiv şi neîntrerupt bucuria care vine de aici, atunci el nu mai cunoaşte osteneală, nici povara lâncezelii [akediei], nici frica de moarte. Ştiu cu adevărat, frate, că acesta a ajuns aici pentru că era cu totul beat până acolo încât atunci când voia să-L slăvească pe Dumnezeu şi să-şi mărturisească bucuria, limba i se frângea şi nu mai reuşea să binecuvânteze pe Dumnezeu, ci gângurea ca un prunc şi vorbea cu Dumnezeu ca un copilaş cu tatăl său. Această bucurie îmbată omul întreg. Despre o asemenea bucurie spunem că face inima limpede, că e uşa de intrare în descoperirile mentale ale minţii, care sunt cele văzute la rugăciune. Aceasta e prima gustare prin care intrăm în portul dumnezeiesc, împlinirea căinţei şi mângâierea făgăduită în Evanghelie. Din când în când însă îi este luată, ca să se smerească, şi atunci îl năpădesc îndoieli, tulburări şi întuneric. După care se bucură şi se desfată din nou. Aceasta se întâmplă, frate, printr-o liniştire neîntreruptă şi o tăiere desăvârşită a oricăror legături cu fiii oamenilor, când ne ocupăm de citiri şi de altele asemănătoare.

81. Dumnezeu să mă învrednicească să gust din desfătarea aşezată în căinţa adevărată, din care se hrănesc în fiecare zi

cei ce se căiesc cu adevărat, care nu disprețuiesc plânsul, nici întristarea, şi nu le numesc o osteneală pentru tineri, fiindcă mănâncă din fagurii de care vorbeşte Scriptura [*I Rg* 14, 27].

82. Alături de vederea duhovnicească la mare cinste la Părinți era şi plânsul. Despre avva Arsenie se spune că pleoapele ochilor săi erau păzite desăvârşit de un plâns neîncetat. Dar ce vorbesc de Părinți, când ochii fericitului Pavel, uriaşul, vasul desăvârşit al Duhului, n-au încetat să plângă trei ani de zile, cum spune despre el fericitul Luca în cartea Faptelor [Apostolilor; 20, 31].

83. Câtă vreme omul n-a ajuns pe calea viețuirii sale să simtă gustul credinței, e neputincios şi slab, se simte nenorocit în fața patimilor sale şi orice osteneală a virtuții îl apasă.

84. Doamne, Care cu puterea dreptei Tale m-ai făcut să ies din lumea aceasta în chip simțit, învredniceşte-mă să ies din ea şi cu mintea prin dezbrăcarea de mişcările lumii trupeşti, ca să-Ți urmez în întregime şi afară de Tine să nu mai văd nimic altceva decât umblarea în ascunsul slăvitelor Tale taine. Curăță, Doamne, inima mea de orice cugetare la cele pământeşti şi ține-mi mişcările [sufletului] îndreptate cu tărie spre nădejdea viitoare.

85. Omorârea trupului înseamnă ca omul să se facă străin de toți cunoscuții lui, de țara, de familia şi de neamul lui [*Fc* 12, 1] şi să locuiască într-un pământ străin, să-şi aleagă un loc liniştit, unde orice zgomot încetează, şi să locuiască în el în sărăcie, în lipsuri trupeşti, singur, ferindu-se de orice amestecare cu oamenii, de orice legături şi mângâieri văzute; şi aici să-L roage pe Dumnezeu cu străpungerea inimii, lacrimi şi o inimă înfrântă să-l cruțe de orice părtăşie cu păcatul şi să-l dezbrace de mădularele omului vechi, păcătos, care sunt mişcările lumeşti. Această omorâre [a trupului] dă naştere omorârii sufletului.

86. Unule-Născut din sânul Tatălui, ale Cărui Ființă şi străluciri țin lumile duhovniceşti într-o minunare necontenită, Care din iubire pentru cei muritori Ți-ai ascuns slăvita strălu-

cire sub acoperământul unui trup făcut din mădularele noastre şi Te-ai arătat lumii în chip umil, învredniceşte-mă, Doamne, prin harul Tău să uit lumea cea vremelnică dorindu-Te pe Tine şi să nu-mi mai aduc aminte de trupul supus stricăciunii, în care mă ține încă stăpânitorul acestei lumi a întunericului. Desenează, Doamne, în inteligența mea ascunsă cu trăsături duhovniceşti tainele ascunzimii Tale, şi în ascunsul meu mă voi bucura de Tine prin mişcări care văd cu ochi simpli [necompuşi].

87. Omorârea sufletului înseamnă ca omul să nu mai năzuiască în inima sa după bunătățile acestei lumi şi odihnele ei trecătoare, să nu se mai complacă în pofta lucrurilor pământeşti, în împrăştierea gândurilor, ci să aibă gândirea năzuind şi aşteptând neîncetat nădejdea celor viitoare, iar inima meditând, îndeletnicindu-se şi umblând în ceea ce va fi starea fiilor oamenilor după înviere, în viața cea nouă; la acestea trebuie să mediteze şi să privească în toată vremea, pentru ca, prin multa râvnă a mişcărilor sufletului în acestea, sufletul său să fie cu luare-aminte la ele chiar şi în somn şi să-şi închipuie că umblă în ele chiar şi în mişcările somnului său. Aceasta e adevărata omorâre a celui mort împreună cu Hristos, adică mort cu moartea lui Iisus Care e învierea tuturor lumilor. La această omorâre nu se poate ajunge fără lucrarea şi ajutorul Duhului, şi ea ne naşte spre omorârea duhovnicească.

88. Hristoase, Care în iubirea Ta ai murit pentru noi, fă-mă să mor păcatului şi dezbracă-mă de omul cel vechi, ca să stau înaintea Ta în toată vremea cu o gândire înnoită, ca şi cum aş fi în lumea cea nouă. Dumnezeule pe Care nu Te încap cerurile şi cerurile cerurilor, Care Ți-ai ales dintre noi un templu cuvântător [umanitatea lui Hristos] ca să locuieşti în el, învredniceşte-mă să mă fac locaş al iubirii Tale. Simțindu-Te pe Tine, sfinții s-au uitat pe ei înşişi şi au ajuns nebuni după Tine; în beția lor s-au amestecat în fiecare clipă cu Tine şi din dragoste pentru Tine nu s-au mai întors înapoi. Căci pe cei care au băut din acest izvor pentru că însetau de iubirea Ta, i-ai îmbătat cu minunarea în fața tainelor Tale.

89. Omorârea duhovnicească înseamnă că inteligența s-a înălțat la vederea celor negrăite și dumnezeiești prin lucrarea Duhului, înseamnă că în ea au tăcut toate gândurile pământești și, în uimire, se găsește în mijlocul prefigurărilor lumii viitoare și în înțelegerile lucrurilor care nu țin de lumea muritorilor, primind ca arvună Împărăția în simțurile duhovnicești, urcând spre sălașurile care nu sunt făcute din trup și sânge. Aceasta înseamnă cuvântul: „Vină Împărăția Ta înainte de vreme"[23], lucru pe care ni s-a poruncit să-l cerem în rugăciune, la care trebuie să medităm în fiecare clipă și spre care trebuie să năzuim neîncetat; și pe care Mântuitorul ne-a poruncit să-l împlinim cu sârguință.

90. Tu, Taină ascunsă, Care Te-ai arătat în trupul [cf. *1 Tim* 3, 16] nostru îmbătrânitor, arată în mine taina înnoirii sfinților care primesc încă de pe acum ca arvună începutul bunătăților viitoare; Tu, Care prin dezbrăcarea trupului Tău ai dezbrăcat începătoriile și puterile [*Col* 2, 15] și ai îmbrăcat firea noastră cu veșmântul nestricăciunii [*1 Co* 15, 53–54], dezbracă-mă, Doamne, de omul cel stricăcios prin taina înnoirii și stârnește în mădularele mele ascunse mișcările omului nou [*Col* 3, 5] în care m-ai îmbrăcat tainic la Botez și care-mi va fi dat efectiv în lumea viitoare spre desfătarea tuturor celor ce iubesc bunătatea Ta și au suferit aici chinuri pentru Tine.

91. Cuvântul despre unitatea credincioșilor în Tatăl și în Fiul sub forma rugăciunii adresate Tatălui de Fiul în ceasul patimii Lui [*In* 17, 11. 21–23] e o vestire mai înainte a tainelor ce se vor săvârși aievea în lumea viitoare, când cele de aici se vor împlini și va începe starea aceea. Când Domnul Se va înălța cu cetele puterilor cerești care prăznuiesc măreția Sa și, după ce va fi judecat pământul cu o judecată amestecată cu milă, atunci toți cei vrednici vor fi înălțați împreună cu El din acest ținut de mijloc spre ținutul veșnic, unde sunt veșnic Tatăl, Fiul și Duhul împreună cu Iisus Mijlocitorul, Omul luat dintre noi, în care am văzut în chip nevăzut Treimea ca

[23] Citat dintr-o parafrază liturgică a rugăciunii „Tatăl nostru" citită până azi în Biserica Asiriană a Răsăritului la miezonoptica duminicilor din Postul Mare.

într-o oglindă [*1 Co* 13, 12] și prin Care vom primi toți desfătările care țâșnesc din izvorul vieții [*Ps* 35, 10]. Prin El se vor apropia atunci de Dumnezeu Tatăl toate ființele raționale, cele dintâi și cele de pe urmă, și aici vom primi bucuria neîmpărțită și veșnică.

92. Părinții ne-au predat că, în ceasul în care sfinții vor fi răpiți [*1 Tes* 4, 17] la un semn al lui Dumnezeu ca să intre în fericire prin întâlnirea cu Domnul, viața din El îi va atrage așa cum atrage magnetul bucățile de fier. Atunci toate oștirile puterilor cerești și cetele fiilor lui Adam se vor aduna într-o singură Biserică și se va împlini gândul Creatorului pe care l-a avut încă de la începutul existenței lumii când a adus la existență creația prin har. Spre acest deznodământ țintea tot mersul acestei lumi cu toate feluritele prefaceri pe care le-a rânduit în slujba ființelor raționale ca și cum ele ar fi stăpânul lor. Cele risipite acum departe de Împărăție [*In* 11, 52] se vor bucura atunci de o lume care nu va avea sfârșit și ale cărei viață și desfătări nu vor cunoaște schimbare.

93. Jertfa materială e trupul jertfă cu care sufletul se unește printr-o voință virtuoasă.

94. Jertfa imaterială e sufletul jertfă cu care trupul se unește printr-o supunere cuviincioasă.

95. Jertfa fără prihană e adorarea inteligenței care printr-un cuvânt imaterial scrutează Duhul și cu toate mișcările ei își pleacă capul înaintea măreției aceleia.

96. Cunoașterea imaterială la rugăciune e mai bună decât rugăciunea lipsită de întipăriri.

97. Cunoașterea imaterială la rugăciune e simțirea duhovnicească la rugăciune. Rugăciunea curată e cuvântul material lipsit de întipărire în cererea ei[24].

98. Există un cuvânt material lipsit de întipăriri materiale la rugăciune, și există un cuvânt imaterial lipsit de întipăriri

[24] Notă marginală: „De-ar fi cu putință să fie fără întipăriri pe cât este curată."

materiale la rugăciune. Cu unul din ele are părtăşie Duhul Sfânt, cu celălalt are părtăşie virtutea unei voinţe ferme ca şi harul care ajută în ascuns, pe nesimţite, şi când cunoaşterea nu simte nimic[25].

99. Chiar şi în meditările cele mai înalte sunt mişcări stârnite de lucruri. Ele n-au loc numai în patimi, ci şi în lucrurile limpezi şi nobile. Nu însă la rugăciune.

100. Orice întipărire a unui lucru e o vătămare pentru minte la rugăciune. Când vine din slăbiciune sau de la creaţie, mintea nu e vinovată de ea. Dar dacă se formează cu consimţământul ei, fiindcă mintea a fost depăşită fără luptă, atunci singuraticul e vinovat înaintea lui Dumnezeu, fie că starea sa în picioare [la rugăciune] e pătimaşă sau nu, afară numai dacă această întipărire se află în inteligenţă dintr-o reflecţie nobilă.

Sfârşitul primei sute a capitolelor despre cunoaştere.

A doua sută a capitolelor despre cunoaştere

1. Aşa cum mişcările aerului arată prin schimbările lor că cineva le conduce, tot aşa şi gândirea arată prin schimbările ei opuse, de-a dreapta sau de-a stânga, că luptele şi ajutorul harului îi însoţesc neîncetat mişcările care încetul cu încetul îi îngăduie zi de zi să înainteze în ucenicia unor lucruri noi.

2. Există un cuvânt îmbrăcat în materie, dar care nu poartă întipărirea materiei, şi unul imaterial, dar care nu poartă o întipărire; mai există însă unul care e atât de simplu încât nu poartă nici o întipărire. Atunci când în rugăciune se pune în mişcare un cuvânt simplu şi lipsit de întipărire, el conduce spre sfârşitul său cuvântul îmbrăcat în materie şi-l întoarce

[25] Notă marginală: „De-ar fi cu putinţă să fii cu desăvârşire lipsit de întipăriri cum erai curat."

chiar spre Cel care e mai întâi decât toate şi conduce spre sfârşitul lor toate.

3. Subzistenţa a doua[26], în care toate fiinţele vor fi conduse spre egalitate, L-a făcut pe Dumnezeu să pună în mişcare starea primă a acestei lumi cu multe diferenţe în ea în vederea împlinirii prevăzute dinainte în gândul Semănătorului, făcându-L să se pună în mişcare cu sârg spre aruncarea seminţelor cu privirea aţintită pronietor spre deznodământul final pe care l-a pus în mişcare dinainte spre a deveni într-o zi realitate.

4. Primul glas a fost cel al contemplării Fiinţei divine, al doilea a fost cel al contemplării tainei distincţiilor a Persoanelor Fiinţei care a semănat.

5. Săvârşind vieţuirea virtuţii numai în partea ei materială, vedem doar distincţiile proprii acestei părţi; săvârşind-o în partea ei imaterială, vedem toate distincţiile ei. Mai bună decât amândouă e făptuirea fără nume care lasă vieţuirea virtuţii pentru a se înălţa mai presus de toate distincţiile ei.

6. Întâiul vestitor al primei Lumini a fost lumina sensibilă şi aceasta i-a condus pe cei luminaţi de ea spre Lumină.

7. Vezi cum după ce a pus în mişcare mai întâi prin limpezimea ei egală şi frumuseţea ei primele sfere [ale îngerilor] spre lauda întâi-născuţilor primei Lumini, aceeaşi [Lumină] i-a întunecat şi lipsit de lumină pe fraţii ei de-al doilea [pe oameni] în multele lor distincţii parţiale, atrăgând spre ea lauda primei contemplări; şi tot ea va fi la sfârşitul lumii haina Celui pentru care au fost făcute toate ca ea să-L cunoască[27].

[26] Aluzie la teoria lui Teodor al Mopsuestiei, fundamentală pentru teologia siro-orientală, despre cele două stări (*katastaseis*) ale creaţiei: cea primă, a lumii de acum, dominată de diferenţe şi inegalitate, şi cea secundă, eshatologică, a lumii viitoare, în care stăpâneşte egalitatea şi unitatea, şi în vederea căreia Dumnezeu a creat lumea în starea ei primă, actuală.

[27] Aluzie la diversele etape ale creaţiei luminii în tradiţia exegetică siro-orientală: după ce a luminat îngerii, Lumina primă în care S-a îmbrăcat Cuvântul întrupat a întunecat lumina oamenilor („fraţii ei de-al doilea"), continuând să fie lăudată şi contemplată de îngeri şi rămânând haina luminoasă în care va fi recunoscut Hristos la a Doua Sa Venire. Cf. BETTIOLO, p. 116–117 (n. 1).

8. Cei din vechime care vorbeau de contemplarea Monadei au primit învăţătura prin intermediul corpurilor. Urmaşii lor însă au avut drept Învăţător Monada însăşi, dar în asemănarea trupului pe care-l îmbrăcaseră. Slavă măreţiei iubirii Tale nemăsurate! Slavă minunii harului Tău neasemănat! Slavă pogorârii Tale nespuse, care a făcut fiinţele duhovniceşti să stea în picioare lovite de o minunare neînţeleasă şi care la sfârşit le va face să intre prin adevărul trupurilor lor în contemplarea gândului veşnic cu privire la alcătuirea lor!

9. Gândiţi lucruri mari despre nădejdea voastră, muritorilor! Dobândiţi o înaltă conştiinţă de voi înşivă pentru lucrurile care vi se vor întâmpla şi care acum vă sunt ascunse. Creaţia voastră nu e doar o întâmplare exterioară, şi nu e puţin lucru, nici uşor de înţeles ceea ce Economia dumnezeiască face cu voi din prima zi şi până acum cu măreţe prefaceri!

10. Pe cât inteligenţa gustă diversele contemplări prime şi duhovniceşti ale Monadei[28], pe atât sporeşte în ea îndrăzneala spre cauza datorită căreia e primită contemplarea şi lângă care rămâne. Orice inteligenţă are îndrăzneală pe măsura distincţiilor diverselor daruri şi luminări care-i sunt date sau mai degrabă potrivit mulţimii [cantităţii] luminii [de care e inundată]. Puţinătatea sau măreţia nu există însă în aceste distincţii: puţinătatea sau măreţia luminii, modestia sau sublimitatea există în inteligenţa care le primeşte. De aceea, uneori aceste distincţii o apropie de limita minunării, alteori o pun în mişcare în chip modest. De aici se arată belşugul sau modestia lumii în cel care o primeşte, adică în inteligenţa lui, ca şi limpezimea mai mare sau mai mică a vederii lui.

[28] Aici în II, 10, ca şi în II, 8 şi III, 57, Isaac vorbeşte de „Monadă" (*ihidayuta*), de unde vine şi adjectivul „monadic", „singur" (*ihidaya*), expresie siriacă pentru viaţa monahilor solitari, care urmăresc să realizeze în ei înşişi printr-o viaţă unificată „unitatea" divină, al cărei revelator e Hristos. În *Kephalaia Gnostika* ale lui Evagrie, aşa cum a arătat G. BUNGE („Hénade ou Monade? Au sujet de deux notions centrales de la terminologie évagrienne", *Le Mouséon* 102 [1989], p. 69–91), „monada" desemnează şi unitatea (protologică şi) eshatologică în Hristos a întregii creaţii cu Dumnezeul Unic (cf. Isaac, mai sus Suta I, 91–92). Pentru a evita conotaţiile panteiste, versiunea siriacă corectată („comună", S_1) a *Kephalaia Gnostika* a reţinut „Monada" doar cu sensul de Monadă divină. „Cunoaşterea monadică" devine atunci cunoaşterea eshatologică a lui Dumnezeu, chiar dacă „monada" nu mai e subiectul (creatul în Dumnezeu), ci obiectul (Dumnezeu Însuşi) contemplaţiei, cf. BETTIOLO, p. 117 (n. 2).

11. Darul luminii şi desfătarea bucuriei nu urmează îndeaproape orice întuneric, asprime a luptei sau întunecare. Acestea însă vin negreşit înaintea oricărui dar, fie cu un ceas, fie cu o zi, fie cu câteva luni sau cu câţiva ani, pe măsura acestuia. E cu neputinţă ca binele să vină înainte ca în gândire să se fi pus în mişcare tulburarea unei mari întunecimi şi ispite. De aceea, de fiecare dată când mintea e pe cale să dobândească darul unei odihne, e mai întâi chemată la o mare luptă şi la nenorociri, la capătul cărora doar se întrezăreşte lumina. Pe măsura apăsării încercării vor fi şi puterea şi înălţimea darului. Această rânduială o vedem la toţi sfinţii, mai ales la început, fiindcă atunci când se apropie în chip simţit de darul dumnezeiesc trec printr-o mare ispită: unii intră în luptă cu demonii, alţii îndură încercări ascunse. Fericit însă cel care n-a ajuns la lenevire şi care nu s-a predat legăturilor cu cei din lume şi relaxării; care nu fuge de linişte într-o destindere ca să scape un moment de asemenea încercări[29].

12. Părinţii spun că atunci când omul începe să se despartă de păcatul care sălăşluieşte în el şi să iasă de sub stăpânirea duhului acestei lumi, se întâmplă cu el ce se întâmplă cu femeia ce stă să nască [*In* 16, 21]: zi şi noapte păcatul îl tulbură, sufletul stă gata să piară şi mii de ispite vin asupra lui. Dar când văzduhul dinaintea lui începe să se însenineze şi vede de departe nădejdea lui, inima lui se întăreşte înaintea potrivnicului care-i stă în faţă şi dobândeşte o biruinţă desăvârşită asupra păcatului. Cu fiecare zi ce trece îl întâmpină bucuria şi diferitele greutăţi care vin peste el i se par acum uşoare, până ce încetul cu încetul ajunge în portul milostivirii, pe care toţi

[29] „Lămurire: E limpede că inteligenţa nu trebuie să înceapă să se reverse în tot felul de gânduri — un lucru propriu celor ce umblă şi se istovesc în lucrurile acestei lumi —, ci trebuie să se reverse în cunoaşterea lui Dumnezeu în vieţuirea liniştirii, legându-se în orice clipă de gândirea la Dumnezeu şi fără a se lăsa tulburată de griji de tot felul."

sfinţii l-au atins după lungi osteneli, fiind întristaţi şi chinuiţi pentru Dumnezeu.

13. Flacăra care cade în inimă la vremea rugăciunii când mădularele sunt ca paralizate, când simţurile se strâng, limba e slăbită, şi orice mişcare a minţii încetează, iar omul stă îngenuncheat multă vreme în acelaşi loc, e o flacără pe care ne-o face cunoscută citirea cu o cunoaştere care arată limpede adevărul exact. Când omul se apropie de rugăciune, aducerea-aminte de cuvintele sănătoase privitoare la Dumnezeu la care a meditat puţin înainte, aprinde mintea care se roagă prin înţelegerile pe care i le-au adus aceste cuvinte.

14. Până ce omul nu s-a învrednicit de descoperirea tainelor dumnezeieşti cunoscute de minte într-o curăţie desăvârşită prin lucrarea Duhului Sfânt, până atunci mângâierea minţii e gustată de cei ce umblă pe calea cunoaşterii în vederea acestei descoperiri. Fie că meditează la psalmi, fie că se sârguiesc în citire şi rugăciune, sau inteligenţa meditează, totul are un singur scop: să se învrednicească de lucrarea [Duhului] în minte. Ei care pentru cunoaşterea lui Dumnezeu intră în fiecare zi în mari încercări şi se pregătesc cu bucurie de moarte, al căror duh nu se întristează şi care nu lasă liniştirea, se desfată de bucuria care e în Dumnezeu într-o uimire parţială şi în beţia inimii, în înţelegerile pe care le primesc din când în când în chip nedesluşit.

15. Frica născută în om în vremea când corabia lui pluteşte liniştit împinsă de adierile bucuriei şi înţelegerilor care înalţă inima, frică pricinuită de grija lui Dumnezeu şi poate de frica de greşeală, produce în suflet o întristare dumnezeiască, dar care în realitate întăreşte sufletul. Din ea se nasc rugăciuni curate şi pătimaşe, purtătoare atât de bucurie, cât şi de întristare, atât de nădejde, cât şi de teamă. Fiindcă el îşi spune: poate mă abat de la drum!, sau: nu cumva rătăcesc pe neaşteptate departe de Dumnezeu, pe una din cărările rătăcirii? De aici el dobândeşte o mare smerenie în gândirea lui, fiindcă această frică îi împiedică inima să se înalţe din pricina binelui la care a ajuns deja.

16. Credinţa în Domnul e refugiul sufletului în vremea încercării şi a întristării; mărturisirea slăbiciunii e refugiul făpturii lui.

17. Cei care s-au întărit în nădejdea viitoare şi s-au învrednicit de bucuria în Duhul nu mai caută să rămână în această viaţă, ci câtă vreme n-au părăsit-o, inima lor freamătă şi suspină tânjind după fericirea de acolo. Ştiu bine ce spun cei pe care acest gând i-a făcut nebuni şi pentru care lumea e răvăşită de desfătările cu anevoie de suportat care s-au pus în mişcare în ei şi au umplut toată inima lor, astfel încât certitudinea primită de gândirea lor le-a luat orice îndoială. Gândirea lor e atunci înflăcărată şi ei se întreabă când anume vor lăsa trupul şi vor vedea moştenirea lor. Prin harul lui Dumnezeu s-au învrednicit de această bucurie de la Cel Care revarsă darul unei asemenea credinţe în cei ce sunt în Hristos nu pe măsura ostenelilor lor, ci pentru nemăsurata Sa bunătate, şi Care-i face să se desfăteze din belşug de ele încă din această viaţă tristă şi stricăcioasă. Câtă vreme ne găsim pe acest pământ ce s-ar putea asemăna cu această credinţă a inimii dată în dar din când în când spre desfătarea unora din prietenii Lui?

18. Cât de slabă e puterea cernelii şi urma literelor pentru a arăta exact toate acestea într-o carte faţă de cunoaşterea celor care s-au învrednicit prin harul îmbelşugat al lui Dumnezeu să li se dea darul desfătării de bunătăţile duhovniceşti!

19. Slavă Celui ce S-a făcut pentru noi Mijlocitorul acestor bunuri şi prin Care ne-am învrednicit să primim, să cunoaştem şi să simţim în credinţă ceea ce ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit şi la inima omului nu s-a suit [*1 Co* 2, 9], toate cele bune, Cel Întâi-Născut Care e luat dintre noi şi Care este cu adevărat Chipul Celui Nevăzut [*Col* 1,15]. Căci Firea dumnezeiască a unit cu Ea ceea ce a luat de la noi spre nădejdea fiinţelor raţionale, nădejde al cărei obiect era păstrat în El de la început şi pe care ni l-a făcut arătat acum. Pe unele cuprinse în acesta ni le-a făcut cunoscute prin El pentru a ne asigura de celelalte păstrate pentru noi, pentru înnoirea pe care această stare [a noastră] o va primi atunci prin El.

20. Mişcarea de mânie din firea noastră nu e reproşabilă atunci când se datorează unui impuls natural, ca în cazul pătimirii foamei sau al freamătului poftelor care nu sunt niciodată fără motiv: firea însăşi se mişcă prin ele şi mişcările ei nu sunt reproşabile. Tot aşa nici mânia nu e blamabilă când se pune în mişcare din pricini care se află în noi, dar devine aşa atunci când ne slujim de ea în faptele noastre sau îi facem loc în noi ca să întârzie în conştiinţa noastră, pentru ca gândirea noastră să mediteze la ea. Nu suntem deci vinovaţi pentru că încercăm mânie, ci numai dacă o arătăm în afară în vreo faptă, aruncând de pildă un cuvânt nechibzuit care răneşte pe cineva sau făcând un gest de mânie care, chiar dacă e foarte bun în sine, e totuşi vinovat dacă-l facem faţă de cineva împinşi de mânie. O mânie deasă, uşor de stârnit şi prelungită e semnul unei boli serioase a sufletului. La cei care se îngrijesc de ei înşişi, ea devine o obişnuinţă plecând de la lâncezeală [akedia] şi mâhnirea conştiinţei lor, fiindcă ei îi dau drumul fără ca sufletul să le fie vindecat şi fără să fi dobândit îndelungă-răbdarea în cele care le pricinuiesc mâhnire. La începători însă ea devine o obişnuinţă plecând de la marea iubire faţă de poftele lor. Iar la alţii mânia e pusă în mişcare de mândrie sau de slava deşartă.

21. Cât despre patima desfrânării, dacă n-o pune în mişcare o cauză exterioară, firea nu obişnuieşte să îndrepte spre noi cu repeziciune impulsuri arzătoare şi nestăvilite. Acest lucru ni se întâmplă totuşi, fără vreun prilej din afară, printr-o părăsire de Sus în scopul luptei. Dar o astfel de părăsire nu are loc fără aceste două pricini: fie pentru că învinuim şi dispreţuim pe cineva în această privinţă, fie din cauza unei păreri de noi înşine care a rămas o vreme în conştiinţa noastră, părere potrivit căreia fie am învins acest gând, fie suntem convinşi de puterea noastră şi credem că l-am biruit prin strădaniile noastre necunoscând că lucrarea lui Dumnezeu săvârşeşte în noi orice virtute printr-un dar al Lui. Sunt Părinţi care spun că şi demonul ne trimite această patimă din invidie. Dar e greu de crezut ca el să poată face aceasta sau orice alt lucru care ne încearcă din propria lui voinţă, fără o părăsire care vine dintr-un plan dumnezeiesc. Căci altfel nu ne-ar fi dat linişte

nici măcar un ceas. Este cu noi o Călăuză care ne însoţeşte, iar pricinile acestei părăsiri vin de la Ea. Ispita desfrânării vine fie din această părăsire, fie dintr-o cauză exterioară care ne vine prin simţuri, fie dintr-o aducere-aminte sau dintr-o plăcere. Nimic n-o face să tacă mai repede ca rugăciunea însoţită de îngenunchere, căderea prelungită la pământ înaintea crucii unită cu durerea şi smerenia inimii, şi o foamete autoimpusă.

22. Chiar dacă se întâmplă să-l biruie pe luptător şi să-l rănească cu loviturile ei, nici o patimă pe care o urăşte cu adevărat şi a cărei teamă nu părăseşte nici inima, nici gândirea lui, oricare şi oricum ar fi, nu-i va fi socotită drept păcat dacă el continuă să o urască, fiindcă Dumnezeu este drept. Fiindcă atunci rănii nu întârzie să-i urmeze părerea de rău a sufletului, iar aceasta e un leac înaintea căruia nici o rană nu poate sta. Că urăşte cu adevărat această patimă se poate vedea din spaima şi suferinţa născute în mădularele lui chiar şi numai la aducerea-aminte de ea.

23. Smerenia e virtutea unei gândiri sănătoase; cât timp rămâne în om, acestuia nu i se va întâmpla să fie părăsit de Dumnezeu în nici una din ispitele care-i pun la încercare trupul sau conştiinţa prin patimi sau suferinţe trupeşti şi sufleteşti.

24. Să fim siguri că printr-o hotărâre dumnezeiască orice patimă am iubi şi pe care am îndrăgi-o e pasibilă de osândă şi e socotită o vină chiar dacă n-o punem în practică. Vom primi, aşadar, pedeapsa ei fie aici, fie în lumea viitoare ca şi cum am fi săvârşit-o efectiv, fie că e vorba de pofta desfrânării, de invidie, de răutatea faţă de cineva sau de orice altă patimă, pentru că ne-am complăcut în inima noastră într-un lucru despre care ştiam foarte bine că e contrar voii lui Dumnezeu şi pentru că l-am îndrăgit şi-l iubim încă în amintirea noastră.

25. Când slava deşartă sălăşluieşte într-un cuget trupesc, ne predă patimii desfrânării; când sălăşluieşte într-o conştiinţă sufletească, ea face să crească în noi ciuma mândriei: pe una [desfrânarea] o hrăneşte linguşind trupul, iar pe alta [mândria] prin înălţimea virtuţilor şi a cunoaşterii ei.

26. Dobândirea şi descoperirea de către inteligenţă a înţelepciunii duhovniceşti se vede din grabnica conştientizare a lipsurilor proprii. Cunoaşterea exactă a lipsurilor proprii ne arată măsura în care simţim cu adevărat înţelepciunea duhovnicească, aşa cum absenţa acesteia e arătată uşor de faptul că nu ne simţim lipsurile.

27. Când într-una din ostenelile dumnezeieşti [ale ascezei] sau ale încercărilor care le însoţesc, vezi în sufletul tău o putere şi o răbdare neobişnuită prin care rezişti cu blândeţe fără să fi tulburat, aşa cum obişnuieşte firea, ba chiar o veselie însoţeşte inima ta şi o încurajează, în aşa fel încât poverile şi asprimile ostenelilor slăbesc şi se domolesc, iar gândirea ta devine iarăşi plină de râvnă, înţelege că atunci lucrarea [lui Dumnezeu] e aproape de tine şi că Dumnezeu e gata să te ajute cu bunăvoinţă în lucrul tău.

28. Când vezi că una din patimi, chiar dacă o urăşti, sau un gând, oricare ar fi el, se mişcă în tine neobişnuit de des, teme-te, căci lucrul nu se întâmplă fără motiv. Căci pentru suferinţa unei rugăciuni care-i este adusă cu sârguinţă, puterea Domnului, pentru Care toate sunt uşoare, poate să facă să treacă de la noi lucrul în care am căzut din nepăsarea noastră şi să înţelepţească inima noastră ca să cunoască aceste lucruri ascunse ajutându-ne să ieşim cu bine din ele[30].

29. Există o durere care-şi închipuie că are drept cauză pe Dumnezeu, păcatele noastre sau lucrurile dumnezeieşti pe care nu le avem şi a căror lipsă ne face să suferim, în timp ce ea este o cursă a satanei care o ascunde gândirii care pare că se îndeletniceşte frumos cu frica de Dumnezeu, precum este scris: „În calea aceasta în care am umblat ascuns-au curse mie" [*Ps* 141, 3] şi: „Pusu-mi-au cei mândri cursă şi funii pe cărările mele" [*Ps* 139, 6]. Căci prin întristarea pentru Dumnezeu vrea să ne lipsească de bucuria şi de desfătarea pe care

[30] „Lămurire: Prin meditarea rugăciunii şi prin frica de gânduri gândirea e luminată de lucrarea lui Dumnezeu care însoţeşte frica ei de Dumnezeu şi fuge şi e slobozită de rătăcirea ascultării de satan care obişnuieşte să înrobească pe om prin intermediul sufletului. Rugăciunea însă luminează în chip firesc inima pentru că ea se gândeşte la Dumnezeu."

o avem în El, iar prin frica de păcat[ul comis] vrea să ne ducă la deznădejde. Să ştim bine, deci, că orice frică de păcat[ul comis] şi orice întristare pentru virtute[a nedobândită] neamestecate cu nădejdea milei lui Dumnezeu, şi care merg neschimbat în una şi aceeaşi direcţie şi nasc în noi deznădejdea, toate acestea sunt aprinse în noi în chip vădit de satan.

30. Hristoase, Mântuitorule a toate, Care fiind ascuns în Dumnezeirea Ta ochilor serafimilor Te-ai arătat lumii în trup omenesc spre îndreptarea stricăciunii fiilor oamenilor, înţelepţeşte-mă pe calea Ta. Dă-mi înţelepciune să ştiu cum să mă apropii de măreţia Ta! Astâmpără în inima mea nădejdea pe care mi-am pus-o în Tine, ca să mă îmbăt de ea în fiecare clipă şi în desfătarea ei să uit lumea muritoare. Învredniceşte-mă, Dumnezeule, prin mişcările stârnite de nădejdea mea în Tine, de uitarea care se lucrează în fiece clipă în sfinţii Tăi. Cu adevărat, fraţilor, credeţi-mă că nu mint dacă vă spun că atunci când inima e luminată de acest gând, în om se vede ceva asemenea unei nebunii.

31. Singurătatea ne face părtaşii unei inteligenţe dumnezeieşti şi ne apropie în puţină vreme şi fără nici o piedică de limpezimea gândirii.

32. Când lumina apune şi te înăbuşi din lipsa aerului, atunci foloseşte-te cu râvnă de cele din afară: de îngenuncheri, de implorări prelungite ş. a. m. d. Căci aerul se va limpezi pe neaşteptate, soarele se va ridica din nou fără veste şi uneori îşi va trimite razele până la jumătatea bolţii cereşti.

33. Prin marile lui lipsuri, un loc pustiu ne face să dobândim omorârea inimii, ne dă o inimă de copil şi o amestecă cu Dumnezeu prin privirea aţintită neîncetat spre El în chip neabătut zi şi noapte.

34. Smerenia e recapitularea reculegerii minţii. Ori de câte ori mintea se împrăştie, i se taie mădularele smereniei. Dacă spui că se întâmplă ca ea să-şi adune gândurile chiar şi aşa, gândeşti rău. Arată-mi o singură patimă rea care se înalţă în minte fără imaginile lucrurilor. Dacă mintea e modelată de imagini care-i vin de la materie, nu va exista în ea reculegere;

dar dacă reculegerea [în jurul materiei] e risipită, e limpede că şi mintea e liberă de imaginile pătimaşe.

35. Liniştirea minţii înseamnă a sta în faţa adevărului în suflet, fiindcă adevărul e cunoscut fără imagini. Adevărul e limpezimea gândirii la Dumnezeu care se înalţă în minte.

36. Orice gândire întipăreşte în minte lucrul spre care se mişcă. Dar fiindcă e lipsit de imagini, adevărul nu întipăreşte nimic în minte atunci când aceasta se gândeşte la el, nici o materie, nici o alcătuire de gânduri. Bine a spus un cunoscător [gnostic] îmbrăcat în Dumnezeu [Evagrie]: „Mintea care vede pe Dumnezeu e liberă de întipăriri şi de materie"[31]. Orice imagine care se află în minte e aşadar mai prejos de adevăr. Gândirea la Dumnezeu aşază mintea mai presus de imagini.

37. Patima nu mai domneşte într-o gândire moartă faţă de lume. Moartea faţă de lume e o aşteptare neîncetată a morţii. Când există iubirea pentru un lucru oarecare, amintirea lui se mişcă repede şi în chip aprins în gândire, iar când iubirea de el dispare, amintirea lui rămâne multă vreme; dar chiar şi atunci când rămâne, rămâne în chip rece şi simplu şi nu ne mai tulbură. Aceasta e moartea de care vorbeam: când nici o iubire faţă de ceva anume nu se mai găseşte în noi, atunci şi patima lui se stinge, şi nu mai suntem tulburaţi nici de amintirea, nici de vederea lui. Atunci însă când amintirea şi vederea lui ne tulbură, e evident că patima lui e încă vie în noi din pricina iubirii pe care i-o purtăm.

38. Mila omului e arătarea [imaginea] milei lui Dumnezeu dată ca un dar al măruntaielor [lui Dumnezeu] celor a căror inimă e îndreptată spre ea şi care urăsc lumea şi o tăgăduiesc pentru Numele Lui. Căci e cu neputinţă ca oamenii care sunt robii lumii, ai slavei ei, ai stăpânirii ei, ai odihnei ei sau ai posesiunii ei[32] să se învrednicească de minunatul dar al milei,

---

[31] EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 46.

[32] Notă marginală: „Nu că aceia care au slavă sau avuţii ori sunt principi ori magistraţi nu pot fi milostivi; nu pot fi limpezi cei cuprinşi de patimă pentru aceste lucruri."

fiindcă acesta se mişcă numai în limpezimea conştiinţei. N-am văzut vreodată pe cineva robit în gândul său de patima unuia din lucrurile de mai sus în care să se găsească o milă desăvârşită. Unii sunt însă lipsiţi de ea din neştiinţă. Cu cât gândirea lor e acoperită de unul din aceste lucruri, cu atât sunt împiedicaţi de la aceasta. În măsura în care însă le lasă, această virtute neasemănată se mişcă în ei prin apăsarea pe care le-o produce această lăsare şi, în măsura în care se curăţă de orice legătură cu lumea, se mişcă în măruntaiele lor şi mila. Lipsa milei ca şi ticăloşia vin, aşadar, din marele număr al patimilor, fiindcă acestea învârtoşează inima şi n-o lasă să fie mişcată de milă. Unul ca acesta nu ştie să aibă compătimire de cineva, nu ştie să sufere în lipsurile lui, nici să se întristeze pentru cei ce cad în păcat; ci, din pricina patimilor spuse mai sus, mânia şi invidia sunt încă tari şi puternice în el, iar uneori, mişcat de un zel nebunesc, se întâmplă să fie cuprins în sufletul său şi de o dorinţă de răzbunare în locul lui Dumnezeu. Se înţelege că în sufletul său nu e loc pentru milă. Diferitele lucruri despre care a fost vorba în acest capitol le vei găsi în orice om. Faptul de a da săracilor e doar partea cea mai mică şi neînsemnată a milei şi nu preţuieşte nimic în faţa părţilor ei principale, care au loc în inimă şi de care conştiinţa se împărtăşeşte prin gustarea durerii pe care o încearcă inima. Dar de ce să facem ca şi cum n-am avea acum nici măcar această mică parte? Chiar şi atunci când cineva dă altuia o bucată de pâine, cine îl vede priveşte la aceasta ca la un lucru mare. Sigur e însă că Dumnezeu nu o va primi pe aceasta [milostenia exterioară] fără cea dinainte [mila lăuntrică].

39. Bagă de seamă să nu te laşi stăpânit de patima celor ce se îmbolnăvesc din dorinţa de a-i îndrepta pe alţii şi vor să fie cu de la sine putere cenzorii şi îndreptătorii tuturor defectelor celorlalţi. Aceasta e o patimă deosebit de aspră şi ea se vede mai ales la cei părăsiţi de purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Mai ales dacă nu eşti egumen, nici întâi-stătător, ci una din slugi şi mai sunt şi alţii ca tine. Fiindcă acest lucru e treaba egumenilor. Dacă-mi vei spune: „Fac asta din iubire", atunci nu cere de la tine această iubire. Căci e mai bine să cazi în

desfrânare decât în această boală. Nu vorbi de rău pe nimeni, nici nu fă aluzie la greşelile lui în faţa altora, chiar dacă aceştia îţi vor spune: „Trebuie să cunoşti bine slăbiciunile lui". Spune-le acestora: „Nu cunosc acest lucru. Şi chiar dacă aş fi auzit câte ceva, din pricina rănilor sufletului meu nu mi-aş fi îngăduit să le păstrez în amintire sau să mă gândesc la ele". Dacă iubirea lui Dumnezeu e în tine, pregăteşte în rugăciune tămăduirea sufletului său şi lasă îndreptarea lui pe seama lui Dumnezeu Care e mai înţelept decât tine. Dacă Dumnezeu nu ajunge să-l îndrepte atunci când te rogi, cu atât mai puţin o vei putea face prin propriile tale puteri. Dacă e ucenicul sau slujitorul tău, spune-i atunci un cuvânt, o singură dată, şi dacă nu se îndreaptă, desparte-te de el. Aceasta-i calea urmată de singuraticii desăvârşiţi care-şi păzesc sufletul. Dacă e prietenul tău şi se ascunde de mai mulţi şi de oameni încercaţi, depărtează-te de el, mai ales dacă-şi cunoaşte defectul şi îşi ştie ruşinea, dar dispreţuieşte mustrarea[33].

40. Oriunde te-ai afla, fii singuratic în conştiinţa ta, singur şi străin în inimă, neamestecându-te cu nimeni.

41. Nu asemăna toată vieţuirea [monahală] şi minunatele ei osteneli cu absenţa notorietăţii, cu lipsa de renume şi fuga de toate. Această fugă va creşte şi va fi păzită de lipsa de notorietate.

42. Dacă orice întâlnire a ochilor şi urechilor sporeşte gândurile lăuntrice, atunci nici o osteneală nu va fi prea mult pentru cei care aleargă cu sârguinţă după cele văzute şi vor în acelaşi timp să silească la tăcere cele auzite.

43. Nu mulţi înţeleg, nici nu sunt convinşi că noi, singuraticii, nu ne încuiem în spatele unei uşi pentru a practica virtu-

[33] „Lămurire: Acest lucru seamănă cu ceea ce spunea MARCU MONAHUL [= ASCETUL]: «Mai bine este a ne ruga cu evlavie pentru aproapele decât a-l mustra pentru tot lucrul» [*Despre legea duhovnicească* 135] şi: «Pe cine nu ascultă de un cuvânt, nu-l sili cu un alt cuvânt, ci dobândeşte pentru tine folosul pe care el l-a dispreţuit prin răbdarea ta, şi răbdarea ta îţi va fi mai de folos decât îndreptarea ta» [*Despre cei ce-şi închipuie că se îndreaptă prin fapte* 200]."

tea, ci, din contră, pentru a muri până şi pentru virtute. Iată ceea ce e ascuns pentru cei mai mulţi. Virtutea o practică cei vii şi ea poate fi practicată şi în mijlocul mulţimii. Dar dacă noi în linişitre căutăm virtutea şi fraţii noştri încercaţi în viaţa de obşte fac la fel, atunci de ce la mormântul chiliei să mai adăugăm fuga? De la linişitre ne aşteptăm să primim un lucru cu neputinţă de găsit în mulţime, chiar dacă am rămâne spânzuraţi de pleoape [din cauza epuizării]? Dacă ne-am sârgui spre practica virtuţii, ce piedică e atunci pentru virtute locuirea împreună cu cei mulţi? Convieţuirea cu cei mulţi n-a împiedicat niciodată postul, slujba, milostenia sau alte fapte asemenea acestora. Ba chiar duce la o practicare şi mai mare a lor, şi de altminteri nu ştim ca virtutea să existe în afara acestor lucruri.

44. Din contră, desfătarea duhovnicească dăruită într-o lucrare ascunsă nu e socotită virtute, pentru că e stăpâna virtuţii. Virtute e orice faptă săvârşită pentru Dumnezeu în afară şi cu trupul simţit. De aceea virtutea o practicăm în comunitate, şi numai după ce am fost formaţi în ea intrăm în linişitre aşteptând să fim vrednici de ea. E limpede că linişitrea o tulbură până şi cântecul unei păsărele, cu atât mai mult oamenii care intră şi ies neîncetat şi pe care suntem nevoiţi să-i vedem. Vedem că mulţi părinţi duhovniceşti, al căror trup nu-i mai ajută să practice ostenelile virtuţii, nu vor să slăbească cu nimic linişitrea, ci prăvăliţi cu faţa la pământ în chilia lor cu uşa încuiată în urma lor, rămân singuri în linişitre. Ar fi fost drept ca ei să slăbească linişitrea pentru că nu mai aveau de ce să practice ostenelile ascezei? Dar dulceaţa singurătăţii nu le îngăduia să fie expuşi neîncetat privirilor unei adunări. Căci o singură rugăciune adusă lui Dumnezeu în singurătate, cu închinare în inimă şi într-o dulce smerenie şi umilinţă, e mai desfătată pentru ei decât zece mii de osteneli şi rugăciuni aduse lui Dumnezeu în afara chiliei şi decât toate vederile şi cele mai bune legături cu lumea, şi decât orice procesiuni şi praznice. Scopul virtuţii e viaţa singuratică cu Dumnezeu şi meditarea tăcută a minţii la El. Pentru singuratic nu există praznic pe pământ; praznicul lui e plânsul său, şi în locul os-

tenelilor [ascetice] cu care alții se slăvesc între ei nu fără plăcere, cunoaşte apăsarea liniştirii. Spune-mi, frate, oare faptul de a fi tăiat de legăturile cu alții, de a simți plânsul şi durerea gândirii, sau revărsarea inimii de fiecare clipă, îngenuncheat în fața lui Dumnezeu nu sunt o osteneală? Sau crezi că e osteneală doar postul sau rostirea multor rugăciuni? Oare osteneala inimii şi stăruirea în singurătate nu sunt şi ele o nobilă osteneală? Nu e oare fericit şi aproape de Dumnezeu cel care, chiar dacă mănâncă şi doarme toată ziua, rămâne în fiecare zi în sălaşul singurătății lui, ceea ce este singura osteneală anevoioasă? Şi care stă închinat la pământ în fața lui Dumnezeu, chiar dacă, fiind suferind, se odihneşte o dată pe zi? Spune-mi: cum se face că mulți sau aproape toți creştinii suportă uşor şi cu curaj ostenelile trupeşti şi practică cu bucurie toate virtuțile de care am vorbit, dar nu se încumetă la aceste osteneli? Nu te mâhni, frate slab la trup în liniştire, dacă n-ai osteneala trupului, fiindcă partea ta e mai mare decât toate ostenelile şi toate virtuțile practicate în afara liniştirii. Mare e darul pe care ți l-a dat Dumnezeu şi care stă în stăruința în iubirea de liniştire, care e un dar mai mare decât darurile trupeşti date lor. Am lungit acest capitol peste obiceiul respectat în celelalte capitole fiindcă văd că de la această opinie vine multora un defect nu mic: deşi din pricina luminării primite, a marii înflăcărări şi a disprețului de lume pe care-l au, păzesc liniştirea, totuşi cad în deznădejde pentru că, neputând posti, priveghea sau să-şi chinuie trupul cum fac mulți alții, nu mai practică ostenelile trupeşti. Într-adevăr, mulți smintiți şi mândri în trup îi împiedică prin cuvinte deşarte să se dedice lucrului atât de mare şi minunat al zăvorârii şi liniştirii cu ei înşişi dat în dar de Dumnezeu numai unora, ca să suporte în slăbiciunea mădularelor lor povara singurătății şi osteneala durerilor inimii care tulbură şi înspăimântă oameni nobili şi curajoşi. Într-adevăr, osteneala a o sută de frați care postesc şi fac slujbele în mijlocul zarvei lumii şi a oamenilor nu cântăreşte cât lucrarea unui singur singuratic care în slăbiciunea lui şade în liniştire, dacă se păzeşte de orice legături cu oamenii şi stăruie neîncetat [în chilie] îndărătul uşii ei, fără ca nimeni să nu intre şi să nu iasă din ea. E limpede că nu vorbesc aici de cei care nu păzesc liniştirea decât cu numele, în timp ce toată ziua la ei se intră şi se iese şi se ajunge la ei cu uşurință, ci vorbesc de cei care nu-şi deschid uşa de la o duminică la alta, care nu vorbesc, nici n-au legătură cu cineva şi care săptămâni întregi şed cu uşa desăvârşit închisă, ori care tot anul nu întâlnesc pe nimeni afară numai [când se împărtăşesc] de mântuitoarele Taine, şi care nu se apropie nicidecum de procesiunile praznicelor şi de adunările lor. Dacă există un singuratic în stare de acest har şi care a primit acest dar de la Dumnezeu, dar pe care egumenii sau întâi-stătătorii mănăstirilor din pricina relaxărilor lor, a insistenței lor pe practicile trupeşti sau din gelozie îl împiedică să şadă aşa, aceştia vor avea de-a face cu Dumnezeu şi vor da seama înaintea tribunalului lui Hristos[34].

45. Trupul sufletesc [psihic] propriu sufletului e dreapta cunoaştere a firii sănătoase în care vei căuta scăpare în vremea întunecării, a gândurilor blasfematoare, a mişcărilor neruşinate care întinează gândirea, a întâmplărilor neprevăzute, a gândurilor nerecunoscătoare ş. a. m. d. De aceasta este neapărată nevoie pentru a găsi replica corectă ce trebuie dată într-o anume situație, pentru ocrotirea ascunsă şi odihna inimii şi pentru încurajarea gândirii în mişcările de întristare care năpădesc de obicei sufletul din pricina marii încercări şi a ispitelor singurătății sau din alte motive care vin de altundeva. Atunci găsim în ea o mare uşurare. Nu întotdeauna, dar adeseori le facem să tacă prin rugăciune, ori se întâmplă ca din pricina râvnei sale gândirea să n-aibă destulă răbdare ca să se mulțumească doar cu rugăciunea. Faptul de a înțelege numaidecât ce poate să o susțină e propriu unei firi sănătoase şi înțelepte şi se datorează în acelaşi timp ajutorului harului, aducerii-aminte de Scripturi sau mişcărilor înțelepte ale firii care întăresc mintea. Sufletul nu va fi însă atunci cu totul nelucrător,

34 „Lămurire: Desfătarea duhovnicească e adevărata cunoaştere a Firii dumnezeieşti a cărei certitudine exactă şi simțită are loc printr-o descoperire a Duhului. Fără această cunoaştere, virtutea se întemeiază pe frica de măreția lui Dumnezeu, iar încrederea omului se întemeiază pe răsplătirea pe care o aşteaptă pentru osteneala vieţuirii lui, iar nu pe mila Lui dată în dar."

ci doar pentru o vreme, până ce această lucrare ne ajută în ascuns înăuntrul inimii, nu printr-un glas auzit din afară, ci printr-un efort lăuntric, ca să nu fim batjocura demonilor care, întețindu-se împotriva noastră mai mult decât obișnuiesc, ar pune capăt rugăciunii și dulcii meditări a minții în convorbirea ei cu Dumnezeu[35].

46. Cuvântul tâlharului de-a dreapta [lui Hristos pe cruce; *Lc* 23, 42] are în el chipul credinței și al căinței [întoarcerii]. Cei care cred și se roagă ca el nu vor fi fără îndoială departe nici de părtășia împreună cu el la făgăduința pe care a primit-o acesta, chiar dacă ar fi ucigași sau desfrânați, cu condiția să pună capăt purtărilor lor dinainte.

47. Cunosc puterea Proniei dumnezeiești, care învață, păzește și călăuzește tinerețile noastre, aceia care cercetează neîncetat în chip subțire mersul gândirii: cum anume ni se întâmplă adeseori să ne educăm, să ne pregătim și să făgăduim, dar când vine momentul ne descoperim nenorociți și deșerți în toate făgăduințele noastre, capitulând adânc umiliți și deznădăjduiți. După care ne găsim dintr-o dată ageri în orice osteneală și virtute, luminați și înflăcărați în toate mișcările noastre, fără ca începutul căii noastre să fi semănat cumva cu aceasta; căci am început în neputință și slăbiciune, în mișcări stricăcioase și cu o inimă împovărată. Din asemenea schimbări se cunoaște purtarea de grijă a lui Dumnezeu care lucrează pentru a-i face să crească pe cei care se dedică virtuții, cum îi călăuzește în chip amestecat, ca și aerul care se schimbă. De-abia ce încep să sporească în duh și în desfătare, că-i face să se apropie de cunoașterea iubirii Lui și-i face să simtă Călăuza ascunsă Care este cu ei; îi face să cunoască împreună cu darurile și harismele Lui neîncetate și neputința lor, și așa vor dobândi smerenia pentru a nu se trufi și a cădea sub judecata lui satan. Dar atunci când în această viețuire muritoare cele bune nu încetează, ele ne apropie mai degrabă de pierzanie decât de desfătare și ajutor.

---

[35] „Lămurire: Retează gândurile ce vin de la demoni prin rugăciune, mutându-ți privirea de la ele spre Dumnezeu, lucru mai bun decât să șezi zi și noapte luptându-te cu ele."

48. Pentru păcatele lor oamenii vor primi pedeapsă, dar pentru amăgirea și trufia minții vor fi pedepsiți de demoni; căci amândouă acestea sunt pricini de blasfemie. Din judecata asupra celor dintâi vine îndreptarea, dar din acestea din urmă vine pierzania desăvârșită.

49. Nu voi ca în purtarea ta să fii eliberat de robia legii și de jugul poruncilor până când n-ai simțit fără putință de îndoială că zapisul de eliberare din această robie a fost scris în inteligența ta, iar sila mișcărilor libertății te vor sili cu o silă uimitoare, fără să vrei, să lași treapta la care ai ajuns. Păzește-te însă de cei care se eliberează cu de la sine putere, fiind încă robii mișcărilor lor, chiar dacă nu mărturisesc acest lucru. Pentru că nu cunosc desfătarea celor ce rămân în robia Domnului, și care constă într-o supunere blândă și dulce: în fiecare clipă ei plătesc potrivnicului birul mișcărilor bolnave care-i atrag ușor.

50. Bagă de seamă să nu te lași amăgit de nălucirile pe care ți le arată demonii vrând să-și bată joc de tine. Asemenea lucruri se întâmplă tot timpul cu două feluri de oameni: sau cu cei simpli și neciopliți[36], și a căror gândire se înalță de trufie; aceștia sunt demonii care le arată năluciri la priveghere sau în somn, iar uneori îi fac să audă glasuri amăgitoare care-i facă să cadă în înșelăciune până ce ajung în mâinile lor; sau cu cei care au dobândit marea osteneală a privegherii și stăruie în liniștire: la început demonii îi înspăimântă prin frică, dar văd apoi că prin credința lor în Hristos aceștia îi disprețuiesc pe ei și vedeniile lor, pentru că sunt convinși că demonii n-au nici o putere nici măcar asupra firii neînsuflețite, și se știu înconjurați de care și de cai de foc care-i păzesc, ca acelea care s-au arătat fericitului Elisei, când sfântul proroc s-a rugat, pentru încurajarea slujitorului [*4 Rg* 6, 17], știind și că încercarea vine de la Domnul Care i-a părăsit pentru a-i pune

---

[36] „Lămurire: Se numește necioplit nu numai cel care e așa din lipsă de învățătură, ci și cel care e necioplit în cunoaștere. Unii scrutează Scripturile, dar sunt departe de a înțelege adevărul; cel ce se lipsește de Scriptură e însă departe de a dobândi o cunoaștere dreaptă."

la încercare şi să-i vadă biruind asupra ei, pentru ca obrăznicia demonilor să fie ruşinată şi să se arate celor ce au ochii deschişi să vadă puterea ajutorului Domnului, cum îi însoţeşte, îi ocroteşte şi-i înconjoară în mijlocul tuturor duşmanilor lor. Atunci, fiind înfrânţi prima oară, demonii se întorc arătându-li-se într-o nălucire măreaţă în asemănarea unui împărat [ceresc] îmbrăcat în flăcări şi ocrotit cu mare fală de adunările demonilor ca de nişte îngeri. Mulţi părinţi din vechime au fost înşelaţi în acest fel şi cei care n-au fost biruiţi de frică au fost biruiţi de umbra adevărului şi s-au lăsat duşi în rătăcire spunând că au văzut pe Hristos într-o descoperire de foc şi că li s-au arătat îngeri. Noi însă să nu ne lăsăm înşelaţi de ei, ci să ne ţinem de smerenie şi ne vom mântui ca acel înţelept bătrân care i-a spus diavolului care i se arăta: „Un înger să vină la mine? Poate că ai fost trimis la altul? Eu sunt un păcătos şi nu caut să-L văd aici pe Hristosul meu."

51. Sfinţenia înseamnă să fii sfinţit de rugăciune şi de puterea sfintei lucrări a Duhului.

52. Câtă vreme inima noastră n-a fost sfinţită de Duhul Domnului, nu suntem în stare să desluşim limpede între mişcările ascunse venite din lucrarea demonilor, a îngerilor sau a firii şi cele care vin de la Duhul Sfânt.

53. Câtă vreme cuvântul nostru n-a fost sfinţit de puterea Duhului, el n-are putere asupra demonilor, nici nu i se supun firile, fie cele raţionale, fie cele mute.

54. Câtă vreme nu ne-am curăţit de lucrarea păcatului, lucrarea Duhului Sfânt nu sălăşluieşte în noi, ca să ne facem vase ale sfinţeniei pe care să le adumbrească Domnul.

55. Când te scoli în picioare pentru slujba psalmilor, iar trupul şi sufletul tău sunt gata cu toată sfiala — fiindcă e o lucrare în care se ascund mii de comori pentru cei care o săvârşesc cu discernământ —, cere mai întâi în ascuns lui Dumnezeu în inima ta să-ţi deschidă mai întâi înainte izvorul vieţii care obişnuieşte să ţâşnească în acele clipe în sufletele care s-au lepădat de lumea trecătoare şi văd în fiecare clipă

înăuntrul lor moartea lui Iisus în mădularele lor ascunse. După care spune psalmii în linişte, neavând alt scop decât rugăciunea, fără să te îngrijeşti de numărul lor, ca să ţi se dea cheia fie şi numai a unui singur verset pentru ca să intri în vistieria înţelegerii lui duhovniceşti deschisă de harul Duhului Sfânt. Dar e nevoie de durere[a inimii] şi de tăcere ca să vorbeşti înaintea Lui cu mintea ta mare şi să primeşti de la El cele de care are nevoie sărăcia ta. Căci pentru a da slavă lui Dumnezeu şi a primi întipărirea Duhului în ceasul rugăciunii e nevoie de o minte trează şi de o inimă pregătită, ca mintea să lase tot ce ţine de trup şi să fie înălţată până la aducerea-aminte de măreţia lui Dumnezeu şi printr-o convorbire prelungită cu El să se trezească la cunoaşterea slavei Lui. Spunând acestea, află că nu vreau să împiedic prelungirea rugăciunii din pricina feluritelor înţelegeri aşezate în versetele Duhului. Căci rugăciunea poate fi prelungită trei zile şi trei nopţi plecând de la un singur cuvânt. Şi nimic nu l-ar putea împiedica pe un singuratic ca în toate zilele vieţii lui să se slujească de un singur verset pentru rugăciunea sau slujba sa, fără să poată fi socotit vinovat de vreo greşeală. Dar pentru că prin desele schimbări ale psalmilor avem o diversitate de sensuri prin care mintea e stârnită spre minunare înaintea lui Dumnezeu, de acum trecem adeseori şi fără nici o tulburare de la un psalm la altul.

56. Începătorilor în această vieţuire sau celor încă tineri nu li se cade să se apropie de aceste lucruri, nici chiar dacă înaintea lor li s-ar deschide porţile, pentru ca încetarea psalmilor să nu-i umple de gânduri rele fiindcă nu cunosc altă cale sau scop. Nu li se cade nici să-şi plece mintea spre o gândire asupra versetelor, ci să se ostenească deplin în repetarea lor cu vocea până ce ating această măsură, ca trupul lor să nu-şi piardă viaţa ascetică. Această osteneală unită cu liniştirea seamănă în ei o sămânţă duhovnicească. Vă mărturisesc adevărul: chiar dacă se înhamă de la început în toate ostenelile vieţii singuratice, cei ce se lipsesc de liniştirea necontenită nu se vor învrednici să se apropie de aceste taine.

57. Orice dar venit de la Dumnezeu, şi a cărui putere e cunoscută printr-un semn evident în cel care-l primeşte, e dat pe

măsura vieţuirii treptei trupeşti; şi orice dar privitor la cunoaşterea lucrurilor inteligibile şi a tainelor duhovniceşti e dat pe măsura curăţiei gândirii. Cel dintâi lucru nu e împiedicat în lucrarea lui de amestecul şi familiaritatea cu mulţi, ci numai de voinţa şi libertatea proprii omului[37]. În ce priveşte cel de-al doilea, multe sunt piedicile şi dese obstacolele care pot opri dobândirea curăţiei; căci păzirea multă vreme [în chilie] e răsturnată într-o clipă de o singură privire, şi chiar un glas rămas nevăzut poate pune în mişcare inima singuraticului făcându-l să iasă din pacea gândului său.

58. Când cazi cu faţa la pământ în faţa crucii în rugăciune înainte de a începe slujba, roagă-te lui Dumnezeu şi cere-I cu inimă îndurerată să-ţi dea răbdare să poţi stărui fără lâncezeală [akedie] în repetarea versetelor, fără să ai de luptat în tine cu tulburarea, zicând: „Doamne, în timpul acestei slujbe dă-mi mişcări luminoase, ca să privesc la Tine în versetele ce ies din gura mea!"

59. Mustră-i pe cei care la rugăciune îşi fac o imagine sensibilă în minţile lor şi în locul unui gând unic, simplu şi singuratic, o înţelegere a faptului că Mântuitorul e necuprins, se desfată cu închipuirile [fantasmele] gândirii lor. Noi însă să-i lăsăm pe aceştia şi pe cei asemenea lor, amăgiţi de închipuirile [fantasmele] lor, şi, când rugăciunea ajunge puternică, să ne pregătim cu toată reculegerea să ne îndreptăm simţurile sufletului nostru spre Duhul lui Dumnezeu în simplitatea inimii, neţinând nici o formă alcătuită din gânduri compuse pe care le suscită gândirea, ci aşteptând cu credinţă să urce în inima noastră adevărul cunoaşterii lui Dumnezeu, atunci când ştie El, în gânduri limpezi despre măreţia Lui aşezate în noi, aşa cum spune Pavel: „fie în trup, fie în afară de trup, nu ştiu" [*2 Co* 12, 2]. Căci treapta acestei descoperiri e foarte subţire şi mişcările ei sunt mai înalte decât imaginile aducerilor-aminte ale lucrurilor văzute şi decât orice gând, reflecţie sau cunoaştere pe care le gândeşte, de care-şi aduce aminte şi de a cărui asemănare se foloseşte în lumea aceasta. Cele întâmplate cu fericitul Pavel s-au făcut spre povăţuirea tuturor făpturilor, căci cele văzute de inteligenţă la rugăciune şi cele pe care le va vedea în lumea cea nouă nu seamănă deloc cu simţurile cu care suntem îmbrăcaţi, nici cu vederea, culoarea şi forma stihiilor [elementelor] acestei creaţii. De aceea, atunci când ne rugăm, spunem că aşteptăm cele viitoare — rostind potrivit poruncii Domnului: „Vină Împărăţia Ta [cf. *Mt* 6, 10] pe care o aşteptăm!"[38] — gândirea nu îndrăzneşte să-şi imagineze potrivit cunoaşterii noastre pe Cel ce este de necuprins [neînţeles] pentru creatură; căci stă scris: „Nimic semănător nu s-a urcat la inima omului şi limba nu ştie să spună ce a pregătit Dumnezeu să dea prietenilor Săi" [*1 Co* 2, 9; *Is* 64, 3] şi pe care le furişează în chip neînţeles în inimile noastre prin Duhul Care le descoperă celor care le aşteaptă.

60. Dar poate că unii vor spune uimiţi: „Nu e oare mai bine să privim la acele lucruri în mintea noastră decât să rătăcim în gânduri rele?" O, înţelepţi nepricepuţi! Ca şi cum toată calea şi mişcările sufletului ar fi una din acestea două: fie întârzierea în asemănări alcătuite din imagini şi forme, fie rătăcirea în gândurile rele! Unde e atunci suferinţa pe care gândirea o primeşte când înţelege sensul versetelor [Scripturii] şi care cade peste om şi-l străbate din creştet până în tălpi ca o flacără şi a cărei mişcare încălzeşte tot trupul asemenea unui cuptor aprins, lipindu-l de pământ prin apăsarea insuportabilă a emoţiei dureroase care-i chinuie inima până acolo încât din pricina durerii ascuţite a rugăciunii strânge pământul în dinţi? Cunosc într-adevăr pe unii care, prăvăliţi la pământ din pricina intensei suferinţe pe care le-a pricinuit-o rugăciunea, odată căzuţi cu faţa la pământ şi-au pierdut limba din gură şi au umplut-o de praf, după care au spălat-o şi băgat-o înapoi. Unde e atunci bucuria revărsată pe neaşteptate în inimă şi care inundă asemenea unui val toate mişcările, care răpeşte inima într-o beţie negrăită într-atât încât singuraticul nu mai seamănă cu un om, ca şi cum prin risipirea inimii în

[37] Notă marginală: „Luaţi aminte la acest capitol, fraţilor!"

[38] Parafrază liturgică a cererii a 2-a a rugăciunii „Tatăl nostru" în cultul Bisericii Asiriene a Răsăritului; cf. mai sus Suta I, 89.

valul acela ar fi fost înălţat în afară de trup şi nu mai stă pe pământ? Unde e atunci înţelegerea care-l face pe neaşteptate să scruteze [lucrurile lui Dumnezeu], care face limba să tacă în uimire şi-l ţine în picioare fără aduceri-aminte, nici gând, lovit de uimirea care s-a abătut peste el plecând de la simţirea neobişnuită pe care o primeşte mintea de la versete[le Scripturii], şi care fac nemişcate simţirile şi inteligenţa lui? De toate acestea se lipsesc cei care la rugăciune se leagă de imagini şi forme. Dar unde sunt şi cei care spun că nu e nevoie de slujba psalmilor? Spun adevărul ca înaintea lui Dumnezeu: ştiu un om care s-a învrednicit prin mila şi harul lui Hristos să facă experienţa tuturor acestor lucruri plecând de la slujba psalmilor, şi nu numai o dată sau de două ori; şi erau oameni slabi şi lipsiţi, asemenea nouă, pe care Dumnezeu ne mângâie din când în când în meditările şi rugăciunile noastre nu din pricina vieţuirii noastre, ci din pricina milei Lui. El ne mângâie cu lucruri mărețe care nu sunt ale unor oameni lipsiţi cum suntem noi, ci mai degrabă ale unor oameni însemnaţi care au atins harul curăţiei şi cărora li se dau descoperiri mari şi taine negrăite în simţirea minunată a lucrurilor lumii viitoare şi în desfătările unei cunoaşteri mai presus de fire.

61. Lângă orice om este, prin urmare, o Putere. Ori de câte ori Aceasta se depărtează de el, frica se apropie numaidecât de inima lui, puterile inteligenţei lui slăbesc şi orice cunoaştere sărăceşte în el cu totul; şi atunci omul e cu totul lipsit de încrederea credinţei, iar gândurile îi devin asemenea celor ale unui copil mic. Dar când Aceasta se apropie din nou de el, curajul intră numaidecât în sufletul său, inima i se face mai tare ca un munte şi nu se mai teme de nici o făptură; nimic nu mai înspăimântă inima lui, nici teama de demoni, nici cea de fiarele sălbatice, nici cea de oamenii răi şi ticăloşi, nici bolile trupului, nici goliciunea, nici lipsa de hrană, nici chiar moartea de care se teme şi firea. Pe scurt, omul se îmbracă în râvnă [zel] ca în nişte cărbuni aprinşi, şi nimic din creaţia lui Dumnezeu nu mai înspăimântă gândirea, vederea şi amintirea lui.

62. Cred că aceasta era Puterea prin care fericiţii mucenici au biruit suferinţa chinurilor lor şi au călcat vitejeşte în picioare torturile prigonitorilor lor. Şi tot prin ea şi părinţii singuratici au dispreţuit grelele ispite ale demonilor.

63. Unii mucenici au văzut această Putere în chip sensibil, şi în culmea chinurilor lor mulţi au văzut-o cu ochiul liber. Unii au văzut-o ca pe o mantie întinsă peste ei, alţii ca o mână de om care-i umbrea de sus, alţii ca un tânăr chipeş stând lângă ei. Iar prin această vedere nu numai că dobândeau curaj, dar deveneau cu totul insensibili la toate chinurile ce se abăteau asupra lor. Când li se tăia un mare număr de mădulare şi trupul le era sfâşiat şi plin de sânge, când li se tăiau încheieturile şi li se smulgeau carnea şi pielea, gândirea lor nu suferea nimic, căci adeseori li se lua până şi durerea trupului. Aşa cum povesteşte unul din ei, când i s-au tăiat şi smuls mai multe mădulare ale trupului său, era plin de beţie ori de câte ori i se tăia unul din ele, şi cu gura plină de râs şi bucurie înălţa lui Dumnezeu un imn de bucurie. Dar când i s-a tăiat unul din membrele de jos, şi anume un genunchi, a simţit durerea. Iar când a fost întrebat de ce la toate celelalte mădulare a rămas tăcut şi se bucura, iar la acesta a strigat — ceea ce i-a făcut pe prigonitori să-şi recâştige puterile, ca şi cum mucenicul lui Hristos ar fi slăbit în luptă —, le-a răspuns adevărul: „Să ştiţi că pentru toate celelalte pe care le-aţi tăiat n-am suferit nici o durere şi gândirea mea era cu totul în cer, dar la acest membru am fost părăsit de Dumnezeu Care m-a lăsat să sufăr, ca să-mi aducă aminte că sunt om şi că nu o putere a firii m-a susţinut până acum."

64. Aceasta e Puterea care în pustia înfricoşătoare îi păzeşte pe singuratici în chip nevăzut de vătămările demonilor. Deşi aceştia nu ştiu cum e cu putinţă firii omeneşti să locuiască patruzeci sau cincizeci de ani împreună cu fiarele sălbatice şi să rămână în lupta cumplită cu demonii fără ca gândirea lui să se vatăme sau să se descurajeze deloc, şi inima lui să salte zi şi noapte plină de bucuria îngerilor, ca şi cum ar locui încă de aici în cer. Văd cu inteligenţa această Putere singuraticii care se păzesc pe ei înşişi în toate luptele ostenelilor lor. Dacă vrea cineva un semn, să ştie că poate simţi întotdeauna când anume acesta se depărtează şi când se apropie de el. O simte

după schimbarea care are loc în el: căci simte pe neaşteptate în el o putere negrăită în ciuda slăbiciunii firii, până ce după puţin timp aceasta scade şi schimbarea dispare. Prin ea sporesc singuraticii în făptuirea poruncilor. De multe ori ea schimbă atât gândirea, cât şi alcătuirea trupului. Cine a simţit aceasta să înţeleagă. Se cade, fraţilor, să medităm cu grijă la înţelegerea lucrurilor, căci prin această privire necontenită ne apropiem de cunoaşterea desăvârşită şi de simţirea negrăită. Cine se deprinde în această cunoaştere dobândeşte o smerenie mare şi nesfârşită şi o credinţă neclintită în Dumnezeu.

65. Stă scris [că Hristos e] „mai întâi născut decât toate făpturile" [*Col* 1, 15] decât cele raţionale văzute şi nevăzute, fiindcă El Cel dintâi S-a născut la viaţa lumii de dincolo prin învierea din morţi.

66. E pe drept cuvânt „mai întâi născut" faţă de noi, fiindcă înainte de El nimeni nu se născuse sus, şi bine se numeşte „mai întâi născut" nu numai faţă de noi, ci şi faţă de firile netrupeşti, fiindcă şi creaţia lor ţinteşte spre această naştere.

67. Dacă Ierusalimul e „cetatea marelui Împărat" [*Ps* 47, 3] şi el se numeşte cu numele Ierusalimului din cer [*Evr* 12, 22] cu care-l numeşte Scriptura — căci Ierusalimul pământesc era într-adevăr o prefigurare —, atunci numele de „chip [al lui Dumnezeu]" dat în chip nepotrivit lui Adam [*Fc* 1, 26] ţintea spre împlinirea efectivă a adevărului său [în venirea lui Hristos Chipul Dumnezeului nevăzut; *Col* 1, 15], când avea să se împlinească acest cuvânt de mai înainte [al Scripturii].

68. Se cădea ca întreaga creaţie să se închine Chipului Împăratului [cf. *Evr* 1, 3]. Până atunci nu S-a văzut ca un om să fi primit închinare de la îngeri. Numele de Chip se potriveşte foarte bine Celui spre Care priveşte toată creaţia văzută şi nevăzută, Căruia i se închină şi pe care-L cheamă cu numele de Dumnezeu; prin El vor fi înfăţişate lui Dumnezeu toate, iar prin trupul Său văzut am văzut ascunzimea neînţeleasă.

69. În ce priveşte existenţa, nici unul dintre sfinţii îngeri nu e mai bătrân în firea lui creată decât tovarăşii lui; fiindcă abia după venirea lor la existenţă le-a împărţit Domnul aşa cum a vrut, după trepte şi cinstiri felurite. În ce priveşte cunoaşterea şi înflăcărarea iubirii, unii sunt mai întâi, alţii la mijloc, şi alţii mai pe urmă; nimeni însă din cei de pe o treaptă mai de jos nu precede în descoperire şi cunoaştere pe cei aflaţi pe o treaptă mai sus decât ei, nici măcar în ceea ce acestea întârzie să înţeleagă din ceea ce după rang se află pe trepte mai prejos decât ale lor.

70. Între toate cinurile firilor inteligente există zi de zi urcuş, nicidecum coborâre, fără să existe capăt al urcuşului care merge de la cel mai vechi şi mai întâi până la cel din urmă, căci de când au fost create şi până acum ele urcă în fiecare zi.

71. Transmiterea existenţei şi creşterea treptată a trupurilor noastre în prima noastră stare [în existenţa noastră actuală], amândouă lucruri plăcute, au loc în sfintele cinuri [ale îngerilor] în inteligenţă, potrivit naturii lor inteligente şi creşterii lor care ţine de inteligenţă. La noi transmiterea existenţei are loc de la un trup la altul; la ele însă fiecare inteligenţă primeşte creşterea de la altă inteligenţă. Ele cresc în toate ca nişte învăţăcei în taină, noi însă creştem în chip văzut.

72. Când mintea primeşte simţirea frumuseţii ei, creşte în acelaşi fel în care cresc în chip tainic îngerii. În descoperirile primite de inteligenţa ei, se învredniceşte de comuniunea cu îngerii; fiindcă stă în rânduiala dintâi a creaţiei firii sale, ea primeşte şi contemplarea Prototipului ei.

73. Prima plăcere a inteligenţei în primirea unei descoperiri inteligibile stă în contemplarea purtării de grijă a lui Dumnezeu a Cărui putere şi călăuzire mintea o simte în evenimentele sensibile. Vine apoi plăcerea care stă în contemplarea purtării Sale de grijă faţă de cele ce sunt [fiinţe]. A treia plăcere a ei e cea care stă în contemplarea lucrării Sale creatoare. A patra plăcere a ei e cea care stă în contemplarea înţelepciunii Lui în cele ce sunt. Necuprinderea planului Său e cu atât mai puternică cu cât feluritele Lui judecăţi sunt inegale. În prima vedere, plăcerea pleacă de la puterile omeneşti; aceasta e prima credinţă a minţii. În a doua vedere, ea se bizuie pe încrederea în

Creatorul şi e întărită de aceasta. În a treia vedere, plăcerea e mistuită de iubirea Lui ca un prunc care-şi vede tatăl. În a patra vedere, plăcerea e ascunsă în întunericul „înţelepciunii Sale în multe chipuri" [*Ef* 3, 10]. În a cincea pornire, plăcerea stă în înlemnirea gândului într-o neînţelegerea lipsită de orice explicaţie.

74. Duhul e povăţuit de aceste cinci vederi distincte într-o simţire duhovnicească din clipa în care a început să fie luminată în cele ascunse şi, îmbrăcată în aceste trepte, stă în prima rânduială a firii ei create. De-a lungul tuturor acestor trepte urcă şi coboară neîncetat, potrivit râvnei sau nepăsării, a întunericului sau luminii care ne vin de aici.

75. Aceste cinci schimbări diferite în creşterea minţii sunt cuprinse în piscul unic al cunoaşterii duhovniceşti. Ele o conduc până la cea de-a doua treaptă a cunoaşterii în Duhul, care e treapta creaţiei dintâi, înrudită cu descoperirea firilor inteligibile şi numită stare naturală. Acelaşi lucru îl spune un înţelept în descoperiri, căpetenie a cunoscătorilor [gnosticilor]: „Creşterea fiinţelor raţionale e în vederea celor stricăcioase şi nestricăcioase: ucenicia ei e în cele stricăcioase, desăvârşirea ei e în cele nestricăcioase"[39].

76. Într-adevăr Părinţii spuneau că omul care se învredniceşte să vadă la rugăciune lumina sufletului său, acela se învredniceşte în inteligenţa sa şi de taina descoperirilor cereşti şi de descoperirea celor neînţelese. Ei numesc lumină a sufletului strălucirea lui[40], fiindcă atunci când e curăţit de orice părtăşie cu păcatul, ea se ridică asupra sufletului la vremea rugăciunii ca un soare; prin ea străluceşte sufletul în mişcările lui la rugăciune şi la slujbă şi, plecând de la ea, e atrasă gândirea printr-o lucrare a Duhului cu un fel de înţelegere spre cele dumnezeieşti şi tainice. Această strălucire se numeşte creaţia dintâi a sufletului; uneori se numeşte lumină, alteori strălucire.

[39] Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* II, 33.
[40] Cf. EVAGRIE, *Gnostikos* 45.

77. Părinţii numesc cunoaştere simplă a tainelor cea care a fost deprinsă numai prin învăţătură şi citire, şi prin auzire. Numesc duhovnicească însă cunoaşterea celor care au fost puşi în mişcare spre ea prin stârnirile minunate care freamătă în minte cu săltarea negrăită a inimii. Să scrutăm sufletul nostru când vedem că în el se mişcă aceste lucruri, ca să ştim de unde vine în noi cunoaşterea pe care ne-o aduc, în ce ordine se mişcă spre ele mintea noastră, cum şi cu ce uimire le priveşte ca pe un lucru negrăit şi cum se avântă şi se aprinde inima într-o bucurie pe care nimic n-o poate stăvili şi pe care omul de-abia o îndură. Cine poate înţelege să înţeleagă, dar nu numai nişte simple cuvinte lipsite de orice gustare [a realităţilor pe care le exprimă].

78. Că gândirea a ajuns acum subţire şi departe de orice cugetare groasă şi că a început să întâlnească lumina poţi să înţelegi din faptul că acum strângi cu uşurinţă minunăţiile cuprinse în versete[le Scripturii] fie din rostire, fie din litere, şi de îndată inima saltă şi face limba să tacă. Nu căuta însă altă dovadă a întunericului din sufletul tău decât încetarea săltării de care am vorbit şi care e stârnită în inimă de ascultarea sau aducerea-aminte a cuvintelor lui Dumnezeu. Cine va putea îndura dulceaţa ei? Şi care trup îi va putea sta în faţă atunci când se abate asupra lui cu această stârnire care face inima să zboare?

79. Nu iubi odihna, ca să nu ajungi izvor de întuneric, ca să nu spun un vas de ticăloşii. Nu crede, frate, că fără osteneli ne putem elibera de patimi sau că poate străluci în noi lumina spre desfătarea noastră. Vedem că Dumnezeu dă toate darurile Sale duhovniceşti celor ostenitori. În relaxare nimeni n-a primit vreodată daruri de la Dumnezeu, gândirea nu i-a fost luminată de cunoaştere, inima n-a primit îndrăzneala să-L cheme, nici nu s-a pus în mişcare vreodată în el o astfel de înflăcărare. Prin osteneli s-au dezbrăcat părinţii de odinioară de omul cel vechi ticăloşit şi s-au învrednicit de înnoirea sufletului. Când auzi acestea, nu socoti drept osteneală doar înfrânarea de la mâncăruri sau starea în picioare. Postul şi rugăciunea singure nu duc pe nimeni la limpezime. Ci mă

gândesc aici la abţinerea de la legăturile cu oamenii, la neîncetata cădere în faţa crucii la care te dedai după puterile tale, la multa smerenie a inimii şi la celelalte lucruri ale vieţuirii care duc la cunoaştere şi care sunt scrise în cărţile celor luminaţi şi cunoscători [gnostici] spre creşterea în cele dumnezeieşti şi pe care le vei găsi nu mai puţin şi în aceste capitole despre cunoaştere [gnostice].

80. Bagă de seamă să nu fii cu nepăsare faţă de nici o slujbă, ci înainte de a te culca osteneşte-ţi trupul la slujbă şi în multe rugăciuni, ca atunci când vei adormi, îngerii veghetori să păzească toată noaptea trupul şi sufletul tău de vedenii înfricoşătoare, de năluciri necurate şi de vătămările nopţii, ca patul şi somnul tău să fie sfinţite de descoperirile Duhului şi de osteneala rugăciunii. Afară numai de cazul în care eşti bolnav, când te culci să nu ţi se întâmple să-ţi vezi trupul căzut în pat în mare istovire din pricina mulţimii ostenelilor pe care le-ai îndurat înainte ceasuri întregi în rugăciuni, slujbe şi cântări dese. Căci altminteri nu ne vom apropia niciodată de culcare şi odihnă fără ca demonii răzvrătiţi să-şi bată joc de noi.

81. Iată uimitoarea întrebare a unui frate simplu şi răspunsul unui bătrân. Un frate l-a întrebat pe un bătrân: „Avvo, îmi plac îngenuncherile prelungite". Bătrânul i-a răspuns: „Socot că doreşti desăvârşirea, căci văd că-ţi pui în gând să ieşi din trup. Îngenuncherile neîncetate sunt într-adevăr uşa care duce la desăvârşire. Prin păzirea lor sfinţii ies din trupul lor. Dar dacă-ţi pui în gând să faci acest lucru, împlineşte-ţi legământul. Căci acesta e stăvilirea vieţii de aici, precum şi lăsarea şi dispreţuirea tuturor celor de aici. Printr-o asemenea vieţuire se împlineşte cuvântul: «Iată, noi am lăsat toate şi am urmat Ţie!» [*Mt* 19, 27]. Căci e cu neputinţă cuiva să înceapă această lucrare îngrijindu-se şi de altceva. Pe cât e cu putinţă însă, nu-ţi lăsa de bunăvoie timpurile [rugăciunii]. Pentru că va veni ceasul când nu-ţi vei mai aduce aminte de ele. Căci din când în când vei fi ca un om beat. Nu cere însă acest lucru numaidecât; acesta va veni la vremea lui. Nu mai e mult până acolo. Aşadar până ce nu te sileşte vreo necesitate în afara voii tale, păzeşte-ţi bine regulile, şi el va veni; căci dacă vei

voi acest lucru, nu ţi se va da." Fericit cel care a început şi a ajuns la bun sfârşit îndurând ispitele care-i vin în această lucrare, şi înaintea cărora sufletul său n-a slăbit, şi pe care nu l-au făcut să-şi lase calea. Încă şi mai fericit e apoi cel care, atingându-şi scopul, n-ajunge nepăsător, nici nu se opreşte sau se întoarce înapoi chiar dacă s-a săturat, căci comoara lui a ajuns mai mare decât un munte, măcar că la început i se pare mică şi se tulbură din această pricină, nefiind obişnuit cu cele duhovniceşti; îşi închipuie că e deja sfârşitul şi nu-şi dă seama că era doar mireasma lor. A întâlnit multe lucruri minunate şi variate, dar încă n-a intrat înăuntrul lor. Când te rogi, spune aşadar în rugăciunea ta acestea: „Milostive Dumnezeule, trimite-mi din înălţimea sfinţeniei Tale darul întoarcerii [căinţei], ca să mă apropii de măreţia Ta. Dumnezeule, deschide-mi inima ca să simt ce îmi e de ajutor cu o simţire ageră în faţa căreia nu poate sta nici un gând de nepăsare, o simţire în stare să tulbure calmul [aparent] al patimilor".

82. Neputinţa trupului nu împiedică agerimea unei conştiinţe tari încă în săvârşirea binelui, dacă voinţa nu e trândavă. Iar o piedică din afară în calea faptelor nu împiedică o voinţă plină de mişcări dumnezeieşti să-şi primească răsplata.

83. Ziua pentru firea raţională înseamnă ca ea să-şi aţintească mintea asupra tainei şi să pătrundă tot mai mult în ea; e ceea ce vrea să spună cuvântul: „Şi drepţii vor străluci ca soarele în Împărăţia Tatălui lor" [*Mt* 13,43].

84[41]. Când şezi între slujbe şi-ţi apleci mintea spre meditarea asupra lui Dumnezeu, adaugă şi acest gând: fă ocolul lucrurilor şi întreabă-te: Cum ai venit la existenţă din ce nu era? Cine te-a făcut să fii ceea ce eşti din cele ce nu sunt? Sau, pentru a vorbi împreună cu Scriptura: Cum ai fost creat la început în frumuseţe, şi prin voinţa ta ai ajuns rău la sfatul amăgitorului după ce ai mâncat şi mănânci în toate zilele din

---

[41] Notă marginală: „Acestea sunt spuse după scopul simplu şi forma exterioară a Scripturii pentru cel a cărei minte nu poate înţelege scopul dumnezeiesc dinăuntrul versetelor arătate ale Scripturii."

pom şi te-ai întors spre rău, deşi nu în acest scop ai fost creat de Creatorul? Priveşte încă şi ce ai ajuns prin voinţa ta şi ce eşti acum fără a mai putea nădăjdui ceva, dar şi la ce nădejde ai fost pe neaşteptate chemat de bogăţia milei Celui Care te-a chemat în Iisus Hristos Domnul nostru, Care te-a făcut să te întorci iarăşi la frumuseţea întâii tale obârşii în Dumnezeu. Şi, deşi ai rămas în neascultare şi ai stăruit în cele în care ai căzut, El nu te-a trecut cu vederea, ci ţi-a dăruit de la Sine aceste bunătăţi şi a venit să te facă viu, măcar că nu ştiai să ceri nimic pentru tine însuţi. Gândeşte-te şi ce eşti acum în această viaţă de aici şi ce vei deveni în puţină vreme, la ce stricăciune va ajunge alcătuirea ta, şi cum vei ajunge atunci când nu vei mai fi, fără amintire şi fără nume, în toate celelalte trepte de devenire ale acestei lumi. Dar cum voi spune şi lucrul minunat? De la ce stricăciune la ce stare slăvită vei trece? De la ce cămară în ce palat vei fi chemat? Ce asemănare există însă între cele de aici şi cele de sus, între viaţa de aici şi cea de dincolo, între părerile noastre de acum şi cunoaşterea şi vederea exactă de atunci? Am scris câte ceva despre acestea în cuvântul către un ucenic[42], care poate sluji drept introducere la o reflecţie utilă vieţuirii în linişte. În acele clipe îngenunchează necontenit în rugăciune în locul în care eşti, lăudându-L pe Cel Care te-a adus de la nefiinţă la fiinţă, de la o stare stricăcioasă la slava unei vieţi înalte şi slăvite.

85. Rânduieşte-ţi cu orice preţ lucrurile astfel încât în fiecare zi, între slujba de noapte şi cea de dimineaţă, să existe un răgaz pentru meditare pentru că ea slujeşte creşterii tale în cunoaşterea dumnezeiască, fiindcă şi ea e o parte însemnată a lucrării privegherii. Nu socoti că toată privegherea stă numai în rostirea [de psalmi] şi nu cuprinde decât starea în picioare [la rugăciune] plecând de la această rostire şi pentru ea, chiar dacă aceasta e temeiul ei. Privegherea singuraticilor are multe forme prin care sufletul trebuie să crească şi să se apropie de cunoaşterea duhovnicească.

---

[42] *Cuvântul* 35 în originalul siriac, ed. Bedjan = *Cuvântul* 85 şi 47 din ed. Theotokis (şi *FR* X, p. 424–457 şi 248–249).

86. Cumpăna somnului ţine în chip limpede de cumpăna pântecelui, fiindcă somnul ni-l conducem după voia noastră şi a fost încredinţat mâinilor noastre. Căci atunci când am impus o măsură pântecului, ne trezim uşor înainte de ceasul rânduit în chip folositor pentru noi, din pricina uşurinţei trupului, aşa că e timp pentru amândouă felurile [de rugăciuni].

87. Fă acelaşi lucru şi cu ceasurile zilei şi împarte-le în mai multe părţi: una pentru citire, alta pentru slujbă şi alta pentru meditare. Când acestea vor face loc înaltei limpezimi a mişcărilor, vom ajunge să împlinim şi restul. Dacă apoi inteligenţa se întunecă, adaugă o citire potrivită momentului. Căci aici e izvorul bogat din care ţâşnesc asupra lui ape curate în chip limpede.

88. Când meditarea se uneşte cu rugăciunea ajunsă la limpezimea ei, atunci se împlineşte pe deplin cuvântul Domnului Care spune: „Unde sunt doi sau trei adunaţi în Numele Meu, acolo sunt şi Eu în mijlocul lor” [*Mt* 18,20]. Cei trei sunt: sufletul, trupul şi duhul, sau: înţelegerea, meditarea şi rugăciunea. Şi acestea trei ajung la uimire, iar uneori se întâmplă să nu ajungă nici măcar la rugăciune.

89. Câtă vreme puterea Duhului nu se uneşte cu meditarea gândirii, minunarea în faţa lui Dumnezeu nu se amestecă cu mişcările ei.

90. Câtă vreme gândirea nu devine limpede, n-are parte de lucrarea Duhului.

91. Când mişcările încep să devină limpezi, atunci inima se smereşte ca şi cum ar locui un adânc, iar plecând de la această smerenie se apropie de limpezime.

92. Iubeşte singurătatea chiar dacă eşti prea slab pentru toate faptele care i se cuvin. Fiindcă o singură rugăciune adusă lui Dumnezeu de unul singur e mai bună decât o mie de liturghii săvârşite printre oameni. Căci nu se compară osteneala a o sută de zile petrecute în zarvă şi împreună cu mulţi, chiar dacă atunci singuraticul posteşte şi-şi face slujba, cu somnul unei singure nopţi pe care o doarme singur. În singu-

rătatea ta roagă-te lui Dumnezeu neîncetat aşa: „Dumnezeule, învredniceşte-mă să am în inima mea durerea plânsului căinţei. Şterge din inima mea obişnuinţele lumii!" Dacă te vei îngriji să o traduci în faptă, această rugăciune te va înălţa la tainele lui Hristos.

93. În osteneala săvârşită între oameni e mândrie, iar în neputinţa trăită în slăbiciune e zdrobirea inimii.

94. În afara liniştirii inima nu e smerită, iar fără smerenie inima nu e aprinsă de multe feluri de mişcări, şi faţă de ele toate păzirile făptuirii singuraticului sunt pulbere şi cenuşă.

95. Dispreţuieşte-i pe cei ce se slăvesc cu vase împodobite, cu slujbe cântate în adunare şi cu plăcerile mesei.

96. Când vezi că nava ta pluteşte frumos spre port şi o împing neîncetat adieri senine şi plăcute, iar neguţătoria ta prosperă în mâinile tale, teme-te şi suspină ca nu cumva libertatea ta să nu sufere o schimbare din pricina liniştirii şi să ajungi să-ţi faci griji din pricina unui curs contrar al lucrurilor, iar veghea lungului tău drum să ajungă deşartă, pentru că împrejurările te abat spre o înmuiere a voinţei.

97. Într-adevăr, mulţi au început cu osteneli, cu sărăcia şi omorârea faţă de cele trecătoare, cu rugăciunea neîncetată, cu lacrimi, cu multele închinăciuni, cu o viaţă smerită şi nepătimaşă, cu lungi zăvorâri, cu liniştirea şi înstrăinarea de oameni şi cu toate cele pe care le-am înfăţişat, dar au sfârşit în relaxare, în faimă, în legături cu bogaţii şi în tovărăşia neîncetată a celor din lume; au ajuns procurori, judecători, consilieri şi mijlocitori în afaceri însemnate, unele pentru fraţi, altele pentru cei de lume; alţii au primit să vadă femei, să asculte sfatul şi povăţuirea lor, aşa încât chiliile lor au ajuns locuri de întâlnire pentru săteni. În locul omorârii [mortificării] dinainte, şi-au ales o viaţă agitată şi o vieţuire care i-a făcut să cadă în orbire, sfârşindu-şi astfel viaţa în slujirea trupului, şi aceasta după toată asprimea vieţuirii lor şi viaţa strălucită dinainte, când nu-şi îngăduiau să vadă nici măcar o faţă de om, iar prin întrecerea lor cu fiinţele netrupeşti şi prin râvna lor pentru

vieţuirea în liniştire viaţa lor a sfârşit prin a se asemăna celei viitoare.

98. Pentru fiecare patimă care se mişcă în tine şi care se luptă cu tine, în războiul cu ea te însoţesc frica şi întristarea. Chiar dacă uneori se întâmplă să fii biruit, o milostivire e deja pregătită pentru tine, mai ales dacă în înfrângerea ta n-ai slăbit şi n-ai dat înapoi, ci plin de durere, întristare şi plâns, te-ai întors deîndată şi curajos la luptă împotriva ei, te-ai înarmat şi ai coborât în arenă împotriva ei. Dacă faci aşa, atunci fiecare patimă te va face să înţelegi ceva. În schimb sufletul neruşinat şi netemător care e îndrăzneţ în păcat, povăţuit de amăgiri ticăloase, şi care nu cunoaşte căinţa sau durerea pentru încălcările lui ci, dimpotrivă, îşi procură neîncetat mijloacele pentru săvârşirea păcatului său, sufletul acesta rămâne prizonier osândei.

99. Durerea pentru Dumnezeu e un leac pentru cel lovit de ea, căci scris este: „Întristarea pentru Dumnezeu lucrează căinţa sufletului şi întoarce la viaţă" [2 *Co* 7, 9]. Şi pentru el nu e numai nădejde de vindecare, dar în cazul unei pedepsiri a lui, are prieteni care mijlocesc pentru el la Dumnezeu pentru că îl văd suferind şi trist în ea.

100. Dumnezeu vrea să dea întotdeauna vindecare oricui, dacă bolnavul îşi caută scăparea la El. Măreţia Lui nu se scârbeşte de bolile grele şi pline de duhori. Cu cât sunt mai grele şi mai pline de duhoare, cu atât mai multă purtare de grijă îi arată Dumnezeu, dacă acesta îşi caută scăparea şi se întoarce la El. Căci Dumnezeu nu închide uşa şi nu o deschide doar din când în când. Ci ori de câte ori Îl cheamă cineva e gata să-l ajute cu purtare de grijă şi nu-l dispreţuieşte din pricina bolii lui reale, ci dacă acesta Îl cheamă degrabă, îl învredniceşte de o purtare de grijă încă şi mai mare faţă de el din pricina bolilor lui grele care duc spre moarte[43].

[43] Notă marginală: „Acest cuvânt are cinci capitole mai mult. Poate că schimbarea vine din felul în care a fost scris textul. Fiindcă în capitolele anterioare nu e nevoie de nici o schimbare."

101. Cei care după căderi aspre şi grele au primit darul întoarcerii [căinţei] şi prin darul lui Dumnezeu au fost recunoscuţi drept familiarii Lui şi s-au învrednicit de îndrăzneala dinainte, aceştia ştiu bine că Dumnezeu are drept scop întoarcerea sufletelor bolnave[44].

102. Din pricina necuprinderii lor uimitoare, contemplarea Judecăţii şi Proniei lui Dumnezeu e ascunsă în îndoială ca într-un nor chiar şi pentru cei duhovniceşti.

103. A înţelege în chip dumnezeiesc înseamnă a primi o mişcare aprinsă şi luminoasă ca în cei care, printr-o viaţă fericită potrivit firii şi prin nestricăciunea ostenelilor lor, sunt pe urmele tainelor vieţuirii de după înviere.

104. Cei care au fără stricăciune fiinţarea [originară a firii] lor şi, afară de nemurire, sunt deja dumnezei în sens figurat, aceştia şi sunt ceea ce numele lor spune că sunt.

105. Stricăciunea e a fiinţelor amestecate [din suflet şi trup], nestricăciunea e a fiinţelor simple [îngerilor]. Celor dintâi le aparţine contemplarea naturală secundă, celorlalte le revine contemplarea a ceea ce în distincţiile sale precede ceea ce a fost mai întâi în ce priveşte existenţa[45].

Sfârşitul celei de-a doua sute a capitolelor despre cunoaştere.

---

44 „Lămurire: Adică ceea ce a fost prehotărât de înţelegerea Creatorului şi de mintea Sa pentru aceasta."

45 Cf. EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* II, 2 („În contemplarea naturală secundă vedem «înţelepciunea în multe chipuri» [*Ef* 3, 10] a lui Hristos, de care s-a folosit la crearea lumilor; dar în cunoaşterea care priveşte firile raţionale suntem învăţaţi despre fiinţa Lui") şi 3 („Prima dintre toate cunoaşterile e cunoaşterea unică a Monadei, şi mai veche decât orice contemplare naturală e cunoaşterea spirituală care a ieşit mai înainte din Creatorul şi s-a ivit o dată cu firea care l-a însoţit"). Înţelepciunea multiformă a creaţiei e contemplarea naturală secundă proprie fiinţelor compuse din suflet şi trup. Firile spirituale necompuse (îngerii) ajung la contemplarea Monadei care premerge existenţa lor.

A treia sută a capitolelor despre cunoaştere

1. A fost un timp în care nu era nume pentru Dumnezeu şi va fi un timp în care nu va mai fi.

2. Nu suntem muritori pentru că păcătuim, ci suntem împinşi spre păcat pentru că suntem muritori. Puterea libertăţii care a intervenit între timp s-a folosit de acest lucru pentru viaţă sau pentru moarte.

3. Unele fiinţe raţionale sunt lipsite de nume, altele au mai multe. Lipsite de nume sunt cele dintâi, mai multe nume au cele create cu naturi corporale.

4. Aşa cum diferenţele corpurilor sunt încredinţate lumii materiale, tot aşa diferenţele spiritelor le vedem în Lumina Vieţii.

5. Dacă lumina materială a fost făcută spre folosul corpurilor şi pentru ca simţurile să poată distinge lucrurile materiale, şi dacă va fi un timp în care simţurile nu vor mai fi pentru a le distinge, e limpede că şi lumina creată spre folosul simţurilor va deveni şi ea de prisos.

6. Aşa cum toate denumirile şi numele privitoare la Dumnezeu au început la El o dată cu creaţia, tot aşa toate numele şi denumirile naturilor spirituale au început o dată cu economia lumii noastre şi atunci au primit un nume de la noi. În lumile naturilor spirituale însă nu există între ele nici nume, nici denumire, nici apelativ în raport cu substanţele lor, ci în lumea lor sunt toate lipsite de nume şi denumire. Toate numele nesfârşite ale lumilor sunt naturi nenumărate şi ele se fac cunoscute unele altora fără astfel de distincţii printr-o cunoaştere mai înaltă lipsită de nume şi de semne. Toţi oamenii vor fi într-o zi, la înviere, alături de ele în aceeaşi taină.

7. Virtutea e prilej de viaţă, dar şi de moarte: de viaţă pentru cei sârguincioşi, de moarte pentru cei trândavi. În deosebirile în care se arată ele vei găsi cum anume să te foloseşti de ea într-un sens sau altul.

8. Modul în care simţurile se folosesc de lucrurile bune ca şi de cele rele arată egalitatea vieţii. Opoziţia lor se va manifesta la nivelul inteligenţei. Uneori e la fel de adevărat şi contrariul.

9. Dacă tot ce ţine de contemplarea naturală secundă împreună cu toate lipsurile ei vor fi desfiinţate în lumea viitoare, căci stă scris: „Chipul acestei lumi va trece" [*1 Co* 7, 31] pe toate planurile ei, atunci este evident că şi contemplarea va fi desfiinţată o dată cu ceea ce poate fi văzut.

10. Dacă nu va mai fi nimic care să pună în mişcare contemplarea realităţilor corporale şi mintea nu va mai avea nevoie de simţuri, nici de ceva în care să locuiască, ci strângerea lor desăvârşită va precede începutul lumii celei noi care se va face într-o clipită, atunci este evident că din fire se va stinge cu totul până şi aducerea-aminte de cele în care au locuit simţurile, şi ea va fremăta atunci întreagă de starea pe care o va avea atunci realitatea.

11. Rugăciune adevărată e cea care ascultă de voia lui Dumnezeu şi e născută în noi de gândirea la legile dumnezeieşti. Prin sârguinţa în împlinirea acestora, iubirea faţă de ele ne împinge să rostim cereri aprinse privitoare la ele. Grija conştiinţei pentru împlinirea poruncilor e deja o rugăciune curată, cum şi suferinţa inimii la dispreţuirea lor e socotită şi ea rugăciune curată. Durerea pentru Dumnezeu e rugăciune, sau mai degrabă cuvintele alese şi mişcările grele [de sens] pe care le naşte atunci în gândire rugăciunea. Şi cel a cărui inimă se aprinde şi arde de asemenea gânduri, se roagă chiar dacă nu stă în poziţia dorită, şi toate mişcările lui sunt rugăciuni uimite care se odihnesc în Dumnezeu: durerea din inima lui joacă în el rolul crucii.

12. Cuvintele înţelepte puse în mişcare de rugăciune plecând de la marile minunăţii ascunse în versete[le Scripturii] trag dulce toate părţile sufletului spre Dumnezeu şi spre iubirea Lui, şi îl ţin treaz ca să privească ţintă spre Dumnezeu cu înflăcărare.

13. Când spun rugăciune înţeleaptă nu mă gândesc la cea rostită plecând de la înţelepciunea acestei lumi sau de o învăţătură flecară şi neghioabă, care ar face să roşească sufletul înaintea lui Dumnezeu din pricina slavei deşarte pe care o aţâţă în el şi care alungă din suflet ajutorul [lui Dumnezeu]; mă gândesc la cuvintele înţelepte care ţâşnesc în rugăciune plecând de la înţelepciunea lui Dumnezeu şi luminozitatea sufletului, pe care le fac să urce în inimă mişcări aprinse din pricina iubirii de viaţa cea adevărată, care premerge rugăciunea şi care, încălzind inima, o face să rostească cuvinte care vin nu din voinţă, ci pe care le sileşte să ţâşnească aducerea-aminte de Dumnezeu. De câte ori pe acest drum n-au ţâşnit lacrimi din aprinderea inimii şi ajutorul lui Dumnezeu. Aceasta e rugăciunea pe care Părinţii o numesc rugăciunea curată.

14. În rugăciunea curată gândirea nu e deloc liberă de întipăriri şi de gânduri materiale; altfel n-ar mai fi rugăciune, ci ar avea loc o descoperire. Numai pe această din urmă treaptă e lipsită gândirea de imagini şi asemănări şi se ridică mai presus de întipăriri şi materie, cum spune Evagrie: „Mintea care priveşte la Dumnezeu în rugăciune e liberă de întipăriri şi materie"[46], ceea ce face din ea o descoperire dincolo de cuvânt. În rest, orice rugăciune care e glas, în măsura în care gândirea rămâne în ea curată, nu poate fi dincolo de întipăriri. Nu stă în puterea noastră să ne oprim să ne gândim sau nu la ele. De câte ori nu se întâmplă ca atunci când ne rugăm curat şi înflăcărat, mişcarea rugăciunii să primească fără motiv şi fără voie o întipărire de la grosimea materiei, chiar atunci când tot timpul curg neîncetat lacrimi şi mişcarea sufletului e îndreptată spre cele viitoare. Rugătorul se luptă, nu în chip pătimaş şi fără ca acest lucru să devină vreodată scopul meditaţiei, să scoată gândirea din această grosime [a materiei] şi să rămână fără a simţi nimic în sine. Căci dacă gândirea nu s-a învrednicit să primească în rugăciune o descoperire printr-o simţire duhovnicească, e cu neputinţă ca mişcările ei la rugăciune să ajungă dincolo de întipărire. Când e vorba de firea omenească, faptul de a fi mişcată dincolo de cele materiale are loc numai în vieţuirea duhovnicească, o treaptă care e dincolo de fire. În măsura în care nu s-a învrednicit de aceasta

[46] EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* I, 46.

în viața de acum, el nu poate să aducă în amintire ceva din cele ce fac obiectul mișcărilor rugăciunii, și care e cu totul în afara asemănărilor acestei lumi, afară numai, precum spuneam, dacă nu s-a învrednicit de o descoperire duhovnicească în inteligența lui. În măsura în care în cunoașterea și viețuirea lui umblă încă sub această treaptă, gândurile sale nu pot trece dincolo de semnul acestei lumi. Chiar dacă la rugăciune își îndreaptă meditarea spre cele cerești, el le va putea doar asemăna cu cele pământești, afară numai dacă nu s-a învrednicit de viețuirea duhovnicească care e dincolo de orice chip al lumii acesteia, în care să fi putut simți ceva mai înalt decât conștiința fiilor oamenilor. Dacă însă rugătorul nu luptă cu mișcările lui, așa încât gândirea lui să nu întârzie în închipuirile care-l năpădesc atunci, dacă e nepăsător și le lasă să se sălășluiască în el și începe să vorbească cu ele, atunci încetul cu încetul va pierde și scopul rugăciunii. Or, lucrul rugătorului e să vegheze să-și țină curată gândirea în rugăciune și să o desfacă neîncetat de cele care o leagă de lucruri, până când ajunge la viețuirea duhovnicească și rugându-se se va ridica mai presus de luptă pentru că gândirea lui se va fi înălțat dincolo de toate chipurile [formele] acestei lumi.

15. Atenția la gânduri e odrasla atenției la simțuri. Sârguința în aceasta din urmă e semnul grijii de cea dintâi. Lăsarea uneia din ele duce în chip necesar la căderea în cealaltă.

16. Jertfa împăcării e smerenia adusă lui Dumnezeu dintr-o inimă moartă din pricina aducerii-aminte de greșelile de care s-a făcut vinovat omul înaintea Celui care este Viața lumilor, fie de cele făcute în trecut, fie de cele pe care le face greșind în fiecare zi. Un asemenea om își trezește sufletul, îl smulge din acestea și nu încetează să-l îndrepte spre întoarcere [căință] amintindu-și în fiecare clipă de milele lui Dumnezeu Căruia această rugăciune îi place mai mult decât toate jertfele și decât orice ofrandă[47].

[47] „Lămurire: Ceea ce înseamnă că în momentul cererii lor oamenii sunt treziți la simțirea ajutorului pe care li-l dă Dumnezeu. Nu că-l primesc din pricina cererilor lor, dar în momentul cererii conștientizează ceea ce aveau dintotdeauna fără să știe însă că vine de la Dumnezeu."

17. Fără un dar din partea Lui omul nu poate înălța lui Dumnezeu nici măcar o singură „slavă" spusă dulce din inimă. Cei mai mulți știu aceasta din auzite, dar cei care i-au făcut experiența în fapt o știu pentru că-i primesc experiența în rugăciunea lor pentru aceasta. Dumnezeu Își găsește odihna în sufletele care după ce L-au mâniat se întorc la El ca să-i ceară împăcarea.

18. Până ce omul nu se smerește, ajutorul lui Dumnezeu nu vine la el. Harul lui Dumnezeu stă necontenit la o oarecare distanță de acesta și se uită la el, mai cu seamă la rugăciune. Iar când începe să se miște în el un gând de smerenie, se apropie numaidecât de el cu mii de ajutoare[48].

19. Ajutorul dat în ceasul rugăciunii e mai mare decât cel care ne vine în orice alt moment în care ne ostenim. De aceea și demonul luptă cu omul cel mai mult în acest ceas ca să-l împiedice să se apropie de Dumnezeu în gândurile lui.

20. Orice aducere-aminte de înțelepciunea lumii care îi vine sufletului la rugăciune e potrivnică lui și nu-i aduce decât vătămare. Dar înțelepciunea Duhului smerește sufletul, îl trezește la privirea spre Dumnezeu în minunare și-l cufundă în adâncul smereniei prin adevărul pe care i-l arată fără văl.

21. Firile nevăzute, creația de sus a celor numiți întâi-născuți în ceruri [cf. *Evr* 12, 23], cresc și se înnoiesc în fiecare clipă. Ele nu coboară niciodată spre ceva mai puțin bun față de bunătatea în care locuiesc din prima zi a creației lor. N-au făcut niciodată experiența răului, ci sunt în întregime dincolo de el și iubesc cele de sus, afară de cele care de când au coborât n-au fost convinse încă să aibă în vedere [din nou] urcușul[49].

[48] „Lămurire: Cititorul care înțelege să ia aminte la ceea ce înțelege aducându-și aminte de ce s-a spus: «M-am făcut tuturor toate ș. a. m. d. [*1 Co* 9, 22] și să nu caute să înțeleagă acest lucru potrivit preștiinței lui Dumnezeu, ci potrivit cunoașterii comune. Știm și noi că aceasta este și adevărată și neadevărată, dar luăm partea libertății și orice ar fi această creație de acum pentru cei luminați, dăm slavă tainei Economiei Celui ce a vrut ca toate mijloacele ei să fie acoperite de un văl pentru noi!»"

[49] Aluzie voalată la împăcarea viitoare a îngerilor căzuți cu Dumnezeu. Cf. A. LOUF, p. 206.

22. Dacă vrând cineva să se arate înțelept pretinde că aș spune că ele n-ar avea înclinații, acesta m-a înțeles greșit. Căci dacă ar fi fost lipsite de înclinații, n-ar fi fost supuse schimbării și ar fi stat la locul lor; necoborând de unde se găsesc, nu vor putea nici urca. Ar fi atunci firi legate și lipsite de înclinații, și n-ar putea face nici o schimbare, nici în sus, nici în jos, neputând nici să crească, nici să scadă. Dar cine poate să crească plecând de la ceea ce este, se poate și întoarce înapoi, dacă vrea, și e supus înclinațiilor; și e limpede că oricine are o asemenea putere și-și îndreaptă înclinația doar într-o parte, acela o va face plecând de la prisosul iubirii binelui și datorită luminării, trezviei și celorlalte lucruri asemănătoare care-i vin de aici.

23. Cuvântul care spune: „Casei Tale i se cuvine sfințenie" [*Ps* 92, 7] are același înțeles cu cuvântul: „Sfințenia e data sfinților". Căci casa Domnului suntem noi, ființele raționale. Când ne curățim această casă cum se cuvine Domnului prin îndepărtarea de tot ce-i rău, atunci sfințenia Lui vine să locuiască în noi în unirea voințelor, fiindcă sfințenia se cuvine sfinților.

24. „Casei Tale i se cuvine sfințenie" [*Ps* 92, 7]. Bine e ca această casă a lui Dumnezeu să fie plină de sfințenie și podoabă. Bine e și ca acela care vrea să se facă sălaș al Duhului Sfânt să-și curețe sufletul de orice rău, pentru ca, dacă e cu putință, să se asemene cerului. Căci așa cum cerul e curat de orice rău, e tronul lui Dumnezeu și sălașul serafimilor și prisosește în tot binele duhovnicesc, tot așa și sufletul care dorește și se sârguiește să se facă sălaș al Dumnezeirii se cade să se curețe de toate mișcările rele și să se umple de tot felul de laude, și atunci Domnul se va sălășlui în el, îl va umple de podoaba sfințeniei Lui și va fi înconjurat de jur-împrejur de firile spirituale, fiindcă acestea au datoria de a cinsti sălașul Domnului. Mai întâi omul se curăță de rău, după care se umple de bună mireasmă și Domnul îl sfințește apoi prin Duhul Său.

25. Sunt vrednici de admirație cei care au făgăduit să se abțină până și de la gândul la femei, dar care le primesc cu ușurință pe acestea în persoană, deși știu foarte bine că prin femei luptă satana cu sfinții. Ei pretind că nu mai păstrează nici o aducere-aminte de aceste întâlniri, ca să nu mai spunem nimic de vederea și convorbirile cu ele. Dar dacă și numai gândul pus în mișcare pe neașteptate în jurul unor asemenea lucruri ne aruncă deja în primejdia unei lupte, cu cât mai mult atunci când vor sta în fața simțurilor noastre înseși aceste lucruri, iar vederea lor aievea pune pe jar gândurile unui ascet celibatar.

26. Singuraticul care primește cu ușurință vederea unei femei primește bucuros înăuntrul său și aducerea-aminte de ea. Iar cine refuză să o vadă e limpede că alungă departe de gândirea lui și amintirea ei ca pe niște cărbuni aprinși. Înclinația spre una trădează plăcerea încercată în cealaltă: înclinația spre aducere-aminte trădează plăcerea vederii, iar înclinația spre vedere trădează plăcerea aducerii-aminte.

27. Curăță-ți gândirea de gânduri trupești, ca să guști o dulceață care nu cade sub nici o alcătuire a limbii.

28. Nădejdea celor viitoare te face să uiți cele pământești alungându-le din gândul tău. Ridică-ți necontenit gândirea și ațintește-ți privirea spre sălașurile spre care vei sfârși prin a urca.

29. Deznădejdea îl face pe om să iasă din gândurile limpezi și îngroapă inima sa în pământ. Nădejdea limpezește inima și o îmbată neîncetat, așa încât dorința sa îl face să uite cele pământești și mișcările lui îl fac să hoinărească în sălașurile cerești. Căci prin așteptare inima se face cu ușurință limpede.

30. Gustarea Împărăției e o mișcare veselă spre cele viitoare și care freamătă în suflet dincolo de puterile lui. În fața ei toate mădularele trupului se desfac, pentru că nu pot îndura forța ei care înmoaie oasele și încheieturile într-o beție care trece dincolo de rânduiala firii.

31. Câtă vreme omul nu nesocotește cele văzute și supuse stricăciunii și nu calcă în picioare viața vremelnică e semn că inima lui n-a primit încă mișcarea spre cele așteptate în nă-

dejde. Bucuria şi credinţa care se nasc din gândurile stării sufleteşti sunt puternice, dar acea bucurie nu poate coexista în suflet împreună cu cea legată de cele trupeşti. La cei a căror gândire se bucură şi se întristează de cele văzute, acea bucurie nu se pune în mişcare dat fiind că inima lui e ţinută încă de dezmierdările tinereţii, relaxarea trupului o apasă şi frica de a pierde cele de aici o face să nu râvnească să le nesocotească.

32. Pierzându-şi nădejdea în viaţa trupească şi lăsându-şi vechile obişnuinţe, omul dobândeşte cu uşurinţă un suflet care rămâne dincolo de închipuirile simţurilor trupeşti.

33. Când gândul e tare în nădejdea lui, chiar dacă trupul e slab, sufletul nu este biruit, nici nu-şi pierde bogăţia. Când însă trupul e doborât şi-şi încetează alergarea, iar mintea e încă slabă, n-ar trebui să înceteze plânsul.

34. Veghează ca neputinţa trupului să nu-ţi împiedice viaţa în singurătate; căci în viaţa de liniştire cu Dumnezeu bucuria ta va fi de două ori mai mare dacă trupul e chinuit. Bagă de seamă să nu te dai celor două boli care nasc moartea veşnică [nemuritoare]: nelucrarea trupului şi slăbirea sufletului prin simţuri. Dar o boală însoţită de veghe nu ne va vătăma deloc.

35. Dreptatea e făptuirea celor bune faţă de oameni potrivit legii firii şi Scripturii. Virtutea e făptuirea celor bune faţă de Dumnezeu, săvârşite fără intermediari între noi şi El, în sârguinţa unei voinţe bune. Cine umblă în cea dintâi e un om drept, cine umblă în a doua e un om virtuos. Dar nădejdea singuraticilor înţelepţi în calea cea dreaptă şi pe care aşteaptă să o atingă prin vieţuirea lor e mai lăuntrică decât aceste două făptuiri: nu se opreşte la dreptate şi nu rămâne la virtute. Acestea sunt anticamere pe care nădejdea le străbate în drumul ei şi de unde pleacă îndreptându-şi alergarea spre Cel ce este Cauza [a toate][50].

---

[50] Ecou îndepărtat al unui creştinism „cu două viteze" propriu Siriei în secolul IV, care îi împarte pe credincioşi în „drepţi" şi „desăvârşiţi" (cf. *Cartea treptelor*), la care Isaac adaugă o a treia categorie: „singuraticii" (cf. LOUF, p. 210).

36. Aşa cum etapa a doua e mai bună decât cea dintâi, tot aşa şi a treia e mai bună decât celelalte două. Şi aşa cum, când am început-o pe a doua, nu e nici un motiv să o desfiinţăm pe cea dintâi, tot aşa atunci când în vieţuirea noastră se iveşte cea de-a treia nu e nici un motiv ca etapa dinainte să nu-i facă loc şi să dispară înainte de venirea ei. Trebuie să le cinstim însă pe fiecare din ele la timpul şi locul lor, ca libertatea noastră să nu ajungă deşartă din pricina trupului. Căci atunci când n-am făcut încă loc făptuirii etapei a doua, va trebui să ne îngrijim ca trândăvia să nu ne facă să lăsăm nelucrate cele ale etapei dinainte.

37. Lacrimile care curg la vremea rugăciunii, dulceaţa versetelor care cad în inimă şi o îndulcesc, limba care începe să le repete nesăţios şi iubitor, fără să fie în stare să-l lase pe unul ca să treacă la altul din pricina dulceţii care este în el, sau bucuria parţială care se iveşte uneori în citire sau meditare, toate acestea şi altele asemănătoare sunt gustarea ajutorului harului lui Dumnezeu, gustat fără să fie cunoscut [limpede] de cei ce se sârguiesc în lucrarea lor ca să întărească şi să facă să înainteze sufletul lor în virtute [în bine] şi ca să sporească vigoarea lui.

38. Când, după ce a stat o vreme liniştită la slujbă sau la rugăciune, pe neaşteptate şi fără să fi vrut aceasta, mintea face trupul să se ridice din rânduiala lui, aceasta e poarta cea mare care începe să se deschidă înaintea lui şi lucrarea darului lui Dumnezeu, şi acesta nu este unul din darurile mici şi mângâierile parţiale date fiecăruia. Spre aceasta să alergăm, frate, şi acest lucru să-l cerem şi să-l fixăm drept scop făptuirii noastre. Căci nu se cade să spunem prea multe despre aceste lucruri; sunt de ajuns câte au fost spuse până aici.

39. Scopul fiinţelor raţionale e cunoaşterea celor desăvârşite, o putere ascunsă în ceea ce fiecare simte în chip nedesluşit în orice element al făptuirii lor.

40. Dacă propriu luminii raţionale e să conducă fără împiedicare spre prima Lumină, şi dacă acest lucru se întâmplă încă de pe acum în fiinţele raţionale prime [îngerii], pe care

cuvântul mântuitor le-a înfățișat drept icoană a tainei viitoare [cf. *Lc* 20, 36], e evident că aceia care se găsesc în lumea netrupească vor primi tot aici și moștenirea luminii, iar nu în lumea necuvântătoare și grosolană, cum mint cei groși la cunoaștere.

41. Așa cum nepătimirea nu înseamnă că patimile nu se mai mișcă în suflet, ci că stârnirile lor nu mai sunt simțite cu plăcere, tot așa rugăciunea curată nu înseamnă că nici o închipuire a unui lucru nu se mai mișcă în minte, ci că aceasta nu se mai uită la ele, nici nu rămâne să vorbească cu ele. E evident că de aici va ieși o luptă și că fără luptă rugăciunea nu va putea fi curată decât din când în când, pentru scurtă vreme, cu ajutorul îngerilor. Aceasta e singura odihnă pentru noi în luptele noastre, fiindcă, așa cum spun Părinții, împotriva mișcărilor firea noastră e întărită în ascuns de lucrarea îngerilor. Nepătimirea nu înseamnă o înălțare dincolo de aceste mișcări și de închipuirile trupești, fiindcă încetarea gândurilor, a mișcărilor și atacurilor gândurilor și a stăpânirii lor asupra noastră nu ține de treapta făptuirii rugăciunii, ci de cea a uimirii și descoperirii.

42. Rugăciunea curată stă în faptul că gândirea nu mai hoinărește în mișcările stârnite în noi fie de către demoni, fie de către fire, fie de aduceri-aminte, fie de o mișcare a temperamentului nostru.

43. Chiar și în rugăciunea curată sunt mai multe măsuri potrivit măsurilor gândirii celor care o aduc.

44. Cu cât este gândirea mai presus de iubirea celor pământești, cu atât are mai multă odihnă de la imaginile lor la vremea rugăciunii. Iar când s-a înălțat cu totul dincolo de iubirea celor de aici, gândirea nu mai rămâne în rugăciune, ci e înălțată dincolo de rugăciunea curată, pentru că în rugăciunea ei se ridică necontenit aurora harului și prin lucrarea lui sfântă acesta o scoate din când în când afară din ea.

45. Pe măsura micșorării iubirii de cele trecătoare se micșorează și gândirea la ele, și pe măsura micșorării gândirii la ele se micșorează și gândurile; pe măsura micșorării gândurilor are loc curăția sufletului, iar pe măsura curăției lui la rugăciune coboară peste gândire lucrarea [Duhului]. Căci este evident că ea urmează cu necesitate ridicării mai presus de iubirea de cele văzute și trecătoare, despărțirii de cele trupești și eliberării vădite de ele.

46. Când gândirea e mai prejos de rugăciunea curată, atunci când ea se roagă mișcările sufletului sunt slabe și rămâne în stăpânirea poftelor trupului. Dar când viețuirea ei a atins cu adevărat curăția rugăciunii, atunci a ajuns la desăvârșirea treptei sufletești. Când în rugăciunea ei urcă dincolo de mișcările curate, atunci intră în viețuirea treptei duhovnicești față de care treptele rugăciunii sunt mai prejos, cum sunt mai prejos și față de viețuirea viitoare. Lucrarea rugăciunii și folosul ei sunt proprii omului atunci când puterea și cunoașterea viețuirii lui sunt cele ale treptei sufletești. În lumea aceasta nimic nu e mai înalt și mai mare [decât rugăciunea] între toate făptuirile proprii treptei sufletești. În lumea cea nouă însă, chiar și rugăciunea va dispare, fiindcă oamenii vor fi puși în mișcare pe o treaptă mai înaltă decât cea a rugăciunii. Din când în când această treaptă se lucrează la rugăciune în sfinții desăvârșiți chiar și în lumea aceasta.

47. Orice contemplare a sfinților îngeri de către oameni în lumea aceasta îi conduce până la treapta creaturalității lor naturale, contemplare numită cunoaștere secundă și aflată dincolo de curăție. Tainele de dincolo de această treaptă nu mai țin de puterea îngerilor și de învățătura dată de aceștia, pentru că până aici ajunge puterea mișcărilor și treapta cunoașterii naturale a cetelor spirituale. Fiindcă atunci când se învrednicesc să fie puse în mișcare spre cele aflate dincolo de treapta lor, chiar și ele pătimesc acest lucru prin har, nu printr-o putere care le-ar fi naturală, nici printr-o cunoaștere care să le fi fost predată.

48. Acestea sunt mișcările prin care îngerii luminează în ascuns sufletul, mișcări care freamătă în noi prin prezența lor statornică lângă noi și prin iubirea lor atât de năvalnică față de noi care face ca firea noastră să înainteze ca și cum ar fi

condusă de o călăuză: mai întâi ele încep prin a ne pune în mişcare în ascuns prin frumuseţea virtuţii, cum fiecare poate simţi din când în când el însuşi. Apoi, pe neaşteptate, se stârneşte un zel aprins cu o dorinţă fierbinte de bine, adeseori chiar şi în lucrări care n-au legătură cu frica de Dumnezeu. După care, fără motiv, ţâşneşte dinăuntru o părere de rău repede care ne înalţă dincolo de gândurile obişnuite şi care e aprinsă nemăsurat de aducerea-aminte şi de iubirea de cele frumoase. Aceasta se spune că e o lucrare a îngerilor care are loc prin bunăvoinţa Domnului Iubitor de oameni. Nu numai oamenii virtuoşi, dar şi vameşii, desfrânatele, ticăloşii şi ucigaşii simt în ei o asemenea mişcare prin care îngerii se trag, pe cât le stă în putinţă, departe de rău şi spre virtute, ne abat de la cele rele şi ne apropie de curăţie. Chiar şi lucrătorii răutăţii s-au întors prin ea şi au plăcut lui Dumnezeu, şi se spune că n-au atins numai curăţia făptuirii, ci şi curăţia conştiinţei; nu s-au curăţit numai de faptele răutăţii, dar şi de gândurile şi reflecţiile la ele. Adeseori la cei al căror pământ e bun [cf. *Mt* 13, 8], focul aprins pe care l-au primit la început nu se va domoli până ce nu vor fi atins prin el treapta desăvârşirii şi vor fi primit o curăţie desăvârşită. Îngerii ne împing astfel să înaintăm de la răutate la virtute, prin virtute ne apropie de curăţie, iar odată ajunşi la curăţie ne fac să ieşim din ea prin cele două cunoaşteri mai presus decât ea, una din ele ţinând de alcătuirea naturală. Acesta e capătul oricărei povăţuiri ce vine de la ei, dincolo de care se află, spun unii, vederea Sfintei Treimi care e capătul şi sfârşitul tuturor descoperirilor ce ţin de cunoaştere, şi în care [vedere] vor avea loc atât pentru îngeri, cât şi pentru oameni toate mişcările Împărăţiei cerurilor într-o viaţă fără sfârşit.

49. Orice descoperire a cunoaşterii duhovniceşti care e mai presus de contemplarea celor trupeşti şi a celor netrupeşti vine dintr-o descoperire a lumii viitoare, în timp ce acestea două ţin de contemplarea celor ce sunt. Acestea sunt capătul desăvârşirii de aici, în vreme ce cunoaşterea lumii viitoare la fiinţele raţionale se ridică dincolo de aceste două trepte şi e cunoaşterea Fiinţei. Orice descoperire a tainei pe care, fie

îngeri, fie oameni, o primim aici, vine dintr-o descoperire a lumii celei noi. Fiindcă aici nu contemplarea celor ce sunt va mai pune în mişcare fiinţele raţionale, fiindcă aici mişcările lor vor fi dincolo de simţire şi cunoaştere, dincolo de cele sensibile şi inteligibile, fiindcă acestea sunt cunoaşteri, nu cunoaşterea. Fiindcă aici inteligenţa nu va mai hoinări prin multe cunoaşteri, ci va sta în cunoaşterea Unului într-o uimire neîntreruptă. Aici există o ordine în trepte, acolo însă nu va mai fi nevoie de trepte, ci va fi o [singură] mişcare neîncetată spre Dumnezeu, şi firea nu va mai ieşi din ea pentru a privi spre altceva.

50. O rugăciune neînsoţită de o vieţuire virtuoasă e ca un vultur ale cărui aripi încep să-şi piardă penele.

51. Există o conştiinţă curată şi alta duhovnicească. Cea dintâi e atunci când gândurile şi amintirile privitoare la această lume sunt în noi fără patimă, cea de-a doua atunci când, plecând de aceste gânduri şi amintiri, aceasta e pusă în mişcare spre contemplarea acestora. Atunci nu e de ajuns ca ele să rămână în noi în chip curat şi fără patimă, ci trebuie ca o dată cu simţirea mişcărilor lor, să îngăduie ochiului minţii să privească înăuntrul lor, ca să sugă de aici dulceaţa Duhului. Conştiinţa curată poate fi dobândită prin osteneală şi trezvie, iar conştiinţa duhovnicească prin exerciţiul şi meditarea scopului duhovnicesc al cunoaşterii de către o inteligenţă care o cultivă.

52. Una e trupul care cultivă virtutea [nobleţea] lui şi alta e inteligenţa care cultivă virtutea [nobleţea] ei. Cultivarea virtuţii trupului curăţă sufletul de trăsătura lui pătimaşă; cultivarea virtuţii inteligenţei face sufletul să vadă şi-l face să se apropie de la întunericul neştiinţei la cunoaşterea adevărului.

53. Nu toţi care se ostenesc în virtute dobândesc cunoaşterea care vede adevărul, dar toţi pot dobândi făptuirea unui lucru împreună cu un discernământ bun.

54. Nu e cunoscător [gnostic] care să fie lipsit de virtuţi în viaţa sa, dar vei găsi mulţi virtuoşi care nu au cunoaşterea [gnoza]. Să ne grăbim deci să alergăm după aceasta, fiindcă

ea face desăvârşită în sufletul nostru şi vieţuirea virtuoasă şi face inteligenţa noastră să iasă spre vederea înţelepciunii aflate în cele dumnezeieşti. Dacă sufletul nostru e în întuneric şi lipsit de cunoaştere, nici făptuirea virtuţii nu va rămâne curată în noi.

55. Sunt în noi mişcări ce ţin de descoperiri produse în noi de sfinţii îngeri, şi altele care ies din lucrarea Duhului Sfânt.

56. Descoperirile privitoare la Economia lui Dumnezeu în această lume, mişcările contemplărilor privitoare la cele ce sunt, ca şi înţelegerea şi cunoaşterea privitoare la virtute şi care nu întrec treapta firii noastre create le învăţăm de la sfintele cete [legiuni ale îngerilor] care ne luminează în ascuns la porunca lui Dumnezeu. Dar descoperirea privitoare la sfânta Fire [a lui Dumnezeu] ca şi simţirea şi contemplarea lumii viitoare — lucruri ascunse încă făpturilor în gândul ascuns al Creatorului, până la vremea descoperirii lor rânduite de Dumnezeu, când El o va face să se ridice în faţa întregii creaţii şi o va arăta şi lumilor de sus —, descoperirea acestor taine şi a altora asemănătoare e desenată înăuntrul înţelegerii noastre în ascuns de Duhul Sfânt. Acestea nu sunt taine a căror cunoaştere să-şi aibă materia în creaturi şi Scripturi, sau despre care au ştiut să vorbească şi gândească Părinţii ortodocşi, nici care sunt în puterea îngerilor sau fac parte din tradiţie, nici din tot ce s-ar putea scoate din inteligenţă sau la care inteligenţa s-ar putea gândi, ci e vorba de o taină pe care o ştie doar Duhul şi inteligenţa care o primeşte, chiar dacă aceia [îngerii] se desfătează neîncetat de ea, pe când oamenii doar din când în când. Acelaşi lucru află că se întâmplă şi cu cetele duhovniceşti. Ele cunosc descoperirile pe care şi le predau unii altora, îngerii şi arhanghelii, de la ceată la ceată, dintre care unele sunt predate şi oamenilor care le învaţă şi sunt luminaţi despre ele unii de la alţii.

57. Orice descoperire privitoare la cele de aici şi guvernarea lor şi la câte vrea Dumnezeu să făptuim în această lume spre mântuirea noastră şi ajutorul tuturor se săvârşeşte prin mijlocirea celor [îngerilor] care au fost aşezaţi slujitori ai voii

lui Dumnezeu [cf. *Ps* 103, 21] în guvernarea a tot ce este aici; ei primesc unii de la alţii şi ceată de la ceată toate cele ce ţin de deznodământul fericit al celor potrivite slujirii creaţiei. Ei sunt luminaţi unul de la altul şi cu privire la tainele raţiunilor lor de a fi şi la înţelegerea acestora. Dar nu e cu putinţă ca ei să-i înveţe pe alţii sau să înveţe unii de la alţii descoperirea tainelor cunoaşterii Monadei şi celelalte lucruri de care am vorbit; căci acolo nu e nici ucenic, nici învăţător, ci fiecare din fiinţele raţionale învrednicite de această taină primeşte de la ea însăşi aşa cum s-a desenat în inteligenţa ei, fără mijlocitori, spre desfătarea ei, în ascuns, dulceaţa acestei cunoaşteri şi o astfel de descoperire. Până ce această taină se va descoperi, sunt învăţători şi ucenici, mai mari şi mai mici, dar în simţirea acestui har toate cunoaşterile vor fi egale, căci în ea nu va fi nici urcuş, nici coborâş. Aceasta nu vrea să spună că uneori o cunoaştem, simţim şi ne desfătăm mai puţin, iar alteori suntem învăţaţi şi luminaţi mai mult. Nu, ci o primim în toată plinătatea ei, fără nici o lipsă, fără să sufere adaos sau micşorare. O dată ajunşi la această descoperire nu mai e nici mare, nici mic, cum era la celelalte descoperiri, ci toţi vor fi înălţaţi la una şi aceeaşi împlinire, fără schimbare, nici variaţie, fiindcă nu vor fi nici bogaţi, nici săraci, nici dăruitori, nici primitori. Dă mărturie de aceasta fericitul Evagrie în Capitolele sale gnostice în care spune: „În contemplarea naturală secundă există unii puternici şi alţii supuşi celor puternici. Dar în Monadă nu vor fi nici unii puternici, nici alţii supuşi celor puternici, ci toţi vor fi dumnezei”[51]. Iar despre egalitatea care va fi prima şi ultima descoperire spune: „În contemplarea celor ce sunt există suişuri şi coborâşuri după râvnă şi nepăsare. Dar nu aşa va fi în contemplarea Sfintei Treimi, căci aceasta e o vedere mereu egală în care nu va fi nici urcare, nici coborâre”[52].

58. Unele descoperiri făcute celor curaţi vin prin îngeri, altele printr-o luminare a inteligenţei. Sufletul curăţit poate scruta în chip firesc cele îndepărtate ca şi cum ar fi apropiate,

[51] EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* IV, 51.
[52] EVAGRIE, *Kephalaia Gnostika* V, 63.

şi pe cele ascunse ca şi cum ar fi descoperite; ochii săi sunt asemenea celor ai îngerilor, a căror privire străbate toate trupurile fără să fie împiedicată de ele, ci sunt agere şi luminoase în stare să vadă toate cele ascunse şi îndepărtate. Când sufletul, care e conatural cu ei [îngerii], ajunge egal cu ei prin vieţuire, atunci e luminat şi el să vadă cele ascunse şi nici o eroare sau neştiinţă nu-l afectează. Nu există însă descoperire în care cunoaşterea sufletului să o premeargă pe cea a îngerilor, căci în descoperirile făcute sufletului vin după cele făcute îngerilor. Totuşi, pe măsura curăţiei inteligenţei, care e ochiul său, şi el se pune în mişcare şi scrutează cele ascunse prin puterea Duhului Sfânt, în a Cărui lumină vede în acelaşi timp frumuseţea îngerilor şi a tuturor sfinţilor de pe pământ, fiindcă El este lumina tuturor celor duhovniceşti. Aşadar, când sufletul ajunge la această măsură se face văzător al celor ascunse ca şi ei [îngerii], şi uneori învaţă de la ei ceva, alteori scrutează el însuşi lucrurile cu privirea lui curată. Toate acestea se întâmplă după măsura fiecărei persoane şi a fiecărui lucru. Văzătorii cunosc semnele celor două feluri de descoperire, atât ale celor care vin din afară şi sunt primite de la îngeri, cât şi ale celor care-şi revarsă lumina dinăuntru prin forţa limpezimii lor. Descoperirile în simţuri n-au însă nevoie de curăţia inteligenţei, ci numai cele care trec prin aceasta, şi aceasta e semnul lor.

59. Potrivit cărţilor duhovniceşti şi învăţăturilor sfinţilor care relatează despre ele, toate descoperirile privitoare la lucruri sau evenimente, şi care vin de la sfinţii îngeri, au loc în două feluri: primul se înrudeşte cu somnul cuiva care doarme adânc, celălalt trece în chip vădit prin simţuri şi foloseşte formele văzute într-o vedenie sau o voce simţită, ca în cazul lui Iacob, al lui Isus fiul lui Nun, al lui Isaia şi Daniel, al celor doisprezece [proroci mici] şi al altor, ca şi în cazul lui Iosif [logodnicul Mariei], al preotului Zaharia [tatăl lui Ioan Botezătorul] şi atâtor sfinţi. Unora dintre ei descoperirea li s-a făcut printr-o vedere simţită sau prin sunetul unui glas care rosteşte cuvinte, altora li s-a făcut în somn ca în vis, când cineva le-a vorbit şi le-a descoperit cele ascunse. Acestea

sunt cele două moduri rânduite pentru orice descoperire care vine de la îngeri şi priveşte dezvăluirea anticipată a celor viitoare şi învăţătura despre cele ce se vor face mai apoi.

60. Descoperirea care vine de la Duhul Sfânt, în puterea văzătoare a inteligenţei luminate a unui suflet, are însă un singur mod, deosebit de cele dinainte. Ea are loc numai în simţirea inimii, într-o descoperire ascunsă, nu însă în simţurile din afară, cum a fost cu Samuel, Elisei, Petru şi alţi sfinţi văzători care cu ochiul luminat al sufletului lor scrutau cele îndepărtate şi înţelegeau uşor, degrabă şi neîntârziat gândurile, mişcările şi lucrările îngerilor şi demonilor; sau ca la mulţi alţi sfinţi care au descoperit şi arătat gândurile, conştiinţele şi dorinţele ascunse ale oamenilor, ca şi evenimente care urmau să se petreacă după ani şi veacuri, şi care nu erau cunoscute decât de Dumnezeu. Multe din aceste lucruri le găsim în istoriile despre singuraticii care au primit cunoaşterea celor ascunse şi care pot pătrunde adâncurile şi ascunzimile sufletelor. Sfinţii îngeri văd, cu ochi asemănători celor ai sufletelor curate ale sfinţilor, dar mai mult decât ei pentru că s-au învrednicit de comuniunea cu Dumnezeu în descoperirea tainelor Lui.

61. Sufletul singuraticului seamănă cu un izvor de ape, aşa cum l-au asemănat deja Părinţii de demult. Ori de câte ori se linişteşte şi face să înceteze în el toate mişcările auzului şi vederii, singuraticul vede limpede în ele pe Dumnezeu şi pe sine însuşi, şi din el ţâşnesc ape limpezi şi dulci, care sunt gândurile dulci ale stării lui naturale. Dar, dacă se apropie de aceste ape când lasă ca în sufletul său să pătrundă tulburarea, atunci e ca unul care umblă în noapte când văzduhul e acoperit de nori şi nu mai vede nici calea, nici cărarea dinaintea lui, ci rătăceşte uşor în ţinuturi pustii şi vătămătoare pentru el. Dar, când e liniştit în el însuşi, e ca unul peste care suflă o adiere frumoasă şi deasupra căruia văzduhul e senin; atunci începe să vadă limpede înaintea lui, se vede pe sine însuşi şi înţelege unde este şi unde trebuie să meargă, şi vede de departe sălaşul mântuirii. Dar pentru că, fratele meu, generaţia noastră ticăloasă nu mai pune mâna să găsească pe deplin acest lucru, adică un loc de liniştire riguroasă, cum făceau genera-

ţiile dinainte, de aceea oriunde am ajunge, chiar dacă n-am avea ca să şedem cu sufletul nostru decât două zile, să şedem chiar şi numai o singură zi. Şi nu numai când suntem în mănăstiri, ci chiar atunci când suntem pe calea împărătească, fie şi numai pentru un ceas. Căci a trecut timpul pe care-l cunoşti: nu mai aşteptăm nici o organizare, nici o pregătire, ci zi de zi căutăm [liniştirea], chiar de-ar fi să o găsim sub o stâncă sau într-o râpă şi să rămânem în ea doar puţină vreme. Oriunde aceasta ne cade pe neaşteptate în mână, să o strângem bine şi să rămânem în ea o zi sau două cu noi înşine. Aşa şi-au câştigat cei înţelepţi sufletul lor în scurtul timp al vieţii lor. Fie ca moartea să nu vină peste noi pe neaşteptate acolo unde ne va găsi fără să fi dobândit ceea ce aşteptam[53].

62. Scurt este, fraţii mei, timpul vieţii noastre, lung şi anevoios e meşteşugul nostru, dar bunătăţile făgăduite sunt nespuse.

63. Nu este exact că nu putem simţi bunătăţile duhovniceşti, nici semnele vieţii celei noi înainte de a ne fi curăţit cu totul, ci, în măsura în care biruim patimile, putem vedea din zi în zi în noi urmările curăţiei. Cu fiecare patimă învinsă străluceşte numaidecât în noi binele opus ei; pe măsura curăţiei găsim odihna duhovnicească, şi pe măsură ce gândirea se eliberează de legăturile gândurilor pătimaşe, strălucesc în inima noastră razele cunoaşterii.

64. Să nu-ţi fie greu în ochii tăi, frate, atunci când un gând îţi şopteşte: „Cine poate atinge curăţia inimi şi să se bucure de odihna şi fericirea de dincolo?" Căci tocmai din pricina acestui gând acest lucru ne devine greu şi încetăm să-l mai aşteptăm şi să ne ostenim pentru el. Căci curăţia inimii nu e un lucru neînsemnat şi puţin şi în ea nu putem să intrăm şi să ne sălăşluim dintr-o dată, aşa cum nu pe neaşteptate şi nu fără să ne dăm seama ajungem la fericirea şi la simţirea tainelor curăţiei. Aceasta e un pământ întins şi cu hotare vaste, în care

[53] „Lămurire: Ceea ce vedem de departe din sălaşul vieţii [din cer] ne arată feluritele moduri de a înţelege odihna duhovnicească şi care strălucesc zi de zi în sufletul nostru în liniştire. Înţelege şi care sunt feluritele simţiri."

mulţi din cei ce merg spre ea întâlnesc, înainte de a o atinge, desfătări minunate, chiar dacă în drum spre ea se războiesc cu filistenii şi nu întâlnesc nici minuni, nici odihnă duhovnicească. Ştiţi că nici fiii lui Israel n-au ieşit din Egipt într-o clipă, nici n-au intrat şi ocupat numaidecât Pământul Făgăduinţei, ci au ieşit încetul cu încetul şi până au ajuns să intre în el pe drumul istovitor spre el n-au văzut nici una din bunătăţile pământului, şi abia încetul cu încetul au pus stăpânire pe pământul popoarelor pe care le biruiau şi ale căror pământuri bune le moşteneau: pentru fiecare popor nimicit şi pentru fiecare pământ ocupat moşteneau o parte din Pământul Făgăduinţei locuit de toate acele popoare ale căror nume denumesc patimile. Acest Pământ al Făgăduinţei, al cărui nume desemnează limpezimea, nu este mic, nici un loc îngust. Înainte de a fi intrat în el şi a-l fi ocupat în întregime nu-i vom simţi nici bunătăţile, nici slava. Pământurile limpezimii sunt largi şi vaste, bunurile lor sunt îmbelşugate şi hotarele lor nu încetează să se mişte. Chiar dacă nu stăpânim decât câteva din cetăţile lui şi doar o parte din hotarele lui, şi alte popoare se luptă cu noi, dulcile desfătări pe care le găsim în el nu sunt puţine. De aceea, fraţilor, să ne îmbărbătăm, să privim întracolo şi să alergăm spre el. Chiar dacă nu vom ajunge la capătul fericirii pe care Dumnezeu a făgăduit-o Părinţilor noştri, suntem siguri măcar că nu vom fi lipsiţi de o parte a ei. Ştiţi că Isus fiul lui Nun şi iscoadele pământului n-au intrat în Ierusalim, în cetăţuia lui, chiar dacă au adus poporului roade slăvite, dar numai ale pământului din jurul lui şi din ţinutul lui [cf. *Nm* 13, 23]. Tot aşa şi noi, chiar dacă nu intrăm în cetate, ci locuim în hotarele ei şi în împrejurimile limpezimii, faptul că ocupăm şi punem piciorul chiar şi numai pe o parte din pământul său e un lucru foarte frumos.

65. Dulci sunt, fraţilor, prilejurile patimilor, dar nu ca roadele dreptăţii. Amare şi triste, iubiţilor, sunt prilejurile dreptăţii, dar nu ca sfârşitul păcatului.

66. Patimile şi virtuţile nu sunt subzistenţe, ci licăresc în sufletul nostru plecând de la nişte prilejuri. Şi atunci cine a înţeles bine acest lucru cum va putea înmulţi oare în afară

prilejurile celor dintâi [patimilor] atunci când în gândurile și înăuntrul său le iubește pe cele din urmă [virtuțile]?

67. Dulci sunt prilejurile păcatelor, dar amare sunt roadele lor. Amare sunt prilejurile care fac să sporească virtutea, dar foarte dulci sunt roadele care strălucesc din ele. Nici dulceața celor dintâi, nici amărăciunea celor din urmă nu ține mult, dar efectul lor în cei care le strâng rămâne.

68. Cine ia lumea aceasta dată ca loc de învățătură [ca o școală] drept adevărata moștenire a odihnei [liniștirii] și bucuriile ei drept adevărata posesiune a lor, va ști cum a fost batjocorit de ea atunci când va pleca de aici cu mâinile goale într-o călătorie în care nimic din ea nu mai rămâne.

69. Vrednic de închinare e Cel Care în nepătrunsa Lui înțelepciune ne-a așezat mai întâi în viața aceasta dată spre învățătură [ca o școală], într-o lume trupească, după care a pus capăt prin moarte rătăcirilor ei născătoare de chinuri, și ne-a pregătit o lume slăvită a cărei viață nu mai cunoaște asemenea suferințe.

70. Dumnezeu a adus lumea la existență prin har și o guvernează cu milă. Și deși în fiecare zi îndurerăm bunătatea Lui prin nebunia noastră întoarsă spre rău, iubirea Lui nu încetează să ne dea zi după zi mari lucruri bune și să sporească ajutoarele Sale pentru noi, ca și cum ar fi sigur că ne va înălța odată spre viața viitoare. Atunci vom cunoaște bogăția înaltei iubiri a Creatorului, când după purtările de aici care sporesc roadele nimicirii și așteaptă pierzania desăvârșită — nu știu cum să spun mai bine —, după toate acestea, zic, vom vedea în ce strălucire va restaura creația noastră scoțând-o din țărână și la ce asemănare și ce slavă ne va trage și duce pe toți până acolo încât ne va face dumnezei și fii ai lui Dumnezeu. Cât de drept și de dorit este să ne aducem aminte aici de cuvântul fericitului Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei]: „E limpede, așadar, că Dumnezeu a fost împins la alcătuirea creației fiind pus în mișcare de marea Lui bunătate și de adânca Sa iubire". Motivul pentru care ne-a pus mai întâi într-o lume trupească și în starea de acum e ascuns creaturilor. Cu siguranță însă nu pentru a ne cerceta să vadă dacă suntem buni sau răi, ca de aici să ne dea apoi răsplătiri diferite pentru cele de aici, cum li se pare multora. Cum e oare cu putință să gândim acest lucru și să credem că plecând de aici a fost împins la creația lumii Cel Care din capul locului, încă înainte de a fi început alcătuirea creației, nu numai că știa ce avea să creeze, dar era conștient și ce anume vor ajunge toate creaturile, fie oameni, fie firi nevăzute? Motivul exact e ascuns, chiar dacă ceva ne este dat să cunoaștem și să spunem despre el. Adevărul exact i-a plăcut însă să-l ascundă de noi acum; iar dincolo poate nu va mai fi nevoie de această întrebare.

71. Dacă Dumnezeu, Care a născut totul prin har, e cu adevărat Tată, dacă ființele raționale sunt fiii Săi, dacă această lume e ca o școală în care Dumnezeu învață în cunoaștere tinerețile noastre și îndreaptă lipsa noastră de minte, și dacă lumea viitoare e moștenirea hărăzită timpului în care toți vom fi ajuns la plinătatea maturității [în Hristos; *Ef* 4, 13], atunci va veni și vremea în care tinerii vor deveni bărbați și în care, în lumea adulților, Tatăl va schimba neîndoielnic în bucurie ceea ce acum are aspect de pedeapsă, și când copiii vor fi ajuns la rândul lor mai presus de nevoia de a fi îndreptați. „Nepătrunse sunt judecățile tale!" [*Rm* 11, 33].

72. Slavă Ție Care ești ascuns de toți și nepătruns în judecățile Tale, Care în știința Ta premergi toate înainte de a fi ele! Deși iubirea Ta e mai adâncă decât marea, Tu ai întins în fața dulceții ei vălul asprimii spre stăvilirea înclinărilor noastre. Căci dacă ai fi vrut să ne dai de la început desăvârșirea cunoașterii, nu ne-ai fi pus în această lume. Acum însă arăți neputinței slujitorilor Tăi cele ce nu țin de Firea Ta ascunzând cele ale Firii Tale, a căror cunoaștere exactă n-ai dat-o nici măcar înaltelor ființe cerești înainte de a veni vremea dezvăluirii ascunzimii lor la sorocul hotărât de gândul Tău cel nepătruns. Creația nevăzută suspină pentru noi așteptând descoperirea nădejdii [cf. *Rm* 8, 19] pe care au cunoscut-o în Economia săvârșită în Hristos, când ele vor scăpa de constrângerea pornirilor lor, iar noi de chinurile condiției noastre muritoare.

73. Cât de uimitoare e, omule, meditarea asupra alcătuirii tale, dar încă şi mai uimitoare e cea asupra tainelor trezirii tale. Şi iarăşi, minunat este pentru cine se gândeşte la el, începutul alcătuirii tale, dar încă mai mare şi minunată e slava învierii tale. Întristat este sufletul meu până la moarte [cf. *Mt* 26, 38], dar în credinţă mă îmbărbătez din pricina Celui Care a murit şi a înviat Cel dintâi şi prin Învierea Lui a dat neamului omenesc mângâierea nădejdii.

74. Nu te întrista, muritorule, de intrarea ta într-o bună zi în tăcerea mormântului, tu care eşti mai frumos decât toate, dar supus stricăciunii de ocara morţii. Fiindcă Dumnezeu a pus o limită umilirii tale tăcute şi despuierii tale de toate când nimeni nu-şi va mai aduce aminte de tine. Pe cât de frumoasă e alcătuirea ta, pe atât de uimitoare e stricăciunea ta. Dar nici pentru acesta să nu te cuprindă întristarea, căci iarăşi o vei îmbrăca arzând de foc şi de Duh şi purtând în ea chipul exact al Creatorului tău. Să nu te tulbure îndoieli cu privire la măreţia acestei nădejdi, fiindcă despre ea te mângâie Pavel zicând: „El va schimba trupul smereniei noastre întru asemănarea trupului slavei Lui" [*Flp* 3, 21].

75. Nu te întrista pentru că vom rămâne ani mulţi în stricăciunea morţii sub ţărână, până ce va veni sfârşitul lumii. Acest lucru nu va fi o apăsare pentru noi, fiindcă tot acest răstimp în care dormim în mormânt va trece ca visul unei singure nopţi. Căci înţeleptul Creator a uşurat pentru noi şi moartea, ca să nu-i simţim deloc chinul: pare grea doar cât timp n-am primit-o, dar după ea nu vom simţi stricăciunea noastră, nici descompunerea alcătuirii noastre; toate vor trece ca visul unei nopţi când te trezeşti dimineaţa. Ca şi cum am aţipit la priveghere şi ne trezim dintr-o dată, la fel de uşor va fi pentru noi şi lungul nostru somn în mormânt şi tot atât de puţin vor dura anii pe care-i vom petrece în el.

76. Cinci sunt puterile pe care sufletul raţional le are unite în fiinţa sa: concupiscenţa [pofta] naturală a sufletului, irascibilitatea care e ajutorul ei — căci irascibilitatea e făcută ca să se mişte în chip natural pe urmele poftei —, vitalitatea care

se mişcă în el neîncetat, raţionalitatea simplă şi raţionalitatea compusă.

77. Printre cele cinci puteri ale sufletului două încetează să existe cu totul la despărţirea lui de trup, şi anume irascibilitatea şi raţionalitatea compusă. Fiindcă nici una din ele nu ne mai e de folos în vieţuirea viitoare, pentru că acolo nu mai e nimic care să fie povestit prin glas şi nici o împotrivire la bine pentru care să fie necesar zelul. Altele două dintre ele vor fi păstrate fără a fi puse în mişcare pentru timpul de după înviere, pentru că ne vom folosi de ele în lumea viitoare, căci ele cuprind tot ceea ce e necesar pentru viaţa cerească: una e raţionalitatea simplă, mintea care cunoaşte, căci prin ea este pus în mişcare sufletul spre contemplarea Fiinţei, în care e întreg sfârşitul Împărăţiei cerurilor, şi în care se va aduna în uimirea faţă de Ea mintea tuturor fiinţelor raţionale, a celor dintâi şi a celor din urmă; cealaltă e pofta naturală prin care e pusă în mişcare plăcerea marii iubiri faţă de Creatorul în care îşi va găsi desăvârşirea întreaga fire a oamenilor, ca şi a îngerilor, ba chiar şi a demonilor: îngerii se găsesc în ea încă de pe acum în chip deplin, oamenii din când în când, iar demonii nicidecum niciodată, dar şi ei vor fi făcuţi desăvârşiţi mai pe urmă prin harul Celui Care i-a creat. Una singură din puterile naturale ale sufletului rămâne împreună cu el în despărţirea de trup până când la semnul puternic al Creatorului îşi va primi înapoi din nou tovarăşul [trupul]: vitalitatea împreună cu mişcarea ei; ea singură va rămâne dincolo împreună cu sufletul, şi cu ea se va pune în mişcare spre lumea cealaltă; căci nu este drept ca sufletul care a păcătuit şi a fost îndreptat împreună cu trupul să primească singur suferinţa sau bucuria.

78. Îngerii se mişcă şi ei prin aceste trei puteri care ţin deja vieţuirea viitoare: vitalitatea, raţionalitatea [simplă] şi pofta sfântă a firii lor, care e dragostea aprinsă de Dumnezeu. În lumea lor nu există nici raţionalitate [compusă], nici irascibilitate, cum nu există nici în vieţuirea lor, fiindcă în ei nu se mişcă nici zel, nici cuvânt, pe care le arată însă atunci când coboară pe pământ, aşa cum tot atunci primesc şi asemănarea simţurilor noastre ca să ni se arate aşa, deşi nu le au prin fire.

Când ni se arată par a se mânia şi a se folosi de cuvinte, deşi se slujesc de ele pentru noi fiindcă în lumea lor n-au ce face cu ele; aşa cum Dumnezeu se slujeşte de mânie şi de cuvânt, deşi prin firea Lui e dincolo de mânie şi de cuvânt. În aceeaşi taină vor fi şi oamenii la înviere, „după asemănarea puterilor cereşti, a căror creaturalitate locuieşte într-o mare tăcere şi în uimire", cum scrie cineva, sau mai degrabă după asemănarea lui Dumnezeu.

79. Firile raţionale au progresat infinit în cunoaştere plecând de la cele pe care le-au înţeles din Hristos Domnul şi pe care nu le cunoşteau mai înainte, fiindcă El a venit spre izbăvirea şi împlinirea lor şi a noastră.

80. La început fiinţele spirituale, deşi aveau înclinarea spre ea, nu cunoşteau răutatea care curgea în ele, dar pe când stăteau în picioare [înaintea Lui] credincioase, au văzut-o pe una din ele, căpetenia cetei, căzând pe neaşteptate din slava în care era şi un mare număr din ele căzând împreună cu ea. Frică şi cutremur au căzut peste ele, şi erau acum mişcate de spaima care intrase şi se sălăşluise în ele până într-acolo încât deznădăjduiau de ele însele pentru că gândeau că vor cădea toate şi în ele sălăşluia frica de Creator. Dar atunci Dumnezeu le-a făcut cunoscute măreţia puterii Lui şi au ştiut că toate se vor scula la un semn din partea Lui. Această teamă le-a făcut să dobândească o mai mare veghe. Şi începând de atunci şi mai încolo, deşi vedeau înclinarea pe care o aveau în ele şi căderea care li s-a întâmplat de aici multora din ele, s-au liniştit, măcar că nu ştiau că va veni o vreme în care aveau să fie izbăvite. Dar după venirea lui Hristos neliniştea lor s-a risipit. Acum poartă cu bucurie povara ei, fiindcă au primit vestea izbăvirii viitoare. Cum stă scris, „acum strigă şi suspină din pricina poverii lor de acum, dar sunt încurajate de ceea ce urmează să vină, fiindcă acum ştiu ceea ce va veni, în vreme ce mai înainte nu ştiau, ca să fie mângâiate de vestea că vor ieşi odată din suferinţele şi din teama lor de acum".

81. După venirea lui Hristos firile raţionale au dobândit o mai bună cunoaştere a înţelepciunii lui Dumnezeu, văzând cu ce diversitate de mijloace a lucrat Economia Lui pentru noi,

pentru le a aduna pe toate într-una prin Economia lui Hristos. Când vom fi primit toate acestea, vom fi una şi noi, care acum ne sârguim în frica lui Dumnezeu; şi dacă vom stărui, vom rămâne în cer între mulţi fericiţi împreună cu puterile nevăzute şi cu Domnul nostru Iisus Hristos; şi acolo vom fi văzuţi toţi, fiind o singură Biserică împreună cu Domnul nostru.

82. Toate câte le va săvârşi Dumnezeu în chip foarte bun pentru toată creaţia Sa nu-i vor veni în gând doar la sfârşit[ul timpului], ci El a hotărât şi a pregătit punerea lor în lucrare încă de la început, înaintea tuturor generaţiilor; dar au rămas ascunse în El şi nerostite. Mai pe urmă, aceste taine au fost descoperite de proroci şi au primit o [primă] ieşire prin Economia lui Hristos Domnul, dar împlinirea lor o vor primi atunci când Acesta se va arăta din cer peste toate, ne va scula din ţărână, va da înnoire şi izbăvire de dureri împreună cu noi întregii creaţii, făcându-ne să urcăm toţi împreună cu El la sălaşul ceresc.

83. Împlinirea mersului firesc al lumii materiale e începutul aşezării lumii de lumină, iar împlinirea mersului gândirii în firile create e începutul mişcărilor spre Creatorul, care sunt sfârşitul lumii slavei.

84. O întrebare: De ce toate descoperirile făcute de Dumnezeu sfinţilor se întâmplă în timpul rugăciunii? Pentru că nu există timp mai prielnic pentru sfinţenie ca rugăciunea.

85. Când rugăciunea curge înăuntrul hotarelor curăţiei, atunci ţine de mişcările firii, iar când e absorbită în necunoaştere atunci curge în împlinirea Duhului[54].

86. În descoperirile sale singuraticul poate să se înalţe până la tronul lui Dumnezeu, dar dacă dispreţuieşte psalmii, va fi predat în mâinile demonilor. Pragul mândriei în om începe din clipa în care gândeşte lucruri mari despre el însuşi: „Treapta de acum o întrece pe cea a celor ce au nevoie de psalmi" — aşa i-au sugerat satana lui Ptolemeu egipteanul când i s-a ară-

[54] Notă marginală: „Înţelege aceasta nu ca încetare a prilejurilor ei, ci un lucru mai presus de necesitate."

tat într-o descoperire necurată, zice Paladie în „Cartea Raiului" —, „nu-ţi pierde timpul în slujirea psalmilor şi nu-ţi chinui trupul în osteneli trupeşti, ci lucrează doar ostenelile sufleteşti; uită-te neîncetat la mine în mintea ta şi-ţi voi arăta slava mea". Şi aşa demonii şi-au bătut joc de el şi a fost părăsit de Dumnezeu până acolo încât aceştia îl ridicau, îl aruncau la pământ şi-l puneau în fiare. A ajuns chiar să bea apa cu care se spălau fericiţii fraţi. Şi dacă cu ajutorul acestora i-a venit mintea la cap, n-a mai împlinit ceea ce ani îndelungaţi fusese lucrarea şi vieţuirea lui măreaţă în linişti pe când sălăşluia într-un loc liniştit şi sterp.

87. Ştiţi, fraţilor, de unde a venit la firile raţionale hotărârea de a face răul. Pentru că i s-a părut un lucru mic în ochii ei faptul că era supusă unei reguli potrivit stării ei de creatură, de aceea „steaua dimineţii care răsărea în zori" [*Is* 12, 14] a fost părăsită de Puterea care o susţinea şi „a căzut ca un fulger" [*Lc* 10, 18] din slava ei.

88. Din dorinţa de libertate a început gândul răutăţii în creaturi şi în numărul nesfârşit al celor două cete de firi spirituale dintre care una se numeşte căpetenii, iar cealaltă domnii şi stăpâniri. Una a căzut într-o clipită din slava firii ei fericite şi luminoase, din sălaşul ei vecin cu cerurile şi din locuirea împreună cu cele înalte, şi se târăşte în adânc ca o târâtoare dispreţuită a pământului. Tuturor celor care, prinse în mrejele ei, aveau să se abată de la calea lor, aceasta le-a cerut mai întâi să iubească libertatea şi să iasă de sub regulă şi lege, ca apoi să poată însămânţa în ele cât voia lucrurile sale. Fiindcă Puterea dumnezeiască ascunsă în ascultare din pricina Domnului nu o lasă să se apropie de ei câtă vreme nu se supun ei de bunăvoie, ci de fiecare dată când vrea să se apropie de ei ca să însămânţeze în ei acele gânduri, acea Putere suflă spre ea şi o împrăştie de la ei. Atunci ea caută un alt mijloc încercând prin linguşeli să o convingă să iasă din proprie voinţă din slujirea sfântă.

89. Să păzim, fraţilor, hotarele supunerii, ca să nu cădem în mâinile demonului mândriei şi să fim apoi părăsiţi de purtarea de grijă [dumnezeiască] care ne susţine şi ne înconjoară, iar el să ne ispitească prin necurăţie şi aşa să învăţăm că suntem creaturi şi că nu trebuie să dorim o libertate care se cuvine doar Creatorului. Tinerii şi cei nepăsători n-au nevoie să fie mândri ca să fie ispitiţi de desfrânare: oprindu-se puţin din ostenelile regulii, ei încep de îndată să gândească lucruri ruşinoase şi se vor strica pe ei înşişi. De aceea regula e bună atât pentru cei desăvârşiţi, cât şi pentru cei mijlocii şi pentru începători: ostenelile ei îi încununează şi seamănă în ei smerenia, şi aşa păzesc nemicşorate bogăţiile dobândite.

90. Sunt gânduri îngereşti şi contemplări cereşti. Gândurile îngereşti sunt cele care ne vin în legătură cu virtutea sau cu o căinţă arzătoare ori cu mişcările de uimire faţă de firea lucrurilor, după cum spunea Evagrie: atunci când contemplăm aurul şi ne întrebăm de ce anume este aur. Contemplările îngereşti sunt vederile care ne vin în legătură cu tainele acestora. Cele dintâi [gândurile îngereşti] sunt proprii unei cete întregi de fraţi puternici, cele din urmă [contemplările îngereşti] sunt proprii doar bărbaţilor sfinţi şi mari.

91. Sfinţii îngeri ne curăţă prin descoperirile lor şi fac din noi temple ale Duhului Sfânt, iar Acesta ne sfinţeşte prin descoperirile Lui. Descoperirile îngereşti nu ne pot sfinţi sufletele, ci le pot apropia doar de curăţia de patimi. Nu toate descoperirile care vin de la îngeri ne curăţă sufletul, ci numai cele care prin conştiinţă îl pun în mişcare spre înţelegeri, contemplări şi taine ascunse care descoperă şi fac cunoscute cele prin care sufletul se apropie de cunoaşterea ascunsă. Descoperirile care vin prin simţuri, prin imagini şi vedenii nu aduc însă nici o curăţire sufletului, chiar dacă nu e puţin lucru ca sufletul să vadă îngeri. Dar nu asemenea descoperiri duc la curăţie, ci numai cele ce au loc în inteligenţă. Când sufletul a fost curăţit prin învăţătura şi cunoaşterea celor ascunse, atunci în el se sălăşluieşte Duhul şi e sfinţit şi limpezit din sfinţenia acestor descoperiri. Sufletul ajunge atunci luminos ca soarele, aşa încât înţelege „înălţimea, adâncimea, lungimea şi lăţimea" [*Ef* 3, 14] oricărei cunoaşteri netrupeşti şi scrutează tainele, cele depărtate şi adâncul gândurilor [dumnezeieşti]. Dar până

ce n-a primit descoperirea Duhului Sfânt, nu primeşte nici vederea adâncă a celor ascunse, pentru a putea arăta gândurile oamenilor, mişcările şi lucrările îngerilor, demonilor şi sufletelor, şi pentru a cunoaşte cele ce nu sunt încă.

92. Toate descoperirile privitoare la starea şi existenţa lucrurilor şi acţiunilor lor sunt lucrarea puterilor cereşti prin vederi şi forme sensibile menite să ni le facă cunoscute şi să ni le arate. Dar cele ce ţin de contemplările lor ni se descoperă în ascuns prin mişcările conştiinţei puse în mişcare de lumina pe care o revarsă în noi; fiindcă e evident că ele nu ni se descoperă prin imagini, prin simţuri sau învăţături, ci prin gânduri pe care le pun în mişcare în noi în tăcere, când sufletul este luminat dintr-o dată, cum spune Sfântul Evagrie, luminătorul inteligenţei: „Când se apropie de noi sfinţii îngeri, ne umplu de vedenii duhovniceşti"[55], adică de luminări, de înţelegeri şi contemplări de tot felul. De la Duhul Sfânt Cel vrednic de închinare în firea Lui vine însă un singur tip şi un singur fel de descoperire: numai prin mişcările sufletului. Toate descoperirile care vin de la Duhul cu privire la acţiuni sau lucruri, la cele sensibile sau inteligibile sunt lipsite de imagini şi nu pot fi înţelese decât în tăcere, fără a vedea ceva ori auzi un sunet; sufletul e atunci luminat şi vede că primeşte cele ascunse dinăuntru, şi anume o descoperire mai înaltă, ţinând de treapta şi măsura duhovnicească. Când cineva a atins această treaptă, a ajuns om duhovnicesc.

93. Împărăţia şi gheena nu sunt răsplătirea faptelor bune sau rele, ci răsplătirea unor voinţe/dorinţe [bune sau rele].

94. Scopul pedepsei din partea lui Dumnezeu nu este o răzbunare asupra celor pe care i-a făcut, ci îndreptarea celor ce greşesc şi povăţuirea celorlalţi. Acolo unde aceştia n-au nevoie de pedepse şi osânde, Dumnezeu nu face să sufere pe nimeni doar pentru a preveni, fiindcă nu-i place să mustre, ci numai să facă să crească. Dacă se foloseşte de pedepse, e pentru că se teme de înclinările spre rău; dar acolo unde nu e

[55] EVAGRIE, *Praktikos* 76.

motiv de teamă, nu sunt nici pedepse. Dă mărturie de aceasta fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în cartea „Despre preoţie" unde scrie: „Dumnezeu Se foloseşte faţă de noi de învinuiri pentru că avem nevoie de ele şi fac să se nască în toţi frica". După care explică de ce anume e folositoare această frică: „Frica e folositoare pentru vigilenţa noastră; dovada e faptul că în lumea viitoare frica va fi desfiinţată; acolo va domni doar iubirea. Fiindcă atunci când Dumnezeu va fi desfiinţat păcatul, va fi desfiinţat şi pedepsele, iar când va fi desfiinţat pedepsele, va fi desfiinţat şi frica."

95. Virtutea nu e odrasla unei bune făptuiri, ci a unei voinţe/dorinţe bune.

96. Când voinţa/dorinţa n-are parte la o faptă bună sau rea, nu-i vine, o dată ce fapta e săvârşită, nici o răsplătire potrivit cu ce se vede în afară.

97. Prin urmare, atunci când voinţa/dorinţa e orientată spre ceva, dar în ceea ce se vede din afară omul pregăteşte trupul să lucreze contrariul, el poate câştiga o răsplătire ascunsă care nu e pe măsura făptuirii lui din afară. Acest [discernământ] nu e cu putinţă oamenilor nici chiar atunci când răsplata e pe măsura ostenelii fiecăruia. De aceea, lucrul Împărăţiei cerurilor şi lucrul gheenei sunt săvârşite în ascunsul inimii, şi nu seamănă cu ceea ce omul face în afară.

98. Una sunt lucrurile frumoase şi alta e dreptatea. De câte ori lucrurile frumoase nu sunt făcute de o gândire stricată! Dreptatea însă e o voinţă/dorinţă care năzuieşte să fie mereu pe placul lui Dumnezeu.

99. Una e învăţătura scoasă din cărţi sau cunoaşterea dobândită din studiu, şi alta e cunoaşterea adevărului pe care-l cuprind cărţile. Cea dintâi e întărită de un studiu îndelungat şi de osteneala cu învăţătura, cea din urmă se iveşte din făptuirea poruncilor şi o conştiinţă luminoasă întoarsă spre Dumnezeu.

100. Întreg parcursul mişcărilor minţii în mişcarea treptei duhovniceşti se cuprinde în trei feluri de cunoaşteri despre care se poate spune că sunt dincolo de curăţie: în cea dintâi

suntem învăţaţi, în cea de-a doua suntem desăvârşiţi, iar în cea de-a treia suntem încununaţi. Două din ele ţin de mersul firii: prima se numeşte cunoaştere naturală secundă, cea de-a doua, cunoaştere naturală primă, a treia, care le încununează pe acestea două, e cunoaşterea închinatei Treimi, taina exactă a Duhului.

Sfârşitul celei de-a treia sute a capitolelor despre cunoaştere.

A patra sută a capitolelor despre cunoaştere

1. Desăvârşirea căinţei e începutul curăţiei; desăvârşirea curăţiei e începutul limpezimii. Calea curăţiei sunt ostenelile virtuţii, dar dobândirea limpezimii e lucrarea descoperirilor.

2. Curăţia e dezbrăcarea de patimi, iar limpezimea e dezbrăcarea de opinii şi prefacerea gândului în cunoaşterea exactă a tainelor.

3. Cele ce pot fi simţite şi cunoscute despre Dumnezeu sunt cele pe care în iubirea Lui le-a luat asupra Sa spre folosul nostru. Sunt figurile sensibile prin care Sfânta Scriptură face cunoscute simţurilor noastre cele ce pot fi înţelese din lumea nesensibilă, chiar dacă ele nu-L arată în cele ale Lui, ci aşa cum i-a spus Dumnezeu lui Moise: „Eu sunt Domnul Care S-a descoperit lui Avraam, Isaac şi Iacob în El Şadai [Atotputernicul] Dumnezeu, dar nu le-am făcut cunoscut numele Domnul [Iahve]" [*Iş* 6, 3]; deosebirea între „El Şadai" şi „Ehie aşer ehie" [„Eu sunt Cel ce sunt"; *Iş* 3, 14] e că primul apelativ se adresa unor învăţăcei. Aceeaşi deosebire există şi între cele ce ne spun acestea despre Dumnezeu pentru o cunoaştere exactă a Lui şi adevărul [realitatea] acestei cunoaşteri[56].

---

[56] În conformitate cu vechea tradiţie exegetică siro-orientală, Isaac afirmă o dublă interpretare „sensibilă" şi „inteligibilă", prezentă şi eshatologică, a Numelui lui Dumnezeu şi a tot ceea ce poate fi enunţat despre Dumnezeu; cf. BETTIOLO, p. 195 (n. 1).

4. Toate întrebările privitoare la Dumnezeu vor înceta înaintea Lui când Îl vom întâlni în adevăr [realitate] şi cu ochiul deschis, iar mintea singură Îl va cunoaşte acum ca pe Cel Veşnic Care era înaintea ei şi al Cărui adevăr al fiinţei nu e întipărit în inteligenţă de o materie. Fiindcă Dumnezeu e deja cunoscut de firile netrupeşti care sunt deja în starea mai bună a minţii.

5. Între cele prin care Dumnezeu Se face cunoscut acum în mod natural nici una n-a existat veşnic împreună cu El, fără început, şi nici una nu va rămâne împreună cu El aşa cum este El, fără sfârşit.

6. Căci dacă Cel ce este, şi Care nu poate fi închis în timp, poate fi primit prin realităţi care prin firea lor sunt indicii alegorice ale Lui şi a căror fire a fost făcută în timp, totuşi în meditarea noastră să nu facem din aceste realităţi nişte intermediari prin care să trecem spre Cel al Cărui adevăr e cunoscut fără intermediari.

7. Părinţii numesc desăvârşire a mişcărilor inteligenţei stabilitatea stării secunde, când mintea descoperă ceea ce pe calea curăţiei ţine de treapta lucrurilor transmisibile. Dar nu aceste mişcări sunt cununa alergării [*2 Tim* 4, 7–8] minţii. Cele ce sunt mai prejos de această cunună ţin încă de treapta lucrurilor transmisibile şi a primelor întâlniri; sunt ca nişte învăţători care învaţă nişte şcolari.

8. Nu desăvârşirea încununează o minte curată, ci faptul de a ţinti spre această desăvârşire.

9. Părinţii spun că desăvârşirea şi ceea ce-i premerge sunt regăsiri ale mersului firii în limitele curăţiei.

10. Toate cele prin care mintea înaintează treptat şi e atrasă spre desăvârşirea mişcărilor ei vor fi înghiţite în Mijlocitorul [Iisus Hristos] atunci când aceasta va ajunge la descoperirea care e capătul tainelor; căci ea nu-şi va mai aduce aminte de ele, ca şi cum n-ar fi existat niciodată. Această rânduială va stăpâni fără sfârşit în viaţa viitoare.

11. Părinții mai spun că simțirea duhovnicească și contemplarea firilor trupești și netrupești e ceva natural pentru mintea rațională. Când aceasta se apleacă asupra celei de-a doua, spun ei, se înalță la săvârșirea mișcărilor ei naturale; dar când se apleacă asupra celei dintâi într-un grad secund, se află dincolo de această săvârșire, iar ceea ce se cunoaște aici se spune că e un dar suprafiresc.

12. Mulți au crezut că viețuirea [pe treapta] duhovnicească e un mare număr de gânduri despre tot felul de lucruri, reflecții frumoase, concepții bine structurate sau meditări la cutare sau cutare temă; alții au crezut că e o închipuire [a imaginației] de care se ocupă reflecția, alții că e o vedenie care se arată ochilor, alții că e sesizarea unei înțelepciuni lucrată de o inteligență adâncă. Aceștia nu știu că ea nu e nimic din toate acestea: nici reflecție, nici idee, nici gând, nici meditare, nici vedenie. Alții au crezut că e scruta bucurie stârnită în ei, într-o scurtă acalmie a patimilor, de o credință înflăcărată sau de meditarea Scripturilor, și și-au închipuit că au atins viețuirea duhovnicească. Ei nu știu că față de viețuirea duhovnicească toate acestea și altele asemenea acestora sunt ca un prunc care nu vorbește față de adultul care e în stare să cerceteze și e instruit în cunoașterea și învățătura Scripturilor. Alții au crezut că aveau viețuirea [pe treapta] duhovnicească prin desele rugăciuni și multele osteneli care i-au făcut faimoși; alții din pricina semnelor și minunilor săvârșite prin mâinile lor; alții din pricina înainte-vederii celor viitoare și a darului prorociei pe care le-au primit; alții din pricina vedeniilor și întâlnirilor față către față cu îngeri. Toate acestea însă, chiar dacă sunt mari și minunate iar cel care a primit unul singur din partea lui Dumnezeu ar merita să fie numit fericit, totuși cântăresc mult mai puțin față de greutatea măreției viețuirii duhovnicești, și cei care le-au primit sunt la o distanță infinită și foarte departe de treapta duhovnicească. Nu oricine a primit aceste lucruri a simțit și viețuirea [pe treapta] duhovnicească, dar cine s-a învrednicit de aceasta le are negreșit și pe acelea.

13. Viețuirea [pe treapta] duhovnicească e minunarea în fața tainelor, dar ea nu se învață nici de la oameni, nici de la

îngeri, ci se ridică în suflet prin lucrarea Duhului Sfânt la împlinirea poruncilor prin înțelegerile privitoare la tainele dumnezeiești care se mișcă în inteligență.

14. Când omul se întoarce de la păcatele cu fapta și a biruit gândurile [rele] prin reflecții care-l îmboldesc să lupte împotriva lor, când s-a curățit de meditările la luptele duse împotriva lor, atunci gândirea începe să stârnească mișcări privitoare la cele ascunse. După aceea depășește și înțelegerile privitoare la lumea trupească, e înălțată dincolo de meditarea la făpturile duhovnicești, înrudite cu ea, și stă în uimire în fața lui Dumnezeu nu din pricina minunilor Sale față de noi, ci din pricina Firii Lui, în liniștirea deplină care cade asupra lui. Aceasta e desăvârșirea sfinților în această lume, dar care, cum spun Părinții, e doar o mică gustare a darurilor viitoare care sunt descoperiri ale tainelor slavei lumii celei noi de care firea rațională se va desfăta la înviere.

15. În viețuirea [de pe treapta] duhovnicească nu mai sunt nici osteneli, nici lupte, nici istovirea trupului, nici lupte cu gândurile, nici meditare, nici convorbire cu gândurile, nici preocuparea cu ele, fiindcă ea nu mai ține de libertatea voinței, nici de o reflecție iscată de mișcările sufletului. În orice viețuire care ține de voință sunt lupte și e nevoie de osteneala trupului și a gândirii. De aceea, atât făptuirea virtuții, cât și viețuirea ascunsă a gândirii, cele două purtări ce țin de voință pe care le păzesc majoritatea singuraticilor, cunosc osteneală și luptă; ele au o legătură continuă cu gândurile și preocupările sufletului și cer o deprindere și o sârguință neîncetate. Mișcarea duhovnicească însă nu e supusă libertății omului, și lucrarea ei nu se dobândește prin povățuirea și învățătura care vin de la altul. Mulți au pierit pentru că au gândit aceasta, crezând că stăruința gândurilor și iscusința voinței sunt de ajuns pentru viețuirea duhovnicească, și că ea ar putea fi dobândită prin învățătură, povățuire, osteneală și voință, care i-ar duce automat la treapta duhovnicească pe toți singuraticii care sunt sub cer. Or aceasta stă în curăția inimii dobândită departe de orice osteneală a trupului și a minții, și de aceea în viața aceasta de-abia se găsește unul din zece mii de singuratici vrednic de viețuirea duhovnicească.

16. Mulți alții s-au lăsat învățați de scurte însemnări așternute în scris în cărți de oameni înțelepți care și-au umflat vorbele și cizelat cuvintele crezând că au atins efectiv viețuirea duhovnicească; ei n-au înțeles, nici nu s-au gândit că această lucrare nu poate fi cunoscută de oameni prin cuvinte iscusite, prin exerciții și învățătură. Tainele lui Dumnezeu nu se învață prin cerneală și cuvinte, ci sunt însămânțate de El în inimă prin înțelegeri minunate privitoare la măreția Lui și care se pun în mișcare într-o inteligență curată.

17. Toți cei care au fost învățați despre făgăduințe prin auzire sau cerneală și au câștigat o cunoaștere a tainelor plecând de la simțuri nu pot fi puși în mișcare spre o înțelegere a lumii celei noi decât plecând de la lucrurile simțite. Chiar dacă ar fi foarte învățați, ageri și subtili, nu vor putea cunoaște nimic din aceasta dacă n-au avut parte de o descoperire a Duhului.

18. Fericitul Pavel a scris multe despre cele duhovnicești, dar cine n-a avut parte de Duhul nu poate simți numai din scrisorile lui ce anume a gustat el.

19. Vrednic de Dumnezeu să-ți pară cine săvârșește lucrarea celor dumnezeiești cu întristare. Dar și mai vrednic de luare-aminte să-ți pară cine le împlinește cu bucurie, fără întristare, și care, chiar dacă are acea bucurie, e gata și pentru ascultare.

20. O viețuire virtuoasă dusă la capăt în odihnă [fără osteneli] de cel numit făptuitor și înțelept în Dumnezeu va fi satanică, urâtă și blestemată de Dumnezeu, dacă se așteaptă să o primească în odihnă [fără osteneală], deși atunci când își lucrează viețuirea lui e în stare și de osteneala gândului și de cea a trupului. Să nu creadă că atunci când vin peste el lucruri rele poate spune doar: „Dumnezeul meu!" și lucrarea sa va fi și împlinită. Înțelege acest lucru atât cu privire la cele făcute de tine personal și fără intermediar, cât și despre cele săvârșite în afară de lucruri sau persoane.

21. Păzește-te de gândul demonic care, pe când aștepți încă bunătățile [viitoare], te învață prostii și-ți arată o piatră de poticneală pe căile dreptei cunoașteri și lucruri străine de înțeleapta Providență.

22. Cel care nu primește cu bucurie la slujbă povara, urâtul [plictiseala], lâncezeala [akedia], înăbușirea, întunecarea și celelalte chinuri ale chiliei, purtându-le povara ca și cum ar fi însuși lucrul lui Dumnezeu, ci vrea să fie ușurat cu desăvârșire de ele, acesta va fi predat, chiar dacă nu vrea, în mâinile demonului desfrânării și, în loc să-I aducă prin ele drept jertfă curată trupul său, aduce în fiecare zi satanei drept jertfe urât mirositoare mădularele lui.

23. Credeți-mă, fraților, lâncezeala [akedia], toropeala, povara membrelor, tulburarea și încețoșarea gândirii și toate celelalte lucruri apăsătoare care sunt soarta asceților în liniștire, sunt lucrul lui Dumnezeu. Nu socotiți că sunt lucrul Lui numai luminarea la slujbă, curăția gândirii, veselia și săltarea inimii, mângâierea lacrimilor dulci și convorbirea luminoasă cu El. Căci potrivit înțelegerii mele chiar și gândurile de blasfemie [hulă] și de slavă deșartă, ca și mișcările urâte ale desfrânării care obișnuiesc să-i atace pe singuratici în liniștire, sau patima pentru ei înșiși, toate acestea, afară de mândrie, pot fi socotite drept jertfă curată și lucru sfânt al lui Dumnezeu, chiar dacă singuraticul e încă slab în fața lor, dar le rabdă fără a ieși din chilie. Făcând acestea, el stăruie în lupta Domnului orice s-ar întâmpla, bine sau rău, stând la postul său, dacă acestea nu-i vin din relaxare sau nepăsare. Căci dacă ele nu-l biruie și el nu iese din locul luptei sale, care e șederea stăruitoare în chilie, acestea vin asupra lui doar în scop de luptă. Dacă aceste diverse lupte risipite de-a lungul căii singuratice ți se par excesive pentru lucrul lui Dumnezeu, cum vei îndrăzni să aștepți lucrul bucuriei, dacă nu ții seamă mai înainte de întristările care trebuie suferite pentru El?

24. Dacă unii singuratici neglijează fără motiv cele șapte laude rânduite canonic drept regulă spre mântuirea celor ce se luptă cu demonii, și aceștia îți spun: „Eu nu mai sunt rob duhului desfrânării", chiar dacă e un bătrân vechi în viețuirea lui atât în fapte, cât și în gânduri, să știi fără nici o îndoială că te

amăgeşte încercând să-şi acopere ruşinea şi să scape de simţirea lui însuşi, pentru a nu lăsa odihna şi a se supune regulii.

25. Există o lucrare dumnezeiască care însoţeşte făptuirea curată a singuraticilor; ea îl umbreşte din când în când în liniştea chiliei lui, şi atunci o săltare negrăită cade pe neaşteptate în inima lui, fără să-i ştie pricina, şi-l desparte atunci de toate gândurile obişnuite. Unii Părinţi numesc acest moment „loc limpede", alţii „văzduhul libertăţii", iar alţii „loc curat al firii", fiindcă atunci omul se afla ca în lumea nouă, beat de Dumnezeu în tot ce săvârşeşte. Unii rămân în această desfătare şi odihnă dinspre lupte zile întregi, mulţi chiar şase ori şapte zile, după care acest dar le este luat şi sunt iarăşi în întuneric; dar după câteva zile găsesc din nou acest dar şi se umplu iarăşi de desfătare. Ori de câte ori stă în acest har, singuraticul nu mai trebuie să se supună regulii nici pentru slujbă, nici pentru rugăciuni, nici pentru citire, nici vreuneia din regulile rânduite pentru creaturi, fiindcă acesta nu ţine de voia lui. Dar dacă şi după ce trece acest moment va dispreţui regulile şi obiceiurile rânduite pentru singuratici afară de cazuri de necesitate sau de boală, atunci va fi predat în mâinile demonilor, chiar dacă ar fi un înger în vieţuirea lui, poate nu numaidecât, dar negreşit la scurt timp după aceasta.

26. Dacă crede cineva că lâncezeala [akedia], întunecarea şi tulburarea gândirii amestecate de purtarea de grijă a Duhului în făptuirea luminoasă nu fac parte din această cale şi sunt o rătăcire, şi de aceea te învaţă şi vesteşte că există o singură cale în care bucuria se revarsă neîntrerupt, află că acesta vrea să te scoată în afara căii lui Dumnezeu şi să te predea amăgirii demonilor.

27. Patimile trupeşti, cum sunt pofta, mânia, dragostea de întâlnirile deşarte ş. a. m. d. sunt domolite prin post, slujbă şi şederea în linişte. Patimile sufleteşti, adică risipirea lipsită de cunoaştere, cum sunt invidia, slava deşartă, mândria ş. a. m. d. sunt făcute nelucrătoare prin rugăciune, citire şi cunoaşterea care vine de aici. Cine ar vrea să liniştească patimile trupului şi să biruie neştiinţa inteligenţei fără unele ca acestea, se istoveşte în zadar; prin acestea însă se opresc chiar şi gândurile deşarte născute de întunecarea gândirii.

28. Un trup singuratic naşte o gândire singuratică; şi cu ce se amestecă trupul, cu aceasta se amestecă şi gândirea.

29. Aşa cum un vas nu se curăţă de murdărie dacă nu e spălat şi frecat cu piatră acră şi leşie, tot aşa nici inima nu se curăţă de patimi dacă trupul nu e omorât prin frecări şi singurătate.

30. Există o făptuire care-ţi arată o scurtătură şi a cărei înfăţişare şi fel de a fi te învaţă smerenia şi cunoaşterea; ea te face să-L iubeşti mai mult pe Dumnezeu făcând din tine casnicul şi familiarul Lui. Există o alta care, deşi îţi arată multe foloase, te face să te roteşti în cerc pe marginea drumului; ea te pune în faţa unei îndelungate alergări, iar atunci când ţi se deschide o portiţă de ieşire, te împiedică s-o vezi şi te face să te învârţi în cerc. Amândouă merg spre singurul Domn, dar nu toţi o văd pe cea scurtă şi apropiată. Cine citeşte să înţeleagă cum se leagă capitolele între ele.

31. Nimic nu e atât de iubit de Dumnezeu şi cinstit de îngeri, nimic nu umileşte atât pe satana, nu bagă spaima în demoni, nu îngrozeşte păcatul, nu face să ţâşnească cunoaşterea, nu atrage mila, nu şterge păcatele, nu duce la dobândirea milei, nu înţelepţeşte inima, nu aduce mângâiere şi nu uneşte mintea ca singuraticul îngenuncheat la pământ în rugăciune neîncetată. Acesta e limanul întoarcerii spre care năzuiesc cu lacrimi mulţimea gândurilor pocăinţei; aceasta e vistieria tăriei, baia inimii, cărarea curăţiei, calea descoperirilor şi scara minţii: face inteligenţa asemenea lui Dumnezeu şi o face să-L primească în mişcările ei aşa cum Îl vom primi în cele viitoare; răscumpără în scurt timp datoriile unei îndelungate nepăsări; cuprinde în ea multe şi felurite osteneli. Nimic nu e aşa de mare ca rostirea neîncetată şi curată a psalmilor. Dar dacă cineva o nesocoteşte mai mult sau mai puţin timp pentru că e mistuit de dorinţa de a se ruga prăvălit la pământ în închinăciune, acela să nu fie socotit nepăsător, ci ca unul atras de o treaptă mai bună, de un lucru mai mare şi de o făptuire oste-

nitoare din care va ieşi familiar cu Dumnezeu pentru că a primit un dar mai lăuntric. Dispreţuirea psalmilor e însă obraznică dacă îi oprim din mândrie, sau ne scârbim de ei ca mesalienii eretici, sau dacă nu-i mai rostim din trândăvie. Dar a cuprinde o parte din ei în forma smerită [de rugăciune] a închinărilor neîntrerupte înseamnă desăvârşirea ostenelii lor, nicidecum încetarea lor; ea zdrobeşte trupul şi povăţuieşte gândirea în înţelepciunea unor lucruri noi prin Duhul Care-i dă daruri şi o face sfântă prin sfinţirile Lui. Osteneala închinării face parte din orice făptuire fiindcă atunci din ele e gata să ţâşnească mângâiere; ea face ostenelile ca un fagure de miere pentru cel care le îndură. Pentru cine simte puţin dulceaţa ascunsă înăuntrul ostenelilor chiar şi purtarea crucii e dulce din pricina ei.

32. Curăţia rugăciunii e tăcerea gândurilor obişnuite cu cele trupeşti şi mişcarea năvalnică a celor ce sunt dulci pentru suflet.

33. Curăţia inimii e gândirea limpede şi fără lupte în care freamătă necontenit şi spontan lucruri ascunse şi ştergerea amintirilor urmelor lăsate în inteligenţă de cele trupeşti.

34. Nu aştepta să te rogi abia după ce te-ai curăţit de împrăştierea gândurilor, ci împrăştierea lor să fie stârpită de stăruinţa rugăciunii şi de marea osteneală pentru ea. Căci dacă aştepţi să te rogi abia după ce ai văzut gândirea ta ajunsă desăvârşită şi mai presus de orice aducere-aminte a acestei lumi, atunci nu te vei ruga niciodată. Căci tocmai plecând de la rugăciune, se spune, se întâmplă aşa ceva celor ce s-au ostenit multă vreme în rugăciune şi au găsit plecând de la ei înşişi o nobleţe exactă, dar şi aceasta cu anevoie, doar pentru puţine ceasuri şi nu tot timpul. Aceste lucruri, cum spun, se întâmplă doar arareori gândirii şi numai prin prelungirea rugăciunii. N-am auzit vreodată să fi cerut cineva gândirii aşa ceva, şi chiar nepătimirea însăşi, înainte de rugăciune. Cine nu se roagă, nu se închină şi nu imploră înainte ca gândirea să fi fost înălţată dincolo de imaginile a tot ce este aici, acela caută desăvârşirea înainte de a fi trecut de făptuire. Dacă ar fi cu

putinţă ca gândirea să rămână în tăcere la adăpost de împrăştierile care vin de la cele de aici şi de la amintirile lor, atunci n-ar mai fi nevoie de rugăciune, fiindcă gândirea ar fi deja desăvârşită şi ajunsă în Dumnezeu şi Dumnezeu în ea. Spune-mi, deci, tu, care cauţi acest lucru ca pe ceva ce-ţi este la îndemână: îl vrei pentru totdeauna sau doar din când în când? Dacă doar din când în când, nu e bine, fiindcă nu ceri decât o parte din ceea ce ar fi cu putinţă neîncetat; dacă pentru totdeauna, atunci află că doreşti încă de aici desăvârşirea viitoare, cum cred mesalienii.

35. A nu consimţi la cele ce se arată gândirii la rugăciune stă în puterea noastră. Dar ca, odată îndepărtate acestea, gândirea să rămână în tăcere, dincolo de luptă şi de imagini, întrece puterea firii. Dacă vrei ca gândirea ta să se retragă puţin din împrăştiere ca să facă loc rugăciunii curate, retrage-te din cele materiale, din grijile de prisos şi din risipirea simţurilor; căci în măsura în care aceste lucruri se retrag vei găsi un loc lipsit de orice împrăştiere pentru rugăciunea curată. Acest lucru se va face în parte, nu în chip desăvârşit, dar dacă te sârguieşti neobosit vei putea afla puţină odihnă. Nu vom fi osândiţi pentru că se pun în mişcare în noi imagini şi gânduri, dar vom fi osândiţi sau miluiţi pentru faptul de a fi consimţit sau nu cu ele, sau pentru a fi zăbovit în ele ori a ne fi curăţit de ele.

36. N-am spus asta ca să întind mâna împrăştierilor, pentru a le îngădui gândirii, ori pentru a arăta îngăduinţă pentru rănile care ne vin de la ele, ci pentru ca să nu încetezi rugăciunea din pricina lor. Nu trebuie să încetăm rugăciunea pentru că nu suntem vrednici, nici buni de ea. Dimpotrivă, umiliţi de vederea slăbiciunii firii noastre şi conştienţi de faptul că prin propriile noastre puteri nu suntem în stare de nimic, să ne întristăm şi, în acelaşi timp, să ne înfăţişăm mereu ca nişte vinovaţi rugăciunile noastre Celui ce poate toate, mărturisind şi strigând împreună cu copiii din cuptor, ei ca nişte nevinovaţi, noi ca nişte vinovaţi: „Păcătuit-am, fărădelege am făcut înaintea Ta. Că a Ta, Doamne, este dreptatea, iar a noastră ruşinarea feţelor noastre. Nu putem deschide gura înaintea Ta din pricina ruşinii şi a nelegiuirii păcatelor noastre" [*Dn* 9, 5. 7].

Iar împreună cu sfântul [proroc] Ieremia să strigăm şi noi, cei necuraţi: „Tu, Doamne, împărăţeşti în vechi şi scaunul Tău în neam şi în neam! Nu ne părăsi pentru totdeauna şi nu ne fă să rătăcim pentru lungime de zile! Întoarce-Te către noi şi ne vom întoarce!" [*Plg* 5, 19–21]. Făcuţi iarăşi vii, să ne rugăm; mistuiţi, să ne rugăm; nevinovaţi, să ne rugăm; vinovaţi, să ne rugăm; întinaţi de sângele rănilor noastre, să ne rugăm; căzuţi, să ne rugăm; în întuneric, să ne rugăm. Niciodată să nu încetăm să ne rugăm sub pretextul că nu suntem vrednici de rugăciune şi aşa cum se cuvine pentru cele pe care le cerem; căci Domnul a zis: „Nu cei sănătoşi au nevoie de doctor" [*Mt* 9, 12]. Să n-aşteptăm să fim sănătoşi ca să venim la doctor, ci întrucât suntem bolnavi, să ne grăbim şi mai mult spre El şi să ne înfăţişăm înaintea Lui în rugăciune. Dacă suntem împrăştiaţi, dacă am căzut şi cădem, dacă suntem bolnavi, să încredinţăm toate lui Dumnezeu în rugăciune. Încetarea rugăciunii e supunerea faţă de cel care ne oprimă. Câtă vreme ne rugăm şi cerem ajutorul lui Dumnezeu, arătăm prin aceasta că nu suntem leneşi, ci dorinţa noastră e în întregime îndreptată spre cele ale Lui.

37. Puţinătatea sau asprimea răsplătirii nu atârnă numai de numărul şi de gravitatea păcatelor, ci mai degrabă de măsura cunoaşterii [păcătosului], precum şi de temperamentul său, de prilejurile şi momentele păcatului. Omul e judecat mai mult după ponderea celei dintâi [a cunoaşterii] decât ale celor din urmă [de numărul şi gravitatea păcatelor comise].

38. Nimic nu e mai iubit de Dumnezeu şi nici o cerere nu e mai repede auzită cum e rugăciunea prin care omul cere iertarea greşelilor şi putere şi ajutor pentru îndreptarea lor; ea împiedică uşor pedepsirea lor, chiar dacă e vorba de greşeli destul de grave. Cel care poartă de grijă de îndreptarea noastră va primi neîndoielnic şi această cerere. Dacă însă în cererile de iertare mintea nu amestecă şi cereri de îndreptare, atunci cererile de iertare nu vor fi primite, şi el nu va fi scutit de pedeapsă; chiar dacă înmulţeşte rugăciunile, ele nu-i vor fi auzite, ca nu cumva nefiind pedepsit să se facă prilej de imitare şi pentru alţii.

39. Orice pedeapsă sau întâmplare în chip de osândă care vrea să facă să piară unele lucruri prin ameninţări şi cu forţa e plină de curse şi nu duce la nici o schimbare; şi chiar dacă există o schimbare, e spre un rău şi mai mare, nu spre stăvilirea lui. Dar când pedeapsa e şi povăţuire şi îndreptare şi poartă semnul milei, atunci în ea se unesc chinul şi uşurarea. O asemenea pedeapsă e promptă dar şi moderată, în vreme ce cealaltă e doar plină de asprime. Înţelege aşa şi luptele ascunse: uneori ele ne zdrobesc, alteori ne dau uşurare, uneori ne chinuie, alteori ne odihnesc. Cine e în mijlocul lor să ştie că umblă pe o cale obişnuită, care are în ea şi povăţuire şi învăţătură. Căci o cale în care n-ar fi decât necaz şi întristare, fără [nădejde de] schimbare, e semn de părăsire din partea lui Dumnezeu. Nu vorbesc de luptele care vin din relaxare, nici de întristarea care vine din nepăsare, fiindcă pe acestea nu se cuvine a le numi aceste lupte, ci vorbesc de luptele celor veghetori, care se ţin în bună rânduială şi-şi păzesc cu grijă simţurile şi gândurile, şi la care luptele vin dintr-o economie [dumnezeiască]. Alte supărări vin de la o gândire neştiutoare, predată întunericului, lâncezelii [akediei], tulburărilor şi întristării; ele sunt fără sfârşit în cel care n-are răbdare, dar o minte înţeleaptă ştie să le îndepărteze prin smerenie şi mulţumire, ascultând de sfaturile bărbaţilor care au cunoaşterea şi experienţa luptelor, chiar dacă faţă de alţii aceştia par simpli în ce priveşte educaţia şi învăţătura dobândită prin scris şi prin cuvânt.

40. Una e cunoaşterea dobândită din lupte şi alta cea dobândită din învăţătura şi subţirimea mişcărilor [gândirii]. Cunoaştere dobândită din lupte are nevoie de încercare. De câte ori cei a căror inteligenţă şi înţelepciune vin din învăţătura lor nu se tulbură când sunt în încercări, dar cei simpli şi needucaţi în ce priveşte cunoaştere o au prin făptuire.

41. Aşa cum e cu neputinţă să înveţi meşteşugul trasului cu arcul în mijlocul mulţimilor şi în pieţe, ci într-un loc pustiu şi gol, bun pentru cursele de cai şi trasul săgeţilor, unde acestea pot alerga neîmpiedicat spre ţinta lor, tot aşa e cu neputinţă să înveţe cineva arta luptelor duhovniceşti şi alergarea iscusită

spre ținta dumnezeiască, nici meșteșugul gândurilor și înțelepciunea navigării duhovnicești pe această mare cumplită, dacă nu cunoaște multele ei resurse și curse, dacă nu rămâne într-o liniștire neîncetată, în locul gol de tot ceea ce ține și împrăștie inteligența, sau care o face să înceteze implorarea necontenită. Cine nu face așa va cădea.

42. Toată osteneala viețuirii unificate în liniștire stă în trei etape: întâia a începutului, a doua de mijloc, a treia a împlinirii. Întâia e însoțită de frica și durerea ascuțită a întristării din pricina aducerii-aminte de cele trecute și a spaimei care le însoțește pe bună dreptate. A doua poartă semnul feluritor imbolduri și mângâieri, fiindcă prin ele cel ce se pocăiește cu înțelepciune se apropie de darurile lui Dumnezeu datorită curăției dobândite prin căință și lacrimi.

43. Când prin neîncetata liniștire, prin ostenelile viețuirii [ascetice] și gândul la păcatele care-l apasă și-l fac să sufere, și pe care-l însoțește de obicei și un plâns îndelungat, ajunge la sfârșitul primei etape, în osteneli potrivite și o mare căință, în aducerea-aminte de Hristos nădejdea noastră [*1 Tim* 1, 1], și începe să înainteze în cea de-a doua, atunci căința sa se preschimbă în veselie, fără ca el să vrea aceasta, pentru că se teme ca această a doua etapă în liniștire să nu fie o amăgire.

44. Semnul ei e acesta: în gândire începe să se ivească o nădejde și în căință începe să se amestece încetul cu încetul o mângâiere, în el încep să se miște gânduri de bucurie și vede că acum își poate aduna cu ușurință gândirea din împrăștieri. Acestea se întâmplă atunci când el a atins pe deplin această etapă, pentru că gândul său se preschimbă într-altul, care nu mai e cel obișnuit, ci unul care nu seamănă cu el, iar cele ce se întâmplă acum în gândire nu mai sunt lucruri naturale. Începe să vadă înțelegerile și tainele ascunse în psalmi și în citire[a Scripturilor], ca și în celelalte evenimente sensibile, ca și în contemplarea ostenelilor făptuirii ei; o dulceață începe să se amestece în osteneala sa, în postul sau versetele slujbei și în celelalte osteneli ale făptuirii sale. Și îndată ce începe să se roage, simțurile se retrag fără o lucrare a voinței, iar gândurile încep să se adune simțind un văzduh liber de dincolo de lupte, iar el vede nava gândirii plutind frumos și înaintând, crescând în rugăciune și virtuți, progresând din zi în zi. Acestea și altele mai mari încă însoțesc această etapă de mijloc, până ce omul e înălțat de darul milei lui Hristos la viețuirea mai presus de fire.

45. Așadar, câtă vreme te găsești în prima etapă, ostenește-te mai cu seamă în slujba prelungită a psalmilor, în multa lor rostire și în osteneala citirii Scripturilor însoțite de o foame prelungită care cu înfocarea ei curăță și lămurește trupul. Prin asprimea ostenelii ei aceasta poate să câștige iertarea păcatelor mai mult decât oricare altă osteneală; ea dă marea putere a căinței, fiindcă obiceiurile dinainte prin care s-a deprins cu nerușinările încălcărilor legii sunt învinse de foame.

46. Când apoi cu ajutorul cerului te apropii, cum spun Părinții, de cea de-a doua etapă și începi să simți în tine că ai ajuns la ea prin semnele arătate mai sus, fiindcă vezi unele din ele în sufletul tău, micșorează atunci puțin ostenelile dinainte fără să tai însă rădăcinile continuității lor, ci schimbându-le pe unele cu altele, ostenindu-te acum mai mult în rugăciuni și cereri decât în psalmi, nu încetându-i pe aceștia din urmă, ci dând chiar la slujbe celor dintâi un loc mai mare decât rostirii psalmilor, pe lângă rugăciunile făcute la alte ore. De aici vei vedea îndrăzneala pe care o vei dobândi zi de zi la rugăciune, vei vedea inima ta biruind asupra gândurilor rele, patimile umilite, iar gândirea ta veselindu-se și întinerind la rugăciune. Și te vei vedea pe tine însuți devenind din clipă în clipă altul prin înnoirea pe care o vei primi de la ajutorul care vine de la har, și puterea lui Dumnezeu care te umbrește [cf. *Lc* 1, 35] în liniștirea bine păzită.

47. Din clipa în care omul începe viețuirea proprie treptei gândirii, care stă în meditarea neîncetată la cele dumnezeiești, și până în clipa în care ajunge la viețuirea duhovnicească care stă în faptul de a fi lovit de minunare în fața lui Dumnezeu, el are nevoie mai mult decât de orice altă osteneală de constrângerea [violența] rugăciunii însoțite de îngenuncheri, fără

a lăsa deloc postul, gustând din hrana sa cât e nevoie pentru ca trupul să poată susţine toată această osteneală a rugăciunii. Dar când se va apropia de intrarea în vieţuirea celei de-a treia etape şi va fi început să umble înăuntrul ei, vieţuirea sa va fi în afara oricărei constrângeri; fiindcă spre tot ceea ce săvârşea mai înainte prin constrângere e atras acum de constrângerea plăcerii. Punând capăt constrângerii, minunarea îl atrage acum aici fără ca el să vrea acest lucru. Fiindcă din pricina desfătării înţelegerilor pe care le primeşte neîncetat stă ziua întreagă căzut cu faţa la pământ, şi rugăciunea lui nu mai cunoaşte nici gând, nici simţire, nici împrăştiere, nici meditare, deşi simte mereu ceva. Nu vorbesc aici de minunarea desăvârşită înaintea închinatei Firi a Domnului domnilor [cf. *Dn* 10, 17; *1 Tim* 6, 15], când inteligenţa e înălţată dincolo de cele de jos şi de orice ar putea simţi, ci de minunarea care cade în suflet în faţa Economiei Lui celei în multe feluri [*Ef* 3, 9–10] care se împlineşte în lumi şi generaţii, şi pentru ceea ce face ea zi de zi şi clipă de clipă, în ascuns şi pe faţă, în tot ce ţine de om.

48. Când mintea e pusă în mişcare de har spre cele duhovniceşti, atunci din pricina dulceţii cunoaşterii pune capăt multă vreme oricărui gând şi oricărei amintiri, şi stă liniştită şi uimită. Nu vorbesc aici de reculegerea totală care are loc în contemplarea lui Dumnezeu, când mişcările minţii se preschimbă în uimire sau, mai degrabă, când mintea rămâne lipsită de mişcări o zi întreagă, ba chiar două sau mai multe. Ceea ce se întâmplă dintr-o dată din contemplări sau alte descoperiri nu e încetarea totală a oricărei gândiri, nici ieşirea firii din cunoaştere în necunoaşterea mai înaltă decât cunoaşterea, cum spun Părinţii[57], ci e vorba de pacea şi bucuria care însoţesc aici beţia şi înfocarea inimii. Uimirea desăvârşită în rugăciune şi absenţa oricărei simţiri a celor de aici n-o întâlnim în nici una din cunoaşterile şi desfătările duhovniceşti afară de aceea singură. De altfel chiar dacă uimirea cade peste cineva şi pa-

[57] Aluzie la Dionisie Areopagitul şi viziunea sa mistică a extazului necunoaşterii pe care tradiţia siriacă a încercat să o grefeze pe viziunea mistică evagriană dominantă: cea a enstazei gnostice.

latul minţii lui gustă desfătarea duhovnicească, el n-a ieşit totuşi din cunoaşterea de aici, ci gândurile lui sunt strânse înăuntrul său, liniştindu-se doar gândirea obişnuită. Cunoaşterea e, aşadar, mereu prezentă în el: cunoaşte, aude şi simte. E într-adevăr adunat în sine, departe de orice împrăştiere şi nu practică nici o meditare ci, din pricina desfătării înţelegerii duhovniceşti abătute peste el, e lovit de minunare, şi, ţinut de constrângerea acestei negrăite dulceţi, rămâne în picioare în tăcere sau stă prăvălit la pământ. Pentru că trupul nu poate să îndure aceasta, iar simţurile sunt strânse înăuntru şi mădularele sunt ţepene, cade fără voie cu faţa la pământ, gândirea sa fiind scoasă în afara celor pământeşti ca şi cum nava lui s-ar odihni deja în viaţa viitoare, deşi în el rămâne o simţire adâncă a celor de aici, dar fără nici o gândire la ele. Toate acestea sunt atrase de dulceaţa înţelegerilor duhovniceşti pe care le vede. Cei care au făcut experienţa acestor lucruri ştiu ce vreau să spun. Aşa stau lucrurile. Ca firea să se afle, cum scriu Părinţii, zile întregi dincolo de gânduri, de cunoaştere şi orice simţire, se întâmplă numai când avem simţirea lui Dumnezeu. În rest, chiar dacă mintea s-a liniştit, ea continuă să aibă simţirea celor de aici. Dar când Dumnezeu face o descoperire minţii, nu mai rămâne în ea nici o simţire a acestora.

49. Pe măsură ce gândurile lumii ţi se împuţinează în gândire, ţi se deschide o uşă care duce la bucuria în Domnul. Câtă vreme nu simţi această bucurie gândirea ta nu e în stare să se adune într-o reculegere necontenită în rugăciune. Toţi Sfinţii Părinţi au constatat o scădere a luptei cu gândurile când acestea se împuţinează şi se iveşte în ea o odihnă de orice împrăştiere. Câtă vreme însă gândurile mişună roi în gândire, nimeni nu e în stare prin puterile lui, chiar dacă se luptă dârz cu ele, să se reculeagă la rugăciune până ce împuţinarea lor nu aduce liniştirea. Nu o poţi găsi în întâlnirile neîncetate cu oamenii şi lucrurile lor. Dacă spui: „Nu sunt în stare de o această izolare neîncetată şi neîntreruptă, nici de o asemenea îndepărtare de lume şezând în chilie", atunci, frate, nu mai cere cele pe care le dobândesc cei care umblă dincolo de lume, şi anume liniştirea de tulburarea gândurilor, care e obârşia

bucuriei şi care constă în concentrarea la rugăciune într-un singur gând însetat de Dumnezeu, prin care se învredniceşte de curăţia inimii care ne face fără voie să ieşim neîncetat din lume, datorită gândirii care se odihneşte neîncetat în Dumnezeu. Căci împuţinarea sau înmulţirea gândurilor, apropierea de curăţie şi luptele mai mici sau mai mari atârnă de locul sălăşluirii noastre.

50. De câte ori nu simte singuraticul că în el se mişcă gânduri mai presus de trup datorită izolării sălaşului său, chiar dacă ostenelile lui se împuţinează. Aceasta din pricina faptului că e cu totul mort faţă de oameni.

51. Omul primeşte linişte de la gânduri în măsura în care se depărtează de şederea în lume şi pătrunde în locuri singuratice şi pustii, iar inima lui simte depărtarea de orice om. Căci în pustie, frate, chinul care vine de la gânduri nu e mare, cum nu e mare nici osteneala luptei cu ele. Însăşi vederea pustiului omoară în chip firesc mişcările lumeşti ale inimii şi o strânge în ea ferind-o de atacurile lor.

52. Aşa cum nu e cu putinţă să fie limpede vederea celui care stă lângă fum, până ce nu se depărtează de el, tot aşa nu e cu putinţă dobândirea curăţiei inimii şi liniştirea gândurilor fără singurătate, departe de fumul acestei lumi care urcă în faţa simţurilor şi orbeşte ochii sufletului.

53. Nimeni să nu arate o ştiinţă deşartă şi să contrazică acest lucru: când suntem într-o aşezare omenească, avem gândurile acelei aşezări; când suntem în pustie, avem gândurile pustiei; când suntem într-o mulţime, avem gândurile mulţimii; când suntem singuri şi izolaţi de toţi, avem o minte singuratică. Care sunt gândurile pustiei? Mişcările care ies dintr-o inimă omorâtă, căci nu e cu putinţă ca, fiind morţi pentru lume în mişcările noastre, să nu fim puşi în mişcare de Dumnezeu. Liniştea mişcărilor lumeşti trebuie să facă loc mişcărilor în Dumnezeu, iar necazurile trupului trebuie să ne facă să dobândim o gândire singuratică [unificată].

54. Mistuie-ţi trupul în necazuri şi osteneli în aceste locuri pustii, fiindcă aşa va rămâne în curăţia lui, pentru ca atunci

când din obişnuinţă cade iarăşi în trândăvie să nu se umple din nou de patimi. Aşa nu ne vom lipsi de roada ostenelilor noastre dinainte, iar prin liniştea gândurilor cu care ne umbreşte pustia vom intra degrabă în libertatea sufletului de dincolo de lume, vom primi neîncetat în suflet semne dumnezeieşti prin înnoirea inteligenţei şi vom dobândi uşor darul lui Dumnezeu.

55. Dacă vei vedea, frate, că sufletul tău slăbeşte din pricina ostenelilor şi a întristărilor liniştirii şi singurătăţii, că viaţa aceasta [muritoare] te mâhneşte fiindcă vezi acum trupul tău slăbind şi gata să cedeze şi gândul [la Dumnezeu] slăbind din pricina acestei vederi, opune-i atunci o gândire dreaptă şi o conştiinţă plină de frica lui Dumnezeu Cel ce este cu adevărat şi mângâie sufletul tău. Află că o viaţă scurtă şi în dreptate după voia lui Dumnezeu e mai bună decât zile îndelungate dar care stârnesc mânia Lui. Adu-ţi aminte de viaţa sfinţilor dinaintea ta, care nu se gândeau la ei înşişi cât la voia lui Dumnezeu şi care au îndurat cu toţii această viaţă în aşezări [omeneşti] sau locuri pustii, până ce au lăsat şi părăsit acest „trup al umilinţei" [*Flp* 3, 21] prin care au împlinit cu osteneală calea fricii de Dumnezeu. Şi când se apropia ceasul ieşirii lor din lume, se bucurau mult pentru că prin puţinele necazuri de aici au putut scăpa de relele care lovesc sufletul ca să-l piardă şi în clipa ieşirii lor [din lume] se aflau în intimitatea lui Dumnezeu.

56. Dacă doreşti să te înalţi mai presus de patimi, învaţă mai întâi stratagemele unei asemenea lupte. Îţi voi spune un cuvânt şi să mă asculţi: nu încerca să birui patimile prin luptă, căci patimile nu se biruie prin lupte; ci sileşte-te să le slăbeşti cât poţi, fără să te lupţi cu ele cum fac cei neştiutori. Niciodată să nu intri în luptă pentru curăţia sufletului. Căci acela care vrea să intre în locul curăţiei cu acest gând nu va simţi nici măcar pacea dinspre gânduri, fiindcă nu va fi înălţat dincolo de tulburarea gândirii, nici nu va atinge locul limpezimii. Tu însă răpeşte patimilor hrana lor, căci acesta e scopul strategiei. Vezi ce anume hrăneşte fiecare patimă în parte şi fii iscusit când o întâlneşti. Când slăbesc patimile, se împuţi-

nează şi gândurile, care sunt fumul lor; când se împuţinează gândurile, gândirea încetează şi ea năvala mişcării ei; iar când se linişteşte gândirea, strângerea [concentrarea, reculegerea] ei în locul ei devine uşoară îngăduindu-i să-şi vadă firea ei, iar prin strângerea [concentrarea, reculegerea] gândirii vom intra uşor în curăţie prin darul lui Hristos.

57. Câtă vreme omul e în război şi adaugă luptă la luptă, nu poate să atingă lumina gândirii, nici să simtă pacea gândurilor. „Nu sunt veşti bune în zilele luptei", spune Ecleziastul [8, 8], căci tot ce se săvârşeşte atunci din cele dumnezeieşti se face cu multă osteneală şi chin şi fără nici o mângâiere în nici una din făptuirile omului. Că se apropie de rugăciune, de slujbă sau de orice nevoinţă, nu le poate împlini decât silindu-se, căci toată făptuirea lui e încă plină de lâncezeală [akedie]. E mângâiat puţin de citire, dar chiar şi atunci i se întâmplă să fie întunecat, căci făptuirea lui pentru Dumnezeu umblă încă în locul întunericului. E vremea încercării sufletului, în care voinţa lui e pusă la încercare de întristările pentru cele dumnezeieşti. Dacă îndură de bunăvoie necazurile care apasă trupul şi gândirea lui pentru adevăr, când prin harul lui Dumnezeu vremea luptei va trece, atunci sufletul său va intra în locul bucuriei şi pe zi ce trece va descoperi în el o schimbare uimitoare, cum spun Părinţii. Dar până când nu se va fi înălţat dincolo de locul luptelor, nu va putea găsi adevărata mângâiere şi nu va fi dincolo de vieţuirea dominată de constrângere [violenţă] şi care e încă toată plină de lâncezeală [akedie].

58. Când singuraticul a trecut deci în etapa cealaltă şi a simţit odihnă dinspre patimi, va ajunge atunci la lumina gândirii, şi prin pacea care-i vine de la gânduri se va învrednici de strângerea [concentrarea] gândirii prin care va putea intra în lumina gândirii de care vorbesc Părinţii. Dar tulburarea multor gânduri e semnul unui mare număr de patimi.

59. Curăţia e locul liniştit al firii a cărui uşă o ţin închisă patimile. Dacă omul nu o deschide, nu va intra în locul liniştit al firii. Dacă s-a învrednicit cineva să ajungă la el, primeşte, pe cât socot, simţirea înnoirii lui prin semnele curate care se pun în mişcare în gândirea lui.

60. O dată cu încetarea etapei luptei şi intrarea sa în etapa următoare omul începe preoţia minţii, care e etapa şi vieţuirea omului lăuntric.

61. Când cu ajutorul lui Dumnezeu omul se strânge [reculege] din gândirea la cele din afară şi după ce a fost mai mulţi ajunge un singur om, atunci începe să vadă în el lucruri noi, găseşte şi simte în el semne ascunse, gustând în taină înnoirea de care la sfârşitul lumii se vor învrednici toţi oamenii. De multe ori, chiar în ceasurile zilei, simte în el cum printr-o tăcere inexplicabilă gândirea se strânge în ea însăşi fără ca el să se îngrijească de sine. Cine citeşte să înţeleagă! Aceasta se întâmplă şi la slujbă şi la citire. Până şi visurile şi mişcările din somn sunt diferite la cei care s-au învrednicit de curăţia sufletului, faţă de cei a căror gândire e încă atinsă de patimi împotriva cărora se luptă şi duc război.

62. Când vrei să-ţi cunoşti măsura şi să ştii cum anume eşti sau dacă sufletul tău e pe cale sau în afara ei, încearcă sufletul tău la rugăciune, fiindcă ea este oglinda sufletului şi ea îi arată petele şi frumuseţea lui; aici se descoperă înşelăciunile şi frumuseţile gândirii. Ea arată dacă sufletul e nepăsător sau zelos, dacă ne ostenim numai cu trupul sau şi cu mintea, ori cu amândouă deodată, dacă suntem tăiaţi de lume în gândire sau suntem legaţi de cineva sau ceva. În vremea rugăciunii se vede limpede ce anume pune în mişcare gândirea şi ce mişcări se stârnesc în ea: dumnezeieşti, naturale sau lumeşti, dacă e tare sau slabă împotriva patimilor. Cere sufletului tău o cercetare asupra tuturor acestor lucruri mai mult la vremea rugăciunii decât oricând altcândva. Spun aceasta presupunând că eşti un om conştiincios şi nu poţi înţelege uşor cele ale tale din pricina subţirimii vieţuirii tale. În relaxări însă, dacă omul nu e orbit de patimi evidente, se cunoaşte pe sine însuşi chiar şi în afara timpului rugăciunii. Aceste sfaturi sunt pentru vieţuirea în linişte dusă un timp îndelungat, fiindcă atunci căile devin subţiri şi te îndoieşti dacă eşti pe drumul cel bun sau cel rău.

63. Mai trebuie ştiut şi aceasta: mângâierea dată omului la rugăciune şi slujbă e mai bună decât cea dată la citire sau la

vedere făpturilor create, deşi şi acestea ţin de măsuri însemnate. Căci mângâierile pe care oamenii ajunşi la măsura desăvârşirii le primesc din Scripturi şi din versetele [psalmilor] se deosebesc de cele care-i mângâie şi veselesc pe cei de pe treapta de mijloc. Înţelege deci că mângâierea primită de un singuratic de la un lucru din afară, printr-o mişcare a limbii sau prin vederea şi auzirea a ceea ce se întâmplă, e mai umilă decât cea pe care o primeşte nemijlocit de la inima sa când stă singur printr-o rugăciune mai lăuntrică decât cea a buzelor şi care-i cade pe neaşteptate în inteligenţă şi i se descoperă fără a se sluji de materie. Aceasta e o descoperire care vine de la Duhul şi un fel de prorocie care face ca inima să fie cu adevărat proroc, fiindcă Duhul îi descoperă lucruri ascunse pe care nu pot să i le descopere nici chiar Sfintele Scripturi. O minte curată însă poate cunoaşte chiar şi ceea ce nu s-a îngăduit Scripturilor să arate, mult dincolo de ceea ce a fost încredinţat Scripturii. Dar izvorul a toate rămâne citirea şi din ea iese frumuseţea gândirii[58].

64. Fiindcă vorbim despre rugăciune şi mulţi vor să înveţe care e măsura lor şi ce anume sunt cele cunoscute în ea, să enumerăm pe scurt diferitele ei măsuri. Fă-ţi mişcările subţiri, curăţă-ţi şi-ţi strânge mintea din împrăştiere, fii cu mare grijă la minte, până ce vom trece în minunatul sălaş în care orice nevoinţă încetează fiindcă înăuntrul lui e odihna dumnezeiască. Căci toată alergarea încercată a bunei vieţuiri a celor care au dispreţuit priveliştea celor văzute şi stricăcioase ţinteşte un singur lucru: să ne învrednicească de rugăciunea curată şi să ne găsim desfătarea în ea.

65. Adu-ţi aminte bine mai întâi aceasta: să nu vorbim de lucruri mai presus de fire, ci de cele care ţin de ea şi stau în treapta rugăciunii curate — deşi mulţi se îndoiesc de aceasta —

[58] „Lămurire: Toate acestea se nasc din citire, ca şi rugăciunea curată şi strângerea gândirii; toate sunt modelate de rugăciune şi prin aceasta ajung să fie simţite de inteligenţă. Orice rugăciune, care nu se naşte dintr-o citire asiduă şi deasă, seamănă cu un trup fără picioare care vrea să alerge. Numesc citire pe cea potrivită fiecărei gândiri şi care prin înţelegerile ei se pune în mişcare spre scopul ei."

fiindcă în ele se face alergarea multor fraţi râvnitori şi vestiţi. Căci aceştia se află în acest sălaş şi aici trebuie ei să-şi continue calea potrivit fiecărei schimbări pe care o vor întâlni aici; ei sunt pe treapta firii, dar trebuie să treacă dincolo de ea. Citirea acestor lucruri e pentru cel treaz care păzeşte regulile rugăciunii şi e ucenic al liniştirii. Dar pentru cel ale cărui vieţuire şi măsură sunt diferite, osteneala şi atenţia acordată acestor lucruri — cum sunt păzirea în rugăciune a hotarelor gândirii şi deprinderea schimbării mişcărilor ei — vor părea deşarte. Priveşte şi cercetează calea gândirii la vremea rugăciunii, încotro duce, cum curge: ca un râu mare şi năvalnic sau slab şi puţin; şi în acest ultim caz, dacă acest lucru ţine de bâlbâiala gândirii sau dacă e stăvilită în tinderea ei înainte de multa lumină a unei înţelegeri. Există o rugăciune care curge uşor, şi alta diferită. La unii e domoală, la alţii e repede şi înfocată. Unii se roagă din adâncurile minţii, alţii în curgerea gândurilor lor; la unii iese din plâns, alteori o fac să ţâşnească dinăuntru imbolduri năvalnice cu anevoie de stăpânit. Aceste deosebiri ale rugăciunilor explică şi deosebirea măsurilor fiecăruia; felul în care a crescut cineva plecând de la mişcările pe care le primea întâmplător hotărăşte şi el măsura lui. Plecând de la mişcările sale continue ştie cineva dacă e în treapta pocăinţei, dacă a început să vadă strălucirea sufletului său, dacă umblă încă în latura căii pocăinţei sau a săvârşit-o şi începe să primească o pregustare a desfătărilor, adică a darurilor care urmează pocăinţei. Toate acestea sunt însă proprii celor sârguitori; nimic din ele nu e partea celor trândavi, ci doar a celor care poartă povara rugăciunii şi se silesc să ţină regulile ei. Să venim acum însă la cele sigure şi să lămurim pe scurt nişte măsuri mai mici decât cele înalte [de care am vorbit].

66. Frecvenţa mişcărilor la rugăciune nu e o parte înaltă a rugăciunii curate, chiar dacă e frumoasă, ci ţine de înflăcărarea ei, atunci când urmăreşte pocăinţa şi în ea se amestecă o durere sau o însoţeşte o frumoasă bucurie. Ea ţine însă de etapa a doua sau a treia. Nu vreau să spun că dacă te afli în ea umbli în afara căii, ci numai că o asemenea rugăciune nu face

parte din cele mai mari, ci doar din cele de mijloc. Lucrul cel mai de preț și mai însemnat în rugăciunea curată e însă puținătatea și slăbiciunea mișcărilor și faptul că în puținătatea rugăciunii ei gândirea privește ca lovită de minunare. Două lucruri se pot întâmpla acum cu ea când se stârnește în ea această slabă mișcare: sau se închide în tăcere din pricina puterii cunoașterii pe care o primește mintea prin versete[le Scripturii], sau e cuprinsă de dulceața a ceea ce se mișcă în ea în vederea rugăciunii, iar inima se deprinde, fără să treacă la alt lucru, în dorința iubirii nesăturate. Iată lucrurile cele mai însemnate în rugăciunea curată și semnele pe care le vei avea în vremea rugăciunii. Vezi în care din aceste părți ale rugăciunii se află gândirea ta, în primele sau în cele următoare.

67. Prisosul cuvintelor, pe care inima le face să țâșnească curgând din belșug în vremea rugăciunii, și mișcările ei multe și felurite sunt un semn al înfocării, dar și că gândirea n-a simțit încă lumina care e în ele, nici n-a făcut până acum experiența cunoașterii care luminează la ceasul rugăciunii ochiul lăuntric, ci primește doar puterea a ceea ce face să țâșnească inima sau chiar buzele. Iată acum semnul că gândirea simte puterea a ceea ce se roagă și e luminată de adevărul dinăuntrul cuvintelor: nu mai poate nici să înainteze, nici să sporească bogăția cuvintelor, ci e dintr-o dată ca înlănțuită de una din cele două posibilități pe care le-am arătat pe scurt mai sus.

68. Să știm și aceasta: nici lungimea, nici durata rugăciunii nu atârnă de belșugul cuvintelor sau de numărul și schimbarea versetelor, ci de izvorul cunoașterii și de puterea versetelor arătate atunci gândirii. Să învățăm de aici că atunci când gândirea e luminată la rugăciune, înțelegerile nu se ridică în ea doar la fiecare cuvânt al cererii sau la fiecare verset al slujbei, ci adeseori un mic verset primește el singur această putere și începe să strălucească, și atunci gândirea se îndreaptă spre simțirea acelui verset care s-a luminat în ea. Până atunci rugăciunea era ca un torent năvalnic; din clipa în care lumina acestui verset se ridică în gândire, firea nu mai are puterea să-l lase și să treacă la alt verset. Dar dacă îi este luată această lumină, atunci poate trece la altul. Ori de câte ori un verset

se luminează astfel, gândirea stă acolo în liniște și se oprește. Când a ajuns atât de luminoasă, unde s-ar mai putea scurge mulțimea mișcărilor, cuvintele fără sfârșit și râul feluritelor versete? Dacă așa stau lucrurile, atunci când cineva s-a rugat cum trebuie cu gândire deschisă, nu se mai poate întoarce spre mulțimea cuvintelor.

69. Spunând acestea nu laud paralizia gândirii, ci vreau să fie scutită de torentul unor cuvinte prea dese și prea lungi. Nu disprețuiesc rugăciunile dese, nici nu vreau să împiedic slujbele lungi, ci vreau să pun în lumină o treaptă mai bună care e în ele și să fac să se vadă darurile care se găsesc în ele arătând și semnele după care se poate recunoaște măsura gândirii fiecăruia la rugăciune și la slujbă. Astfel, în vremea rugăciunii gândirea nu trebuie să caute lumina în prisosul versetelor rugăciunii, nici în bogăția cuvintelor ei, ci mai degrabă în aceasta: chiar dacă această lumină e mică, gândirea primește ușor puterea care este în ea și se îndrăgostește de dulceața care e înăuntrul cuvintelor care-i slujesc ei, iar prin ele gândirea primește o revărsare de cuvinte dincolo de alcătuirea verbală și înăuntrul cărora e așezată tăcerea înțelegerilor care e rugăciunea exactă a firii netrupești care este în noi și care e inteligența cunoscătoare [gnostică].

70. Nu te opri dacă lungimea slujbei sau durata rugăciunii și multele repetări din ele te plictisesc, fiindcă în osteneala repetării cuvintelor și răbdarea lungimii lor se vor naște în noi cele de care am vorbit. Să știm însă să nu ne oprim aici și să nu le socotim drept rod, ci drept rădăcina fără de care nici un rod nu s-ar putea arăta, nici nu ne-ar putea cădea în mâini. Pentru că suntem zi de zi în căutarea rodului ca să ne hrănim și să ne desfătăm de el, să știm că dacă disprețuim și smulgem rădăcinile socotindu-le nefolositoare, ne vom lipsi și de rodul care se face văzut din când în când prin ele. Nimeni să nu înceteze sârguința neîncetată în ele cât timp e îmbrăcat în trup, dar nici să nu se tulbure, căci vor avea un sfârșit.

71. Cel care are măsura și o năzuință tare spre Dumnezeu nu se cuvine ca, o dată ce a ieșit din lume, să rămână multă

vreme în adunare, în du-te-vino cu mulți, ci, de îndată ce va fi deprins mersul frățietății, rânduiala și scopul hainei [monahale] și chipul smereniei lui, se cade să se hotărască să stea singur într-o colibă, ca să nu se obișnuiască cu cei mulți, iar simplitatea începutului să nu se preschimbe în fățărnicie prin legăturile cu frații noștri nepăsători și trândavi. Am văzut pe mulți care la începutul ieșirii din lume, când au intrat în casa fraților, erau luminoși și nevinovați, dar care după o vreme prin prea multă viață de obște au ajuns fățarnici și nerușinați și n-au mai regăsit nevinovăția lor dinainte. De aceea hotărăște-te să n-ai legătură decât cu un singur bătrân, care să aibă de la toți mărturia faptei unei viețuirii frumoase și a cunoașterii liniștirii; numai cu el să te vezi, ca să deprinzi și să înveți de la el viețuirea liniștirii. Și începând de atunci să nu mai ai legătură cu nimeni altul, și așa în scurtă vreme te vei învrednici să guști cunoașterea [gnoza].

72. După ce Dumnezeu te-a învrednicit de darul liniștirii, ca să șezi de unul singur, nu trebuie să te împrăștii în multe cărți, căci limpezimea nu vine din multa învățătură, nici din felurimea cărților citite, ci din sârguința în rugăciune. Cum ar putea fi de folos oare strângerii [concentrării] gândirii și curăției rugăciunii cunoașterea multor cărți și a tâlcuirilor lor? Orice singuratic, care după ce a lăsat viețuirea lumii mai citește o singură carte, fie școlară, fie lumească, afară de cele privitoare la viețuirea singuratică, și-a ratat dinainte scopul căii sale, gândirea lui abătându-se și căutându-și plăcerea în ele. Chiar dacă asemenea cărți te fac să urci la cer, citirea lor nu-ți e de ajutor, afară de cele care învață viețuirea celor înstrăinați [de lume]. Pentru cunoașterea desăvârșită și o gândire limpede sunt de ajuns cărțile Noului Testament și cele privitoare la viețuirea singuraticilor. O dată ce ai ajuns chiar puțin la limpezime, citește [ce vrei] și nu vei fi vătămat. Iată, ți-am dat mărturie despre orice lucru[59].

[59] „Lămurire: Iubirea noastră sfătuiește ca fiecare să se țină de cartea potrivită măsurii vârstei sale. Leacul trebuie să fie pe măsura durerii. Cei tămăduiți pot scoate un folos din orice. Aceste sfaturi sunt pentru cel al cărui scop e căința și care are dorința curăției."

73. De cauți adevărata mângâiere în rugăciune, poartă de grijă de conștiința ta. De cauți gândul drept, poartă de grijă de rugăciune. Purtarea de grijă de fiecare din acestea lucrează curăția în cealaltă. Rectitudinea gândului naște curăția rugăciunii, și curăția rugăciunii naște îndrăzneala gândului.

74. Curăția nu poate fi păzită în tulburare, nici aducerea-aminte de Dumnezeu în gândul la treburi și în amestecarea cu tot felul de lucruri. Căci mulți, care sub pretextul dorinței de dreptate s-au aruncat în astfel de tulburări, au ajuns să neglijeze partea cea mai însemnată a dreptății. Gândindu-se că feluritele forme de dreptate și toate poruncile Domnului au fost spuse unui singur om care ar fi obligat să le păzească pe toate, nu-și dau seama că fiecare din poruncile Domnului a fost dată unei anumite categorii de persoane, pentru că nu toate poruncile sunt de folos uneia și aceleiași persoane. Căci cum ar putea oare zicerea: „Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia" [*Mt* 5, 4] să aibă o asemănare cu: „Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema" [*Mt* 5, 9]? Cum oare cel care șade în plâns, care se tânguie și lăcrimează zi și noapte ar putea umbla de jur-împrejur să-i împace pe cei furioși și să facă pace între cei mulți? Sau cum ar putea oare zicerea: „Privegheați și vă rugați pururea" [*Ef* 6, 18] și: „Intră în cămara ta și închide ușa ta și roagă-te Tatălui tău Care este în ascuns" [*Mt* 6, 6] să aibă o asemănare cu: „Bolnav am fost și nu M-ați căutat; străin am fost și nu M-ați primit; în temniță am fost și n-ați venit la Mine" [*Mt* 25, 35–36]? Cum am putem oare în același timp să priveghem și să ne rugăm în cămara noastră, să-i cercetăm pe bolnavi, să umblăm în închisori și să purtăm de grijă de străini? Dar zicerea: „Intră în cămara ta, priveghează și roagă-te lui Dumnezeu în ascuns" [*Mt* 6, 6] se potrivește cu: „Fericiți cei ce plâng" [*Mt* 5, 4], fiindcă prin lacrimi și liniștire rugăciunea se face limpede, iar prin rugăciune cei ce plâng primesc o mângâiere care nu e dobândită de plâns dacă omul nu rămâne singur cu el însuși. Chiar și în lume există aceeași lege a plânsului: în zilele doliului oamenii nu se mai ocupă de nimic altceva afară de plâns, fără grijă de celelalte. Plânsul e o durere singuratică care se

găseşte doar într-o inimă care nu poate găsi în sine mângâiere pentru cele după care plânge. Chiar şi fără lacrimi vărsate există lacrimi ascunse, vărsate în gândire. Cine poartă deci în inima lui o durere neîncetată pentru păcatele sale, sau a cărui inimă se umple de întristare la aducerea-aminte de batjocorirea Domnului sau de oamenii păcătoşi, sau poate e întristat şi îndurerat din pricina lucrurilor cereşti pe care nu încetează să le aştepte, unul ca acesta, nefiind mângâiat de nimic pământesc şi nedobândind lucrul pentru care suferă, nu poate fi decât un „plângător [monah]"[60] neîncetat, căci chiar în lipsa lacrimilor văzute în afară, cel care are înăuntrul său unul din aceste motive, plânge în ascuns[ul inimii], şi lui i se aplică cuvântul: „Fericiţi cei ce plâng, că aceia se vor mângâia" [*Mt* 5, 4]. Chiar dacă mângâierea ta întârzie, tu care eşti un plângător [monah] foarte bun, nu te îndurera: mai înainte de a trece din lumea aceasta, fericirea ta se va înălţa şi te va smulge din trup.

75. Lepădarea de bunăvoie, liniştirea şi lipsa legăturilor cu oamenii şi cu lucrurile sunt începutul vieţii singuratice. Răbdarea celor care vin peste noi, smerenia şi rugăciunea sunt lucrarea ei. Intrarea în nădejde şi desfătarea de bucuria în Dumnezeu sunt roadele ei. Pentru a ieşi bine de aici e nevoie de primirea cheilor care deschid tainele slăvite ale Duhului. Iar sfârşitul căii va fi gustarea dragostei şi îndrăzneala faţă de Cel iubit care vine de aici. E evident că aceia care n-au cunoscut începutul, adică lepădarea de bunăvoie şi liniştirea, nu vor avea nici smerenia, nici rugăciunea. Fiind lipsiţi de acestea, vor fi neapărat tulburaţi de păcate. Iar păcătosul nu numai că n-are loc în Împărăţie, dar va avea un loc sigur în gheenă.

76. Vrei să ştii cum e omul lui Dumnezeu? Învaţă să-l recunoşti din tăcerea lui necontenită, din plânsul şi din luarea-aminte statornică la el însuşi.

77. Vrei să ştii cum e omul cu inimă spartă? Învaţă să-l recunoşti după râul vorbelor lui, după simţurile lui tulburate şi pornirea de a se sfădi pentru a avea dreptate în orice spune.

[60] În siriacă *abila* înseamnă în acelaşi timp „plângător" şi „monah", monahul fiind prin excelenţă cel care-şi plânge păcatele sale şi ale lumii.

Cine a gustat adevărul nu se mai sfădeşte pentru el. Cine se aprinde pentru adevăr n-a învăţat încă adevărul aşa cum este el; când îl va fi învăţat cu adevărat, atunci va înceta să se mai aprindă pentru el. Darul lui Dumnezeu şi cunoaşterea lui nu sunt motiv de tulburare şi de ridicarea vocii, căci acolo unde sălăşluiesc Duhul, iubirea şi smerenia, acolo domneşte pacea. Iată semnul venirii Duhului: cel adumbrit de El e desăvârşit în acestea. Gândirea care simte pe Dumnezeu n-are limbă pentru a vorbi; ea sălăşluieşte în inimă într-o adâncă pace. Într-un asemenea om nu se aprinde nici un zel, nici o mişcare de sfadă sau stârnire de furie; nu e pus în mişcare nici pentru credinţă, nici de dorinţa de ceva anume, nici chiar de dorinţa de a face ceea ce e de dorit, ci sufletul său sălăşluieşte într-o mare şi nespusă pace şi într-o mare liniştire. Căci cei care nu se cunosc pe ei înşişi se pun în mişcare împotriva celor neştiutori spre îndreptarea lor.

78. Dacă zelul ar fi fost de folos pentru îndreptarea oamenilor, atunci pentru ce S-a mai îmbrăcat Dumnezeu într-un trup şi S-a folosit de blândeţe şi smerenie ca să întoarcă lumea la Tatăl Său? De ce a mai fost întins pe cruce pentru păcătoşi şi Şi-a mai predat preasfântul Său trup pătimirii pentru lume? Spun că a făcut aceasta dintr-un singur motiv: ca să facă cunoscută lumii iubirea Sa, pentru ca iubirea noastră sporită atunci când află aceasta să ne facă robii iubirii Lui. Tot aşa marea putere a Împărăţiei Lui care este iubirea s-a arătat prin moartea Fiului Său. Căci Domnul n-a murit ca să ne izbăvească de păcate sau pentru altceva, ci numai pentru ca lumea să simtă iubirea lui Dumnezeu pentru creaţia Sa. Dacă toate această minunată lucrare n-ar fi fost decât pentru iertarea păcatelor noastre, atunci pentru a o săvârşi ar fi fost de ajuns şi un alt mijloc. Căci cine s-ar fi împotrivit dacă ar fi săvârşit-o printr-o simplă moarte? Dar El n-a făcut-o aşa, printr-o moarte simplă, ca tu să înţelegi care e această taină, ci a gustat moartea prin cumplitele suferinţe ale crucii. De ce a mai fost nevoie de ocări şi scuipări? Moartea singură, fără toate celelalte care au însoţit-o, ar fi fost de ajuns pentru răscumpărarea noastră. O, înţelepciune făcătoare de viaţă! Ai în-

ţeles şi simţit acum care a fost motivul venirii Domnului şi a tot ceea ce i-a urmat, înainte chiar ca sfânta Sa gură să ni-l fi spus limpede. Căci stă scris: „Aşa de mult a iubit Dumnezeu lumea că pe Fiul Său Unul-Născut L-a dat" [*In* 3, 16], lucru în care a stat Economia înnoirii ei[61]. Să nu ne sfiim să ne însuşim această înţelegere a tainelor Economiei Domnului, căci dacă socotim drept motiv al ei răscumpărarea păcatelor, atunci micşorăm moartea lui Hristos şi venirea Lui în lume. Să fi fost oare puterea păcatului mai mare decât puterea lui Dumnezeu încât pentru a-l nimici să n-o fi putut face decât prin moartea lui Hristos, adică prin taina Economiei Domnului socotită a ne răscumpăra din robia păcatului? Atunci, şi dacă privim doar la partea din afară a Scripturii, dacă n-am fi păcătuit, Hristos n-ar fi venit, nici n-ar fi murit, căci n-ar fi fost cu putinţă ca Dumnezeu să îmbrace trupul nostru pe care trebuia să-l îmbrace pentru păcatele lumii. Şi dacă moartea n-ar fi stăpânit peste noi prin tirania păcatului, taina descoperirii în trup n-ar fi existat, şi oamenii şi îngerii ar fi fost lipsiţi de această lumină şi cunoaştere. Să fim oare recunoscători atunci păcatului pentru că lui îi datorăm primirea tuturor acestor bunătăţi, şi lui să-i atribuim toate aceste minuni? Pentru că atunci tot datorită lui au primit şi sfinţii îngeri marile lor bunătăţi de acum, fiindcă tot el i-ar fi făcut vrednici de taina veniri lui Hristos. Dacă n-ar fi fost săvârşit păcatul, atunci am putea spune că nici pentru noi, nici pentru ei n-ar fi existat nădejdea unei lumi viitoare, care e acum toată bucuria noastră. Şi atunci pentru ce să mai ocărâm păcatul dacă el ne-a adus atâtea bunătăţi, dacă moartea Domnului şi patima Lui, toată taina venirii Sale şi a vieţii Lui pe pământ ar fi fost pentru a ne răscumpăra de păcat şi a ne izbăvi de gheenă, El Însuşi fiind în acelaşi timp Judecătorul şi Cel care suferind a plătit datoria, şi dacă n-ar fi existat alte taine ascunse în acestea şi faţă de care păcatul nu mai e nimic? De ce să fi fost nevoie ca

[61] Notă marginală: „Altă lămurire a Tâlcuitorului [Teodor al Mopsuestiei]: Cum anume spune că L-a dat pe Fiul Său Unul-Născut când e foarte limpede că Dumnezeirea nu poate să pătimească? Dar prin unire cele două [firi] sunt una, şi chiar dacă cealaltă fire suferă, întreg acest lucru este raportat la Dumnezeire."

Fiul lui Dumnezeu să fie supus la asemenea ocări dacă, cum spuneam, păcatului îi atribuim pricina tuturor acestor minunăţii, ca şi cum, dacă n-am fi fost supuşi lucrării lui, am fi fost lipsiţi de toate acestea şi păcatul ne-ar fi dat cele de care, dacă am fi fost drepţi, nu ne-am fi învrednicit niciodată? Dar nu e aşa. Slavă Domnului! Să nu cercetăm ca nişte copii Economia Domnului şi taina Lui atât de greu de înţeles, şi să nu rămânem la partea din afară a Scripturilor. Chiar dacă nu oricui îi este îngăduit să împingă această poartă şi să înlăture hotarul pus de fire, totuşi în tăcerea limbii, care e locul în care sunt ascunse tainele, e îngăduit fiilor tainei să cerceteze cu frică şi uimire Economia lui Dumnezeu şi bogăţia ascunsă în versetele arătate ale Scripturii. Cei care prin har au primit cunoaşterea şi darul înţelegerilor şi au intrat înăuntrul tainelor schiţate material cu cerneală, aceia cunosc minunata Economie a lui Hristos nu numai în lucrurile arătate şi cunoscute. Treimii, închinatei taine, Care a făcut să se înalţe pentru noi ascunsul Ipostaselor ei fiinţiale distincte în taina iubirii, care s-a descoperit în trupul nostru spre bucuria tuturor, fie slavă, închinare şi mulţumire la început, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

79. Unul şi acelaşi e motivul existenţei lumii şi venirii lui Hristos în lume: arătarea marii iubiri a lui Dumnezeu care le-a pus în mişcare spre existenţă pe amândouă.

80. Oglinda înfocării iubirii lui Dumnezeu pentru creaţia Sa e venirea lui Hristos în lume; oglinda iubirii lui Hristos sunt feluritele Sale umiliri.

81. Aşa cum Dumnezeu a făcut cunoscută înalta iubire din pricina căreia a făcut să vină la existenţă lumile prin repetarea acestei iubiri pentru noi în Economia lui Hristos, tot aşa repetând-o în Hristos a arătat că înţelesul ei limpede îl va da fiinţelor raţionale în lumea viitoare.

82. Beţia iubirii înfocate faţă de Creatorul va lucra în lumea viitoare contemplarea exactă a Pătimirii şi umilirii lui Hristos.

83. Aşa cum lumea de acum nu e în stare să primească slava măreţiei viitoare, tot aşa şi slăbiciunea firii în care suntem

îmbrăcați nu e în stare să primească taina celor viitoare pe care le va lucra Dumnezeu cu creația în lumea cea nouă.

84. Iubiții mei, taina ascunsă în Economia Domnului e mai înaltă decât iertarea păcatelor și a nimicirii morții. Nădejdea ascunsă pentru noi acum e mai uimitoare și mai înaltă, fraților, decât ceea ce putem înțelege acum ca ajutor al creșterii noastre. Prin cele slabe trebuie să înțelegem încă lucrurile care rămân pentru mai târziu, fiindcă nu toți se înalță la cunoașterea desăvârșită a credinței și la viețuirea cea bună a fiilor. Cei mai mulți au încă nevoie să fie povățuiți de lucruri care nasc teamă și aduc vătămare.

85. Fiindcă așa cum atunci când cineva e înălțat prin puterea lucrării Duhului la adevărata contemplare, multe cuvinte și comparații — cum sunt cele pătimașe: mânia, furia, judecata și caracterul trupesc al unor afirmații despre Dumnezeu plecând de la Economia creației — sunt neputincioase și slabe față de calitățile pe care le desemnează, tot așa și multe versete ale Scripturii despre motivul venirii lui Hristos sunt neputincioase și insuficiente față de adevăratul motiv al Economiei Sale mântuitoare privitoare la lumi. Dau mărturie de aceasta firile spirituale care nici nu-i cunosc măcar pe păcătoși, care n-au slujit niciodată în cinurile lor, și care au fost înălțate la acea treaptă prin descoperirea lui Hristos.

86. Economia săvârșită față de lumile de sus și tainele care au fost descoperite acestora sunt infinit mai mari decât tainele care ne privesc, deși prilejul celor dintâi a venit de la noi. În firile și sălașurile lor, ele sunt mult mai înalte și mai subțiri decât noi și mai aproape de Dumnezeu decât noi, ca unele care au fost așezate îndată după El, lumini după Lumina, ca niște slujitori ai Împăratului și oștiri de foc așezate în fața palatului Său, în stare să se supună voilor Lui și să scruteze cu agerime, fără a fi împiedicate de trup, tainele sfințeniei Lui, departe de orice patimă, asemenea lui Dumnezeu pe cât e îngăduit să fie inteligenței unei creaturi, prime slujitoare ale tainelor lui Hristos, mijlocitoare ale sfințirii lăuntrice potrivit Economiei Lui, străjuitoare ale tronului Său de foc cu evlavioase murmurări care le sfințesc, înălțate mai presus de lumea trupească, mantie naturală a slavei și luminii nevăzute, întipărire a Întâii Lumini.

87. Tot ceea ce firea înaltă a îngerilor a primit în ceea ce sunt aceștia, sau într-o cinstire care le-a fost dată dincolo de firea lor de acum, e mai presus decât lucrurile creației noastre. În lumea viitoare Dumnezeu ne va da în deplinătate toate cele ale lor, fără scădere sau lipsă a ceva din cele ce au primit ei, fără a face celei de-a doua creații o parte mai mică decât cea a celui dintâi care sunt creaturile spirituale. Spiritualitatea, nemurirea, lipsa nevoilor și a patimilor, interioritatea tainelor, un loc înalt a sălășluirii ș. a. m. d., toate acestea Dumnezeu le-a dat mai întâi îngerilor, dar la sfârșit ne va face desăvârșiți în toate cele ale lor și pe noi, fără nici cea mai mică nedreptățire a unei părți a creației față de cealaltă. Să nu fie! Căci una și aceeași e iubirea Sa pentru noi și pentru sfinții îngeri, pentru păcătoși și pentru drepți, cum dă mărturie faptul că Domnul a fost luat dintre noi. Lipsurile noastre de acum sunt foarte necesare tocmai pentru aceasta, căci pentru ele s-au săvârșit toate economiile lui Dumnezeu, și ele ne sunt de folos și nouă și îngerilor deasupra cărora vom fi așezați. Se cuvenea deci ca voința fiecăruia dintre noi să se arate prin faptele lui; nu pentru Dumnezeu, ci pentru noi. Așa cum multimea milelor Lui pe care le va arăta vor fi mai dulci față de inegalitatea noastră, cum spune Scriptura: „Căruia i se iartă puțin, iubește puțin” [*Lc* 7, 47]. Dar înfocată e iubirea celui căruia i s-a iertat mult. Căci dacă omul n-ar fi fost mai întâi predat osândei pentru mărimea datoriei lui, ar fi putut crede că ceea ce primește la sfârșit i s-ar datora. Și într-adevăr la Judecată nu se va găsi nici un drept care să nu fie sub osândă.

88. De aceea, chiar și bolile de acum ale creației, ca și faptul că Dumnezeu ne-a făcut pentru o vreme mai prejos decât îngerii, așezarea și educarea noastră în această lume într-o primă etapă și înclinarea spre rău așezată în noi, toate acestea, și cele înfricoșătoare și slăvite, le-a făcut un prilej al Economiei Sale pentru noi; de la început și până acum toate sunt menite să descopere marea Sa milă și marea Lui putere. Cei

care au minte știu aceasta, nu însă cei mulți care-L întreabă pe Creatorul: „De ce nu ne-ai făcut de la început ca pe ei [îngeri] și de ce nu ne-ai așezat [direct] în slava viitoare?" Aceștia nu știu ce spun, nici rosturile mărețe pentru care au fost așezate în noi slăbiciunile: pentru că desfătarea Împărăției cerurilor trebuia să fie făcută mai tare plecând de la cele de aici[62].

89. Căci de unde ni s-ar fi putut face cunoscută îndelunga răbdare a lui Dumnezeu dacă n-ar fi fost neputința și slăbiciunile firii? Și cum s-ar fi putut face cunoscută marea putere a Creatorului, dacă n-ar fi fost aceste schimbări în fire și nu s-ar fi pus în mișcare în stihii o mare putere spre pedepsirea celor neascultători? Cum s-ar fi putut stabili motivul venirii Domnului și al multelor lucruri arătate de El în Economia Lui spre evidențierea măreției Sale și descoperirea iubirii Lui? Cum ne-am fi putut desfăta de iubirea Împărăției cerurilor, întrucât Cel Care a dat-o e nevăzut, dacă n-ar fi luat din noi un chip văzut în care să-L putem vedea limpede? Fără slăbiciunile acestei lumi toate cele viitoare n-ar fi decât închipuiri. Nici măcar firile nevăzute n-ar fi știut că la un semn al Creatorului făptura lor va fi odată așezată în slavă, dacă slăbiciunea înclinației spre rău care a pricinuit nepăsarea lor nu le-a făcut pe unele din ele să iasă în afara Proniei care stăpânește toate și nu s-ar fi asemănat unor pietre prețioase care au alunecat în adânc. Dumnezeu Cel înțelept în toate și stăpân peste toate a rânduit frumos această lume de acum cu slăbiciunile ei și bine a hotărât s-o facă așa cum este acum, nu ca și cum ar fi urmărit altceva: nepăcătoșenia, lipsa înclinațiilor rele sau neprimirea celor contrare și a neputințelor, căci în afara voii Lui nimic nu se putea schimba în altceva, chiar dacă El ar fi dorit ca lucrurile să fie altfel. Deși Scriptura introduce și sugerează alte motive: uneori satana [*Sol* 2, 24], uneori neascultarea noastră față de întâia poruncă [*Rm* 5, 12], iar alteori alte pricini, adevăratul motiv rămâne ascuns și cu totul altul pentru El. Astfel stă scris: „Dacă Adam n-ar fi păcătuit, moartea

[62] Notă marginală: „Dacă unul zice: Dar care va fi folosul pentru prunci și ceilalți care nu sunt conștienți? Suntem convinși că și ei vor fi făcuți desăvârșiți împreună cu toată lumea."

n-ar fi intrat în fire", când este evident și dă mărturie de aceasta și alcătuirea lui că omul a fost creat pentru aceasta [pentru a muri] chiar înainte de a fi păcătuit. Sau s-a spus: „Domnul S-a căit că l-a făcut pe Adam pe fața pământului și i-a părut rău în inima Sa" [*Fc* 6, 6], ca și cum ar fi fost surprins de păcatul lui Adam și nu l-ar fi văzut chiar înainte de a-l fi creat și n-ar sta scris: „Căci înainte de a fi fost create toate erau cunoscute Lui" [cf. *Sir* 23, 20]. Sau s-a spus: „Strigătul Sodomei a urcat până la Mine. Mă voi pogorî să văd dacă e așa" [*Fc* 18, 20–21], ca și cum ar fi avut nevoie să afle acest lucru. Și sunt multe alte lucruri în care Economia lui Dumnezeu urmărește lucruri diferite de motivele invocate de Scriptură pentru ele spre folosul celor care sunt învățăcei și a căror neputință are nevoie încă de povățuire. Dumnezeu însă a îngăduit să înțeleagă scopul [ultim] al Scripturilor, ca și ordinea și motivele Economiei Lui față de primii oameni, unei alte generații alcătuite din inițiați în taina adevărului, unei generații mai desăvârșite decât cea de la început, cum au fost fericitul Pavel și celorlalți ucenici de după el, care prin Duhul au primit înțelegeri și lămuriri cu privire la ele. Așa deci înțelege și tu taina viețuirii acestei lumi, fiindcă în ea se ascunde un înțeles pe care Dumnezeu îl descoperă în parte și treptat unora, potrivit momentului și potrivit creșterii lumii și a lor, în timp ce tuturor celorlalți el le rămâne ascuns.

90. Frații mei, dacă meditând la aceste lucruri sau la altele asemănătoare, dar urmărind un scop diferit se întâmplă ca în alte capitole să spunem altceva, să nu vi se pară că acum desființăm cele ce spuneam înainte. Aflați că atunci umblam pe calea arătată [exterioară] a Scripturilor și vorbeam potrivit cu măsura și locul lor, fără ca prin cuvântul nostru să fi intrat în ascunzimea Scripturilor. Aflați că și unele și altele sunt deopotrivă de adevărate: în primele era vorba de cunoașterea comună a căii arătate [exterioare] pe care ne-o dau Scripturile, în celelalte e vorba de cunoașterea tainică. Până ce aceasta din urmă nu e pe măsura omului, auzul nu-i poate primi cuvântul. Când însă Dumnezeu vrea să o dea, ea însăși vine în ajutorul omului și când i-a sosit vremea, o dată cu darul ei,

acesta primeşte şi auzul său. Acest cuvânt îl introduce într-o altă cunoaştere, mult mai mare decât aceasta, şi atunci i se descoperă lucruri diferite, care nu pot fi încredinţate hârtiei, iar o dată cu ele primeşte şi mărturia inimii.

91. O convingere parţială a gândirii e ajutorul pe care-l găseşte omul la rugăciune în orice cere cu sârguinţă şi pe care-l va găsi în experienţă plecând de la cererile rugăciunii sale. De aici dobândeşte o mare încredere în rugăciune, e întărit în credinţa sa şi câştigă în sufletul său o mare convingere întemeiată pe nădejdea în Dumnezeu[63].

92. Iată primul dar făcut singuraticului care vieţuieşte într-o linişte mare şi treaz: când se împlineşte cea de-a doua etapă, care e măsura de mijloc a lucrării singurătăţii, iar singuraticul a pus piciorul pe pragul celei de-a treia etape, care e vieţuirea duhovnicească, şi-l adumbreşte harul Duhului, mai întâi i se dă strângerea [concentrarea] gândirii, iar de aici intră la darurile cele mari descrise de Părinţi.

93. Dacă această strângere a gândirii s-ar întâmpla în cea de-a doua etapă, cea a ostenelii treptei sufleteşti, ajutorul care vine de la Dumnezeu ar fi puţin, şi nu va fi dat decât în vremea slujbei şi rugăciunii în măsura în care singuraticul păzeşte liniştirea şi despărţirea de oameni. Acest ajutor e însoţit de o anume curăţie, care nu e însă desăvârşită, cum dă mărturie fericitul Ioan din Apameea: „Strângerea gândirii va ţine puţin, pentru că ea nu e cu desăvârşire curată de orice împrăştiere"[64]. Când atinge pragul în care se împlineşte vieţuirea sufletească, atunci primeşte o sporire treptată şi darul creşte şi se

---

[63] „Lămurire: Din mila Sa pentru noi, bunătatea lui Dumnezeu rânduieşte o mişcare a voinţei Lui veşnice gata să iasă din El potrivit rugăciunilor omului. Făcând aceasta El nu desfiinţează nebuneşte pentru un sfânt o hotărâre şi un gând fiinţial al Său, ci stârneşte în acest om mişcări de rugăciune pentru lucruri pe care El are să le împlinească. Un asemenea om dobândeşte de aici familiaritate cu Dumnezeu din pricina nădejdii pe care o are în mintea Lui şi pentru că se îngrijeşte de deasa rugăciune care e în gândirea necontenită la Dumnezeu."

[64] IOAN DIN APAMEEA, *Dialog despre suflet şi patimi;* trad. fr. Hausherr, 1939, p. 28.

întăreşte, fiindcă începe să vadă de departe limanul. Când, mai apoi, se va apropia de locul vieţuirii următoare [cea duhovnicească], atunci acea Putere îl va adumbri cu totul [cf. *Lc* 1, 35], şi de acum ajutorul ei i se va da nu numai la slujbă şi rugăciune, ci şi în alte momente. Necontenit va fi ca beat de Dumnezeu, iar gândirea i se va strânge de la sine în taina negrăită. Dacă se întâmplă să mediteze sau să citească Scriptura, atunci va înlemni pe neaşteptate şi va sta nemişcat multă vreme. Acesta e lucrul celor mari. Căci o astfel de oprire se face după măsura fiecăruia: unii se opresc zi şi noapte, sau chiar mai mult, alţii mai puţin[65].

94. Nimeni să nu se mire dacă nu găseşte repede această strângere [reculegere] a gândirii, nici măcar pe cea parţială la slujbă şi rugăciune, fiindcă ea nu ţine numai de ostenelile trupului, nu e proprie celor de mijloc şi nu se găseşte uşor, nici repede. Nu e dată decât într-o mare liniştire prin osteneala inimii celor care au lăsat cu totul lumea şi au părăsit cu desăvârşire vederea şi auzirea oamenilor. Cine-şi deprinde sufletul său astfel şi dispreţuieşte trupul şi lumea din iubire de Dumnezeu, acela se învredniceşte mai întâi de o reculegere parţială gustând puţin din ea; aceasta creşte apoi ca o sământă şi ajunge prin harul lui Hristos la darul care n-are asemănare. Acest dar, iubiţilor, ne cheamă să tăiem şi să lepădăm de la noi lumea şi să ne grăbim să alergăm după Hristos.

95. Dacă întreabă cineva: „Unde e gândirea în acele momente de înaltă reculegere?", iată ce spune Scriptura: „Liniştea a căzut peste Avraam" [*Fc* 15, 12] sau, despre Adam: „Şi a adus Domnul Dumnezeu linişte peste Adam" [*Fc* 2, 21]. În loc de „linişte", limba greacă spune „uimire" [*ekstasis*]. Explicând taina uimirii, fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] scrie: „Numeşte uimire ceea ce e în afara ordinii obişnuite şi în afara

---

[65] „Lămurire: Osteneala treptei sufleteşti e viaţa în pocăinţă; ea e măsura de mijloc în viaţa singurătăţii, adică e treapta celor ce se pocăiesc. Cunoaşterea treptei sufleteşti e o înţelegere deja adâncă, dar nu primeşte încă lucruri duhovniceşti pentru că acestea întrec cunoaşterea sa."

simțirii omenești"[66]. Părinții singuratici o numesc strângere [reculegere] a minții și arvună a desfătărilor lumii viitoare.

96. Până ce prin ajutorul Domnului nu vei fi simțit măcar puțin mișcările smereniei, nu vei simți nici gustul, nici ajutorul care vin din ostenelile tale, gândirea ta nu se va strânge din împrăștieri, și nu vei putea face față cu tărie și răbdare, fără tulburare și agitație, întâmplărilor care vin pe neașteptate asupra ta. Când prin mila lui Dumnezeu pentru tine vor începe să se miște în tine cu tărie gânduri smerite, mai întâi te va lăsa lâncezeala [akedia] și ți se va da mulțumirea neîncetată, ca fie că ți-e foame, fie că ești sătul, fie că ți-e sete, fie că ești lipsit, fie că suferi sau ești supărat de cineva, să nu încetezi să dai slavă și limba ta să nu se oprească o clipă din mulțumire. Atunci te vei simți mereu ca datornic față de toți oamenii, tot timpul și pentru toate, și ți se va părea că nimeni nu ți-a făcut vreodată vreun rău, ci pentru orice împotrivire sau rău care vin peste tine vei găsi că pricina e în tine însuți.

97. Ascultă adevărul acestui cuvânt: până ce nu vei găsi smerenia, vei fi ispitit mai mult decât orice de lâncezeală [akedie]. Aceasta va naște în tine gânduri neîncetate, și ți se va părea că toate lumea îți poartă pică, în vreme ce, dacă privești bine la ce se întâmplă, tu nu ești bun. Din această pricină ți se va părea că totul se întâmplă pe dos.

98. Omul va vedea cele bune din sufletul său atunci când va fi ajuns la alcătuirea dinăuntrul său.

99. Iisuse, Lauda noastră, toate gurile Te slăvesc; Ție îți sunt aduși jertfă întâi-născuții ascunși ai gândurilor noastre; pe Tine Te slăvesc frumos carnea și oasele casei lui Adam; Ție îți înălțăm laudă în înfocarea iubirii și plini de bucurie, pentru că de la Tine am aflat voia ascunsă în Tatăl Tău din veac. De la Tine primim cele bune atunci când așteptăm cele rele. În Tine s-a pogorât pentru noi cunoașterea, pe când umblam în ținutul fiarelor sălbatice. Tu ai fost luat ca pârgă din

[66] Interpretare curentă în tradiția exegetică siro-orientală; cf. BETTIOLO, p. 197 (n. 17).

tot neamul nostru și Tu Te-ai apropiat de Dumnezeire ca să aduci cererile noastre Celui ce n-are nevoie de ele, căci prin Tine urcă spre Ea rugăciunile noastre și Tu amesteci în rugăciunile noastre rugăciunile Tale pentru noi. Tu ești dreptatea tuturor, fiindcă din iubire ai fost luat dintre toți și pentru toți și ai putut împăca pe Dumnezeu pentru păcatele tuturor. N-ai fost adus de noi lui Dumnezeu ca pârga luată din turmă, căci firea noastră n-avea pe atunci nici măcar acest discernământ. Ci Dulcele [Dumnezeu] S-a împăcat de la Sine Însuși și a fost voia Lui să Te ia dintre noi pe când nu eram încă împăcați cu Tine și un asemenea lucru nici nu ne trecuse prin minte, pentru ca dreptul să nu se laude spunând că acestea s-au întâmplat din pricina lui. „Căci nu era nici un drept, nici măcar unul", cum spune Apostolul întărind cuvântul Proorocului [*Rm* 3, 10; *Ps* 13, 3]. Răutatea noastră n-a fost prea grea pentru Tine, căci n-ai cunoscut-o doar recent, fiindcă înainte de alcătuirea firii noastre știai patimile ei. Atunci când păcatul și-a pus pecetea peste toată firea noastră, atunci Cel ce este Binele prin fire S-a împăcat cu noi[67].

100. Cine Te va slăvi după vrednicie, Dumnezeule, Părinte a toate, Dătătorule al celor bune fără ca ele să-Ți fie cerute? Să nu piară, Doamne, din inima noastră nădejdea Ta, pentru ca aducerea-aminte de Tine să fie întipărită necontenit în gândirea noastră. Cel pe Care L-ai înălțat la Tine dintre toți spre nădejdea lumii întregi, să-Ți aducă în numele nostru plinătatea acestei mulțumiri. Nimeni din cei îmbrăcați pe pământ în trupul și sângele Lui să nu rămână în urmă și departe de El, ci pe toți atrage-i spre partea [umanitatea lui Hristos] care este în cer, și toată lumea să Te slăvească aici văzându-L pe Cel care a fost Întâiul în acea noua slavă de nerostit pentru orice limbă trupească. Amin.

Sfârșitul celor patru sute de capitole despre cunoaștere.

[67] Notă marginală: „Rugăciune de mulțumire pentru binele pe care neamul nostru l-a primit prin Domnul nostru Hristos, și implorare pentru tot neamul nostru."

Cuvântul 4

Al aceluiaşi Mar Isaac.
Alte lucruri [scrieri] alcătuite de el după Capitolele despre cunoaştere ca indicaţii care să pună în lumină cinstita lucrare săvârşită în linişte [isihie].

1. Încheiem aici prin harul lui Dumnezeu, Mântuitorul vieţii noastre Capitolele despre cunoaştere în care e o mare putere, căci e limpede că harul e cel care a dus la alcătuirea lor, întrucât conştiinţa îmi dă mărturie că puterea lor lucrătoare nu vine din puterile mele, eu care sunt un om atât de deficitar în vieţuirea monahală şi lipsit astfel de cunoaşterea care să mă ridice la înălţimea tainelor pe care le cuprind acestea. Ajungând deci aici, după aceste Capitole care au fost scrise cu ajutorul Domnului, vrem acum să înfăţişăm formele de convorbire ale rugăciunii ascunse grupându-le după diferitele litere ale alfabetului[68].

2. Să ştii şi aceasta, fratele meu, că o gândire care a primit luminarea nu mai are nevoie de rugăciuni variate: o singură uşă îi este de ajuns pentru ca rugăciunea să o ia sub aripile ei, înăuntrul ei şi să o amestece cu Dumnezeu.

3. Rugăciunile variate sunt însă de mare ajutor unei gândiri hărţuite de împrăştieri: prin puterea care iese din ele, gândirea simte străpungere şi astfel dobândeşte o rugăciune dulce, îngenuncheri prelungite, mijlocire pentru creaţie şi cereri îndelungate puse în mişcare dinăuntru. La fiecare cuvânt pe care-l întâlneşte în aceste rugăciuni, ea este ca cineva trezit din somn; întâlneşte în ele tot timpul înţelesuri uimitoare, dându-şi seama

[68] Aluzie la rugăciunile din *Cuvântul* 5 de mai jos, rugăciuni care încep fiecare cu una din literele alfabetului siriac.

că aceste cuvinte sunt un dar al harului şi au în ele o putere ascunsă. Îndeletnicirea cu ele şi citirea lor este pentru ea un ajutor neîncetat.

4. În clipele de har când te desfeţi de această rugăciune dulce şi de îngenuncheri prelungite, nu mai e nevoie să stai [în picioare] şi la ceasurile canonice, nici să te mâhneşti pentru numărul rugăciunilor care rămân [să fie rostite], fiindcă această rugăciune cuprinde în ea toate rugăciunile rostite în număr fix şi face ca rugăciunile canonice să fie mai prejos decât treapta pe care te afli atunci. Din faptul că cea mai mare parte a zilelor zaci prăvălit cu faţa la pământ înaintea crucii, o stare care cuprinde toate rugăciunile parţiale şi chiar şi slujba liturgică însăşi, nu este oare evident că o astfel de rugăciune face ca rugăciunile canonice să fie mai prejos decât treapta pe care te afli atunci?

5. „Când e vremea unui lucru de seamă, nu te întoarce spre un lucru neînsemnat", spunea în chip acoperit fericitul Marcu [Ascetul][69], fiindcă ştia că nu toată lumea atinge rugăciunea curată. Dar cei care o ating învaţă din dulceaţa ei că nu este lucru mai mare decât ea. Când eşti lipsit de ea, atunci e bine să nu neglijezi slujba canonică. Dacă ai primit-o în parte, atunci în cealaltă parte ţine slujba canonică până la ultima suflare; căci râvna ta pentru slujbă te va face să fii luminat din nou şi să ajungi la rugăciunea continuă.

6. Orice fiu lucrează la început ca slugă la tatăl său înainte de a i se da stăpânire peste averea lui, cum spune fericitul Pavel: „Câtă vreme moştenitorul e copil, nu se deosebeşte cu nimic de slugi, deşi este stăpân peste toate, ci este sub epitropi şi economi până la vremea rânduită de tatăl său" [*Ga* 1, 1–2]. Legea lui Dumnezeu şi frumoasele reguli ale sfintei tale vieţuiri [monahale] să fie pentru tine epitropi şi economi potriviţi cu starea ta de copil, care să te aducă la „starea de om desăvârşit în Hristos" [*Ef* 4, 13].

7. Căci care altul e folosul legilor şi regulilor decât luminarea care se naşte din ele în suflet? Cu ajutorul lor, al rugăciunii fixe a ceasurilor şi a slujbei, fiecare se poate înălţa de fie-

[69] Marcu Monahul, *Despre legea duhovnicească* 200.

care dată când se rătăceşte în întuneric. Aşa cum cel care şi-a pierdut calea se întoarce la începutul drumului şi plecând de acolo îşi reia călătoria şi ajunge unde vrea să meargă, tot aşa regulile şi legile pun iarăşi pe calea cea dreaptă pe cel ce s-a rătăcit în întuneric. Vom arăta la locul potrivit[70] deosebirea dintre regula fiilor pe care-i creşte în libertate şi le dă lumină, şi regula slugilor care educă aşa cum sunt educaţi copiii, şi nu îngăduie progrese.

8. Trebuie să mai ştim şi aceasta: cât timp are cineva ceasurile zilei împărţite o parte pentru slujbă, o parte pentru citit, o parte pentru rugăciune şi o parte pentru alte lucruri, atunci când vine ceasul e dator să-şi plătească datoriile la momentul rânduit, pe care nu-l poate încălca fără a lăsa în urmă o datorie faţă de el, fiecare regulă canonică fiind absolut obligatoriu să fie păzită la locul şi la vremea ei.

9. Dar când cineva se alipeşte neîncetat de Dumnezeu printr-o rugăciune ce se revarsă neîncetat, prăvălit necontenit la pământ, implorându-L şi zăcând înaintea crucii, sufletul fiindu-i înghiţit de dorinţa Lui, acesta nu mai e supus vreunei legi sau vreunei reguli canonice, şi nici unui timp sau ceasuri fixate dinainte nu mai au autoritate asupra lui; ci, începând de atunci, e dincolo de ele fiind cu Dumnezeu fără nici o limită.

10. Dar să lăsăm acum acestea şi să încheiem. Să ne apropiem spre desfătare de convorbirea cu Dumnezeu, meditând la rugăciunile pe care le-am aşternut mai jos, căci prin ele vom primi darul sfinţeniei şi o Putere cerească ne va descoperi în suflet taine.

[70] Aluzie la *Cuvântul* 16 de mai jos.

Cuvântul 5

Convorbiri ale rugăciunii ascunse potrivit lui Mar Isaac, pe care acesta le-a aşezat, rânduit şi întocmit cu cuvinte simţite şi convingătoare, făcând din membre risipite un întreg armonios ca să fie de folos pentru meditarea rugăciunii ascunse. Monahul se poate îndeletnici cu ele stând în picioare sau şezând, lucrând sau umblând în chilia lui, mergând la culcare până ce-l va fura somnul, stând înăuntru sau pe drum, îndeletnicindu-se astfel în taină cu ele în inima lui; de asemenea, când îngenunchează îndelung la pământ sau stă în picioare, chiar şi dacă nu înaintea crucii, amestecând smerenia trupului cu mişcările rugăciunii; căci prin ele va găsi ajutor, ca şi din cele pe care şi le-a fixat drept regulă şi care trebuie rostite dintr-un loc anume, prin ajutorul însemnat pe care-l dau pe loc potrivit stării schimbătoare a gândirii în pacea sau chinul care vin asupra lui; folosindu-se de aceste rugăciuni alcătuite în chip potrivit anume ca să-şi afle în ele mângâierea, sufletul se va sfinţi şi se va umple de harul Duhului.

1. Plecându-mă până la pământ, îţi aduc cu toate oasele mele [*Ps* 34, 10] şi din toată inima mea închinarea care Ţie se cuvine, slăvite Dumnezeule Care locuieşti într-o tăcere negrăită. Tu ai zidit pe pământ spre înnoirea mea [umanitatea lui Hristos] un cort al iubirii, un loc de odihnă al bunăvoirii Tale, un templu de carne plăsmuit cu cel mai sfânt untdelemn al sfinţirii [*Ps* 88, 21], pe care l-ai umplut apoi cu sfinţenia Ta, ca prin el să-Ţi fie adusă închinarea. În el ai arătat închinarea Persoanelor veşnice ale Treimii Tale şi ai descoperit lumilor pe care le-ai creat prin harul Tău taina care nu poate fi rostită, puterea care nu poate fi simţită de nici una din făpturile a căror existenţă are un început. Lovite de uimire, firile îngereşti stau în tăcere în faţa norului întunecos [*Iş* 20, 21] al acestei taine veşnice şi a revărsării de slavă din inima acestei uimiri,

căci în acest loc al tăcerii ea primeşte închinare de la toate inteligenţele care s-au sfinţit şi s-au făcut vrednice de Tine.

2. Mă închin, Doamne, aşternutului picioarelor Tale [*Ps* 90, 5; 132, 7] şi dreptei Tale sfinte care m-a plămădit şi m-a făcut om în stare să Te simt. Dar am păcătuit şi am făcut rău atât în mine însumi, cât şi înaintea Ta, căci am lăsat sfânta îndeletnicire a legăturii cu Tine şi mi-am închinat zilele îndeletnicirii cu poftele. Te rog, Doamne, nu pune înaintea Ta păcatele tinereţilor mele [*Ps* 24, 7], neştiinţa bătrâneţii mele şi slăbiciunea firii mele, care s-au întărit asupra mea şi m-au cufundat în gânduri la lucruri care mă înspăimântă. Întoarce inima mea spre Tine, departe de împrăştierile învolburate ale poftelor, şi fă să locuiască în mine lumina ascunsă. Bunătăţile Tale faţă de mine premerg mereu orice voinţă a mea de a face binele şi orice grabnică pornire a inimii mele spre o viaţă dreaptă. Nu ţi-ai oprit niciodată purtarea de grijă ca să pui la încercare libertatea mea, ci asemenea grijii unui părinte faţă de fiul său mai tânăr, aşa a alergat purtarea Ta de grijă după mine şi harul Tău părintesc a cercetat slăbiciunea mea şi n-ai vrut să-mi pui la încercare voinţa; căci ştiai dintotdeauna că mai puţin chiar decât un copil nu ştiu încotro s-o apuc [*1 In* 2, 11].

3. Te rog fierbinte, Dumnezeule, trimite-mi ajutor din cerul cel mai înalt şi depărtează de la inima mea orice lucru rău şi orice poftă trupească. Nu mă lepăda, Doamne, de la ocrotirea Ta, ca nu cumva vrăjmaşul să mă găsească şi să mă calce în picioare cum vrea şi să mă facă să pier cu totul. Căci Tu dai căinţă şi inimă mâhnită păcătosului care se căieşte, şi Tu eşti Cel Care prin mângâierea plânsului şi darul lacrimilor uşurezi inima lui de povara păcatului care apasă asupra ei.

4. La uşa milostivirii Tale bat, Doamne; trimite-mi ajutorul Tău pornirilor mele împrăştiate, otrăvite de mulţimea patimilor şi puterea întunericului. Stârneşte în mine străpungere şi căinţă la vederea rănilor din mine, măcar că ele nu vor fi pe măsura păcatelor mele, căci dacă le-aş cunoaşte în toată întinderea lor, sufletul meu ar fi mistuit de amară durere pentru ele. Vino în ajutorul slabelor mele mişcări spre adevărata căinţă.

Fie ca prin zdrobirea ei, care e un dar al Tău, să găsesc uşurare de năprasna păcatelor, căci fără puterea harului Tău nu sunt în stare să intru în mine însumi ca să-mi cunosc întinăciunile mele şi văzându-le să opresc multele mele împrăştieri.

5. Nume al lui Iisus, cheia tuturor darurilor, deschide-mi marea uşă [*1 Co* 16, 9] a vistieriei Tale ca să intru în ea şi să Te laud cu o laudă din inimă pentru îndurările pe care le-ai făcut cu mine în zilele din urmă; căci ai venit şi m-ai înnoit cu cunoaşterea lumii celei noi.

6. Laud, Doamne, Firea Ta sfântă, pentru că ai făcut din firea mea locaşul sfânt al ascunzimii Tale şi cortul tainelor Tale, locul sălăşluirii Tale şi templul Dumnezeirii Tale, pentru [Hristos] Cel ce ţine sceptrul împărăţiei Tale şi conduce toate cele pe care le-ai adus la existenţă, [pentru că din firea mea ai făcut] slăvitul cort al veşniciei Tale, înnoirea învăpăiatelor cete care slujesc Ţie, uşa [*In* 10, 9] sălaşului unde poţi fi văzut, piscul puterii şi înţelepciunii Tale uriaşe: Iisus Hristos, Unul-Născut din sânul Tău [*In* 1, 18], rămăşiţă [*Is* 1, 9; *Rm* 9, 21] adunată din creaţia Ta atât văzută, cât şi gândită cu mintea.

7. O, Taină mai presus de cuvânt şi de tăcere, Care, unindu-Te de bunăvoie cu trupul, Te-ai făcut om pentru înnoirea noastră, descoperă-mi calea prin care să mă înalţ până la tainele Tale pe calea senină a liniştirii, la adăpost de amăgirile acestei lumi. Adună gândirea mea înăuntrul meu în tăcerea rugăciunii, ca gândurile mele împrăştiate să se liniştească în mine prin luminoasa convorbire a rugăciunii şi printr-o minunare plină de taine.

8. Mă închin, Doamne, tronului măreţiei Tale eu, care sunt pulbere şi cenuşă [*Fc* 18, 27] şi drojdia omenirii; Ţie Căruia zeci de mii de mii de îngeri şi oştirile nenumărate ale serafimilor Îţi aduc cu laudele lor de foc şi sfintele lor mişcări o închinare spirituală ascunsă în ascunzimea firii lor; Ţie, Fire Sfântă ascunsă de simţirea şi cunoaşterea tuturor făpturilor create. Căci eşti aproape de toţi cu ajutorul Tău ori de câte ori e nevoie şi uşa Ta e deschisă cu timp şi fără timp [*2 Tim* 4, 2] cererilor tuturor. Nu Te scârbeşti de păcătoşi şi măreţia Ta nu se îngreţoşează de sufletele întinate cu tot felul de păcate, ci

pe toate le scoţi din rele nesfârşite. Aşa şi pe mine, Doamne, deşi sunt cu totul întinat, m-ai învrednicit să cad cu faţa la pământ înaintea Ta şi să îndrăznesc să iau în gura mea Sfântul Tău Nume, măcar că sunt un vas plin de necurăţie şi nevrednic să mă număr printre copiii lui Adam. Dă-mi, Doamne, să mă sfinţesc prin laudele Tale şi să mă curăţesc prin aducerea-aminte de Tine. Înnoieşte-mi viaţa prin schimbarea gândirii şi prin gânduri folositoare pe care harul Tău le stârneşte în mine. Călăuzeşte-mi gândirea când meditează la Tine şi fă-mă să uit purtarea şchioapă prin înnoirea gândirii pe care o stârneşti în mine. Pune în mişcare în mine cereri de folos potrivind dorinţa mea cu dorinţa Ta, „căci tu dai rugăciune celor ce se roagă" [*1 Rg* 2, 9]. Întipăreşte în mine o singură dorinţă, care să privească neîncetat spre Tine, şi o gândire care să nu slăbească nicicând în nădejdea ei în Tine din pricina morţilor neîncetate suferite pentru Tine. Dă-mi, Doamne, să mă rog înaintea Ta nu cu cuvinte nesimţitoare rostite din vârful buzelor, ci să stau prăvălit la pământ în smerenia ascunsă a inimii şi căinţa gândirii.

9. Dumnezeule, Care în îndelungă-răbdarea Ta faţă de păcatele mele îmi dai viaţă în această lume, nu mă lipsi de viaţa lumii viitoare pe care o aşteaptă cu nădejde cei care aici se roagă Ţie în chinuri.

10. Hristoase, iubirea Ta i-a despărţit de familii, de rudenii şi de viaţa tihnită a oamenilor pe sfinţii în care tăria patimilor firii s-a domolit în faţa dulceţii iubirii de Tine; dă-mi, Doamne, ca această iubire să mă facă să-mi urăsc viaţa mea şi să mor faţă de tot ce e plăcut în lumea aceasta, ca prin puterea Ta să înceteze furtunile dezlănţuite în rărunchii mei. Iubirea Ta m-a despărţit de lume şi de legăturile cu ea. Zugrăveşte în gândirea mea o singură icoană nevăzută prin care să fie biruite toate stârnirile desfătării venite din aducerile-aminte şi icoanele acestei lumi vremelnice.

11. Îmi plec genunchii, Dumnezeule, înaintea măreţiei Tale şi mă plec până la pământ înaintea Ta; căci fără să fi cerut de la Tine să fiu, m-ai adus la existenţă. Înainte de a mă fi plămădit în sânul maicii mele, ai cunoscut viaţa mea învolburată şi pornită spre alunecare, dar asta nu Te-a oprit să mă creezi şi să-mi dai toate cele prin care ai cinstit firea noastră, deşi ştiai dinainte răul pe care-l voi face. Ştii bine cererile mele înainte de a le şti eu însumi, precum şi rugăciunile mele înainte de a fi rostite înaintea Ta. Dă-mi, în acest ceas, Dumnezeule, toate cele de care ştii foarte bine că firea mea ticăloasă duce lipsă în primejdiile de acum. Căci ştii bine întristarea sufletului meu şi că tămăduirea lui stă în mâinile Tale.

12. O, Putere prin care Părinţii de odinioară au biruit puternicele şi înfricoşătoarele atacuri ale potrivnicului [celui răzvrătit]. Deşi într-o fire omenească supusă multor nevoi erau ca şi cum ar fi lipsiţi de nevoi, arătând pe pământ o asemănare a bunurilor viitoare, în timp ce Tu făceai din morminte, din peşteri şi din crăpăturile pământului cortul descoperirilor slavei Tale pe care le-ai făcut lor. Revarsă în inima mea înflăcărarea gândurilor lor, ca prin ea să mă îmbărbătez şi să calc în picioare cu vitejie pofta firii şi frica de cele potrivnice ei. Seamănă în mine cunoaşterea smereniei şi un avânt nestăvilit în alergare spre Tine. Scăpare a celor slabi, Cărare dreaptă pentru toţi cei ţinuţi în rătăciri, Liman pentru toţi cei prinşi în furtuni, doboară trufia potrivnicului asupra mea, surpă puterea vicleniilor lui împotriva mea, smereşte mândria lui înaltă, fă line căile Tale ascunse înaintea gândurilor mele, şi fii pentru mine mângâiere în vremea necazului meu şi călăuză în locurile cu primejdii.

13. Soare al dreptăţii [*Mal* 4, 2], în care drepţii s-au putut vedea pe ei înşişi şi s-au făcut oglindă pentru generaţia lor, deschide în mine poarta cunoaşterii Tale şi dă-mi o inteligenţă în stare să Te vadă şi să plutească pe deasupra stâncilor rătăcirii, până ce voi ajunge la sălaşul senin, unde au ajuns Părinţii din vechime care Ţi-au plăcut cu vieţuirea lor plină de discernământ.

14. Sfinţeşte-mă prin tainele Tale, luminează-mi gândirea prin cunoaşterea Ta, fă să răsară nădejdea Ta în inima mea, şi învredniceşte-mă să-Ţi cer aceasta în rugăciunea dinăuntrul meu, Dumnezeule şi Tată al meu, Stăpânul vieţii mele. Aprinde facla Ta înăuntrul meu, revarsă în mine ce-i al Tău, ca să

uit ce-i al meu. Pune în mine constrângerea minunării de Tine, ca să fie mai tare decât constrângerea firii. Stârneşte în mine vederea tainelor Tale ca să pot simţi ce a fost sădit în mine la Sfântul Botez. Ai aşezat în mine o Călăuză; fă ca Ea să mă facă să văd slava Ta în toată vremea. M-ai făcut lumină şi sare a lumii [*Mt* 5, 13–14]; fie să nu mă fac piatră de poticneală pentru tovarăşii mei. Am ieşit din lume; să nu-mi întorc nicicând privirea spre ea şi spre cele de care m-am lepădat când m-am făgăduit Ţie. Pune un dulce frâu pe inima mea, ca simţurile mele să nu mai privească în afara căilor Legii Tale. Îmbracă pornirile mele pe corabia pocăinţei, ca să pot sălta în ea trecând marea acestei lumi până ce voi ajunge la limanul nădejdii Tale. Prin aducerea-aminte de Tine gândirea mea să se întărească în ispitirile mele. Prin strălucirea cunoaşterii Tale luminează calea întunecată dinaintea mea.

15. Dumnezeule, fă-mă vrednic de înţelegerea tainei iubirii Tale zugrăvită în economia Ta faţă de lumea văzută, în lucrurile creaţiei Tale şi în omorârea Iubitului Tău [Fiu].

16. Creatorule al nostru, al tuturor, Care ştii bine boala şi neputinţa firii mele, depărtează de la mine puterea potrivnicului, abate năvala păcatului din mădularele mele, stinge aprinderea lui din inima mea, tinde sufletului meu abătut mâna Ta tămăduitoare, leagă simţurile mele lăuntrice cu legătura Crucii Tale, sporeşte în mine belşugul iubirii Tale care vine din înţelegerea Celui Răstignit, strânge gândirea mea înăuntru cu tainele ascunse pe care le poartă Crucea, întăreşte în mine aducerea-aminte de smerenia Iubitului Tău [Fiu], şi fă să crească în mine minunarea în faţa economiei Tale pentru mine.

17. Dumnezeule, Care încă înainte de a Te fi împăcat cu lumea l-ai dat ei pe Unul-Născut al Tău şi Care după această împăcare ai dat Acestuia moştenire tronul Dumnezeirii Tale, nu mă lăsa să mă duc în mormânt fără nădejde şi să şed în întuneric cu lanţurile păcatelor mele ca un mort în veac [*Ps* 142, 3].

18. Îţi mulţumim, Dumnezeule, pentru darul pe care l-ai făcut lumii şi a cărui bogăţie n-o poate zugrăvi nici o creatură. Nu mă lipsi de partea mulţumirii pe care Ţi-o datorez pentru

că şi eu sunt o parte a lumii. De aceea voi slăvi şi voi lăuda Numele Tău. Tu ai dat lumii toate comorile Tale. Dacă pe Unul-Născutul Tău, Care e în sânul Tău [*In* 1, 18] şi pe tronul slavei Tale, L-ai dat spre folosul tuturor, ce lucru mai ai pe care să nu-l fi dat creaţiei Tale [cf. *Rm* 8, 32]? Lumea s-a amestecat cu Dumnezeu: creaţie şi Creator au ajuns una. Slavă Ţie pentru planul Tău de nespus, căci mare într-adevăr e această taină. Slavă Ţie pentru tainele care ne sunt încă ascunse. Învredniceşte-mă, Doamne, să gust această taină mare care e ascunsă şi tăinuită, şi pe care lumea nu s-a învrednicit până acum s-o cunoască, dar din care Tu ai arătat poate ceva sfinţilor Tăi, care vieţuiesc în trup mai presus de lume şi sunt mereu mai presus de mişcările trupului.

19. Revărsarea tainelor lui Hristos inundă gândirea mea ca valurile mării, şi aş vrea să tac şi să nu vorbesc, dar ele ard [în inima mea] ca un foc aprins în oasele mele. Conştiinţa mă ruşinează şi-mi arată păcatele. Taina Ta mă uluieşte, dar mă sileşte să o privesc şi-mi face semn în tăcere: „Frica de păcatele tale să nu-ţi facă zăbavnică apropierea [de Mine], păcătosule, căci meditând la această taină pulberea păcatelor se va scutura de pe gândirea ta".

20. Tu, Care dezlegi firea noastră, dezleagă-mă de legăturile ascunse aruncate în jurul rărunchilor mei şi de piedicile văzute care sunt înaintea simţurilor mele dinafară, ca să pot alerga şi să intru în raiul tainelor tale şi să mănânc din Pomul Vieţii din care nu i s-a îngăduit să mănânce lui Adam [*Fc* 3, 22].

21. Mântuitorul Meu, păzeşte-mă de amăgirea demonilor. Dumnezeul meu, depărtează de la mine uşurătatea conştiinţei. Nădejdea mea, revarsă în inima mea beţia celor ce nădăjduiesc în tine. Iisuse Hristoase, Învierea şi Lumina tuturor lumilor, pune cununa cunoaşterii Tale pe creştetul sufletului meu. Deschide-mi dintr-o dată uşa milostivirii Tale; fă să strălucească în inima mea razele harului Tău; fii călăuza mersului gândurilor mele până ce voi ajunge în Sion, în muntele cel sfânt al Tău [*Ps* 42, 3]. Fă-mă vrednic de cetatea sfântă în care sfinţii au intrat la capătul drumului lor. Creatorul şi Nădejdea mea, Ancora mântuirii mele în furtuni, Toiagul nepu-

tinței mele, Cinstea necinstirii mele, Care ridici capul meu plecat la pământ, nu mă da poftei potrivnicului, nu da prilej neruşinării lui, pune o prăpastie adâncă înaintea lui [*Lc* 16, 26] ca să n-o poată trece până la mine ca să mă tulbure. Învredniceşte-mă să-mi sfârşesc scurta şi fugara mea viață în slujirea Ta, ca la sfârşitul zilelor mele, când soarele vieții mele va apune, să fiu aflat în via Ta; învredniceşte-mă, înainte de ceasul trecerii mele dincolo, de dinarul făgăduit ca plată lucrătorilor Tăi [*Mt* 20, 9–10], nu pentru lucrul meu, ci prin harul Tău. Învredniceşte-mă, Doamne, chiar şi în ceasul al unsprezecelea al vieți mele să fiu aflat sârguincios în slujirea Ta. Fie ca lumea să nu mă robească cu ocupațiile ei vătămătoare şi să nu mă țină închis în cuşca grijilor ei.

22. Hristoase, Care Te îmbraci cu lumina ca şi cu o haină [*Ps* 103, 2], Care pentru mine ai stat gol înaintea lui Pilat, umbreşte-mă [*Lc* 1, 35] cu Puterea pe care ai făcut-o să coboare peste sfinți şi prin Care au biruit această lume a luptei. Fie, Doamne, ca Dumnezeirea Ta să-şi afle plăcerea în mine şi du-mă dincolo de lumea aceasta, ca să fiu împreună cu Tine.

23. Hristoase, spre Care heruvimii cu ochi mulți nu pot privi din pricina slavei feței Tale, Care din iubire ai primit pe fața Ta scuipări, depărtează ruşinea de pe fața mea şi dă-mi să stau la vremea rugăciunii cu fața descoperită înaintea Ta.

24. Hristoase, Care pentru păcatul nostru ai ieşit în pustie şi ai biruit pe stăpânitorul întunericului luându-i după cinci mii de ani[71] biruința, sileşte-l să fugă departe de mine pe cel ce nu încetează în toată vremea să silească neamul omenesc spre păcat.

25. Crucea ruşinii, pe care ai urcat pentru mine, să mi se facă punte spre sălaşul păcii; cununa de spini pusă pe capul Tău să-mi fie coif al mântuirii [*Ef* 6, 17] în ziua fierbinte a luptei, scuipările primite pe fața Ta să-mi pregătească o față deschisă înaintea tribunalului la Venirea Ta; sfântul Tău trup spânzurat pe lemn să mă răstignească pentru această lume şi

[71] Intervalul de timp de la facerea lumii până la naşterea lui Hristos calculat de vechii creştini din Răsărit după cronologia biblică.

pentru poftele ei [*Ga* 5, 24] prin iubirea Ta; haina Ta pentru care s-au aruncat sorți să sfâşie înaintea mea haina de întuneric pe care o port înăuntrul meu; apa şi sângele care țâşnesc din coasta Ta să-mi fie carte de slobozenie din vechea robie; Trupul şi Sângele Tău amestecate cu trupul meu să fie pentru mine arvuna, chezăşia că nu voi fi lipsit de vederea Ta neîncetată pe tărâmul fără sfârşit; tainele credinței pe care le-am păzit nestricate în mine să-mi păstreze o slavă pentru ziua în care lumea va fi gata să întâmpine venirea Ta şi să împlinească atunci lipsurile vieţuirii mele.

26. Fie pomeniți, Doamne, la sfântul Tău jertfelnic, în ceasul înfricoşător în care Trupul şi Sângele Tău se aduc pentru mântuirea lumii, toți părinții şi frații noştri care vieţuiesc în munți, în peşteri, în râpe, pe stânci şi în locuri râpoase şi în pustiu, care sunt ascunşi de lume şi Tu Singur ştii unde se găsesc, pe cei care au murit şi pe cei care stau încă în picioare şi-Ți slujesc cu trupul şi cu sufletul. Sfinte Care locuieşti întru sfinți [*Is* 57, 15], în ei se odihneşte Dumnezeirea Ta; căci ei au lăsat lumea cea vremelnică şi au ajuns deja morți pentru viața lor [pământească], au ieşit în căutarea Ta, urmărindu-Te cu mare râvnă în necazurile încercărilor lor. Împărate al lumilor şi al tuturor Părinților ortodocşi care pentru adevărul credinței au îndurat surghiun şi chinuri din mâna prigonitorilor, al tuturor celor care în mănăstiri, schituri, pustii şi aşezări lumeşti, în tot locul şi în toată vremea s-au îngrijit să-Ți placă prin osteneli pentru virtute, însoțeşte-i cu ajutorul Tău şi fii-le coif în toată vremea; trimite-le în ascuns mângâiere neîncetată şi în toate luptele lor leagă gândirea lor de Tine. Fie să se sălăşluiască în ei puterea Treimii şi ei să-Ți slujească până la sfârşitul vieții lor cu conştiință curată şi vieţuire frumoasă. Învredniceşte-i încă fiind ei în trup de limanul odihnei Tale. Lor, celor aflați pe față şi în ascuns în lupte grele cu demonii, trimite-le ajutorul Tău, Doamne, şi umbreşte-i cu norul harului Tău, aşază pe capul gândirii lor coiful mântuirii, surpă înaintea lor puterea potrivnicului, şi puterea dreptei Tale să-i întărească în toată vremea, ca să nu slăbească gândurile lor privind neîncetat spre Tine. Îmbracă-i cu armele smereniei, ca o

dulce mireasmă să adie din ei în toată vremea spre bună plăcerea Ta.

27. Fie pomeniți înaintea Ta, Doamne, și cei care suferă în trupul lor cumplite boli și amare neputințe, trimite-le înger milostiv și mângâie sufletele lor chinuite de cumplitele chinuri ale trupurilor lor.

Îndură-Te, Doamne, și de cei aflați în mâinile celor răi și ticăloși și fără Dumnezeu, trimite-le degrabă înger milostiv și izbăvește-i din mâinile lor.

Doamne, Dumnezeul meu, trimite mângâiere tuturor celor aflați fără vină în tot felul de amare greutăți.

28. Doamne, umbrește sfânta Ta Biserică pe care ai răscumpărat-o cu sângele Tău, ca să se sălășluiască în ea pacea adevărată pe care ai dat-o Sfinților Tăi Apostoli [*In* 14, 27]. Leagă pe fiii ei cu legăturile sfinte ale unei iubiri de nedesfăcut. Fie ca vrăjmașul să n-aibă putere asupra ei. Depărtează de la ea prigoana, tulburarea, războaiele cele dinăuntru și cele dinafară. Fie ca împărații și preoții să se unească în mare pace și iubire, având gândirea lor plină mereu de privirea la Tine. Credința sfântă să fie un zid pentru turma Ta. Iar prin rugăciunile lor învrednicește-mă și pe mine, păcătosul, să fiu neîncetat păzit sub ocrotirea sfântului Tău braț care e Pronia Ta care ține în mâinile ei toate. Amin.

29. Te rog și te implor, fă-i să cunoască slava Ta pe toți care au rătăcit și nu Te cunosc cu adevărat.

30. Iar tuturor celor care au trecut din lumea aceasta fără o viață virtuoasă și fără credință, fi-le apărător [avocat] pentru trupul pe care l-ai luat din ei; ca din unica adunare a trupului unit al lumii în împărăția cerurilor să dăm spre mângâiere nesfârșită slavă Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt în veci. Amin.

*

31. Acestea sunt meditările și cererile care trebuie să fie o îndeletnicire neîncetată în cei care așteaptă să primească harul Duhului Sfânt în omul cel dinăuntru; prin asemenea convorbiri se vor sfinți și cu acestea se vor învrednici de darul cel de sus.

32. Trebuie să ne rugăm cu durere și să cerem aceste lucruri de la Dumnezeu cu suferință. Iată simțământul pe care trebuie să-l avem față de toți oamenii: trebuie să ne rugăm pentru ei cu durere, ca pentru noi înșine, căci așa Dumnezeirea va veni și se va odihni în noi, și se va sălășlui în noi potrivit voii Ei precum în cer așa și pe pământ [*Mt* 6, 10].

33. Acesta să fie, frate, scopul rugăciunii și al meditării tale în ascunsul inimii tale, atât când ești îngenuncheat la pământ, cât și în celelalte ceasuri. Chiar dacă înșiruirea și ordinea cuvintelor nu vor fi aceleași, scopul rugăciunii trebuie să fie mereu același: de al ne învrednici prin această atenție și această meditare de darul pe care l-au primit Părinții noștri, ale căror trupuri și suflete s-au făcut temple ale Duhului Sfânt [*1 Co* 3, 16; 6, 19].

Cuvântul 6

Al aceluiaşi Mar Isaac.
Despre semnele adevărate ale vieţii/mântuirii şi despre adevărata alipire de Dumnezeu care se iveşte în suflet.

1. Iată, frate, cele două semne adevărate după care vei putea simţi lumina sufletului tău atunci când Dumnezeu te va învrednici să te faci lumină înăuntru. Ele vor fi de ajuns ca să-ţi facă cunoscut adevărul care a început să strălucească în sufletul tău.

2. Când prin harul şi mila Domnului nostru Iisus Hristos începe să strălucească în tine luminarea gândirii de care au vorbit Părinţii, îţi vor întări acest lucru două semne. Când nu le vei găsi în tine, cunoaşte că eşti încă foarte departe de luminare, chiar dacă ţi se pare că vieţuieşti bine.

3. Unul din semne e următorul. Când această lumină ascunsă străluceşte deja în sufletul tău, iată ce se va întâmpla: ori de câte ori vei lăsa citirea [Scripturii] sau rugăciunea, gândirea ta va fi prinsă de unele versete sau de conţinutul lor, va medita asupra lor şi va cerceta spontan înţelesul lor duhovnicesc; va fi atât de legată de ele încât nu se va mai depărta de ele şi nici un lucru creat n-o va putea împrăştia. Chiar dacă nu te vei îngriji mult şi nu vei dori aceasta, lucrul se va întâmpla gândirii în mod spontan, dacă nu cu totul sau pe deplin, atunci măcar în parte.

4. Al doilea semn, la fel de precis ca primul, e acesta: când sufletul lasă întunericul şi se face lumină înăuntru, atunci singuraticului i se dau îngenuncheri îndelungate. Iar zăbovirea în acestea îi va fi atât de desfătată, încât din pricina desfătării poate rămâne îngenuncheat la pământ trei zile fără să

simtă oboseală; el nu mai vrea să se ridice în picioare, şi ori de câte ori îşi ridică capul vrând să se scoale în picioare, din pricina acelei îndelungate desfătări din inima sa cade iarăşi cu faţa la pământ. Rugăciunea devine atunci pentru el un lucru mic, fiindcă în clipa în care aceasta a trecut în inima lui, el simte ajutorul [lui Dumnezeu] în toată fiinţa lui şi desfătarea devine atât de intensă, încât limba i se opreşte şi inima sa tace. O dulce liniştire cuprinde inima şi mădularele lui, în aşa fel încât am putea spune că nici măcar Împărăţia cerurilor nu se mai compară pentru el cu liniştirea rugăciunii atunci când zace prăvălit cu faţa la pământ în liniştire zi şi noapte. Şi pe cât va intra cineva în luminarea gândirii, pe atât se va învrednici de desfătare în îngenuncherile sale.

5. Scriu toate acestea, frate, pentru cei ce stăruie necontenit în liniştire, nu pentru cei cărora aceste lucruri dumnezeieşti, săvârşite între Dumnezeu şi sfinţi într-o taină negrăită, le par vrednice de râs.

6. Dar la ce bun să mai vorbesc, frate, de lucruri despre care nu se poate vorbi pentru că sunt negrăite? Dedică-te ostenelii rugăciunii şi vei găsi ceea ce nu poţi auzi de la nimeni altul.

7. M-am dus odată să văd pe unul din părinţi care mi-a spus: „Nu-mi mai pot pleca genunchii la rugăciune fără ca, în însăşi clipa în care-mi pun în mişcare rugăciunea, tăcerea să nu cadă în inima mea şi, stând toată ziua îngenuncheat în rugăciune, nu mai sunt în stare să spun ceva, ci stau liniştit, fără ca acest lucru să aibă ceva de-a face cu voinţa mea." Şi a mai spus: „Numai după multe osteneli am descoperit acest lucru pe care mi l-a dăruit liniştirea." N-am auzit asemenea lucruri decât de la acest bătrân, şi n-am întâlnit pe nimeni altul care să fi dobândit atât de exact acest lucru şi care să vorbească despre el cu atâta autoritate. Dar pentru că nu toţi sunt în stare să asculte nici să atingă acest har al rugăciunii curate şi puterea care este în ea, chiar şi cei care prin milostivire au găsit asemenea lucruri le ţin în ei înşişi, mulţumind lui Dumnezeu Care le-a dat o astfel de mângâiere ca leac pentru ostenelile lor.

8. Frate, cine aşterne în scris aceste lucruri o face din experienţă pentru că prin harul lui Hristos le-a cunoscut întrucâtva

în el însuşi şi a primit întărirea lor. Altele, însă, prea mari şi prea înalte pentru măsura lui, au fost descoperite minţii lui prin har, având însă drept martori şi călăuze scrierile unor bătrâni renumiţi din vechime. Ori de câte ori a fost lipsit de cele despre care s-a vorbit mai sus, era lipsit şi de efectele lor şi nu mai simţea cele două semne în sufletul său. Şi tu să te simţi asigurat cu privire la ele şi să le cauţi în tine. Ori de câte ori îngenuncherile ţi se fac anevoioase şi prelungirea lor ţi se face ostenitoare, sau laşi cuvântul lui Dumnezeu şi rugăciunea, iar gândirea ta hoinăreşte fără rod şi fără să-şi aducă aminte lucrurile din ele, să ştii că un mare întuneric s-a strâns înăuntrul tău.

9. Câtă vreme simţi lâncezeală [akedie] la rugăciune şi slujbă, uşa vieţii nu s-a deschis întru tine. Leacul împotriva acestui întuneric se naşte din însăşi osteneala care însoţeşte rugăciunea. Când te lupţi şi stărui în ea, vei simţi numaidecât ajutorul care vine de la rugăciune, cu condiţia să nu fie înăuntrul tău un motiv de îngrijorare care vine din afară sau pentru cineva.

Cuvântul 7

Al aceluiaşi.

De unde se naşte în suflet simţirea duhovnicească şi până unde se înalţă măsura ei.

1. Există o simţire duhovnicească ce se naşte din meditare; ea dă sufletului mângâiere, bucurie şi săltare. Există o alta care cade peste om în mod spontan. La începutul cunoaşterii care vine din meditare, din iubire de învăţătură şi dintr-o vieţuire cucernică, gândirea meditează necontenit şi lăudabil la iubirea lui Dumnezeu şi la cele dumnezeieşti năzuind să-şi întemeieze lucrarea personală pe dragostea de învăţătură, fiindcă aceasta face să se nască în el neîncetat o vedere duhovnicească a lucrurilor. Când sufletul va fi curăţit puţin de această lucrare plină de frică de Dumnezeu şi trezvie, să aibă încredere că atunci contemplarea duhovnicească va cădea din clipă în clipă şi fără osteneală peste el. În fiecare clipă va întâlni în gândirea sa unele înţelegeri şi, dintr-o dată, aceasta va sta nemişcată ca într-un nor întunecos şi dumnezeiesc care o loveşte cu uimire şi o face să tacă.

2. Se poate şi ca o anume liniştire să cadă din când în când peste el şi fără înţelesuri, şi atunci gândirea se adună în ea însăşi şi se cufundă în ea însăşi într-o uimire negrăită. Acesta e limanul odihnei de care vorbesc în scrierile lor Părinţii[72], liman în care intră din când în când firea [omenească] când se apropie de intrarea în vieţuirea duhovnicească. Acesta e începutul intrării în cea de-a treia treaptă, care e vieţuirea duhovnicească. De la începutul uceniciei sale şi până la mormânt,

[72] Cf. MACARIE, *Omilii duhovniceşti* 49, 4.

singuraticul îşi face toate ostenelile sale trupeşti şi sufleteşti, cu toate necazurile şi supărările legate de ele, privind spre acest liman. O dată ce s-a apropiat de această intrare, el pătrunde în acest liman apropiindu-se de vieţuirea duhovnicească; şi din această clipă se săvârşesc în el lucruri uimitoare şi primeşte arvuna lumii celei noi. Cine citeşte aceasta să înţeleagă bine ce se spune despre strângerea gândirii despre care s-a vorbit la sfârşitul celei de-a patra sute a Capitolelor despre cunoaştere[73]. După care plutirea celor sârguitori ajunge la acest liman.

3. Aceasta e lucrarea singuraticilor desăvârşiţi acolo unde plutirea lor sfârşeşte şi unde trebuie să ajungă corabia împovărată a vieţuirii lor [ascetice]: acum ei se învrednicesc de iubirea lui Iisus Hristos Domnul nostru şi au din când în când o slabă vedere a slavei Firii Lui, căci aceasta e cununa celor desăvârşiţi şi aşa se împlinesc în ei cuvintele: „Tu, Părinte, în mine şi Eu în ei, ca să fie în chip desăvârşit una" [*In* 17, 21]. Căci prin amestecarea lor desăvârşită cu Dumnezeu sfinţii închipuiesc în chip simbolic tipul unirii lui Hristos [Omul] în Treime de care ne-a apropiat prin venirea Lui Cel ce este Începătura noastră [cf. *1 Co* 15, 20] fiindcă aceasta e împlinirea pe care o aduce învăţătura Lui în cei ce cred. Câtă vreme cineva n-a venit la linişte, departe de oameni, şi nu ia seama la el însuşi, binele ascuns înăuntrul său nu i se va descoperi.

[73] Cf. mai sus *Cuvântul* 3, Suta IV, 92–93.

Cuvântul 8

Despre diverse aspecte ale lucrurilor de care s-a vorbit mai sus. Când cineva merge spre mintea sa şi în linişte i se descoperă aceste lucruri, cum anume sunt ele simţite şi recunoscute, şi ce anume sunt ele.

1. Descoperirea binelui ascuns în noi e simţirea cunoaşterii adevărului, precum stă spus: „Împărăţia cerurilor e în chip tainic [mistic] înăuntrul nostru" [*In* 17, 21]. Cunoaşterea adevărului e gustarea Împărăţiei cerurilor. Dar adevărul acestei lumi nu este [de fapt] adevărul. Ascultă deci: numim „adevăr" gândirea corectă despre Dumnezeu care vine de la El, şi de care gândul omului se izbeşte ca lovit de un fel de uimire; şi atunci în suflet se ivesc gânduri minunate prin mişcările stârnite de Duhul cu privire la cele ascunse, cu uimire faţă de tainele duhovniceşti. Acestea sunt roadele care desăvârşesc vieţuirea omului dinăuntru.

2. Vieţuirea omului dinăuntru e taina/simbolul vieţii de după înviere; ea nu stă în lucrări trupeşti, ci e săvârşită şi simţită prin mişcările inteligenţei. Pentru că aici [pe pământ] e doar o taină/simbol şi nu însăşi realitatea/adevărul ei, această vieţuire stă într-un anumit număr de reflecţii. Fiind însă culmea tuturor reflecţiilor, ea poate fi concentrată într-o singură reflecţie care ar putea fi numită mai degrabă „privire desfătată" şi „vedere neîmprăştiată".

3. Curăţia sufletului e despuierea de preocupările carnale şi de grija gândurilor trupeşti.

4. Uimirea în faţa Firii dumnezeieşti e descoperirea lumii celei noi.

5. Descoperirile lumii celei noi sunt mişcări uimitoare privitoare la Dumnezeu, care vor pune în mişcare toate firile raţionale în viaţa lor viitoare în sălaşul ceresc.

6. Puterile sfinte sunt acum în aceste mişcări. Aceasta e vieţuirea îngerilor care, prin descoperirile care li se fac în felurite chipuri prin mişcările privitoare la Firea dumnezeiască, sunt neîncetat loviţi de uimire în faţa acestei taine. Aceasta va fi şi treapta vieţuirii noastre după înviere.

7. Una sunt descoperirile lumii celei noi, alta sunt descoperirile despre lumea cea nouă: primele privesc slăvita Fire a măreţiei [dumnezeieşti], celelalte privesc prefacerile minunate şi felurite pe care le va suferi creaţia şi fiecare din aspectele stării ei viitoare; acestea vor fi cunoscute de minte prin înţelegerile care-i sunt descoperite ca urmare a neîncetatei reflecţii asupra lor şi a unei luminări primite [de la Dumnezeu].

8. O inteligenţă cu mişcări sănătoase şi viguroase are o preocupare sănătoasă de lucrurile dumnezeieşti.

9. O inteligenţă cu mişcări bolnave şi copilăreşti are idei slabe despre cele dumnezeieşti, gânduri omeneşti nepotrivite cu măreţia Lui.

10. Adevărata înviere a trupului va fi atunci când acesta, dezbrăcându-se de toate cele ce ţin de el şi de cele ce se scurg din el, va primi negrăita prefacere din starea lui viitoare. Învierea tainică/simbolică a trupului e atunci când acesta se ridică din orice păcat de care-l alipeau faptele sale şi se dedică lucrării celei bune [slujirii lui Dumnezeu].

11. Începutul vieţuirii omului nou stă într-o săltare necontenită în iubirea şi bucuria lui Dumnezeu şi care se naşte în suflet dintr-o cunoaştere sănătoasă cu privire la El.

12. O icoană a libertăţii sufletului care prefigurează libertatea noastră viitoare e atunci când sufletul nu mai e legat de nimic din cele trupeşti şi nu mai e robul mişcărilor care-l fac să se teamă de cele de aici şi de adversităţile întâlnite în ele, mişcări care l-ar putea împiedica să dorească până şi cel mai neînsemnat din lucrurile dumnezeieşti.

13. Aşa cum o schimbare de loc duce la o schimbare a echilibrului alcătuirii trupului pentru a se adapta noului său

loc, aşa şi o schimbare a gândirii duce la schimbări în vigoarea mişcărilor ei.

14. Una e puterea înţelegerilor duhovniceşti privitoare la cele din lumea aceasta, şi alta puterea reflecţiei luminoase la cele viitoare, la care privind gândirea se preface în uimire.

15. Gândirea primeşte înţelegerile despre lumea viitoare în chip mult mai luminos şi mai neîmpiedicat decât cele privitoare la lumea materială. În cazul din urmă lucrul cere multă curăţie şi o mare sănătate a inteligenţei, în primul însă e nevoie de puţină grijă, iar gândirea e repede şi în chip minunat transformată şi făcută luminoasă o dată cu reflecţia ei. În cazul din urmă, iarăşi, chiar dacă gândirea se îndeletniceşte cu ele în chip potrivit, se ivesc multe legături care o împiedică de la o stare luminoasă, în aşa fel încât călătoria ei prin ele nu se desfăşoară în chip curat. În primul însă, din contră, firea [omenească] se lipeşte de ele şi reflectează la ele în chip neîmpiedicat; ea este trasă dincolo de patimi ca să poată medita la acelea, cu condiţia să fie puţină grijă din partea ei de a aduce gândirii o aducere-aminte neîncetată de ele, ca să poată umbla în ele şi să se îngrijească de ele. Căci gândirea primeşte fără osteneală această îndeletnicire şi simte uşor ajutorul şi cum simţirea patimilor piere repede din ea. Bine spunea fericitul Evagrie: „Aducerea-aminte de lumea viitoare e un botez curăţitor pentru suflet”[74]

16. Începutul înnoirii omului lăuntric stă în meditarea şi gândirea neîncetată la cele viitoare. Prin ele omul se curăţă încetul cu încetul de împrăştierea lui obişnuită în cele pământeşti şi ajunge ca un şarpe care se înnoieşte şi întinereşte lepădându-şi vechea piele. În chip asemănător, pe măsură ce gândurile şi grijile trupeşti scad în gândire, în aceeaşi măsură reflecţia la cele cereşti şi privirea spre cele viitoare urcă şi sporesc neîncetat în suflet. Şi în cele din urmă dulceaţa lucrării acestor lucruri biruie şi se dovedeşte mai tare decât gândurile trupeşti.

17. Plânsul neîncetat care se naşte dintr-o astfel de sârguinţă în cunoaştere[a duhovnicească] e semn că sufletul simte

[74] Evagrie, *Capita cognitionis* 99, ed. Muyldermans.

ceea ce face nădejdea lui nu din citire sau auzire, ci pentru că îl simte el însuşi în lucrarea lui. O dată ce uşa înţelegerilor se deschide inimii lui, pupila ochiului nu-şi mai poate ţine lacrimile din pricina dulceţii pe care o primeşte sufletul, uneori din străpungere şi smerenie, alteori din bucuria care ţâşneşte în el. Acum el se apropie încetul cu încetul de uimire prin minunata reflecţie care stăpâneşte din când în când în sufletul său.

18. Iată binele ascuns în noi şi care străluceşte din noi prin vieţuirea [ascetică] a liniştirii [isihiei]. Cine stăruie în ea fără să se descurajeze, fără să se îndoiască şi fără să-şi piardă nădejdea din pricina luptei sale îndelungate, va primi negreşit mângâierea nădejdii sale.

19. Nu încerca să alergi mai repede decât vrea voia lui Dumnezeu, şi nu fi atât de grăbit încât să vrei să o iei înaintea Proniei care Te călăuzeşte; nu înseamnă însă că nu trebuie să fii râvnitor [zelos].

20. Cine s-a predat pe sine lui Dumnezeu în credinţă şi rugăciune nu va mai fi chinuit de grija de el însuşi.

21. A te încredinţa lui Dumnezeu înseamnă a nu mai fi mistuit, începând de atunci, de spaima sau de frica de ceva, şi a nu mai fi chinuit de un gând care ne şopteşte că nimeni n-are grijă de noi. Când însă cineva cade în gândul său din această încredere, el începe să cadă în mii de ispite cum spune fericitul Tâlcuitor [Teodor al Mopsuestiei] în Comentariul său la Matei: „Tot gândul satanei e să-l convingă pe om că Dumnezeu nu se îngrijeşte de el, căci ştie că atâta timp cât suntem siguri de aceasta sufletul nostru sălăşluieşte într-o pace desăvârşită; iar atunci vom avea dragoste de Dumnezeu şi ne vom îngriji de tot ce-I place. Acest gând se sârguieşte satana să-l smulgă din noi."

22. Fără credinţă nimeni nu poate să se simtă liber în gândurile lui.

23. Libertatea e o putere asupra gândurilor care vine ca un dar de la Dumnezeu. Ea nu îngăduie să se apropie de inimă nici o teamă de ceva, nici o mişcare tulburătoare care să o întunece, din pricina marii încrederi pe care credinţa o dă gândirii credincioase.

24. Când se roagă lui Dumnezeu, rugăciunea credinţei nu face cereri speciale de genul: „Ce-mi vei da?"; căci un suflet născut liber are încredere că Dumnezeu n-are nevoie de aceasta. Ci în rugăciunea sa cere ceva mai mare, şi anume: „Păstrează-mi în inimă marea comoară a credinţei, ca să nu-mi fie furată şi să nu cad în furtuna gândurilor", deşi Dumnezeu n-are nevoie nici măcar de aceasta.

25. Câtă vreme cineva nu-şi pierde în inima sa credinţa, şi anume cunoaşterea sigură a purtării de grijă a lui Dumnezeu, nu va cădea în întunericul gândirii din care iese nelinişte şi mâhnire. Sufletul său va fi mereu plin de lumină şi bucurie şi va sălta neîncetat, ca şi cum ar locui deja în cer, în luminarea gândurilor pe care le stârneşte în el credinţa inimii lui. Începând de atunci se învredniceşte de descoperirea înţelegerilor.

26. Când cineva se îndoieşte de purtarea de grijă a lui Dumnezeu faţă de el, cade numaidecât în zeci de mii de spaime.

27. Dumnezeu nu-i uită nici pe păcătoşi, mai cu seamă pe cei care arată râvnă faţă de cele cuviincioase şi doresc să se apropie de cunoaşterea şi iubirea Lui. Cine simte în el un asemenea gând sălăşluieşte necontenit în pace şi mângâiere.

Cuvântul 9

Despre încrederea în Dumnezeu care se naşte din cunoaşterea adevărului şi din credinţa adevărată, şi despre râvna bună a sufletului; şi că atunci când sufletul lucrează această râvnă potrivit firii sale, nu mai poate rămâne în om vreo mişcare legată de firea trupului.

1. Cine se teme de păcat nu se mai teme de satan, şi pe cei care doresc darul [lui Dumnezeu] nu-i înspăimântă ispitele. Cine crede cu tărie că voia lui Dumnezeu guvernează întreaga Lui creaţie nu se va înfricoşa de nimic.

2. Cunoaşterea adevărului umple inima de pace şi-l aşază pe om în bucurie şi încredere. Multe şi minunate sunt sfaturile ei; ele sunt adevărate şi luminează ochii [*Ps* 18, 8].

3. Ea îl sfătuieşte pe om spunând: „Nu te tulbura, căci creaţia nu e lăsată la voia întâmplării, nici nu umblă după voia ei; are o Călăuză Care nu doarme, nici nu dormitează [*Ps* 121, 4], căci nimic nu-i scapă."

4. Deşertăciunea şi neştiinţa fac din om un animal, golindu-l de credinţă şi tulburându-i gândirea, umplând-o cu închipuirile unor lucruri prosteşti. Căci lipsa de credinţă îl goleşte pe om de adevărata cunoaştere a lui Dumnezeu şi de încrederea pe care pe bună dreptate trebuie să o avem în el în toată vremea.

5. Când în vremea unor astfel de ispite cineva e într-un asemenea întuneric, trebuie să cadă cu faţa la pământ în rugăciune şi să nu se ridice până când nu-i vine din cer o Putere şi o Lumină care întăreşte inima cu o credinţă care nu se îndoieşte. Şi Cel de la Care vine mişcarea vieţii şi suflarea sufletului nu are o putere atât de mică încât sufletul să nu o simtă ca să fie mângâiat cu ea; tocmai El Care prin diversitatea lucrării Sale ne stârneşte spre cunoaşterea Lui, ca în El să aflăm înţelepciune atât în cele bune, cât şi în cele potrivnice.

6. Când Voia ascunsă a Atotputernicului stârneşte în om mişcarea sfântă a credinţei, care urcă dinăuntrul lui dintr-o dată când este în primejdie, atunci i se pare ca şi cum ar fi numaidecât înconjurat şi păzit de zece mii de bărbaţi înarmaţi. Căci de îndată se înghesuie înăuntrul lui zece mii de mărturii, gânduri minunate şi drepte care dau mărturie de ajutorul pe care Dumnezeu îl dă zi şi noapte celor ce sunt strâns alipiţi de El, aşa încât ei nu mai trebuie să se teamă de nimic, nici de om, nici de diavol, nici de fiară sălbatică sau reptilă. Căci atunci când ne-am alipit de Dumnezeu cu o iubire potrivită, toate slujesc spre folosul nostru şi nimic nu ne poate vătăma, ci ele stau în faţa noastră cu totul paşnice, slujind voii lui Dumnezeu.

7. Când însă, ca urmare a nepăsării, omul se întunecă iarăşi şi această lumină sfântă piere de la ei, atunci fug şi se ascund de la el numaidecât şi toate aceste lucruri bune; şi el ajunge iarăşi nebun şi lipsit de minte în gândurile lui, săvârşindu-se în el ceea ce s-a spus: „Lumina ochilor mei nu mai e cu mine" [*Ps* 38, 11] şi: „Au vrut să stingă în groapă viaţa mea şi au aruncat în mine cu pietre" [*Plg* 3, 53].

8. Sau poate că sfânta umbrire face acest lucru în chip pronietor, pentru ca omul să nu se înalţe în cugetul său şi să ştie că această pace şi seninătate nu sunt ale lui; fiindcă uneori acestea îl părăsesc, şi atunci ajunge slab şi abătut, pentru ca apoi să-l mângâie şi încurajeze din nou. Ceea ce nu înseamnă că această umbrire se îndepărtează de fapt de el atunci când are loc o astfel de schimbare; nu, ci atunci când dispare, nu-l părăseşte cu totul, ci se strânge în ea însăşi, împiedicând punerea în mişcare în el a acestor sfinte mişcări de ajutor şi mângâiere, şi atunci numaidecât sufletul se prăbuşeşte în neputinţă şi se chinuie. După aceea însă, ea se arată din nou sufletului în chip ascuns şi atunci acesta se întăreşte, saltă şi-şi recâştigă curajul.

9. Printr-un asemenea parcurs inegal, sufletul binecuvântat primeşte învăţătură şi e călăuzit de Pronia lui Dumnezeu.

10. Aceste schimbări şi stări diferite se ivesc pentru ca omul să stea neîncetat în smerenie.

11. Acesta e motivul pentru care aceste alternări de ajutor și slăbiciune au loc în om tot timpul și pe toate treptele vieţuirii [ascetice]: în luptele înfrânării, ca și în feluritele treceri de la stări de bucurie la întristare; căci și aici uneori sunt mișcări luminoase și vesele, după care dintr-o dată e întuneric și nor. Același lucru se întâmplă cu cel care slujește lui Dumnezeu și în înțelegerile tainice și dumnezeiești al căror adevăr i se descoperă: uneori simte ajutorul Puterii dumnezeiești năpădind dintr-o dată mintea lui, alteori simte contrariul, pentru ca să-și poată cunoaște slăbiciunea firii și să-și dea seama cât de slabă, neputincioasă, neghioabă și copilărească este, dar și până la ce înălțime e ridicat în ceea ce cunoaște și în lucrurile slăvite și minunate pe care le simte în el.

12. Acestea sunt lucrările lui Dumnezeu și ajutorul felurit pe care voia Lui îl dă oamenilor. Dar uneori, când gândul și lucrările noastre se alipesc de un păcat, se întâmplă ca voia Lui să dea poruncă unuia din anchetatorii[75] de care a fost vorba mai sus — și care ne slujesc câtă vreme călătorim în bună rânduială, iar voința noastră e îndreptată întru totul spre virtute — să ne lovească tare, ca să nu ne pierdem și să ne depărtăm de El.

13. Acum însă cu ajutorul lui Dumnezeu să încheiem aceste lucruri și să ne apropiem de bogățiile Firii dumnezeiești, de oceanul puterii Lui creatoare, de valurile și strălucirea Ființei Sale.

[75] *Qestonare* = „Quaestionarii" menționați în Partea I, *Cuvântul* 58, ed. Bedjan, p. 410: „Dacă ai slujit bine înaintea lui Dumnezeu și El ți-a dat un dar pentru stăruința ta în El, ca să te îmboldească la mai mult și să-ți dea bucurie în slujirea ta, atunci să-ți dea și cunoaștere, ca să știi cât de necesar e să te smerești; altminteri îți va numi un anchetator sau îl va lua de la tine, ca să nu se piardă. Căci nu e dat oricui să păzească bogăția fără pagubă". Pasajul cu pricina lipsește însă din traducerea greacă = *Cuvântul* 37 în ed. Theotokis (*FR* X, p. 201–203, aici p. 202).

Cuvântul 10

Despre treapta meditației și distincțiile din ea; care e partea ei principală; și despre frumoasa lucrare a inteligenței, și cum anume ne putem apropia de treapta cea mai bună a iubirii de Dumnezeu, și care sunt distincțiile părții ei principale.

1. Există patru feluri de a ne gândi la mântuire/viață și prin care mintea lucrează să adape cunoașterea ei și să facă să sporească mântuirea/viața în etapa dreptății: cunoașterea proprie lucrării trupului; cunoașterea proprie lucrării subțiri și unificate; cunoașterea proprie luptelor ascunse în primele două; și cunoașterea proprie lucrării luminoase care se face în Dumnezeu și numai cu Dumnezeu.

2. Aceasta din urmă se împarte în trei etape distincte: nu este numaidecât luminoasă, ci la început e densă, dar apoi devine limpede. Așa cum la unii pomi dulceața vine de la soare, tot așa, când Duhul strălucește în inimile noastre, mișcările meditării noastre se apropie de limpezime: e ceea ce se numește viețuirea duhovnicească. Atunci mintea noastră e trasă în sus fără vreun act de voință din partea ei, iar printr-un fel de reflecție stă în uimire față de Dumnezeu.

3. Mai mult, rugăciunea nu e singură, separată de aceste lucruri, ci mai degrabă e amestecată cu ele, uneori dându-le naștere, alteori născându-se din ele.

4. Fiecare va primi deci luminarea în meditarea în care se aruncă și în reflecția pe care inteligența lui o cercetează cu sârguință. Va dobândi în ea înțelepciune și subțirime mai mare dacă, reflectând la lucrarea dreptății, meditează și la faptele ei, și așa va primi luminarea.

5. Iată cum poate să placă lui Dumnezeu în cele ale Lui, precum și ceea ce vatămă lucrarea Lui, și prin ce lucruri poa-

te înainta încă şi mai mult în această reflecţie pentru a primi luminare.

6. Dacă reflectează apoi la lucrarea virtuţii, cum anume poate să-i placă lui Dumnezeu în curăţia trupului, în osteneala rugăciunii, în curăţirea trupului prin post, în rostirea psalmilor, în lupta împotriva a tot ce le împiedică; dacă mai reflectează la multele şi diferitele feluri în care se împarte virtutea, şi prin care din ele primeşte luminare şi înaintează mai mult; dacă stăruie mai mult în acelea, gândindu-se şi la ce se opune fiecăruia din aceste lucruri, atunci va spori încă mai mult în înţelepciune.

7. Dacă însă cineva meditează la patimi, la gânduri şi la luptele cu ele, cum anume se leagă gândurile unele de altele, care patimă se leagă de care, cum începe şi sfârşeşte prima, care e puterea fiecăreia, prin ce anume slăbesc şi de unde îşi trag puterea, unul ca acesta se concentrează pe patimi şi pe o minte vindecată.

8. Dar dacă meditează la Dumnezeu şi umblă în cele ale Lui căutându-L doar pe Dumnezeu, atunci va fi luminat şi le va cuprinde şi pe cele dinainte.

9. Aceste lucruri sunt bune, dar ele cer lupte, şi de aceea reflecţia şi cunoaşterea sufletului şi a trupului nu trebuie să se oprească la ele. Căci scopul nădejdii care ne-a fost vestită nu se mărgineşte la reflecţia împotriva patimilor, la frumuseţea lucrării ascetice şi la cunoaşterea luptelor şi întrecerilor, ci priveşte mai degrabă la ceea ce spunea Apostolul: „Ca să putem înţelege cu toţi sfinţii înălţimea, adâncimea, lungimea şi lărgimea" [*Ef* 3, 18] şi: „Fiecare să prisosească în toată înţelepciunea şi înţelegerea duhovnicească" [*Ef* 1, 8]. Cum anume putem ajunge înţelepţi şi simţi aceste lucruri dacă ne mulţumim zi şi noapte să ne eliberăm de gândurile pătimaşe şi să ne luptăm cu ele, ocupându-ne neîncetat cu ele?

10. Mulţi însă se ocupă cu ele şi se concentrează pe acestea; lucrarea lor e bună şi ostenitoare, dar ei nu se îngrijesc deloc de cealaltă [lucrare].

11. În această primă lucrare, fie că priveşte vieţuirea trupească sau se concentrează asupra patimilor şi virtuţii, cel care meditează cu stăruinţă la ele ţinându-şi gândirea zi şi

noapte în ele, acela va birui şi va fi înfrânt din nou, va cădea şi se va ridica, gândirea lui se va curăţi şi se va întina din nou, se va afunda în cădere şi se va întări apoi prin căinţă; pe scurt, va fi mereu în luptă.

12. Dar când mintea meditează la Dumnezeu, se ridică mai presus de luptă. Nu că biruie definitiv gândurile, stârnirile şi patimile, ci domneşte liniştit asupra lor şi ele dispar. Nu e nici înfrângere, nici biruinţă, fiindcă nu mai sunt nici patimi, nici aduceri-aminte, nici tot ceea ce aduc ele, fiindcă omul acela a fost cu totul scos din lume: lăsând în urma ei, acolo unde e locul lor, orice gândire la ele, la variatele lor lucrări, la cunoaşterea lor, mintea e scoasă din mijlocul lor. Dar dacă virtutea ar consta din lupta împotriva patimilor şi din fapte virtuoase de tot felul, atunci negreşit gândirea ar trebui să umble pe pământ.

13. Dar de îndată ce meditează cineva la Dumnezeu şi la revărsările îmbelşugate care curg din El sau de la El, a ieşit din lume, a închis o uşă înaintea tuturor aducerilor-aminte ale ei, iar patimile rămân la locul lor nelucrătoare, omul fiind înălţat din locul unde se află ele; căci nu există virtute care să nu fie supusă unei continue lupte cu ele.

14. Una e cunoaşterea şi puterea ei când se ocupă de virtute, şi alta cea care constă în reflecţia inteligenţei asupra lui Dumnezeu, cum spune fericitul Marcu Monahul: „Una e cunoaşterea lucrurilor, şi alta cea a adevărului. Pe cât e mai înalt soarele decât luna, pe atât e mai înaltă şi mai folositoare cea de-a doua decât cea dintâi"[76].

15. El numeşte „cunoaştere a lucrurilor" cea care ia naştere din lucrarea [ascetică] şi din luptele împotriva patimilor. Omul devine înţelept în poruncile care au fost aşezate potrivit unei legi, meditând la ele şi folosindu-se de ele.

16. „Cunoaşterea adevărului" însă străluceşte din ridicarea minţii mai presus de orice şi din meditarea continuă la Dumnezeu, şi numai prin nădejde este ea ridicată până la Dumnezeu. Această cunoaştere nu ne învaţă nimic despre patimi,

---

[76] Marcu Monahul, *Despre cei ce-şi închipuie că se îndreaptă prin fapte* 144.